ד"ר ל. טוביה סילאג'י־ווינדט

הצדיק מקאלוב וקהילתו

הצדיק מקאלוב וקהילתו

ציון לנפש חיה זצ"ל ולקהילה נכחדת הי"ד

מאת אחד משרידיה

ד"ר טוביה (לאסלו) סילאג'י־ווינדט

תירגם מהונגרית וערך

יהודה אידלשטיין

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

כל הזכויות שמורות
Copyright to

ד"ר טוביה (לאסלו) סילאגי־ווינדט
Dr. Tuviah L. Szilágyi-Windt

חיפה, שדרות דגניה 75, קרית חיים המערבית

דפוס ניאוגרפיקה, הנגב 7 ת"א, טל' 31849

הקדמת המחבר

כפי שרואים משמו של חיבור זה, נועד לשמר לדורות את זכרם של אדם גדול בדורו ושל אחת מהקהילות הקדושות, שהעמלקי הנאצי, ימשו"ז, הכחיד מעל פני האדמה.

לכאורה היה מן הראוי להציב לשני אלה מזכרות מיוחדות לכל אחד מהם. הן היה הצדיק ר' יצחק אייזיק טויב זצ"ל כגובה ענקים גבהו בתורה ובחסידות וברוח הקודש, המאור הגדול לרבים שנהרו אליו מקרוב ומרחוק, בשל כוח המשיכה של אישיותו העצמית, ואם הלכו או נסעו לקאלוב, הרי לא בשל חשיבותו של המקום פקדו אותו בביקורם, אלא בשל הנסיבה המקרית של המקום, ששימש מקום־מושב לאדם הגדול בענקים. והקהילה הגיעה למעמד של קהילה קדושה בזכות עצמה, קהל יהודים מייחדי ה' ומקדשי שמו, עוסקים בתורה ובתפילה ובמעשי צדקה וחסד ושומרים מצוותיו, כלולים בקבוצה הגדולה של „קהילות הקודש" שמסרו נפשם על קדושת השם.. יזכרם אלוהינו לטובה עם שאר צדיקי עמו". ואם אנו מבקשים ממנו, שהוא יזכרם לטובה, גם אנו איננו פטורים מחובת הזכירה וההזכרה, שראויים לה בזכות עצמם, בלי הישענות מיוחדת על זכות אדם גדול בתורה ובמעשים, שהיה רבה של הקהילה בדור מן הדורות. לכל היותר צריך לכללו בשרשרת הכבוד של רבני הקהילה, ואף לספר בשבחים המיוחדים לו, כמו בשבחיהם של יתר הרבנים, שקדמו לו ושבאו אחריו, כי בכבודם לה כבוד, שהיה לבני הקהילה ממי ללמוד, ובוודאי גם למדו, אורחות חיים ישרים וטובים, שהם לתפארת לעושיהם. וכל זה בלא לגרוע מההערכה הנרחבת והמפורטת, שהוא ראוי לה פי כמה וכמה בספר מיוחד שיוקדש לזכרו בשל האור הגדול שהזריחה אישיותו במרחב עצום שמחוץ לתחומי הקהילה ששימש בה ברבנות.

אך אם נעריך זה מול זה במידות נכונות את המקומות שהרב הקאלובי והקהילה הקאלובית תפסו בהיסטוריה של עם ישראל בדורות האחרונים, לא יקשה לנו להכיר, שאותה הצעה־לכאורה שהזכרנו לא באה בחשבון מבחינה מעשית. הדפסת ספר־זכרון לקהילה שהוכחדה תהיה לא רק מוצדקת ומה אפשר לקבוע ביחס לכל קהילה קדושה שהיא, כאמור למעלה), אלא גם כדאית, אם קיימים התנאים דלהלן (כולם או העיקריים שבהם) : בעלת עבר היסטורי גדול, בעלת אוכלוסיה גדולה בכמות ובאיכות חמרית ורוחנית, בעלת יצואה רבה ומאוגדת בארצות החופש והרווחה שמעבר לים, שהמוני המהגרים וצאצאיהם, המאוגדים ב„לאנדסמאנשפטים" של יוצאי קהילה זו

ש,,במולדת הישנה״ ומתימרים בכבודה, יהיו מעונינים לתמוך בהדפסת ספר לזכרה ולקנותו בעותקים רבים. והרי לגבי ק״ק קאלוב לא נתקיים אף אחד מהתנאים הללו, ואף אם בנרות ובאבוקות תחפש, לא תמצא גורמי־עדיפות לה על מאות קהילות כמעט־בינוניות אחרות דוגמתה, זולת גורם אחד ויחיד, שב־40 השנים, שנחצו על ידי קו גבול המאות ה־18 וה־19 לסה״נ, זכתה לחסות בצל אדונה, מורה ורבה הצדיק רבי **יצחק אייזיק טויב** זצ״ל, שכל המאורות הגדולים של החסידות המזרח־אירופאית כולה שאבו באמצעותו הארות עליונות, שרק בכוח סגולותיו המיוחדות ניתן להזרים את השפע שלהן לבני־תמותה בחירים עלי אדמות, ואף אחרי שחזרה נשמתו למשכנות מרומים, עדיין הוסיפו בני עליה להרגיש באווירה הקאלובית את זהרי הקדושה שנשארו מרטטים בעקבותיו. מנקודת־ראות זו מופיע לעינינו השם קאלוב כאטריבוט הגיאוגרפי של הצדיק, כטפל לעיקר הגדול, ואשר על כן קובעת הפרופורציה הנכונה לספר את תולדות הקהילה הקאלובית כתולדות מקום מושבו ופעולתו של האדם הגדל בממדים עולמיים — וזהו מה שאני אומר לעשות בחיבור זה.

רבות הן הנפלאות, שעשתה הקרנת נפשו של הצדיק בזיכוכן והארתן של נפשות סביבתו וקירבתו, אבל הואיל ולפעולה זו נחוץ הכושר של שני הצדדים, הנותן והמקבל כאחד, היו והיו אף בימי חיי הצדיק כמה וכמה מיהודי קאלוב, שקירבת המקום אליו לא הספיקה להעלותם למרומי המדרגות, ועל אחת כמה וכמה בדורות שלאחריו, כשאני התחלתי לעמוד על דעתי בעולמי. אף על פי כן הרגשתי סביבי באווירה אצילית מורשתית, שאנו, טלאי עדרו של הרועה הגדול והדגול, הננו יוצאי דיר נקי ונאה מדירים אחרים ואשר על כן צריכות הליכותינו ופעיותינו להיות נאות יותר משל טלאים אחרים. בהרגשה זו נמשכתי מילדותי ואילך לשמיעת סיפורים וזכרונות מחיי הצדיק ומעלליו, ואותו זקן שבמשפחתנו, שידע ואהב לספר חוויות של עצמו מהופעות הצדיק בציבור וביחיד, גם הוא נראה בעיני, בתוקף החוויות הללו, כאחד קדמון, שריד מבני ענק. ואף בגיל גבוה יותר, כשגמעו אזני מפיות המורים בגימנסיה סיפורים על גיבורי האמה ומנהיגיה בדורות העבר המפואר, שהודות לגבורתם ולחכמתם הגיעה מולדתנו למה שהגיעה, למעמד של ממלכה עצמאית כמעט בשלימות, ובירכתי את האל הטוב על שהעניק לי חלק בתפארתו של הלאום המאדיארי — גם אז היתה שמורה פינה חבויה בלבי להגיגים על מעמדה הנבחר של עדתי המיוחדת, המאוגדת לקנין חיי עולם בשכר תורה ומצוות, שרק אנו זכינו לקבלן ולקיימן בדרך שהורונו הצדיק שלנו ועמיתיו שבכל הדורות והקהילות.

כשגדלתי עוד יותר ומסלול חיי הוליכני לעסוק במשפטנות בתור עורך־דין, הוספתי להחזיק בתחביב נעורי: להעשיר עוד ועוד את ידיעותי בתולדות מולדתי המצומצמת, היא קהילתי, ובתולדות רבה הגדול, שבגינו נאדר שמה

בעולם. חיפושים בארכיונים המחוזי והממלכתי, בפנקסי קהילות וחברות־קדישא; עיונים וליקוטים ברשימות־אזכרה בעתונים, בקבצים ובכתבי־עת; הטרדת צעירים וזקנים בשאלות, עיון ומחקר בתשובותיהם — הכל כמו שעושים ההיסטוריונים, ובמשך השנים מתאסף חומר רב, בתוכו נקודות נוגדות ולא־ברורות, המגרות להרחבת תחום החקירות יותר ויותר, גם במקורות שבספרים, ספרי הלכה וחסידות וביאוגרפיה, דברי רבינו ודברים על אודותיו, ועדימת הרשימות גדלה והולכת.

עד להתחלת מלחמת העולם השניה, נצטבר חומר מספיק להדפסת ספר על תולדות קאלוב הכללית, ובעיקר היהודית, ואגב גם על רבה הגדול, ובינתים, בשנים שבין שתי המלחמות, נהפכה לנו ארץ ההונגרים מאמא־מולדת לאם חורגת ואותנו הפכה ממאדיארים יהודיים ליהודים דוברי הונגרית, והדיפת היהודים מחיק המדומה־כאם חזרה לעריסתם הקשה הגדילה את הסיכוי לקהל קוראים, שימצא ענין בהיסטוריה עצמית. אך הדיכוי הגובר והולך שלל את היכולת להדפסת ספר יהודי בלשון של האומה המאדיארית, ובהמשך ביקשו ועשו לעקור את הכל למען „הפתרון הסופי", ושארית הפליטה, שחזרה והתלקטה אחרי המלחמה והשואה, היתה דלה ומדולדלת מכדי יכולת לקבל ספר חדש על העבר שנעקר מן השורש, ונעשתה מכודנת לבנין המשטר החדש בשרותם של המשחררים־המשעבדים, ומהמולדת שנהפכה למכלאה אין יוצא בלי רשיון, שאינו ניתן לשום נפש, באשר הכל משועבדים לעבוד ל„משחרר".

אף־על־פי־כן, אחרי שהמכלאה נפרצה זמנית, קיבלתי ב־1957 רשיון־יציאה לעלות למולדת האמיתית, הישראלית, ובשנת 1960 כבר הוצאתי כאן, לעת עתה בהונגרית, ספר בן 120 עמודים, מהם 60 לתולדות הקהילה ו־60 לתולדות ר' יצחק אייזיק בתור אחד מרבני הקהילה, והספר נקרא על שמות שניהם: **הצדיק הקאלובי**, ובשורה שניה: **תולדות יהודי קאלוב**, והעולים קוראי הונגרית קיבלו את החיבור באהדה המגיעה לחובת־כבוד שנתמלאה. אך לאמיתו של דבר לא הגיעה החובה למילוי הוגן, שכן ליוצאי קאלוב, כליוצאי תחום הלשון ההונגרית בכלל, גדלים כאן בנים ובנות, שלשונם היא העברית, ואם רצוננו לאפשר להם כיבוד זכר אבותיהם ואבות־אבותיהם, עלינו לספר להם עליהם ב„לשון בני אדם" שהם מבינים: בעברית. גם ליתר אזרחי מדינתנו ושבטי עמנו צריך לפתוח בעברית אשנב להציץ לזירת המאבק על הקיום היהודי, כיצד נאבקה גולת ישראל שבהונגריה וכיצד השתתפה תוך כך עם הגולה שבארצות אחרות ביצירתם ובטיפוחם של ערכים, שנתנו טעם ומשמעות לקיום היהודי אף בארצות הנכר ולמאמץ המלוכד למען העברתם ממשתלות הגידול שבגולה למטעי הקבע בארץ העבר והעתיד של עם ישראל.

לקורא העברי דרישות גדולות הרבה יותר מאשר להונגרי בנוגע לידיעות־רקע לתולדות הצדיק הקאלובי בפרשת חייו ופעולתו האישית והציבורית,

הרבנית והאדמו"רית, והשפעתו על עיצוב פני דורו ועל ראשית דרכה של החסידות הבעש"טנית ביהדות הונגריה, ובמורחב על דרכה של החסידות בכלל. לצורך זה השתדלתי לחדש ולהרחיב ידיעותי בהיסטוריה היהודית שבדורות האחרונים ככל האפשר מהספרות שעלה בידי להשיג בהונגרית ובגרמנית ובהתייעצות עם אנשי־מקצוע גם משפות אחרות, וכן בחקירות מפי בעלי מסורות משפחתיות של אנשים, שאבותיהם מסרו מזכרונות עצמיים מקירבתו ומאירועיו של הצדיק.

אך המקורות ששאבתי מהם, לא אחד מאלה כבר נתיישן, שכן המחקר המדעי לא ינום ולא יישן. לפיכך מסרתי את תירגום הספר למר **יהודה אידלשטיין** שיכלתו לתרגם מהונגרית לעברית כבר הוכחה בתירגום „**אל תירא עבדי יעקב" לאילש קוצר**, ובשנים האחרונות חידש והרחיב בלימודים אוניברסיטאיים את ידיעותיו במדעי היהדות, וביחוד בחקר ההיסטוריה של עם ישראל, — בצרוף בקשה והרשאה לא לקבל את קביעת העובדות והערכתן, שימצא בכתב־היד אגב תירגום, כהלכות פסוקות, אלא לבדוק את מהות המקורות וערך מהימנותם ודיוקם לפי מיטב יכלתו במהלך העריכה, וכן להוסיף הבהרות והארות במקומות שיראה צורך בכך בעניני היסטוריה והלכה וחסידות, תחומי פעולתו של הרבי זצ"ל. ואכן התמסר מר אידלשטיין לעבודה זו מתוך חיבה לעצם מגמת הספר ומתוך הוקרה נאמנה לזכרו של הצדיק וליעוד שמילא בשילוב יהדות הונגריה בזרם הכלל־ישראלי של תולדות האומה בדורות האחרונים, וכן מתוך רצון להגיש לקורא את העזרה הטובה להכרת התקופה והזרמים שפעלו בה — ועל זאת יקבל את תודתי ויבוא על הברכה.

הקדמת המתרגם

העבודה, שנטלתי על עצמי לעשות בחיבור הזה, כוללת העברה מלשון ללשון, מהונגרית לעברית, וגם הבהרות עניניות, כעין עריכה מדעית. אך הואיל ו„תרגום" משמעו בלשון התלמוד גם העברה מלשון ללשון וגם ביאור או הבהרה, הרי התואר „מתרגם" חופף בשלימות את עבודתי, ללא צורך בתואר נוסף. גם לתואר „מחבר" יש משמעות כפולה: מאסף פריטים ממקורות שונים בנושא מסוים אחד, מסדרם באיזה צירוף כטוב בעיניו ומגישם לקוראים בחטיבה אחת. **יוצר** מאמר או ספר מהגיונות שונים של אחרים, ועפ"י רוב גם של עצמו, שצירף אותם בסדר הגיוני אחיד ויצר מהם הרצאה שוטפת אחת. והנה הד"ר סילאדי, בתור מחבר ספר זה, עשה גם הוא את עבודת החיבור בשני המובנים: אסף את הפריטים ממקורות שבכתב ושבעל פה, הגה בהם כיצד להפיק מהם את מידע העובדות והמעשים שאירעו, **ויצר** תיאור חיי אדם גדול, שהטביע חותמו על סביבה נרחבת בדורו, ובמידה לא מבוטלת גם על דורות שלאחריו.

העיסוק בפריטי מידע ממקורות שונים מעמיד לפעמים את העוסק בהם במצבים קשים — כשמתבלטות לפניו סתירות בין המקורות, או בין עדותו של מקור לבין כושר התקבלותו על הדעת. המאסף אין שום קושי לפניו: הוא מוסר את ההודעות הנוגדות בשם אומריהן על אחריותם שלהם, ובכך יצא ידי חובתו. ואילו **המחבר־היוצר**, שנטל על עצמו משימה **היסטוריונית**, להודיע לקורא איך היה מעשה באמת, מוכרח להפעיל את כושר הבדיקה והחקירה שבו, כדי להבחין בין אמת ללא־אמת, להכריע בין המקורות הסותרים; איזה לדחות ואיזה לקבל. על כל פנים, מעצם האפשרות של מציאות מקורות סותרים או בלתי־קבילים על הדעת אנו למדים, שהיחס למקורות היסטריוגראפיים צריך להיות: „כבדהו וחשדהו", שכן לעולם אין בטחון, שלמקור המצוי בידינו אין אי־שם בסתר מקור סותר; שבמקרה לא נתגלה עדיין.

משימה כפולה זו כלפי המקורות נתחלקה בין המחבר וביני, ביחוד ביחס לדברים שמקורם במסורת מקומית מפי הזקנים והנכבדים דק"ק קאלוב, שהמחבר נהג בהם מידת „כבדהו" ואני ב„חשדהו". אכן אומר ההגיון ההדיוטי, שמי שהיה במקום המעשה ודאי יודע יותר אמת ממי שלא היה שם. אבל לעומתו טוען ההגיון ההיסטוריוני, שהקרוב פסול לעדות, מפני שיכולה להיות לו איזו נגיעה נעלמת מאתנו להטות את כף המאזניים לצד מסוים, ולא רק מתוך רצון לסלף במזיד את העובדות, אלא מתוך נטייה בלתי־מודעת לראות את הדברים כפי שרצויים לצד פלוני ולהעיר עליהם בכוון זה בתום־לב. כך למדתי מנסיון עצמי בסמינריונים להיסטוריה באוניברסיטה. נזדמנו לי בספרות המדעית דעות מסוימות של אישים שאינני מגיע לקרסוליהם ושהכרתי וחיבבתי והוקרתי אותם בשל מידותיהם התרומיות ויחס הענווה הלבבית לקטנים מהם, וכשראיתי את ההוכחות שנתנו לאותן דעות נדהמתי ממש, כי בסקירה ראשונה כבר נראה לי, שאותן הוכחות אין להן רגלים. לא יכולתי לפנות לאותם חכמים, מפני שהאחד כבר בעולם האמת, והאחר — יבדל לחיים ארוכים וטובים — דר מעבר לאוקיאנוס,

והמלומדים האחרים שהצעתי את העניינים לפניהם אישרו את דעתי והסבירו לי, ששני המלומדים נגררו לטעות מאותו סוג עצמו. כל אחד החזיק בדעה האמורה שבמקרה זה כהשלמה לדעה כוללת אחרת, שהוא הוגה בהקשר לענין הנדון ושהוא רואה באותה דעה כוללת ענין חשוב מאד לתוכחת־מוסר היסטורית, ובעקב חיבתו לאותו ענין הרגיש צורך למצוא לו ביסוס מוכיח במקורות, ומתוך כך נדמה לו, שאותה נקודה שנראתה לו כהוכחה יכולה להתפרש לפי הצריך לו, ואילו מי שלא הרגיש צורך זה הבחין מיד, שאותו פירוש אינו אפשרי.

בהסתמך על הבקשה וההרשאה של המחבר „לתרגם" גם הארות והבהרות בעניני הלכה תיאולוגיה והיסטוריוסופיה, עשיתי זאת ברצון, באשר מרגיש אני זיקה חיובית מאד לספר זה, החולק כבוד לזכרו של צדיק קדוש, שניתן במתנה לעולמנו לזמן שהצורך בו היה גדול ביותר. כאמור היו חילוקי דעות בין המחבר וביני ביחוד ביחס למסורות שהגיעוהו בתור קבלות מאת הזקנים המכובדים של ק"ק קאלוב, שהוא נהג בהם „כבדהו" ואני — „חשדהו". כמעט בכל המקרים קיבל המחבר את דעתי, ומתוך כך נכתבו בספר ב„תרגום" השוטף כדעות שהמחבר מזדהה עמהן. רק במקרים בודדים, שהזמן והנסיבות לא איפשרו לסיים את הויכוח בהם, ראיתי צורך לציין את דעתי המיוחדת ב„הערת המחבר", כפי שנהגתי בענין „העגונה מלוק", שחולל סערה מסביב לפונקציה הרבנית של הצדיק בשנותיו האחרונות, ועוד בכמה מקרים. וכן היו מקורות שהגיעו לידיעתנו במאוחר, תוך העבודה, ובמהלך הטיפול בהם חלו שינויים במסקנות שהוסקו מהם. והואיל ונבצר מאתנו לסתור ולבנות את הכל מחדש, הסתפקנו בציון הערה לראות את המקום, בו אנו חוזרים לדיון בנקודה זו. כך מקבל הקורא סקירה על מהלך העבודה תוך היעשותה.

בהארות התלמודיות והיודאיסטיות שבמהלך הרצאת הספר הכנסתי קישוטי־דברים על דעת עצמי, לפי טבע העניינים הרבניים הנדונים שם, בהתאם לבקשת המחבר, אבל לפרטי הדברים אין הוא אחראי. אם יש למישהו מהקוראים מה להעיר בענין ביטוי או פרט שבדברים אלה, אל־נא יטריח בכך את המחבר, שכן בעניני לשון וסגנון במובנם המורחב מוטלת האחריות לא על המחבר, שהתבטא בכתיבתו בהונגרית, אלא עלי, עבדכם הנאמן, בניסוח תרגומי בעברית. והואיל ואני מכבד זכותו של כל אדם לחופש המחשבה, להיות מרוצה או לא מרוצה באיזה ביטוי שלי שיהיה או שלא יהיה לפי טעמו שלו, אין בדעתי להזיז שום אדם מדעתו אפילו כשהיא מנוגדת לדעתי, ואינני מתחייב לבזבז מזמני לשמיעתם או לקריאתם של דברים, שכל מאן־דהוא רשאי להביע בעל־פה או בכתב בשבחה או בגנותה של עבודתי ולא יעלה על דעתי להתרעם בגללם, וכל שכן שאין ביכולתי להתחייב להשיב לשום הערה או בקורת.

רק כלפי טענה אפשרית אחת הנני רואה צורך להתנצל מראש. יתכן שקוראים חסידיים ימצאו פגם גדול בכך, אם יראו בספר את שמו של צדיק נערץ על חסידיו, או של רב גדול בתורה שרבים מעריצים את שמו, והשם יהיה מודפס בפשטות, כפי שהוא נקרא בישראל מילדותו, בלי שרשרת תוארי השבח והתהילה הנהוגים בספרים תורניים וחסידיים. ובכן ידעו־נא אנשים טובים וחביבים אלה, שלא מתוך זלזול בכבודם של אותם יהודים טובים ויקרים דילגנו על שרשרות תוארי גדולתם וקדושתם, אלא דווקא למען כבדם. אילו נכתב הספר בשביל חסידים בלבד, היו הללו מקבלים את התוארים של הצדיקים כחלקים של שמותיהם, כי כמו שיש אדם ששמו מכיל מלה אחת בלבד (כגון ר' משה טייטלבוים מאויהל), כך יכול להיות

בעל שם בן ארבע מלים (כגון נינו ר' חנניה יום טוב ליפא טייטלבוים מסיגט) ויותר, ובהם גם תוארים. אבל הספר הרי נכתב גם בשביל יהודים פשוטים, בעלי אמונה פושרת, שמן הרצוי, שהסיפורים על מעלתם הרמה של הצדיקים ברוחניות יחנכו פשוטי־עם כאלה לרחשי הוקרה לגדולתם של „כוכבים" בעבודת הבורא, להוקרת־צדיקים העשויה להטות גם אותם להתחלת הדרך להזדככות ולהתעלות. והקוראים הללו, שאינם רגילים באופנה השגורה של תוארי צדיקים, מסוגלים לחשוב, שאנחנו בעצמנו מתיימרים לחלק תוארי קדושה לטוב בעינינו, או שניכר מלשוננו שאנו שייכים לקהל החסידים ורק הם צריכים לקבל את דברינו ברצינות. לפיכך בחרנו להשתמש בלשון יהודים פשוטים שאינם חסידים, להפגין בכך את שייכותנו למחנה שלהם, למען ילמדו מאתנו, שגם לאזרחים פשוטים מן הישוב, שאינם מונהגים ומלובשים חסידית, כדאי לבקש קירבת אלוקים ולהשיגה לפי דרגת יכולתם — ושלום על ישראל ועל רבנן.

בשער

בשעה זו עוסקים בחקר תולדות יהודי הונגריה בשלש נקודות בעולם: בהונגריה, באמריקה ובישראל.

בהונגריה החלה ב־1966 סידרת „מונוגרפיות לקהילות היהודים בהונגריה" שהכרך השלישי שבה — תולדות קהילת סענטעש — הנו כעת בהדפסה.

באמריקה הופיע בחסותו ובסיועו של האיגוד העולמי ליהודי הונגריה הכרך הראשון של מחקרים יהודיים־הונגריים (Hungarian-Jewish Studies) ניו־יורק 1966, ואלבום תמונות בתי־הכנסת שבהונגריה. The Synagogues of Hungary, New-York, 1968, 1968.

בישראל כבר הופיעו מונוגרפיות של כמה וכמה קהילות בעברית ובהונגרית. מקצתן בהגשה עממית ומקצתן למטרות מדעיות. בביבליוגרפיה ההיסטורית ההונגרית־יהודית, שחיבורה הינו במהלך העבודה, ידובר במפורט בכל אחת מהן.

המחבר של העבודה שלפנינו כתב עוד בהונגריה את תולדות יהודי קאלוב, והרב דוב בר ברנשטיין הי"ד, ההיסטוריון המובהק ורבה הראשי של קהילת ניירעד׳האזה שנספה עמה בשואה, ראה ואישר את כתב היד. אבל רק בישראל עלה בידי המחבר להוציאו בדפוס. וזה שמו במקורו: A kállói cádik. A nagykállói zsidóság története. Tel-Aviv, 1960.

כעת היטיב לעשות, כשניגש להוציא את הספר גם בלשון העברית, למסור דבריו למבקשי ידיעתם בקרב קהל ישראל כולו, מעבר לתחומי זמן ומקום.

שמם של קהילת קאלוב ושל הצדיק שלה נישא זה מכבר על כנפי האגדה. כעת ינתן רקע היסטורי למקום זה ולאיש הזה, שהיה המיסד והמפיץ של החסידות הבעשט"נית בהונגריה. ההיסטוריונים בשלש הנקודות הגיאוגרפיות שהזכרנו, החוקרים בתולדות יהודי הונגריה, יהיו אסירי־תודה למחבר על גילויו ואיסופו של החומר.

גם אנו רואים משימה חשובה בהבהרת המידע על מקהלות ישראל במחוז סאבולץ׳, ובכללם קאלוב. גם אנו מתעתדים לתרום לכך את חלקנו, כשיגיע התור לפרסם מהארכיון המחוזי את הכתבים הקדומים ביותר בנדון זה באחד מהכרכים הבאים של סידרת Monumenta Hungariae Judaica (מזכרות הונגריה היהודית).

מי יתן ועבודת־היחד תעורר לתחיה את העבר ומחתרי־העתיד של שוכני־עפר מקדם־קדמתה!

בודאפשט, בפרוס פסח, תשכ"ט

אלכסנדר שייבר

ראש בית־המדרש לרבנים בבודאפשט

הקדמת־הסכמה לנוסח המקורי הלועזי בכתב־יד

לפני מונח כתב היד של פרשת תולדות הקהילה היהודית בקאלוב שבמחוז סאבולץ'. הדביקות באדמת ההולדת, האהבה לעיר־ההולדת נתנה את העט בידי המחבר. אם נבצר ממנו להתחיל מיד בסיפור תולדות העיר כולה, רצונו להנציח לפחות את הקהילה היהודית החיה ופועלת בתוכה. למטרה זו עילעל וחיפש בכל ספרי המקורות המודפסים שהשיגה ידו והשתמש בכל ידיעה שעלה בידו לגלות. במיסמכים הארכיוניים שלא פורסמו לא היה ביכלתו לבדוק ולחפש, מקצתם משום שהיה קשה להגיע אליהם, ואילו מקצתם נאבדו, משום שהממונים על שמירתם לא השגיחו עליהם. זה ידוע לי מנסיון עצמי, שכן גם אני חיפשתי אחריהם בשביל ההיסטוריה של יהודי מחוז סאבולץ'. אפילו כך, בלי חשיפת כתבי גנזים, ניתן לי עונג אמיתי בקריאת התרשימים ההיסטוריים של המחבר, ששלחם לי בכתב־יד לשם שימת עין בהם, בהם חושף הוא לעינינו בשקידה רבה את הראשית וההתפתחות של קהילת קאלוב ומוסדותיה. ברכותי החמות שלוחות איפוא למחבר על יזמתו רבת התועלת, שכן כתיבת ההיסטוריה של כל קהילה בעלת חשיבות כל־שהיא מהווה לבינה בעלת ערך לצורך בנין ההיסטוריה הכללית של יהודי הונגריה, המצפה עדיין לבנאי המומחה, שיניח יסודותיה וישלימנה עד תום.

חיבורו של ד"ר שמואל כהן (בודאפשט, 1884) מגיע רק עד תבוסת 1526, כשהתורכים השתלטו על רוב הארץ. ואילו חיבורו של ד"ר ל. ועניציאנר, שלפי הכותרת נטל על עצמו להגיש היסטוריה שלימה מראשית המאה ה־10 עד מלחמת העולם (בודאפשט, 1922) גם הוא רק תקציר בלטריסטי, לא עבודה מדעית בחשיפת המקורות. לפיכך עלינו לקבל בהכרת־טובה כל יזמה פעילה לעיבוד כל איזה קטע שהוא מההיסטוריה של יהודי הונגריה בתור עבודה חלקית, שנועדה להקל את הקמתו של הבנין ההיסטורי השלם.

כותבו של ספר תולדות יהודי קאלוב עשה עבודה ראויה גם מבחינה זו. בראש וראשונה תתקבל בענין רב על ידי בני מקומו, שימצאו בו את ההנצחה למסורות של קהילתם, את תיאור המאורעות והמעללים של אבותיהם, מסירותם ופתיחות ידם ולבם לכל דבר שהנשמה היהודית תלויה בו, אבל בהרצאתו הנלהבת והמלהיבה יכבוש ללא ספק גם אותם לא־קאלובייים, המתיחסים באהדה ובחיבה לכל ענין יהודי באשר הוא יהודי. בתור שכזה הנני ממלא בנפש חפצה את משאלתו, ללוות בכתיבת הקדמה את חיבורו בדרכו אל הקורא.

הנני עושה זאת תוך הבעת המשאלה: מי יתן ועבודתו הנלהבת תביא לא רק עונג ושמחה למתעניינים בה, אלא תשמש גם לקח טוב להועיל לאחינו בני־אמונתנו!

ד"ר דוב בר ברנשטיין

ניירעד'האזה, 1942

הרב הראשי

ספרות

נפתלי בן מנחם, **רבי יצחק אייזיק טויב מקאלוב, — תדפיס מ„ספר היובל לישראל אלפנביין"**, **ירושלים, תשכ"ג.**

הוא, **נוספות ותיקונים להנ"ל, בירחון „סיני" כרך נה.**

הוא, **הערה נוספת — „סיני " כרך סג, עמ' קפא.**

יקותיאל יהודה גרינוואלד, **לקורות החסידות באונגריה — הצופה לחכמת ישראל, שנה ה (תרפ"א)**, 271—272.

הוא, **אגרות גדולי ישראל מאונגריה — „סיני", כרך יח, עמ' שיט־שך.**

הוא, **טויזנט יאר אידיש לעבן אין אונגארן**, ניו־יארק, 1945, עמ' 168—137.

יצחק רפאל, **ספר החסידות, תל־אביב, תש"ז, דף מט.**

ישראל בערגער, **עשר צחצחות, פיעטרקוב, תר"ע, עמ' 67—76.**

הוא, **זכות ישראל, מהדורא תנינא, סעאיני תרפ"ה, דף יג, ב.**

דוב בער עהרמאן **דברים ערבים, ח"א, לד ב — לו א.**

אברהם שמחה בונם חיים מיכלזאהן, **שמן הטוב, תר"ע, עמ' 65.**

זכרונות ר' דוב מבוליחוב, ברלין תרפ"ב, 78—80, 85.

יוסף פטאי, **אשר סיפרה אמי, — הצדיק בעל השירה, — „סיני" כרך ה, עמ' קצא—קצה.**

יצחק אלפסי, **ספר האדמו"רים, תל־אביב תשכ"א, עמ' 43.**

ר' משה סופר, **תשובות חתם סופר, חלק אבן העזר.**

ר' שלמה סופר, **אגרות סופרים** (חלק כתבי ר' משה סיפר), עמ' 38.

ר' חיים אליעזר שפירא, **ממונקאטש, נימוקי אורח חיים, דף נז א.**

דוב בער שפיטצער, **תולדות קול אריה, ת"ש, עמ' י.**

שמואל הכהן שוואַרטץ, **תולדות יהודי הגר. ועוד הזכרות־אגב בכמה ספרים וכתבי עת.**

Acsády Ignác: A magyar zsidók a XVIII. században. (1900.)

Richtmann Mózes dr: A régi Magyarország zsidósága. (1913.)

Borovszky Samu dr.: Szabolcs vármegye monográfiája.

Magyar-Zsidó Oklevéltár.

Stein Mayer Miksa: Magyar Rabbik. (1905—1909.)

Bernstein Béla dr.: Az 1948—49-i magyar szabadságharc és a zsidók.

Venetianer Lajos dr.: A magyar zsidóság története. (1922.)

Löw Lipót: Gesammelte Schriften.

Löw Lipót: Ben Chananja.

Magyar Zsidó Szemle.

Egyenlőség.

Mult és Jövő.

Magyar Zsidó Lexikon.

Király Aladár: A nyiregyházi gettó története.

הכתיב הלועזי של שמות המקומות שבאו בספר

SATORALJAUJHELY	=	אויהל
KISMARTON	=	אייזנשטאדט
NYIRVASVÁRI	=	אשוואר
BEREGSZÁSZ	=	בערעגסאס
BÁRTFA	=	בארדיוב (או בארטפלד)
BUDA	=	בודא
NAGYVÁRAD	=	גרוס־וואַרדיין
HOMONNA	=	הומונה (או הימענע)
ZEMPLÉN	=	זמפלין
TOKAJ	=	טוקאי
TARCAL	=	טארצאל (או טערצאל)
NYIRTASS	=	טאש
MAGYARLÁPOS	=	לאפוש
TISZALÖK	=	לוק (או טיסא־לוק)
MÁTÉSZALKA	=	מאטיסאלקה
MARGITTA	=	מארגארעטן
MUNKÁCS	=	מונקאטש
MISKOLC	=	מישקולץ
SZABOLCS	=	סאבולץ (או סאבאלטש)
ABAUJSZÁNTÓ	=	סאנטוב
SZERENCS	=	סאראנץ (או סערענטש)
NAGYSZÖLLÖS	=	סוליש (או סעליש)
MÁRAMAROSSZIGET	=	סיגט
PÜSPÖKLADÁNY	=	פישפוק־לאדאן
POZSONY	=	פרעסבורג (= בראטיסלאווה)
NAGYKÁLLÓ	=	קאלוב
KASSA	=	קאשאו (— קושיצה)
NAGYKÁROLY	=	קרולאה
UJFEHÉRTÓ	=	ראצפערט
SÁROSPATAK	=	שארוש פוטוק או פוטיק
SZILÁGYSOMLYÓ	=	שומלו

חלק ראשון

חלוץ החסידות בהונגריה

(במקום מבוא)

תואר זה, שההיסטוריונים קיבלו מהמסורת החסידית ומסרוהו בתור אכסיומה כללית לתולדות החסידות בכללה ולתולדות יהודי הונגריה בפרט, בנוגע לאדמו"ריותו של ר' יצחק אייזיק טויב מקאלוב, מקורו בכמה הנחות פשטניות הטעונות בירור מדוקדק יותר.

לפי ההנחות הללו חי לו במאות־השנים האחרונות בתוך הגבולות ההיסטוריים של מלכות הונגריה, כפי שידענום עד מלחמת העולם הראשונה, שבט הומוגני של היהדות האשכנזית, שחומת הקרפטים חצצה בינו ובין הגוש היהודי הגדול שבמלכות פולין ההיסטורית; והודות לכך נתאפשר לו להתפתח על פי דרכו שלו, בלי כל השפעה רוחנית מעבר לקרפטים, ואילו פתיחותה הגיאוגרפית של הארץ לקשרי מסחר ותרבות עם העולם האוסטרי־הגרמני שממערב איפשרה גם ליהודים שבהונגריה לקיים קשרים עם מרכזי התורה שבקהילות הוותיקות שבאשכנז. והנה במחצית השניה של המאה ה־18 קם לו אחד יצחק אייזיק טויב, „גנב את הגבול" לניקלשפורג שבמוראביה וללויזנסק הגאליציאית שבמלכות פולין והביא משם ליהודי מלכות הגר מנהגים שלא שערו אבותיהם: להפוך סדר תפילת שחרית באמירת „הודו" לפני „ברוך שאמר", להוסיף לתוך הקדיש „ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה", להחליף בקדושת מוסף „נעריצך" ב„כתר", להתלבש בשבתות וימים טובים לפי האופנה הפולנית וכו' וכו'. בקיצור: להחליף את אורח־החיים האשכנזי המסורתי בחסידי על כל כלליו ופרטיו ודקדוקיו. וכנראה היה אותו ר' יצחק אייזיק, רבה של קהילת קאלוב, ואגב גם רבו של מחוז סאבולץ' כולו, בעל השפעה גדולה כל כך, שיהודי עירו ומחוזו נגררו אחריו בלי כל התנגדות (שכן אין כל זכר להתנגדות כזו) ונהפכו לחסידים, ובמשך הזמן פשטה משם החסידות לכל עבר, ובהתפשטותה לצפון הגיעה עד לחומת הקרפטים, שמעבר לה גאו־המו גלי החסידות מצד המרכזים שלה בגליציה, וכך נעשו ליהודים שתי הארצות כארץ אחת ולחסידות הפולנית קמו סניפים נוספים בארץ הגר...

המוצא ההטרוגני של היהדות האשכנזית בהונגריה בעת החדשה ממערב ומצפון. — אך האמת ההיסטורית אינה אחראית לדמיונות הללו, שיודעי־העתים בדורות האחרונים ניסו לכפות עליה. „יהדות הונגרית" הומוגנית בכל שטחה ההיסטורי של הממלכה לא היתה מעולם. יש זכר למציאות יהודים בזמנים שונים במקומות שונים, מאז השלטון הרומאי בפאנוניה ואילך, וגם הגדה בלתי־מאומתת ובלתי מוכחשת על כוזרים מיוהדים בתוך שבעה שבטי המאדיארים, שבאחרית המאה ה־9 לסה"נ כבשו את הארץ שבמרכז אירופה. ואילו על קיום רצוף של קהילות סדירות מהמאה ה־17 ואילך עד לשנת החיסול 1944 יש לנו ידיעות רק מבודא הבירה ומקצה המערב של המדינה (פרסבורג, אייזנשטאדט וכו'), שהיו שלוחות קצה־המזרח של יהדות אשכנז (כוללת אוסטרייך וביהם), וקרוב

לוודאי, שממנה קיבלו מורי־תורה ומשרתי־דת, כל עוד לא היה ביכלתם לספק להם כוחות־אדם כאלה מגידולי עצמם. במשך הזמן צצו ישובי יהודים של בודדים וקבוצות קטנות בהרבה כפרים ועיירות קטנות, פזורים בריחוקים גדולים על פני שטחים נרחבים, הללו קיבלו, במידת האפשר מהקהילות הקיימות, עזרה לחיי יהדות, עד שגם בכמה מאותם מקומות קמו קהילות כל־שהן, שסיפקו עזרה כזו לפזורה המתרחבת והולכת סביבן.

בגרמניה, בה התפתח הכושר היצרני והמסחרי בקרב עם הארץ בזמנים קדומים ביחס, עד כדי יכולת לספק מהגרים מבוקשים לעיסוקים אלה בשביל הארצות שבמזרח לה (ביחוד ממלכות פולין והונגריה), פחת בהדרגה הצורך ביהודים, ובעקב צמצום מקורות המחיה וגירושים מערים ומאחוזות רוזנים ודוכסים נמשך גם התהליך של הגירת יהודים מגרמניה לאותן ארצות, בהן נקלטו בתור נסבלים, ובנסיבות מסוימות גם בתור רצויים (כמשקל־נגד להגירת הגרמנים הנוצרים; שמצדם נשקפה סכנה, מודעת או בלתי־מודעת, להפיכת האזור, או הארץ כולה, לקולוניה גרמנית). כך נתפשט הישוב היהודי בהונגריה ממערבה כלפי מרכזה וצפון־מערבה ודרום־מערבה בתור „קולוניה" או שלוחה של יהדות אשכנז, דוברת בניבים יהודיים־אשכנזיים ונוהגת בהלכה ובסדרי־התפילה לפי המסורת האשכנזית והוראות גדולי התורה שבקהילות אשכנז.

לזרם הכללי של ההגירה היהודית מגרמניה (כוללת אוסטריה), נוסף זרם־לוואי מיוחד ממוראביה בשל גזירת „פן ירבו", לפיה רק בן אחד מכל בית־אב יהודי היה רשאי לשאת אשה, לבל יגדל מספרן של משפחות היהודים במדינה. לפיכך הוכרחו הבנים הנוספים שבמשפחה להגר בנערותם או בבחרותם על פי רוב לממלכת הונגריה ולהביא להם נשים ממוראביה, בה צומצמו סיכויי הבנות לנישואין בשל הגזירה על הבנים, או להתחתן במשפחות ותיקות, והיו גם משפחות מבורכות בבנות, שמחמת אותה גזירה הוכרחו גם הן להגר להונגריה ובשל הקירבה הלשונית שבין הניב הצ'כי־מוראבי ובין הסלובאקי של עם הארץ בצפון־מערב הונגריה היה נוח להם ביותר להתישב בחבל זה של המדינה, ואילו בקהילות היהודים התמצאו בכל המקומות בתוך עמם, שכן גם בארץ מוצאם היו „אשכנזים" לכל דבר.

במהלך המאה ה־18 פשטה ההגירה האשכנזית (ובכללה המוראבית) גם למרכזה של הונגריה, ובקהילות שיצרה נבלעו גם היהודים המעטים שהיו מקודם במקומות ההם. על קשיי לשון־המגע עם האוכלוסיה המאדיארית לא נבצר מהם להתגבר, שכן מוחו של היהודי היה מטבעו פתוח לקליטת לשונות, באשר חיה בו תורשה פוליגלוטית לפחות בשלוש לשונות: שפת־אמו הלועזית־המיוהדת, העברית שבחומש ורש"י ובמשנה ובתפילות והארמית שבתרגום־אונקלוס ובתלמוד; ומשהתמצאו לרגל המגע עם האוכלוסיה המאדיארית גם בלשונה, קלטו ממנו גם ביטויים, פתגמים ודפוסי־מחשבה עממיים ללשונם היהודית־האשכנזית. כך אירע גם לאותם שפשטו למזרחה של המדינה לרגל מגעם עם האוכלוסיה הדוברת רומינית. ואילו אותם שביקשו ומצאו מנוח מנדודיהם בצפון־מזרחה של מלכות הונגריה נקלעו לנסיבות אחרות לגמרי.

השלוחה ה„פולנית" בצפון־מזרח הונגריה. — בעקב התערערות המצב הכללי והיחס ליהודים בחבל פודוליה שבמלכות פולין (החבל, שחלקו המערבי ידוע לנו מתקופה

מאוחרת במקצת בשם מזרח גליציה וחלקו המזרחי בשם פלך פודוליה שבמערב אוקראינה) מהמאה ה־17 ואילך, וכן בשל הריבוי הטבעי היהודי, שעבר עוד קודם לכן את גידול כוח־הקליטה של שטח הפרנסות היהודיות, גדלה והלכה ההגירה היהודית ממזרח, ובמקצת גם מאמצעה, של גליציה לחבל הצפוני־מזרחי של הונגריה. כאן היתה ההתערות בנוף האנושי נוחה למדי, שכן משני עברי הקרפטים שכן אותו עם עצמו: „רוסים אדומים", שלשונם רותינית (אוקראינית) ודתם יוונית־קתולית, פלחים צמיתים או אריסים משועבדים במורדות הצפוניים של הקרפטים לאדונים פולניים ובדרומיים לאדונים מאדיאריים או סלאבים ממודיארים, שבמשך הזמן גדלו והלכו צרכיהם בשרותיהם היצרניים והמסחריים של יהודים מעבר מזה כמו מעבר משם של הגבול. במשך הזמן הסתגלו גם לפציון־פה בהונגרית, במידה המצומצמת שנדרשה למגע עם אדוני האחוזות ועם אנשי השררה, אבל הדיבור העיקרי ליהודים עם הללו הרי היה בלשון המטבעות (דמי חכירה, מסים, ארנוניות ושלמונים), ובנדון זה החשיבו האדונים את גודל הסכומים יותר משהקפידו על יפי לשונם בפיות בני „הלאום היהודי", הנסבל בתור זר בארץ, בדומה לצוענים, שאין להם זיקת אזרחות למקומות מגוריהם.

תוך זמן קצר ביחס קמו בערים ובעיירות שבעמק הנהרות היורדים מהקרפטים קהילות של יהודים יוצאי פולין כמתכונת הקהילות ש„במולדת הישנה" שמצפון לקרפטים, עם מוסדות ושרותים פעילים לצרכי הדת ויתר עסקי הציבור. מתכונת זו היתה אשכנזית ביסודה, שכן הגוש העיקרי של יהדות פולין מוצאו ממהגרים שבאו לפני דורות מאשכנז והביאו עמהם את סדריהם ומנהגיהם. אך במאות שנות האוטונומיה לארבע ארצות הקונפדרציה של יהודי מלכות פולין והתפתחות מרכזי־תורה חשובים, בהן נתהוו נוהגי־הלכה ונוסחי־תפילה וסדרי־קהילה שונים במקצת מאותם שבקהילות אשכנז המקורית, וכך הועברו לצפון־מזרח הונגריה, שתושביה היהודים ראו את עצמם כחלק אורגאני של היהדות הפולנית וניהלו את קהילותיהם לפי סדרי פולין אף בלי אוטונומיה מושרשת בחוקת המדינה, והמהגרים האשכנזים המאוחרים, שבאו ממערבה וממרכזה של הונגריה, הסתגלו למנהגיהם ולסדריהם של הקהילות שנקלטו בהן.

עקבות התודעה ה„פולנית" של יהודי מחוזות הספר שבצפון־מזרח הונגריה (שלאחר מלחמת עולם הראשונה היוו את חבל רוסיה הקרפטית של צ'כוסלובקיה עד שהוחזרו להונגריה על סף מלחמת העולם השניה, ואחריה סופחו לאוקראינה הסובייטית יחד עם מזרח־גליציה) נשתמרו בלבוש היהודי ה„לאומי", שהיה דומה לזה שמעבר לגבול (קפוטה, שטריימל וכו'), וגם בדיבור האידי, ועוד בראשית המאה ה־20, כשיהודי המחוזות הללו כבר היו אזרחי הונגריה למעלה מיובל שנים, היו קוראים אף למחוז הגובל עם שלהם מדרום בשם „אונגארן", כאילו הם אינם באונגארן, ואילו באותם מחוזות היו קוראים ליהודי מחוזות־הגבול הצפוניים „וואסער פוליאקן" (פולנים של מים — אנשי בקעות הנהרות היורדים מקו פרשת־המים שברכס הקרפטים המהווה גבול גליציה). והנה אותם גורמים כלכליים, שהזרימו הגירה יהודית מפולין למחוזות הללו, המשיכו לפעול על הישוב היהודי המתרבה גם בהם, ולא זו בלבד, שאחרי זמן קצר יחסית פסקה יכלתם לקלוט הגירה נוספת מעבר לגבול וזו הוכרחה להמשיך בנדודיה למחוזות שמדרום להם,

אלא שהישוב היהודי המיוצב במחוזות הצפון החל פולט גם הוא הגירה לדרום, בו היה עוד צורך בחוכרי־פונדקאות, בחנוונים ובבעלי־אומנויות ובאנשי־דת במרכזים הכפריים, ובאזורי הכרמים גם ביהודים שיקנו את גפן־היין וייצרו בעצמם יין כשר למכירה ליהודים אף למרחקים.

במחוזות „אונגארן" הגובלים עם אזור הישוב הרותיני היו גם איים־כפרים של פלחים רותינים, שהדרימו להתיישב בשפלה המאדיארית הפוריה יותר. שם מצאו המהגרים היהודים מהצפון „גויים" „משלהם", דוברי שפת „המולדת הישנה". אך תוך זמן קצר יחסית נהפכו למאדיארים בלשונם, ורק שמות־המשפחה הסלאביים והפולחן היווני־קתולי הזכירו את מוצאם הרותיני, ואף היהודים התמצאו יותר ויותר בדיבור המאדיארי במשא־ומתן עם עם הארץ, ואילו בחייהם הפנימיים שמרו על מורשת הדת והתרבות מהמולדת הישנה, דיברו אידית בניב שהתפתח באזורם, שלפי המפה הגויית היה חלק אינטגראלי של מלכות הונגריה, ואילו לפי המפה היהודית שכנו בטריטוריה נספחת לקונפדרציה של „ארבע הארצות" שבמלכות פולין. ורבנים וכלי־קודש ופסקי־הלכה בשאלות קשות היו מבקשים ומקבלים לא ממרכזי־התורה שבקהילות הוותיקות שבמערב־הונגריה, אלא מאותם שבמלכות פולין. הנה כי כן מעידה מצבת קברו של הרב ר' צבי בר' יואל, הרב של קהילת קאלוב וכל מחוז סאבולץ' (שבגיל קרוב למאה נפטר בקאלוב בשנת תקט"ו — 1755)[1], שמוצאו היה מהעיר בראד (ברודי) שבגליציה; ואף כיובל שנים לאחר מכן הזמינה קהילת אויהל שבאותו חבל הונגרי־פולני לכסא רבנותה את ר' משה טייטלבוים, יליד פשמישל ורב בשיניווא שבגליציה.

הנה כי כן, הקביעה שר' יצחק אייזיק טויב חולל מהפיכה רוחנית ביהדות הונגריה עם הכנסת החסידות לתוכה, הריהי קביעה אנטה־ספקטיבית (ראיית הרקע בדמותו שנוצרה לאחר מכן), שכן בזמנו, בסביבת גבול המאות ה־18 וה־19, עדיין היתה היהדות באותו אזור לא הונגרית, אלא פולנית, ובהגעת החסידות עם ר' יצחק אייזיק לקאלוב והמחוז אפשר לראות אחד מהקווים הרבים של מסע התפשטות החסידות ממקורה שבחבל פודוליה, תהליך שארך עשרות שנים, לחבלי יתר פולין היהודית, שמבחינה אתנית־תרבותית נמנה ביניהם גם חבל צפון־מזרח הונגריה.

החסידות האריסטוקרטית והפופולרית. — משמעה הכללי של החסידות הוא — להיות טוב במידה שלמעלה מהנורמה המינימלית במוסריות חברתית או בעיסוקי פולחן, או בשניהם יחד. בעדות הלא־אשכנזיות עוד נשתמרה החסידות הביניימית בריכוז כוונות בתפילה ובעשיית מצוות לפי רמזים ו„ייחודים" שבחכמת הנסתר, וחבורה המאורגנת כציבור מיוחד לתפילה לפי שיטת ה„מקובלים" נקראת קהל חסידים. נוהג פולחני זה העלה את מקיימיו מ„שכירים" העובדים את הבורא מתוך חשבונות של שכר־ועונש, או מסתם „מגויסים" לשרות מלך העולם, המוכרחים לציית להוראות ולפקודות, לדרגת „שותפים־עוזרים", המאולפים לדעת (איש לפי השגתו) את סודות „הטכניקה הטראנסצנדנטאלית", כיצד מפעילים הם בכוונותיהם שבאמירות ובעשייות שבעבודת

---

1) ראה להלן, חלק שני, על תולדות קהילת קאלוב.

הבורא את הזרמים והכוחות הנסתרים שבמנגנון הנהגת עולמנו וכל יתר העולמות כלפי שיכלול הבריאה וקידומה לקראת התיקון המושלם, שבמרכזו ייכונו גאולה שלמה לישראל וכינון מלכות ה׳ על כל הארץ ותיקון כל הפגמים שחלו בשלימותה ובתקינותה של הבריאה כולה מחטא־אדם־הראשון ואילך.

שיטה זו של עבודת הבורא, קירבת־אלוהים על־ידי דעת־אלוהים, שהיא מהותה של החסידות בצורתה הידועה מימי הבינים ואילך, היתה נחלתם של יחידי סגולה פרושים מעסקי עולם העשייה, שכל עיסוקם היה רק בתורה ובמעשי־מצוות ובחכמת הנסתר ומפטמים את נשמתם בהסתגפות בגופם ובהתקדרות ברוחם. כזה היה גם הגאון רבי אליהו בן שלמה זלמן מווילנא (1720—1797), שצויין בתואר „החסיד״. לפי טבע הדברים היה חסיד כזה בדל מהבריות ומקיים עם השמים קשר אישי מיוחד לו, בהתאם לשיעור השגתו בנסתרות — רק „חסידים״ יחידים, ששמשו בתור רבנים ומורים בתורת הנגלה, קיימו מגע עם הבריות ועם הציבור במידה הדרושה בענף זה של עיסוקם, ואילו להתקשרותם עם העולם העליון חזרו לבדילותם — ואף הבריות היו בדילים מהם וכיבדום רק מרחוק, שכן לא היו מסוגלים לקבל מהם שום סעד רוחני, והם, היחידים אשר „באו בסוד השם״, אף לא היו רשאים לפזר אוצר־ידע זה שלהם לכל דיכפין.

חוסר האפשרות להעניק להמוני העם משהו מחכמתם הסודית ולקבל מהם בגמולה כבוד וטובת הנאה מקרוב, מנעה הרבה אנשי־תורה מקצועיים בפועל או בחתירה לכך מלבזבז את זמנם בהתעמקות בנשמתן של המצוות, שכן עם התרחבות האוקיאנוס של ספרות ההלכה הצליחו רק מחוננים בכשרונות שלמעלה מגדר הרגיל ומתמסרים לשקידה מיוחדת להגיע להיכרות מושלמת פחות או יותר עם העצמות והאברים והגידים שבחלקי גופן של המצוות עד כדי יכולת להורות בשאלות סבוכות של איסור והיתר וחייב־ופטור. בחיי החול והקודש של יחידים ושל המימסד הצבורי, ועד כדי להדהים את שומעי דרשותיהם בגודל בקיאותם וחריפותם, וכל כמה שהרבו ללמוד עד זיקנה ושיבה היו צריכים ללמוד עוד ועוד. בנסיבות כאלה לא היה מן הנמנע, שגדולי־תורה פרופסיונליים יהיו שקועים כל־כך בעומקן של הלכות, שלעולם לא יספיקו להתרומם מהן עד כדי להיזכר בקיומו וברצונו של בורא העולם ומנהיגו ונותן התורה, ואפילו ביום הכיפורים יכלו למצוא עניינים מרובים בהלכות היום, שלא יישארו שעתם ודעתם פנויות לפשפש במעשיהם ולהרהר בתשובה. הנה כי כן בירושלמי ברכת (פרק ב, סוף הלכה ד; ה, א) מספרים לנו בגילוי־לב רבי חייא ושמואל ורבי יוחנן ורבי בון בר חייא ורבי מתניא, עד כמה נבצר מהם להתרכז לכוונת הלב בשעת תפילה; והואיל והענווה היא מהמעלות הטובות שתלמידי חכמים משתבחים בהן, ודאי לא יעלה על דעתם של גדולינו המאוחרים להתימר, שבכוח־התורה שלהם התעלו למדרגות גבוהות יותר מאותם קדמונים קדושי עליון.

סלקציה לפי סגולות מוסריות בקבלת תלמידים ללימודי הלכה בדרג גבוה לא היתה בגדר האפשרי והרצוי, שכן קבלה בידינו מדברי חז״ל, שלימוד תורה לשמה מזקק מידותיו של אדם, ואף מי שמתחיל ללמוד שלא לשמה עלול להגיע ללימוד לשמה, ולכן צריך לקבל את כל הבא ללמוד. חופש אקדמי זה היה כרוך בסיכון־מה גם בעם ישראל,

אם גם לא באותה מידה כמו באומות אחרות, שבתולדותיהן רשומים אנשי־רוח רמי דרג שחוללו הפיכות ותלאות לציבור ולמשטרו, אבל על כל פנים גם אצלנו לא מועטים היו סיכויי הנזקים והתקלות כשקאריריסטים רופפי־בלמים מגיעים להנהגה רוחנית וציבורית. בארצות, שבהן היו היהודים ורבניהם נטולי מעמד אזרחי, היה בתפקידו של רב או פרנס יותר שרות מאשר שררה, ומי שפנה למסלול כזה ידע מראש את כובד המשימה שהוא נוטל על עצמו לטובת עמו וגודל האחריות המוטלת עליו כלפי דין־שמיים, ובהתאם לכך השגיח הרב תמיד שהתנהגותו האישית והרשמית בעניני דת ומוסר חברתי תהיה נקיה מכל כתם, ובעניני הלכה ושיפוט והנהגה הגיע למעמד של עליונות מוסרית מוחלטת, שאיפשרה לו להיות מחמיר או מיקל, קשה או רך (בגבולות האפשרות שבהלכה ובהתחשב בנסיבות המקרה הנדון), כלפי עשיר ועני וכלפי תקיף ונדכה בלי הפלייה. ותמיד היה תובע מעצמו יותר מאשר מבני עדתו ולכן ידעו שעליהם לצייית לכל מה שיצווה עליהם. ואילו בקונפדרציה האוטונומית היהודית שבמלכות פולין היתה השררה הדתית והמינהלית שבעיר היהודית שררה ממש כמו במקבילותיהן שבעיר הגויית, קאריירה שכדאי לו לצעיר שאפתן להתפטם לקראתה בש״ס ופוסקים, כדי לאכול פירותיה בעולם הזה אף בלא להתחשב במהותה הטובה או הרעה של הקרן, שתישמר לו ממנה לעולם הבא. כי כשיש כוח משיכה גם ללימוד שלא־לשמה, אכן ודאי ישנם גם לומדים לשמה, שברבנותם־בעתיד יקדשו את השם בהוראתם ובאורח־חייהם, אבל אין כל ערובה לכך, שכוחם יספיק לאזן את הנזק שבפעולת קאריריסטים, שיגיעו גם הם לשררה של רבנות בהיותם מלאים גינוני חריפות ובקיאות וריקים מיראת־שמיים ומיראת־חטא, ופשוטי העם ייאנקו תחת עריצותם של פרנסים ירודים במוסריותם כמו עמיתיהם הגויים, והפרנסים הללו יקבלו גיבוי הלכתי מהרבנים שלהם כמו שעמיתיהם הלא־יהודים מקבלים מכוהני הדת שלהם.

הגורם הסוציאולוגי להתהוות „החסידות החדשה״. — מהמחצית השניה של המאה ה־17 ואילך, עם השתררות האליגארכיה של האצולה והכמורה והעירונים בפולין, שגדעה יותר ויותר את קרן המלוכה, נשמט והלך הקרקע גם מתחת לאוטונומיה היהודית. אבל האוליגארכיה היהודית שבקהילות הקצתה לדלת־העם את תודעת הגורל הגלותי, שהכביד יותר מכל בחבלים המזרחיים של ווהלין ופודוליה, שם החלו זרמים תת־קרקעיים שבקרב עם־הארץ הרותיני ממוטטים גם את יסודות השררה של האצולה והכמורה הפולניים, שלעת־עתה נראו כאילו קיימים ועומדים, ואף האוליגארכים היהודים הוסיפו להשתעשע באמונה זו וחיקו את עמיתיהם הלא־יהודים בהכבדת העול על אספסוף־ההדיוטות שלהם, ומצד אנשי הדת הרשמיים שלהם ושלנו לא נראה מאמץ של ממש לדרוש מבעלי השררה בשם האל, שיבלמו את יצר עושקנותם. מתח דתי־סוציאלי זה נסתבך עוד יותר אצל עם־הארץ הרותיני בשל הכפילות שבחייו הדתיים: כפיפות רשמית בנגלה לכמורה היוונית־האוניאטית בפולחן הציבורי ובקבלת הסקראמנטים האישיים וזיקה מחתרתית לדת־האבות הפראבוסלאבית, ומכאן ניצוצות תקוה כמוסים כלפי האח הגדול והאחים הגיבורים שמעבר לדניפר, שעתידים להתאזר ולגאול אותם; ואילו ליהודים יש רק דת אחת ויחידה, המיוצגת על ידי רבני הקהילות. אמנם יש בדת זו דרישות ליחסי צדק והגינות בין אדם לאדם בלי הפליה בין קטן לגדול, כפי שמשמיעים לפעמים „מגידים״ מחוסרי מעמד רשמי

בבתי־התפילה של אגודות האומנים (עד כמה שהפרנסים התקיפים אינם מרסנים אותם בפעולות עונשין בשל „חירחור ריב"), אבל הרבנים הרשמיים שותקים, ואליהם לא כדאי לפנות בתלונות ובתביעות להתערב בשם האל לטובת העשוקים, שכן תפקידם הרשמי הוא להורות ולשפוט בשם ההלכה, שהיא גמישה למדי ובה אפשר למצוא צידוק גם לעושים עסקים בצרכי ציבור, ואף באמונה, וזוכים לברכה פומבית מדי שבת בשבתו לפני תפילת מוסף.

לפיכך אין כל פלא בדבר, שהופעת רבי ישראל בעל שם טוב ופעולתו בשליש האמצעי של המאה ה־18 זקפה את קומתם של פשוטי העם בעניני רוח וחומר כאחד. במקום החסידות האריסטוקרטית, שרק יחידי סגולה יודעי ח"ן יכלו להגיע בה לקירבת־אלוהים, הנהיג הוא, ותלמידיו אחריו, את החסידות הפופולרית, שאינה מואסת בהנאות וקלות־רוח מהחיים, המורה גם לפשוטי העם את הדרך להגיע לקירבת אלוהים על־ידי הכוונה להגיע לכך בתפילתם הפשוטה ובקיום מצוות ומעשים טובים ובעזרה לזולת (וכמובן גם בהתחשבות בזולת ובזהירות מלגרום לו צער ונזק), וגם בקבלת השפעה והקרנה אישית באמצעות הצדיק, היודע למשוך את השפע העליון בחומר וברוח בשיטות החסידות האריסטוקראטית שמלפנים ולהקרין ממנו על המתקשרים אתו, ואזניו ולבו פתוחים לתלונותיהם ולבעיותיהם בחיים ומעניק לכל אחד ואחד עצה והדרכה וברכה בהתאם לצרכיו ולכושר תפיסתו. בדרך זו לומדים פשוטי העם לדעת, שאין הם בנים חורגים לרבונו של עולם, אלא בנים ממש, וקרוב הוא גם להם, לכל אשר יקראוהו באמת ויתנהגו כמרגישים בנוכחותו, וכן לומדים הם לדעת שבהיות גם הם בני אל חי, כמו פרנסי הקהילה ורבניהם, הרי שהללו הם אחיהם ולא אדוניהם, ואשר על כן חובתם לנהוג בהם יחס הוגן של אחווה.

משום כך אין פלא גם בהתנגדות שקמה לחסידות זו, עם ראשית התפשטותה בקהילות, מצד הפרנסים ורבניהם, שכן קמה לשלול מהם יתרונות, שהתרגלו להאמין בזכותם להחזיק בהם. והואיל ולדוברי התנועה ה„מהפכנית" היו נגדם טענות מבוססות על המוסר הדתי של היהדות, שמשכו לצידם מגידים ורבנים וסתם יהודים בעלי תרבות דתית־תורנית ברמה שלמעלה מבינונית, היה הגיוני למדי מצדם של הפרנסים להזעיק את גדולי הרבנים, שדבריהם נשמעים בציבור היהודי כולו, למלחמת־מצווה להצלת היהדות מפני ה„כת" „המתנכלת לעצם קיומה". ואותם גדולי הרבנים, ששמעו מפי רבנים מוחזקים להם כדוברי אמת סיפורי זוועה על מנהגי שבתאות או פראנקיות של ה„כת", לא מצאו צידוק מספיק להיבטל משקידתם בתורה כדי לנהל חקירה ודרישה, אם אמנם נעשית התועבה הזאת בישראל, ובלי כל היסוס ופיקפוק נתנו את ידם להכרזת החרם פעם ועוד פעם על ה„פושעים" ההם. אך הואיל והמוני העם הכירו במישרין גם את הפרנסים, שעל פשעיהם הקודמים הוסיפו מעשים מגונים עוד יותר, ואת רבניהם השותקים להם ותומכים בהם, וגם את שכניהם שנטו לדרך החסידות, ידעו בחושם הבריא למי להאמין יותר; וביחוד אחרי שהחסידות פשטה גם צפונה (לליטא ורייסין) וגם מערבה (לפולין קטן ולפולין המרכזית) ואחרי שהכיבוש הרוסי חיסל את שארית האוטונומיה היהודית ואת יסודות השררה של רוכביה וגזירות המלכות החדשה החלו פוגעות בכלל היהודים.

ואילו לחסידות הצטרפו רבנים גדולים בתורה, שטיפחו בקרב חסידיהם את העיסוק בתורה ואת ההקפדה על קיום המצוות בכל דקדוקיהן, ולחובת העשייה הוסיפו את הדרישה וההדרכה לכוונת הלב לשם שמים, — אז דעכה ריתחת התנגדות מאליה, ואף בקהילות שהוסיפו להחזיק בנוהגי התפילה בנוסח אשכנז שירשו מקדמונים לא היתה מניעה לקיום בתי־תפילה בנוסח־ספרד החסידי, ואם רבה של קהילה כזו נהג אדמו"רות (כגון ר' שמואל שמלקה הורביץ בניקלסבורג) או נסע לאדמו"ר חסידי, לא נגרע כלום מכבודו ומסמכותו.

שוני התנאים בהונגריה שינה את התוצאות. — הגורמים הסוציולוגיים הללו, שבמלכות פולין פעלו בעד התפשטות החסידות בקרב ההמונים ונגדה מצד הפרנסים, לא היתה להם אחיזה במציאות שבשלוחה היהודית־הפולנית שבצפון־מזרח הונגריה, שכן בהעדר מעמד מדיני ומימסד של שררה פנימית ליהודים, לא היו אינטרסים חיוניים לתקיפת המימסד ולהגנה עליו. והואיל והרקע הלשוני והתרבותי כאן היה זהה עם אותו שמצפון לקרפטים והיה בעניני תורה ויהדות קשר רצוף פחות או יותר בין היהודים שמכאן ומכאן, היתה יכולת ההתפשטות של החסידות מדרום לקרפטים דומה לזו שמעבר להם בצפון אחרי ששככה ההתנגדות הלוחמת בה, כשכוח המשיכה שלה נשאר תלוי אך ורק בערך העצמי של מהותה, במידת הצורך הנפשי וכושר הקליטה של הקהל ובסגולותיו האישיות של המורה מרביץ־התורה. והאפשרות הגוחה ביותר היתה, כשמורה זה היה גם רבה של הקהילה וממלא את הפונקציות הרבניות השיגרתיות, הנחוצות בכל קהילה, אלא שהוא עושה אותן לא בפסקנות שלטנית, אלא נופח בהן נשמת־חיים בתור מורה־מחנך ב„ירידה צורך העלאה" לכלל הציבור ולכל יחיד ויחיד. אכן עם התפשטות החסידות הפופולרית וכיבושיה בקהילות ועם הינתן מעמד של אזרח־המדינה ליהודים ומעמד רשמי לקהילותיהם שוב נוצרו עמדות של שלטון וטובות־הנאה גם בהנהגה הרוחנית של העם, ופלוגתות אידיאולוגיות וסגנוניות שבין שושלות אדמו"רים תפחו והסתאבו פה ושם למלחמות סקנדאליסטיות, אבל תהליך זה כבר חרג מתחום התקופה הנדונה בחיבור זה.

הרקע הסוציולוגי המתואר למעלה מבהיר לנו את תהליך התפשטותה וכיבושיה של החסידות הפופולרית, אחרי שכבר יצאה לאויר־העולם היהודי, אבל לא את עצם התהוותה. לעומת החסידות האריסטוקראטית של יחידי סגולה, המסגפים את עצמם ומתנתקים מהחיים הארציים כדי להדק את קשריהם עם השמיים, הרי החסידות הפופולרית חותרת להשתלב בחיים הארציים כדי להעלותם לקדושה על־ידי הורדת שפע הקדושה השמיימית אליהם באמצעות הקשר הנשמתי שבין פשוטי העם ובין מורה כאריזמתי בעל נשמה גדולה, שלפי עצם טבעה העל־טבעי בכוחה למשוך אליה את הנשמות הקטנות; כשם שהפיסיקה יודעת על כוחו של גוש־חומר גדול למשוך אליו גושישים קטנים. ונשאלת השאלה: מדוע נשתהו אותן נשמות גדולות, של רבי ישראל בעל שם טוב וגדולי דורות תלמידיו, מהופיע בתקופות שמקודם לכן בתולדות עמנו, ולמה הופיעו עתה ודווקא עתה ניתן להן לחולל זרם רוחני חדש בחיי האומה?

מהותה הספיריטואלית של „החסידות החדשה". — בפי הסוציולוגיה וההיסטוריציזם המאטריאליסטי אין תשובה לשאלה זו; שכן תופעות שבעולם הנשמות אינן ענין למדעים האמפיריים. כדי להציל את האמונה בכל־יכלתו ההסברתית של המדע, הוכרחו נאמניו

לכפור בעצם התרחשותם של מאורעות ותופעות „בלתי אפשריים" (לפי אמונתם), או לגזום מעליהם את „גידולי הפרא" של הגזמות־קדמונים, כדי לאפשר את הכנסתם לקופסאות שהכינו לאריזת מוצרים סטאנדארטיים של הטבע וההיסטוריה, — כפי שניסו לעשות בהסברת הנבואה בישראל ותופעות חריגות אחרות, המקובלות כהתגלויות אלוהיות. אך בינתיים כבר בגר המדע עד כדי יכולת להצמיח ענף חדש, הנקרא פאראפסיכולוגיה. לפיו כבר מותר גם לאדם מודרני להכיר במציאותן של הוויות שמחוץ לקופסה הסטאנדארטית, ובכללן גם בנשמות־אדם, שכחלק אלוהי ממעל רשאי בורא כל הנשמות לנהל בהן את המימשק העולמי לפי התכנית של עצמו, ללא תלות בנורמות שיצורי־אנוש יקבעו לו.

הוגי־דעות חסידיים, שלא המתינו להיתר הפאראפסיכולוגי, הציעו עוד מקודם הסבר משלהם. — מסירות נפש על קידוש השם, שהקריבו רבבות יהודים במזרחה של מלכות פולין לרגל גזירות ת"ח ות"ט (1648—9), הסירה אבני־מחסום מעל הדרך העליונה לגאולה השלימה ופתחה צינורות שפע ההארה העליונה לדרי־ארץ, לצדיקים יחידי סגולה במישרין וליתר העם באמצעות הצדיקים, למען יתעוררו ללמוד ולעשות את סלילת הדרך לבוא הגאולה על־ידי שיפור עצמם ואורח חייהם בחול ובקודש כאחד.

התיאוריה נאה למדי, אבל אינה עומדת בפני הביקורת, שכן קרבנות עצומים של מסירות נפש על קידוש השם הקריב עם ישראל גם קודם לכן, ולא היה צודק להטיל על כת החסידים בלבד את סלילת הדרך לגאולת עם ישראל כולו, ואם נעקוב את מהלך החסידות בהתפתחותה, לא יקשה למצוא בו גם צעדים ומעשים לעיכוב הגאולה. אך אם נסקור את צעדי הגאולה בהתקדמותה בדורות האחרונים מנקודת־ראות גבוהה ומקיפה יותר ואת חלק־ההכנה שהוטל על העם עצמו לשתף פעולה עם צור ישראל וגואלו, אכן נראה, מה חשוב היה חלקה של החסידות, שגם בשביל זה בלבד צריכה היתה לבוא לעולם.

הפונקציה המעשית בהכנת הגאולה השלימה. — בבבלי סנהדרין (צח, א) נמסרה מימרת רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה שנאמר (יחזקאל לו 8) „ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא". זאת אומרת, שהגאולה צריכה להתחיל בעליית יהודים לארץ ישראל ובחזרתם לגידול מזון מאדמתה. והואיל ובתקופה הנידונה, מלפני כ־200 שנה ועד למלחמת העולם השניה, באה בחשבון עיקרי העליה מהרזרבואר היהודי הגדול שבשטחי מלכות פולין ההיסטורית ואגפיה, אפשר לראות את ראשית ההגשמה של התכנית האלוהית בעליית החסידים, שבעקב עיסוקם בחכמת הנסתר יצרו את קשרי האחווה הראשונים עם הרובד האינטלקטואלי של הישוב הלא־אשכנזי הוותיק בארץ, ואגב כך החלה גם תחיית השפה העברית („לשון הקודש") בפי הישוב לצרכי המגע בין שני חלקיו.

כאן יש לציין גם את הטובה הכפולה שצמחה לעם ישראל ולתקומתו מההתנגדות הארסית של הפרושים (כפי שנתקראו חסידי האדמו"ר החסיד רבי אליהו מווילנא) לתלמידי הבעש"ט ולנלווים אליהם. ראשית, המעשים המתועבים שברדיפת אחים יהודים עובדי ה' באמת ובתמים, שהגיעה לשיאה במלשינות להסגרת רבי שניאור זלמן בעל

ה„תניא" לכלא הצארי ולסכנת עונשין חמורים מאד לו ולחסידים בכלל, לימדו מוסר־השכל לדורות, שאפילו גדולת־ענק בתורה וביראה ובדקדוקי־מצוה בשיעור קומתו של הגאון החסיד רבי אליהו מווילנא אינה מחסנת את האדם מפני תחבולות יצר־הרע לשנאת־אחים, והן מסוגלות להשחיר את עיניו ולבו, לבל ירצה אפילו לשמוע הסברה והתנצלות מפי הנחשב לו כאשם. ולכן צריך לאטום אזניים משמוע דברי משטין־משסה אף אם כגובה ארזים גבהו. שנית, פעילות החסידים בישוב ארץ־ישראל המריצה את הפרושים להתחרות בהם, לבל תיפול ארץ־הקודש כולה בידי ה„כת". כך נתגלגלו הדברים, שאחרי שהחסידים כוננו בסיס אשכנזי בצפת ובטבריה, קיבלו באהווה את תלמידי הגר"א הפרושים שבאו אחריהם, כי אווירה של ארץ ישראל החכים את שני הצדדים לשכוח את הריב והאיבה שהיו ביניהם. כך ניתן לפרושים להשתמש בצפת כבסיס־גיחה לכינון ישוב אשכנזי בירושלים. וזה שימש אחר כך בסיס־גיחה לחסידי חב"ד לכינון ישוב בחברון. בסיכום נתכוונן בדרך זו ישוב יהודי עירוני של עולים וצאצאי עולים מהרזרבואר האירופאי, שהתעצם והלך לקליטת עוד ועוד עולים, שהשתרשו בעיסוקים המפרנסים את בעליהם ושמשו בסיס־גיחה להתיישבות הכפרית, ששימשה יסוד לאתחלתא דגאולה בכינון מינהל ומימשל יהודי על אדמת הארץ ולהרחבתו בהדרגה.

מבחינה זו אפשר לשלב בתכנית האלוהית גם את תנועת ההשכלה, שמצד אחד היטתה את היהודים בארצות הגולה להשתלב כאזרחים בחיי ארצות מגוריהם ולאגור ידע ונסיון לאזרחות טובה בארצם שלהם, ומאידך הוציאה כוח אדם יהודי להשתלם ולהתמחות בעיסוקים ובמקצועות הדרושים לחיי עם במדינתו,כדי שכוחות אלה יהיו בנמצא בכמות ובאיכות מספיקות בשביל המדינה היהודית לכשתקום. אמנם הביאה השתלבות־השתלמות זו להתרחקותם של רבים ממקורות־החיים של היהדות, אבל הפסד זמני זה לקח הקב"ה בחשבון, באשר ידע מראשית אחרית, שהשידוך בין פזורי ישראל לעמים אינו בר־קיימא, והאשלייה המביאה לידי התפכחות גם היא נחוצה ומועילה, שכן בסופו של חשבון „שאר ישוב, שאר יעקב, אל אל גבור". אותם מתפרקים־משתלבים, שיצאו ממשפחות של סתם יהודים אדוקים „לרעות בשדות זרים", מאחר שנתרוקנו מהאמונה ופרקו את עול ההלכה לא נשאר מה שיקשרם חזרה למקור מחצבתם, ואילו אותם שיצאו ממשפחות חסידיות, שגדלו בקשר אישי חי אל היהדות באמצעות הרבי, הם היו המאגדים את הסטודנטים והאינטלקטואלים היהודים באגודות יהודיות, וכשעמיתיהם הגויים אך החלו מתנכרים להם בשל מוצאם הזר והמושפל, התמסרו לטיפוח לאומיותם היהודית ותרבותה, ומהם יצאו טובי הפעילים והמפעילים למען תקומת עם ישראל בארצו.

בהיות הישוב היהודי בתחומי הונגריה ההיסטורית חלק ניכר ברזרבואר האנושי במזרחה של אירופה התיכונה, נועד גם לו מקום לא־מבוטל במסגרת התכנית האלוהית לקימום עם ישראל, וגם בו הופעלו שלושת הזרמים הרוחניים, שלפי התכנית הוצבו לשרת את המטרה האחת.

במערבה של המדינה, שיישובה היהודי ממוצא גרמני ומוראבי קיבל על עצמו מראשית המאה ה־19 את הנהגתו הרוחנית של רבי משה סופר (ה„חתם סופר") מפרסבורג, נענו היהודים לקריאתו ונתנו יד לאירגון הארצי שיסד לתמיכה בישוב היהודי האשכנזי

שנתכונן בארץ הקודש, וכמה מתלמידיו אף נענו להטפתו, עלו לארץ במיטב שנות בחרותם כתגבורת לעדה האשכנזית של תלמידי הגר"א בשנותיה הראשונות בירושלים, הקימו בתי־אבות של פעילים בבנין הישוב בחומר וברוח ושימשו כוח משיכה לעולים נוספים מהונגריה, ובמשך הזמן החלו גם יהודים לא־אורתודוכסים רואים חובת־כבוד לנדב „לעזרת אחינו־לאמונה בארץ הקודש" ולפדות בכך את החובה לדתם, כדרך שעושים גם בני הדתות הנוצריות, ואילו בקהילות האורתודוכסיות פעלו סוכנים־מתנדבים קבועים מטעם הקהילה או הרבנות באיסוף כספים מקופסאות „רבי מאיר בעל הנס" שבבתים ובדרכים אחרות, והודות לכך הגיע „כולל אונגארן" בארץ מבחינת היכולת הכספית לדרגת שני במעלה אחרי „כולל דייטשלאנד" ולדרגה שלישית מיד אחריו „כולל זיבנבירגן", ממזרחה של הונגריה, ואילו כוללות גליציה ופולין וליטא ורוסיה ורומניה השתרכו במרחק ניכר אחריהם.

אך כאמור למעלה היתה יהדות צפון־מזרח הונגריה מבחינת קשרי תרבות ודת פריפריה של יהדות פולין־גליציה[2], מחוץ לתחום השפעתו והנהגתו של ה„חתם סופר", וממילא גם מחוץ לתחום פעולתו למען יישוב ארץ־ישראל. במידה שהשפעת האדמו"רים מגליציה הגיעה ליהודי חבל זה, גייסה אותם גם להטלת פרוטות לקופסת רבי מאיר בעל הנס לטובת הכוללות שלהם, של חסידיהם „היושבים לפני ה' בארצות החיים" וקונים להם בבטלת־זיקנה חזקת־קברה באדמת הקודש[3]. אך מעבר לקרפטים פחתה והלכה התפשטותה של השפעת האדמו"רים הגליציאים ביחס ישר למרחק הגיאוגרפי, שכן הנסיעה בדרך רחוקה אליהם לא היתה אפשרית אלא לאמידים, שהיו קשורים אליהם מכבר, ובקהילות הרי היו גם אמידים שלא נתפסו לחסידות, וגם הרבנים שבחבל זה — רובם חניכי האסכולה הפולנית הישנה ומיעוטם חניכי ישיבות המערב האשכנזי — שבעניני דת ויהדות בכלל היתה להם פחות או יותר השפעה על העם, אם גם לא הזדהו בפועל עם החרמות, שהוכרזו על החסידות באספות רבנים במזרחה של מלכות פולין, אבל מאידך אף שמץ של הבנה ואהדה לא גילו כלפיה וכל־שכן שלא המליצו לאנשי קהילותיהם לנסוע לאדמו"רים ולא נהגו בהם כיבוד אורחים כשטרחו לבוא ממרחקים לביקורים בקהילות החבל[4].

---

2) בספר מאותה תקופה, שאינני זוכר את שמו, צויינה העיר אונגוואר (כיום אוז'הורוד, מרכז המינהל של אוקראינה הטרנסקרפטית הסובייטית) בתור „הסמוך לטורקא", אף כי אזור הקרפטים ושלוחותיהם משני הצדדים הפרידו ביניהן ואפילו ברכבת ארכה כמה שעות הנסיעה מזו לזו.

3) במשטר החסידי היה בארץ הקודש כולל מיוחד לכל איפרכיה של שושלת אדמו"רית וחסידיה, ללא התחשבות בתחומים גיאוגרפיים־מדיניים כל־שהם.

4) רביים מגליציה וממחוזות הגבול הקרפטי היו מבקרים בקהילות אונגארן הסמוכות, אבל על פי רוב לא להפצת חסידות, שפשוטי העם לא ביקשוה ולא הבינוה, אלא להביא בתפילות־המלצה ישועות ורפואות ולהוביל הביתה כספים שיקבלו ב„פדיונות" מאת המבקשים עזרתם מן השמיים. בתפילתם בציבור בסגנון ובלחנים חסידיים היו רוכשים גם אוהדים, אך בדרך כלל לא עד כדי ריתוק האנשים לקשרים מתמידים עמהם. אבל פה ושם נרכשו יחידים להצטרפות ממשית לחסידות ברעיון ובמעש כאחד.

הרב יקותיאל יהודה גרינוואלד ז"ל (היה רב בקולומבוס, אוהיו; ארה"ב) בחיבורו „לקורות

בהשפעת הנוף הקרקעי והאנושי של עם־הארץ המאדיארי במחוזות „אונגארן" הסמוכים למחוזות הקרפטיים הצפון־מזרחיים, החלה מתעצבת שם דמות מיוחדת של **היהודי ההונגרי** שלשונו האידית עתידה להידחק מפני ההונגרית ובתקופת המעבר נעשתה שונה יותר ויותר מהאידית שב„מכורה" הגליציאית, ובכך גם נתרופפה והלכה זיקת הזהות עם היהודים שמשם, ומאידך לא נשתלבו היהודים הללו ביהדות המערב־הונגרית שהוסיפה להחזיק בלשון ובאופי שממוצא ארצות אשכנז. בנסיבות אלו צפויים היו יהודי החבל, בהרחבתו כלפי דרום, לקיפוח כפול: א) הפקעה ממעגל המשתתפים בכינון ראש־גשר בארץ־ישראל לחזרת העם לארצו; ב) אטימה בפני זרם החיות המרעננת שבאמצעות קשר לבבי עממי בין נשמה גדולה של צדיק ובין פשוטי העם, זרם שנועד לחסן את **צאצאיהם** מפני קסמי ההתערות בעם הארץ במחיר התפרקות מהייחוד שבהוויה היהודית ולהכשירם בכך להתמסר, בבוא התנאים הדרושים, לפעילות למען תקומת עם ישראל בארצו.

הפונקציה ההיסטורית של הצדיק הקאלוּבי בזמנו. — במידה שהקב"ה היה מעונין למשוך גם מחבל־ארץ זה, בלי להטוטי ניסים גלויים, כוח־אדם יהודי לשיתוף־פעולה אתו בהגשמת תכניתו להתנערות עם־ישראל מהנטל הגשמי והרוחני של הגלות הארוכה, צריך היה לשתול כאן נשמה גדולה, שנושאה יהא מסוגל לקרב ולמשוך אליו אף את פשוטי העם ולהקרין בהם זהרורי קדושה באמצעות ציונורות־השפעה מתאימים לכושר הקליטה המיוחד להם באומר ובצליל וביחסי־אדם־לאדם לפי תנאי הזמן והמקום. וזהו מה שעשה בברירת נשמה גדולה מתוך אוצר הנשמות ובשתילתה בבן שנועד להיוולד למשה יחזקאל ולרייזל אשתו, ושנועד לפעול, לכשיגדל, בדמותו של **רבי יצחק אייזיק טויב, הצדיק מקאלוב.**

החסידות באונגריה" (הצופה לחכמת ישראל, שנה ה', תרפ"א, עמ' 2—271) יודע למסור פרטים מסיפורי אגדה ומסורת של חסידי דורות מאוחרים בהונגריה על צעדי בראשית של החסידות בארצם. ישנן אגדות על ביקורו של ר' ישראל בעש"ט עצמו בכמה מקומות בצפון הונגריה, אף כי אותן אגדות בשום פנים אינן משתלבות בכל הידוע על פרשת חיי הבעש"ט. מסורת צנועה מזו איכסנה שלש שנים בעיר קרולה את ר' לוי יצחק מברדיצ'ב ואת תלמידו ר' אהרן מז'יטומיר והם רכשו כמה נפשות בקרולה עצמה ובכפר אשוואר, ולזכר הברדיצ'בי נקרא בקרולה בית מדרש על שם ר' „יצחק חסיד", שנתקיים עד השואה. לפי נוסח אחר באו שמה שני הצדיקים יחד והרב ר' מאיר יהודה, רבה של הקהילה, לא רצה לראותם, וכשנכנסו לבית מדרשו בלי רשות, נמלט מפניהם בקפיצה בעד החלון החוצה, אח"כ נשאר ר' אהרן לבדו שלש שנים ורכש בעיר כמה חסידים, שתואר זה נשתמר על־גבי מצבות קבריהם. אבל עובדה היא, שהקהילה נשארה אשכנזית־מערבית, עד שבשנות ה־30 למאה זו נכבש כסא רבנותה על־ידי הענף החסידי שנסתאב לסקאנדאליסטי.

הרב גרינוואלד יודע גם לספר, שר' ברוך, אביו של בעל ה„תניא", יצא לעת זקנה מרוסיה הלבנה להונגריה (לפי השערתו המסתברת: כדי להתרחק מבנו, שהגר"א וסיעתו החרימוהו בשל „כפירה"...), עסק במלמדות במונקאטש ואח"כ בעיירה סוליש. שם נפטר בסתיו תקנ"ב (1791), ומסורת של זקני החברה קדישא הגיעה להרב גרינוואלד, ששנים אחדות לאחר מכן **בא** שמה בעל ה„תניא" ויצא עם מנין יהודים להתפלל על קבר אביו.

פרק שני

פרשת חיי רבי יצחק אייזיק מקאלוב

כנהוג פותחים פרשת חיי אדם בציון הזמן והמקום של הולדתו. אך לגבי לידת אדם לפני למעלה ממאתיים שנה, כשעדיין לא היתה הוראה שלטונית או קהילתית לרישום לידות, נדירה מאד האפשרות לכך. ודאי היה צורך חיוני בכל משפחה יהודית לרשום לזכרון תאריך הולדתו של בן, כדי לדעת אימתי יגיע ל„בר מצווה". אבל בהעדר פנקס מיוחד לרישום מאורעות משפחתיים נהגו לרשום מאורע כזה בצד פנימי של לוח־כריכה לספר שימושי, כגון סידור, חומש, מחזור, הגדה של פסח או סליחות, וכך נהגו גם ברישום פטירות של הורים, כדי לזכור את יום ה„יארצייט" לאמירת קדיש. אך כרגיל היו משתמשים בספרים אלה שנים רבות עד שנתרפטו והוטלו לארגז ה„שמות" שבבית הכנסת, לבל יתגוללו השמות הקדושים שבהם בגל האשפה, ולא נשתמרו לדורות.

רבי יצחק אייזיק טויב, הצדיק מקאלוב

זמן הולדתו? בנוגע ליצחק אייזיק טויב נשאר מקור כרונולוגי בטוח יחיד — במצבה שעל קברו בבית העלמין בקאלוב. לפי החקוק עליה נפטר עם צאת הכוכבים במוצאי שבת ונקבר ביום א׳, ז׳ באדר שני (התארך המיוחס בתלמוד כיום פטירתו של משה רבינו) שנת תקפ״א (1821), אחרי שבעים שנות חיים, ומכאן שנולד בשנת תקי״א (1751) או זמן מועט לפניה או אחריה. על מקום הולדתו אין כל רישום מהימן. בביאוגרפיות שלו, שנכתבו ונדפסו בדור זה (יצחק רפאל, ספר החסידות; נפתלי בן־מנחם, בספר היובל לר׳ ישראל אלפבייז; ועוד), צויין בפשטות ודאית שנולד בכפר סערענץ׳

(בקצה הדרומי של מחוז זמפלין ושפלת הר־טוקאי). אך אצלנו, בקאלוב, התהלכה קבלה מוסכמת מפי זקני הדור, שרבה הגדול של עירנו, שהודות לו הונצח שמה בתולדות ישראל בכלל ובתולדות החסידות בפרט, היה גם יליד מקומנו. ובראשית שנות ה־20, כשהתחלתי להתעניין בתולדות רבינו, חקרתי וחיפשתי בארכיוני הקהילות בשני המקומות, שמא אמצא איזו רשימה שבכתב בנוגע להולדתו. אך בשני המקומות הוכרחתי להסתפק במסורות שבעל־פה שקיבלתי ממנהיגי הקהילות ושידעתי עליהן עוד מקודם, ולמען הצדק עלי לציין, שמצד אנשי קהילת סרנץ׳ אף לא הייתי רשאי לצפות ליותר מכן, שכן קרוב לודאי שבזמן הולדתו של רבינו עדיין לא היתה קהילה יהודית סדירה באותו כפר.

והנה באותו פרק זמן שהתחלתי לחקור נתפרסמו בדפוס דברים, שכותבי תולדות רבינו, שלא רצו להשאיר אותו כבן־בלי־מקום, הסתמכו עליהם לקבוע את מקום הולדתו בסרנץ׳.

ב־1922 נדפסה בברלין, בעריכתו של מ. ווישניצר, חוברת זכרונותיו של ר׳ דוב בירקנטאל מבוליחוב, עפ״י קטעי כתבי־יד שנתגלו ב־1912 באוצר הכתבים והספרים של בית המדרש לרבנים הלונדוני על־ידי הרב ד״ר אברהם מארמורשטיין, ששימש בהוראה במוסד זה. ר׳ דוב בעל הזכרונות, שב־1805 נפטר בגיל 82, היה יהודי גליצאי זריז בעסקים ובעל תרבות יהודית וכללית ברמה הנהוגה בזמנו ובמקומו. בין שאר עיסוקיו היה גם המסחר עם הונגריה, משם, ביחוד מאזור הכרמים טוקאי, היה קונה יינות ומביא למכירה בלבוב בשביל האדונים הפולנים שבגליציה, ואגב היה מביא גם יינות כשרים בשביל יהודים אמידים שביכלתם לקנות לצורכי מצווה משקה, שהובלתו בעגלה ממרחקים וההשגחה המתמדת על כשרותו העלו את מחירו. סיפורי זכרונותיו, שכתב לעת זקנה, מספקים תמונות־רקע בעלות ערך היסטוריוגראפי מהחיים הכללים והיהודיים באותו פרק זמן בגליציה ובאגפיה, וניכר מהחוברת שצרור כתביו של ר׳ דוב, שנתגלגל ללונדון בדרך לא־נודעת, חסר פה ושם את קשרי הרציפות והשלימות. בחוברת זו (עמ׳ 78—79) מספר לנו ר׳ דוב הנ״ל על פגישתו עם הנער יצחק אייזיק טויב, נער יפה מראה ונעים־זמירות, בפסח תקכ״ה (1765), בזמן שלפי חשבוננו היה כבן 14, בבית אביו ,,האלוף ר׳ יחזקאל״, חוכר האחוזה בכפר סרנץ, וברשימתו של ר׳ דוב, המועתקת להלן בנספח [1], אפשר למצוא עוד פרטים בעלי ערך על הנער ועל קשרי משפחתו ועל לימודיו ונשואיו ורבנותו וגדולתו בחסידות. ברשימה זו של ר׳ דוב מבוליחוב מוצאים אנו איפוא את האיזכור הראשון לילדותו של ר׳ יצחק אייזיק בסרנץ׳. אבל אין שום הוכחה ש,,האלוף ר׳ יחזקאל״ החזיק בחכירת הכפר סרנץ׳ עוד מלפני 14 שנה, מעת שנולד יצחק אייזיק בנו, שכן לא מן הנמנע שיהודי מוצא לו מקום חכירה מתאים ומביא שמה את אשתו וילדיו שנולדו במקום אחר או במקומות אחרים, ועל כל פנים אין כאן סתירה מוחצת למסורת הקאלובית, התובעת לעצמה את מקום־הולדתו של הצדיק. אדרבה, אפשר למצוא כעין־ראייה נגד המסורת הסרנצ׳ית. מרשימתו של הסוחר הבוליכובי אנו למדים, שבזמן התארחותו בפסח תקכ״ה בבית טויב בסרנץ׳ למול ביום ב׳ של פסח את בנו שנולד לו

---

1) ראה בנספחים בסוף הספר.

שם (מפני שכל המוהלים מהקהילות הסמוכות סירבו להינתק מעריכת הסדר בבתיהם בשביל לעזור לאדם אחר לקיים בבנו מצות מילה בשמיני, ורק ר' דוב, שממילא היה רחוק מביתו, נעתר בקושי להזמנה), היו לר' יחזקאל עוד בנים, זולת הנער יצחק אייזיק בן ה־14, שכן החזיק בביתו, בודאי בשכר הוגן, את „המלמד את בניו הרבני מו"ה אייזעק מק"ק פרזעוארסק"[2] (כלשונו של ר' דוב), ויתכן שהיו בכפר עוד 1—2 משפחות של יהודים עד כדי מנין לתפילה, ויתכן שלא היו. אבל ברשומות על ייסוד רשמי של קהילה בסרנץ' 50 שנה לאחר מכן מוצאים אנו 3 שמות של הוכרי קרקעות ועוד שמות של בעלי עיסוקים אחרים, ובין כל אלה אין אף שם אחד ממשפחת טויב, ומכאן שהיא לא היתה מושרשת בכפר זה.

ואשר למסורת הסרנצ'ית על הולדתו של הצדיק שם, יתכן שבזמן שר' יצחק אייזיק נתפרסם בתור רב ורבי בקאלוב עוד חי בסרנץ' יהודי זקן, שזכר את משפחת טויב מעת שישבה בכפר זה וסיפר לצעירים בשבחו של המקום, שזכה לגדל אדם חשוב כזה, וכדרך צמיחתן וגידולן של קבלות ומסורות מגרעין זעיר לקלח מלא עלים ופרחים, גדלה גם זו ממקום ילדותו למקום הולדתו. על כל פנים עובדה היא, שלגירסה הסרנצ'ית היו מהלכים בסביבה הקרובה גם לפני פירסום זכרונותיו של ר' דוב מבוליחוב ובזמן שאני חקרתי בסרנץ' ודאי עדיין לא הגיעה שמה ידיעה על החוברת שנדפסה בברלין, אבל מהעובדות שנודעו לנו מהחוברת מתגלית לנו האפשרות להולדת הגירסה הסרנצ'ית אף בלי הולדת הצדיק שם, — ושאלת מקום הולדתו נשארת תלויה ועומדת. על כל פנים אין בכך שום פסול בספר הכאילו־ביאוגרפי „עיר המזל" שהוציא „עם עובד" מפרי עטו של אליעזר וויזל בסידרת „ספריה לעם" ב־1963, על מזלה של סרנץ' בהולדת הצדיק הקאלובי בתוכה, שכן הספרות היפה והאמת ההיסטורית אינן אחראיות זו לזו.

למעינות התורה. — לפי עדותה של המצבה על קברו של הצדיק „שפט את ישראל ארבעים שנה", והואיל ולפי המצבה חי שבעים שנה, הרי שרק בגיל שלושים שנה הגיע לכסא הרבנות, ועד הזמן ההוא התכונן לכך בלימודים בתורת הנגלה והנסתר. המסורת החסידית יודעת לספר אפופיאה נפלאה על הנסיבות, כיצד נתגלגל מילדותו ללמוד תורה וחסידות מפי ענק־רוח בשני הענפים והגיע למדרגה הגבוהה שהכשירתו להיות הרב והצדיק מקאלוב.

המסורת החסידית יודעת סיפורי נפלאות רבים על ר' ליב שרה'ס, מתלמידיו של הבעש"ט, שנועד לתפקיד של מושיע נודד, כאליהו הנביא באגדות רבות, כשהוא מופיע באורח פלא במצבים ובמקומות שלא ציפו לו, אבל נחוצה שם מאד ישועה ניסית, משום שבדרך הטבע אפסה כל תקוה, והוא, המצויד גם בכושרים של הטכניקה המסתורית — „קפיצת הדרך", שינוי צורתו וגם להיות רואה־ואינו־נראה, — מגיע על כנפי רוח ממרחקים עצומים, עושה את הפעולה הדרושה להצלה ונעלם מהמקום, ונוסף לכך מיחסים לו גם עיסוקים טבעיים ופשוטים יותר, כגון שחרור שבויים וסיפוק מחיה ופרנסה לצדיקים

---

2) פשיבורסק בגליציה. גם מכאן ראייה לאמור לעיל, שאזור הונגרי זה היה מקבל אז אספקת צרכי יהדות לא ממערב הונגריה האשכנזית, אלא מהמולדת הישנה שבגליציה, במלכות פולין.

נסתרים, אבל גם הם עיסוקים המחייבים ניידות גדולה, שאינה הולמת את אורח־החיים של רביים יושבי־בית. ובכן, ר׳ ליב זה, שלא נבצר ממנו להגיע באורח פלא לפני ולפנים של ארמון הקיסר יוזף השני בווינה, למרות החומות הגבוהות והמשמרות המזויינים, ולאלץ אותו לבלום את תשוקותיו להעביר את היהודים על דתם ועל המסורת המקובלת מאבותיהם, על אחת כמה וכמה שלא ידע מעצור להגיע למישור המאדיארי כדי לקחת משם חומר־גלם של נשמה גדולה ולהוליכה לאמני הליטוש, כדי שלאחר עיבודה בידיהם האמונות תבריק בזוהר הרקיע ורבים יפיקו תועלת מאורה.

לפי גירסה אחת קיבל ר׳ ליב מלמעלה או מהבעש״ט צו מפורש לטוס להונגריה לביצוע משימה מסויימת במקום מסוים, ולפי גירסה אחרת היתה ההוראה סתמית, שבאזור מסוים בצפון־מזרח הונגריה ימצא את האוביקט של שליחותו, ושם יוברק לו ברוחו מה לעשות בו. והנה מצא שם במישור שמחוץ לישוב נער יהודי כבן שמונה רועה אווזים והרגיש מיד בקרינת הנשמה הגדולה שבקרבו, ולפי נוסח אחר, שמורגשים בו סימני עיבוד מלאכותי, שמע אותו מזמר שיר־רועים בהונגרית, ולשאלתו למהותו של השיר השיב לו הנער, שהרועה מביע בשירו את געגועיו לחברתו האהובה הרחוקה ממנו, אבל זהו רק רמז לאהבתו של הקדוש ברוך הוא לכנסת ישראל המורחקת ממנו בגלות והוא מתגעגע לה שתחזור אליו. בהמשך השיחה סיפר לו הנער, שהוא בנה של אלמנה עניה שאין ביכלתה ללמדו תורה והיא מעסיקה אותו באווזים להשלים לפרנסת הבית. הלך ר׳ ליב שרה׳ס אל האלמנה וביקש ממנה שתמסור לו את הנער והוא יגדלנו ויחנכו כמו אב את בנו, והאלמנה הסכימה ומסרתו לו והוא הביאו לר׳ שמואל שמלקה הורוביץ, רבה הגדול של קהילת ניקלשבורג ומדינת מורביה, ללמוד בישיבתו. שם ראהו הרבי אלימלך מליז׳נסק, כשבא לבקר את ר׳ שמלקה, ולקחהו אתו לליז׳נסק ושם קיבל הצעיר יצחק אייזק טויב השלמה והעמקה לידיעותיו בתורה ובחסידות שקיבל מר׳ שמלקה והגיע לדרגת גדול בדורו בשני ענפים אלה של תורת היהדות. כך מספרת האגדה החסידית וכך מוסכם ומקובל על כל כותבי קורותיו ומספרים בשבח פרשת חייו, ששני הגדולים הללו היו רבותיו ומהם קיבל רוב תורתו וחכמתו.

בשביל בלתי־בקיאים בתולדות החסידות מן הראוי לתת לפניהם דברי־היכרות מעטים על שני רבותיו של הצדיק מקאלוב. שניהם היו מגליציה, אנשי הדור השני לחסידות הבעש״טית, מטובי תלמידו של יורש כסא הבעש״ט, רבי דוב המגיד ממזריץ׳. ר׳ שמואל (1726—1778) נספח אל החסידות כשהוא כבר ידוע ומפורסם כגדול בתורה ומוכתר במידות טובות ובאהבת ה׳ ויראתו, ובו לא פגעו קנאי האיבה לחסידות, באשר הבינו שהנסיון להשמיץ אותו יכתים רק את מתנגדיו. הוא היה רב בריצ׳ווהל ואח״כ בשיניאווה ושמו הלך לפניו עד לקהילת ניקלסבורג, שסגנון חייה היה קרוב יותר לאשכנזי המקורי מלאשכנזי הפולני. החרמות של רבנים ופרנסים מפולין על החסידים לא פעלו על אנשי נקלסבורג, שכן גם בפולין עצמה היו המונים רחבים למדי, שלמדו מההתפרצויות הללו לא להתחשב בחרמות ולא להחשיב את מכריזיהם, אבל אזרחים לא מעטים בקהילה הרגישו במנהגו של הרב סטייה חדה במיוחד מהמנהגים המקובלים אצלם. והסוף היה, שמחמת גדולתו של הרב בתורה ובמעשים טובים נזהרו בכבודו הרם. אבל לא עד כדי

הליכה בדרכיו, ואף בנו של הרב הלך בעקבות אביו בעיסוק בתורה ובמקצוע הרבנות, אבל לא בחסידות. משנת 1773 שימש ר' שמואל בתור רבה של ניקלסבורג ומ־1775 היה רבה של המדינה כולה ובישיבתו הגדולה למדו תלמידים לא מעטים מגליציה, שנמשכו אל החסידות וכששימשו אח"כ ברבנות הגדילו בכך את מחנה החסידות האינטלקטואלית וגרמו להתרופפות האיבה והמלחמות בין שני המחנות וליצירת יחסי סובלנות וידידות ביניהם. גם ר' אלימלך מליז'נסק (1717—1786) היה מאותם בחירי־סגולה, שרבנותם ומעמדם הרם כאנשי־תורה קדמו להצטרפותם ל„כת" (כפי שנקראו החסידים בכינוי־הסתייגות מצד מתנגדיהם). מבחינה זו יש להעריך את הצירוף המוצלח של סגל המורים שהכשירו את ר' יצחק אייזיק טויב ליעודו המרומם. אך חלקו של ר' ליב שרה'ס בהדרכת הנער מלהקת האווזים אל מקורות התורה נראה לא רק מפוקפק, אלא גם מופרך מיסודו. בזכרונות של ר' דוב מבוליחוב ניכרים דברי אמת, שהוא ראה את הנער בשנה הידועה כשנתו ה־14 בבית הוריו האמידים, שהחזיקו מלמד לבניהם, ולא יתקבל על הדעת, שאותו נער עצמו נראה בגיל 8 לר' ליב שרה'ס כבן לאלמנה עניה ומנהיג ללהקת אווזים. אף־על־פי־כן אפשר לנסות להציל את מקומו של ר' ליב שרה'ס בתולדות הצדיק, אם נוציא מהמסורת על אודותיו את הפרטים בדבר האווזים והאלמנה בתור קישוטים פולקלוריים, שדבקו בגרעין הראשוני של סיפור המעשה במהלך גילגוליו מאיש לאיש, ונשאיר רק את גוף העובדה, שר' ליב הפלאי הוא שהדריך את הנער המיועד לגדולות לגלות למקום תורה, לבית מדרשו של ר' שמואל הורוביץ, וממנו ילמד איך לנהל קהילה אשכנזית בתור רב ורבי של חסידים.

אולם עם השלכת ה„צימוקים" שבסיפור זה קמו להפריך את כולו. כי הנה נפתלי בן מנחם בחיבורו „רבי יצחק אייזיק טויב מקאלוב"[3], כותב על מסורת זו בכללותה:

„קבלה" זו שעברה מיד ליד אינה קבלה.

ספק גדול אם ר' יצחק אייזיק הכיר את ר' שמואל שמעלקא הלוי איש־הורוויץ מניקלשפורג (תפ"ז—תקל"ח) ואת ר' אלימלך מליז'נסק (תע"ז—תקמ"ז). להיפך: ידוע, שר' יצחק אייזיק לא יצא אף פעם מתחומי אונגאריה.

ולהלן אחרי הסתמכות על רשימות ר' דוב מבוליחוב, המפריכות קבלה זו, הוא מסיים:

וכידוע הגיע ר' שמעלקא לניקלשבורג בשנת תקל"ג (1773) כשר' יצחק אייזיק כבר היה בן עשרים ושתים ואין לתאר שבגיל זה עזב את ביתו וגלה למקום־תורה, לניקלשבורג.

אכן הרשומות הבוליחוביות סותרות לחלוטין את פרטי האגדה על ר' ליב שרה'ס. וכן אין לשלול את חרותו של מר בן מנחם להעמיד בספק גדול את עצם ההיכרות בין ר' יצחק אייזיק ובין שני הגדולים שהקבלה מציגה אותם כרבותיו, שכן קבלה שהוכחשה מקצתה, מותר לפקפק ביתר הפרטים שבה, **עד כמה שאין להם גם** מקורות אחרים, וגם כך רק לפקפק. אבל כמו כן מותר לנו לפקפק במה שידוע לבן מנחם, שר' יצחק אייזיק לא יצא אף פעם מתחומי אונגאריה, כל זמן שאין לנו עדות מהימנת

---

3) בספר היובל לישראל אלפנביין, הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ג, עמ' כה—כו.

מפי אדם שהיה אתו כל ימיו, או ידיעות על מקומות בתוך הונגריה שהיה מרותק אליהם ברציפות מלידתו ועד פטירתו, כמו, למשל, מהר"ם מרוטנבורג במצודת אנזיסהיים, משנפל בשבי הקיסר רודולף לבית האבסבורג, וכל זמן שאין לנו ידיעה, היכן היה ביכלתו להעשיר את ידיעותיו בחכמת הנסתר ובתורת החסידות בתוך תחומי אונגאריה שבזמנו.

כלפי הקושיה הכרונולוגית של מר בן מנחם אפשר להעמיד שני תירוצים. א) עובדה ודאית היא, שבזמן שר' שמלקה בא לניקלשבורג, כבר היה ר' יצחק אייזיק בן 22, גיל שבו אין דרכו של אדם לעזוב את ביתו ולגלות למקום תורה. אבל לא מן הנמנע, שאייזיק הצעיר הלך אליו עוד קודם לכן, למקום רבנותו וישיבתו בריצ'והל או בשיניאווה, והקבלה האומרת שלמד אצל ר' שמלקה מניקלשבורג, אפשר ציינה אותו כך על שם משרתו האחרונה והחשובה יותר מקודמותיה אף בקשר למאורעות שאירעו לו במקומותיו הקודמים, משום שבתואר זה האחרון נשאר שמו בידיעת הרבים. ב) ודאי לא יתואר, שאדם בגיל 22, שכרגיל בחברה היהודית באותו פרק־זמן הוא כבר נשוי ואב לילד או לילדים וריחיים של פרנסת אשה וילדים על צווארו, יעזוב את ביתו וילך לו לעסוק בתחביב של לימודי תורה. אבל כידוע לנו מהמצבה שעל קברו של הצדיק מקאלוב נרתם לעבודתו המקצועית רק בגיל 30, ובכן בגיל 22 היה פנוי עוד 8 שנים להתמסר ללימודים וגם היה זקוק לכך, שכן כל כמה שאדם יודע במקצוע כפול זה, של רב ורבי, צריך לדעת הרבה יותר, וגם בנידון השנים הללו יש לנו עוד בעיות כרונולוגיות, שנצטרך לדון בהן בהמשך הדברים. כאן יורשה־נא לי להביא ראייה קונקרטית לאמיתות הקבלה בדבר רבותיו של ר' יצחק אייזיק.

זכורני משנות ילדותי את הדוד הזקן של אמי ע"ה (אחי אביה) ר' דוב בר פרידמן, תלמיד־חכם מפורסם, תלמידו של ר' יצחק אייזיק בישיבתו בקאלוב, ואח"כ חי בעירנו בתור סוחר וחבר נכבד בקהילה ובקהל יודעי תורה עד שבגיל 98 שנה נפטר בשנת 1909. לעת זיקנה מופלגת היה אלמן גלמוד ומשפחתנו סיפקה לו את צרכי המחיה והשרותים. אמי היתה מבשלת גם בשבילו ושולחת אותי להביא לו את האוכל. כששמעתי שיחות על הצדיק שלנו ותאבתי לדעת פרטים נוספים ומדויקים יותר, הייתי מנצל את ההזדמנות ושואל את דודי־זקני זה. ובשיחות כאלה אמר לי בכמה הזדמנויות, שהצדיק הקאלובי היה תלמידם של רבי שמלקה ורבי אלימלך בגליציה. ויש להניח, שהדבר הגיע לידיעתו מפי עדים חיים בנעוריו שלו ובימי זיקנתו של הצדיק, עוד מלפני שהוכנסו למחזור השיחות והקבלות שבעל־פה ובכתב לזכרו של רבינו. משנודע לי על שלילת הקבלה הזאת בתולדות הצדיק נתעורר בי חשש שמא נתקעה טעות בזכרוני ודודי־זקני לא אמר כך מעולם. מצאתי בארץ שני רבנים קשישים מעולי הונגריה שבראשית המאה הזאת למדו בבחרותם בישיבות הרב מנחם ברודי זצ"ל, רבה האחרון של קהילת קאלוב, והיו מבאי־ביתו של דודי־זקני הנ"ל, והם ר' שרגא שמואל שניצלר, רבה של פישפוק־לאדאץ (בירושלים), ור' ישעיהו, נכדו של ר' משולם פייש הלוי האדמו"ר מטאש (בחיפה) ושניהם אישרו לי, כי אכן גם להם אמר כך תלמידו הישיש של הצדיק ר' יצחק אייזיק טויב מקאלוב.

לפי האגדה על מעשהו של ר' ליב שרה"ס בלקיחת הנער היתום לניקלשבורג

התחיל הנער את לימודיו הרבניים מגיל 8 ואילך ביזמתו ובהשפעתו של ר׳ ליב. אך משנדחה סיפור אייתיאולוגי זה, צריך לשחזר באופן אחר את דרכו של הצעיר אייזיק טויב אל ההכשרה המקצועית לרבנות ולאדמו״רות. לכך נשתדל להכיר, עד כמה שאפשר מהמקורות הדלים המצויים לנו, את פרשת חייו הכלליים בגילו הצעיר.

לנתיב התורה אין קץ. — המקור היחיד של עדות חיה עליו ועל בית אביו וקשרי משפחתו מצוי לנו בחוברת הזכרונות של ר׳ דוב מבוליחוב. במסעיו לרכישת יינות מהרי הכרמים של אזור טוקאי היה דרכו להתאכסן בכפר (או בעיירה) טארצאל אצל ר׳ **ענזיל** כ״ץ, שר׳ דוב מציין אותו בתואר ״הקצין״. ברספובליקה הוואסאלית היהודית שבמלכות פולין אמנם לא היתה לתואר זה משמעות מוגדרת בדקדוק ברור בסולם הדרגות שבשררה הקהילתית המקומית או הגלילית (המחוזית), כמו שהיו התוארים מוגדרים בדרגות השררה או האצולה אצל המלכות של הגויים. על כל פנים ציינו התוארים ״הקצין״, ״הנגיד״ ו״האלוף״ רמה חמרית וחברתית בדרג גבוה מהבינוני (אבל בשימוש חפשי, בלי הקפדה על הבדלי־ערך בין התוארים השונים), שנושאיהם כשרים למשרות־כבוד ושלטון בתור פרנסים ואנשי־שם, שדבריהם נשמעים במועצות המחוזיות, בוועד המדינה, או בוועד המרכזי של הקונפדרציה הכלל־פולנית, ״ועד ארבע הארצות״. במלכות אונגארן לא היו ליהודים עמדות־שררה כאלו, אבל לפי ההרגל מפולין חילק ר׳ דוב את התוארים ליהודים בהונגריה כפי שהיו ראויים להם אילו היו בפולין.

הוכחה לדרגת ״קצינותו״ של ר׳ ענזיל כ״ץ מוצאים אנו בזכרונותיו של ר׳ דוב הנ״ל (דף 85) [4]. שם מספר ר׳ דוב, שלבקשת ר׳ ענזיל הזמין בשבילו באותה שנה (תקכ״ה) אצל צורפי כסף וזהב בלבוב תכשיטים לספר תורה שלו (חושן, שני ״עצי חיים״ ו״יד״) מכסף טהור, הוזהבים ומקושטים בשיבוצי אבנים טובות, שלא נראו כמותם ליופי במדינת פולין ולדעת גדולי המדינה ״אף בימי שלמה המלך עליו השלום ראויים היו כלי כסף כאלה שיבואו לבית המקדש״, שמחירם הכולל הגיע ל־142 אדומים הגרים (דינרי זהב); והרי אין ספק, שבעל יכולת חמרית ונפשית להוציא סכום כזה להידור מצוה ראוי היה לתואר ״קצין״ אפילו במדינת פולין היהודית שבימים ההם.

בביתו של הקצין ר׳ ענזיל כ״ץ בטארצאל הכיר ר׳ דוב את האלוף מו״ה **יחזקאל** טויב מכפר סערענץ׳ (בשמו השלם **משה יחזקאל**, כרשום על מצבת בנו), בעלה של מרת **רייזל**, שהיא אחותה של מרת **שריל** אשת ר׳ ענזיל. מלשונו של ר׳ דוב, שר׳ יחזקאל הנ״ל ״החזיק אז כפר סרנץ׳״, לא ברור מה החזיק שם בהכירה, את הכפר כולו או חלקו, או רק את הפונדק ושאר הזכויות של האציל אדוני הכפר. על כל פנים, מהרצון והיכולת להחזיק בשביל בניו מלמד מגליציה, ומתיאור הסעודה הגדולה שעשה במקום ברית מילה בזמנה ביום שלישי למילה (משום שביום הברית, יום טוב שני של גלויות דחג הפסח, וממחרתו, בשבת חול המועד, לא יכלו האורחים לבוא), אליה ״באו כל השכנים מעיירות והכפרים הסמוכים יותר מחמשה מגינים חשובים ספוני בית ישראל״, והיתה זו ״סעודת מצוה משך כל היום״ — מתיאור זה אפשר לראות, שהאלוף מו״ה יחזקאל היה איש אמיד

---

4) גם קטע זה יבוא להלן בנספחים.

ומכובד בכל הסביבה וראוי לתואר **אלוף** בסולם ההיאראכיה המקובל אז בפולין. מסתבר איפוא, שלהצעיר יצחק אייזיק בן ר׳ משה יחזקאל היתה נתונה מצד אביו כל היכולת הדרושה, ובודאי גם העידוד וההמרצה, להתמסר ללימודים בתרבות היהודית בכל ענפי התורה, כשם שהאצילים והאדונים של הגויים שקדו להקנות לבניהם את ההשכלה, שבלעדיה לא יתפסו מקום הגון בחיים ובחברה שלהם. אפשר לשער, שבהגיעו בלימודיו לרמה כזו, שהמלמד של הבית לא הספיק עוד לצרכיו, נשלח ללמוד אי־שם בגליציה, ארץ התורה בזמן ההוא בשביל יהודי צפון־מזרח הונגריה, והגיע עוד בגיל צעיר להישגים רמים, המבטיחים לו הישגים נוספים אם ימשך ללמוד בשקידה.

והנה דודו הקצין ר׳ ענזיל כ״ץ, שהוציא הון עצום לקישוט ספר־תורה, ודאי לא היה משיא את בתו לעם הארץ. מזכרונותיו של ר׳ דוב נודע לנו, שהשיא את בתו **פייגא** לאייזיקל בן אחות אשתו[5], וכנהוג באותו זמן לא נתעכב הבחור ברווקותו עד שיסיים את לימודיו ויבסס את עצמו בפרנסה, אלא נלקח אחר כבוד להיות חתנו של הקצין ולהיות הוא ואשתו סמוכים על שולחנו של החותן וישקוד על לימודי ש״ס ופוסקים עד לסמיכה לרבנות, ואפשר שלא הסתפק במה שיוכל להשיג בישיבה בבית חותנו בטארצאל, אלא כדרך אברכים יחידי־סגולה המתמסרים בשלימות לתורה, נעשה „פרוש״, שעוזב את ביתו ואת אשתו לכמה שנים, זולת חדשי הפגרה ניסן ותשרי, ומתישב לו בבית־מדרש מלא ספרים בעיר או בעיירה רחוקה, במקום שאין מכירין אותו, ויושב ולומד יומם ולילה, חוץ מהשעות המעטות לתפילה ולאכילה ולשינה בבית־המדרש, ואנשי המקום כבר יודעים את חומר העוון של ביטול תלמוד תורה, וכשמתחשק להם לשוחח חוטפים הם שיחה בינם לבין עצמם, ואילו ה„פרוש״ הזר אינו להם אלא ארון־ספרים חרש ואילם, שלא כדאי לפנות אליו אף במלה אחת. נדירים היו ה„פרושים״, כי לא כל צעיר מסוגל לאורח־חיים כזה, ונדירים שבנדירים היו „פרושים״ לעיסוק בחכמת הנסתר, שנעשו „יושבים״ בחצרו ובבית־מדרשו של צדיק חסידי, נזונים מבית־התבשיל שלו, ואם מתמזל להם לקבל מפעם לפעם מהצדיק הבהרות בדרך רמז בנקודות שהתקשו בהבנתן בחכמת הנסתר, אשריהם ואשרי חלקם.

הנה כי כן אף אם נוציא מן התמונה את ר׳ ליב שרה׳ס ואת שליחותו העליונה לתפוס את הנער אייזיקל טויב ללימודי תורה וחסידות, אפשר להעמיד במקומו מדריכים אחרים, ידועים או אלמונים. יתכן, שהמלמד שבבית־אביו הוא שהציע לו ישיבה מסוימת בגליציה, ולא מן הנמנע, שגם השפיע עליו התעניינות ואהדה כלפי החסידות. ואם לא הוא, הרבה שליחים ודרכים למקום כיצד למשוך בני־אדם לדרך מילוי יעודם, בלא שהשתלשלות המאורעות תשתמר לזכרון הדורות במסורת שבעל־פה או בכתב. הנה כי כן ידוע על כמה וכמה מתלמידי הבעש״ט והמגיד, שבתחילה היו מתנגדים לחסידות ואח״כ נעשו

---

5) ר׳ דוב כותב: „ונשא אשה ראשונה בת ר׳ ענזיל כ״ץ הנ״ל״. אכן היתה זאת אשתו ראשונה, שכן לאחר פטירתה בשנת תקע״ז (1817) נשא אשה שניה, אבל עובדה זו אי אפשר שידע ר׳ דוב, שכן הוא נפטר קודם לכן, בשנת תקס״ה (1805). הכרזתי לחשוד, שכתב־היד הלונדוני של הזכרונות הוא העתק מכתב־ידו של ר׳ דוב, או שנעשו בו תיקונים אחרי מותו.

ראשי דובריה ומפיציה. ובשנת פטירתו של הצדיק מקאלוב נולד במחוזו ילד יהודי, שאביו הכניסהו ללמוד בגימנסיה ולהתחנך בריחוק מהיהדות, והוא עצמו נטה אח״כ לדרך אחרת, למד בישיבות, נסע אל אדמור״ים ובסוף נודע הוא עצמו כאדמו״ר עושה פלאים, ושמו **ר׳ משולם פיש הלוי** מטאש, שאלפים נהרו אליו. ומכל אלה ומרבים אחרים לא נשאר לזכרון מהלכו של המהפך הנפשי, שהעבירם מן הקצה אל הקצה, אבל באופן כללי עוזר לנו המדע החדש, הנקרא פארא־פסיכולוגיה, להבין, שנשמתו של אדם אינה מוצר חרשתי סטאנדארטי כפוף לחוקים טכנולוגיים, אלא מהות חיה ומסוגלת לחולל שינויים בעצמה ובסביבתה. ואין כל מניעה טבעית לכך, שאדם שהשתעבד לשרות הסעיפים והסימנים של קודכס ההלכה יותקף בפתע או בהדרגה תשוקה להתקרב אל נותן התורה ולהרגיש את נוכחותו בכל מהלך חייו. והואיל ויש להניח, שנשואי ר׳ יצחק אייזיק לא הושהו עד לאחר „בן שמונה עשרה לחופה״, ואילו לעבודה ברבנות ניגש רק בגיל 30 — לפי עדות מצבתו, שנפטר בן שבעים ו„שפט את ישראל ארבעים שנה״ — לא מן הנמנע, שבשנות השתלמותו הרבות שלאחר חתונתו למד גם אצל ר׳ שמלקה בניקלשבורג וגם אצל ר׳ אלימלך בליז׳נסק, ואולי גם במקומות אחרים, שלא נשתמרו לזכרון ,אולי בגלל פחיתות ערכם לעומת שני המקומות הנ״ל.

מתי והיכן התחיל ברבנות ? — מתי וכיצד הגיע לכסא הרבנות בקאלוב ? — גם בנדון זה ישנם סיבוכים כרונולוגיים, שכן אמנם מעידה מצבתו בבהירות, ששפט את ישראל ארבעים שנה, והואיל ונפטר בשנת תקפ״א (1821), הרי שתחילת עיסוקו בשפיטת ישראל היתה בשנת תקמ״א (1781). אלא שאין לדעת אם „ישראל״ זה שעל המצבה משמעו קהילת קאלוב, או גם קהילה אחרת ששימש ברבנותה קודם להיבחרו לקאלוב. והנה בכתב־הבקשה של ר׳ אייזיקל לראשי הקהילה והמחוז להוספה על משכרתו [6] הינו כותב: „מאז שבאתי הנה זה שתים עשרה שנה״. על סמך זה אפשר היה לקבוע את תאריך בחירתו בשנה השתים־עשרה שלפני תאריכו של כתב זה, אלא שהדבר אינו פשוט כל־כך. השנה מסומנת במספר בן ארבע אותיות עבריות, הנותנות את המספר הסידורי של השנה באלף השישי לבריאת העולם לפי המנין המקובל בישראל. שלש האותיות הראשונות שבשני כתבי־היד (בקשת הרב ותשובת הקהילה) ברורות הן לכל רואיהן בתצלום: ת ק נ, מה שאין כן האות הרביעית שצורתה כאן שימשה לעיצורים שונים לפי מנהגי המדינות והזמנים, והיא, כמו אותיות כתב אחרות, היתה נתונה גם להבדלים אישיים של הרגלי הכותבים במהלך התפתחות כתב־היד במשך הדורות.

מתולדות הרב, שפירסם מר **נפתלי בן־מנחם** בספר היובל לישראל אלפנביין [7] נראה, שהאות הרביעית נראתה לו ז, ועל סמך זה הוא קובע, שהרב בא לקאלוב בשנת תקמ״ה (1785) וישב על כסאה 36 שנה, וכדי להשלים שנות שפיטתו את ישראל לארבעים הינו מסיק, ששימש ארבע שנים במקום אחר, שאין על אודותיו שום ידיעה בכתב או בעל פה. אבל במסורת המקומית בקאלוב מקובל, שכל ארבעים השנה של רבנותו היו

---

6) **העתקו ותצלומו מובאים להלן עמ׳ 103—101.**

7) **עמ׳ כב ושם הערה 10.**

בקאלוב, וכך גם המסורת המשפחתית בספר „עשר צחצחות" מאת **הרב ישראל ברגר**, שבו ובספרו ידובר להלן. ולי נראית האות הנדונה ב, לפיה כתב הרב את בקשתו בשנת תקנ"ב, שהיא השנה ה־12 לרבנותו בקאלוב משנת תקמ"א ואילך. גם **הפרופ' אלכסנדר שייבר**, ראש בית המדרש לרבנים בבודאפשט וחוקר תולדות יהודי הונגריה, אישר לי במכתב את דעתו, שהשנה הנדונה היא שנת תקנ"ב[8]. תאריך זה אישרו גם **ד"ר דב בר ברנשטיין**, הי"ד, רבה של נ'יראד'האזה, בשנתון של חברת IMIT לשנת 1915, עמ' 261; **ד"ר דוד צבי פרידמן** הי"ד, רבה של אויפשט, והרב **משה נתן שיק**, נשיא המועצה הארצית לרבנים האורתודוכסיים בהונגריה.

לכאורה אין כל פלא בבחירת בן המקום או בן הסביבה לכהונת הרבנות, אם אך ידוע הוא כמוכשר לכך בידיעותיו ובהתנהגותו. אף על פי כן נראה הדבר מוזר במקצת, שכן חסר אדם כזה הילה של סיפורי פלאים על גדולתו בתורה ועל כל מיני מעלות טובות, שעל אדם ממרחקים, שכאן אין מכירים אותו, נקל להפליג בסיפורי תשבחות מאשר על אדם בן המקום, שישנם גם מכירים אותו מילדותו.

מר בן מנחם בחיבורו הנ"ל נעזר בזכרונות ר' דוב ומצא בהם איש בעל משקל והשפעה בקהילת קאלוב, הבא בחשבון בתור ממליץ ותומך בבחירת ר' אייזיק, והוא כותב: „אין ספק שקשרי־משפחה אלה היוו חלק מן הגורמים החשובים שהביאוהו לקאלוב". כי הנה בהמשך לסיפורו על התקרית שאילצה אותו להשתתף בסעודת־מצווה ממושכת בבית האלוף ר' יחזקאל, אבי הצדיק מקאלוב, מספר הוא על סעודת־מצוה נוספת שנתגלגל אליה מבית מארחו המכובד בטארצאל, ר' ענזיל כ"ץ. שם נודע לו, בסוף חודש ניסן של אותה שנה (תקכ"ה) שאצל השררה בכפר מונוק[9], יש למכור 80 חביות יינות טובים, ואגב נתבקש בכל הכבוד להשתתף באותו כפר בשמחתו של ר' ענזיל לרגל חתונת בנו הבחור יעקב (כנראה בראש חודש אייר, כשמותר לערוך חתונות בתוך ימי ספירת העומר), שישא את בתו היתומה של הקצין המנוח ר' יהודה ליב מקאלוב והחתונה תהיה בבית דודה הקצין המפורסם ר' אייזיק מקאלוב, שבאותו זמן החזיק את החכירה (ארענדע בלשונם) דכפר מונוק הנ"ל. לא רחוק איפוא מהמסתבר, שר' **יעקב כ"ץ** זה, שבוודאי תפס מקום נכבד בין האלופים ורוזנים וקצינים של ק"ק קאלוב פעל בהשפעתו למען בחירת גיסו ובן־דודו ר' אייזיק לרבנות של העיר והמחוז סאבולץ', באשר עיירה זו היתה אז בירת המחוז ורבה היה רבו הראשי של המחוז כולו, ומורי־ההוראה שבקהילות הגדולות־במקצת היו סרים למשמעתו.

בהתאם להשערה זו נבחר ר' אייזיק בתור מוסמך להורות הלכה, כמו שכתב ר' דוב בזכרונותיו: „והתמיד ר' אייזיק זה בלימוד הפוסקים ונתקבל לרב ומ"צ והוראות

---

8) (הערת המתרגם): על סמך השוואת האות עם הדומות לה בצורתן באחד מאותם שני כתבים, קרובה היא יותר מכל לאות ד. (ראה להלן פרק ט' בהערות לגוף המסמכים).

9) השררה בכפר מונוק היו, כמשוער, אבות־אבותיו של קושוט לאיוש, מנהיג המהפכה ומלחמת החרות של הונגריה ב־1848. המסורת החסידית מספרת, שלרגל מחלה בנערותו הביאתו אמו אל הרב הצדיק ר' משה טייטלבוים באויהל, שגם בין הלא־יהודים נתפרסם כעושה נפלאות, והוא בירך אותו וניבא לו עתיד רב־זוהר.

בישראל", ואילו השכלתו ומסוגלותו בחכמת הנסתר אמנם לא גרעו מערכו הרבני ולא נחשבו „נותני טעם לפגם", כי בהונגריה לא הוחשבה החסידות החדשה עד כדי לקומם התנגדות פעילה כלפיה, אבל גם נותני טעם לשבח לא היו, אלא ההתעסקות בתורת הסוד ובמנהגים שלפיה נחשבה תחביב פרטי של ה„מרא דאתרא", שההדיוטות אינם יכולים ואינם רשאים להתערב בו. רק במשך הזמן, כשהרב בהתנהגותו וביחסו לבריות ובשקידתו להיטיב קנה לבבות להוקרה ולחיבה כלפיו ויהודים בעלי צורה ממקומות קרובים ורחוקים נהרו אליו וגילו הערצתם לו כמו לאיש־אלוהים קדוש, בירכו אנשי הקהילה את מזלם הטוב, שבמחיר משכורת בינונית של רב נפלה בחלקם „מציאה" כזו, אדם יקר מפז ומפנינים.

לעומת השערה זו, בדבר שידול הקהילה שתקבלנו לרב, ישנה מסורת אחרת על שידול הרב שיסכים לקבל את הרבנות.

לשלשלת היוחסין של דורות צאצאי הצדיק מקאלוב נצטרף על־ידי חיתון אחד **ר' ישראל ברגר**, המתיחס מצד אבותיו לשושלות רבנים ואדמו"רים ואשתו היתה מצד אמה דור חמישי להצדיק מקאלוב, והוא עצמו שימש ברבנות בבוקראשט בראשית המאה ה־20 לסה"נ. הוא חיבר כמה ספרים על אבות החסידות, ובאחד מהם, ששמו „עשר צחצחות", הקדיש פרק גדול לפרשת חייו ופעלו של „זקנו הרב הקדוש ר' יצחק אייזיק טויב מקאלוב" [10]. שם הוא מציג לפנינו את ראש קהילת קאלוב, בזמן בחירת ר' אייזיקל זצ"ל לרב, בשם ובתואר „הגביר הצדיק **ר' יעקב פיש**", שלפי המסורה במשפחתו בירכו הבעש"ט בשתי ידים עוד בצעירותו ובגיל 113 עוד היה בריא ורענן כמו בן עשרים ורבים זכרוהו לברכה על המעשים הטובים שהירבה לעשות בימי חייו הארוכים. ובכן מספר הרב ברגר בספרו הנ"ל (סעיף ז' עמ' 68) מה שכתב לו הרב **חיים דוב גרוס** (ענק בידיעת התורה, שהגיע לרבנות בקהילה הקטנה והעניה פטרובה, שבין הרי מחוז מארמורוש), שמועה שקיבל מפי איש מהימן ששמע ממקור מהימן, שהגביר הזה ר' יעקב פיש היה נותן כאילו בהקפה את צרכי המחיה ההכרחיים לאשתו העניה של ר' יצחק אייזיק טויב בעת שהוא היה משמש לפני רבותיו והחוב נצטבר לסכום גדול. מסורת מסייעת להשערתנו דלעיל, שגם בשנים שלאחר החתונה היה ר' אייזיקל גולה למקומות תורה בתור „פרוש" ו„יושב" בקירבתם של גדולי רבנים ואדמו"רים. וכן נראה מכאן, כמו שנראה להלן גם מגקודות אחרות, שהאמידות והעשירות לא השתקעו בקביעות בבתיהם ובמשפחותיהם של הקציץ ר' ענזיל כץ וגיסו האלוף ר' יחזקאל טויב, ואותה מרת פייגא, שגדלה בבית המפואר והמשופע בכל טוב, הוכרחה לבקש בהקפה צרכי מחיה ונשאה את סבלה בגבורת־נפש, כדי שבעלה יוכל להשתלם בלימודי הקודש כחפצו. והרב גרוס ממשיך במכתבו להרב ברגר, שכאשר חזר הרב הקדוש (ר' אייזיקל) לביתו, אמרו ראשי הקהילה למנותו לרב לעיר והמחוז אבל הוא סירב. לחץ עליו ראש הקהילה ר' יעקב פיש בתביעה, שישלם לו את החוב בעד המצרכים שקיבלה אשתו בהקפה, ואפילו אם יוכל לפטור עצמו לפי ההלכה, הרי המצוה לפרוע חוב בעינה עומדת והינו נדרש לקיים את המצוה בשלימותה,

---

10) הדברים יועתקו בשלימותם להלן בהמשך סיפורי האפיזודות מחייו.

ודרישה זו היא ששברה את התנגדותו לקבלת המשרה. — לפי גירסה זו ראו בו כבר בהתחלה לא סתם רב מוסמך להוראת הלכה, אבל רצו במיוחד בו בשל סגולותיו האדמו"ריות המיוחדות.

אבל כמו כן אפשר, שלהערכת צדדים אלה בר' אייזיקל היה מסוגל רק ר' יעקב פיש, שמברכת הבעש"ט המיוחסת לו מסתבר, שהוא חי בנעוריו בפודוליה, בארץ שהבעש"ט התהלך בה — כי האגדות על ביקוריו הממושכים של הבעש"ט בשפלה ההונגרית אינן מחייבות להתיחס אליהן ברצינות, ולהתהוותן של האגדות הללו אפשר לשער הסברים הגיוניים למדי בפיסיולוגיה של הפולקלור — ומשם הגיע לפני שנים רבות כמהגר להונגריה והביא בנפשו זיקה חיובית ביותר לחסידות, אבל תחת להתמסר להפצת הרעיון בין היהודים שמצא כאן — דבר, שלא היו לו הידע והכשרון לכך, — השתדל לבסס את מעמדו הכלכלי והחברתי ולהסתפק בקידוש שם החסידות באורח־חייו כלפי אלוהים ואדם. ויתכן שבזמן שהחליט ר' אייזיקל לגלות למקומות תורה וחסידות התישבה אשתו בקאלוב, מקום מושבו של אחיה יעקב כ"ץ, ור' יעקב פיש ניצל את עזרתו לה באשראי להכריח את בעלה להיעזר מדחקותו על־ידי קבלת מישרת רב במשכורת ולהאציל מרוחו על הקהילה.

פרק שלישי

הצדיק בנתיב הרבנות

פעולתו בתור רב לא חרגה מהמסלול הרגיל. השיב תשובות לשואלים בהלכות איסור והיתר, שפט וסידר פשרות בדיני ממונות, התקין תקנות לחיזוק המשמעת הדתית, פיקח על כשרותם ותקינות פעולתם של השרותים הדתיים, דרש דרשות בזמנים הנהוגים לכך ובכל הזדמנות מקובלת, יעץ עצות טובות לזקוקים להן ושקד להיטיב לבריות בחומר וברוח, יזם והמריץ מוסדות ומפעלים לטובת הכלל ולעזרה לנצרכים, וכמובן הרביץ תורה ברבים לתלמידי ישיבתו וגם לבעלי־בתים שקיבלו תורה מפיו. לפי תוארו הרשמי היה הרב ליהודי מחוז סאבולץ׳ כולו, אבל במחוז היו כמה קהילות בגודל לא מבוטל, שהחזיקו מורי־הוראה ורבנים לעצמן ולכפרים הסמוכים להן. קהילות אלו לא השתתפו במאומה בחובת המשכורת להרב המחוזי ולא קיבלו ממנו שום שרות או עזרה או פיקוח על הרבנים והשוחטים ושרותי הדת שלהם. במקרים נדירים ביותר נזקקה קהילה לייצוג בפני שלטון המחוז, שריכז בידיו כמה וכמה ענינים של המינהל הממלכתי, ועזרה זו היו הקהילות מקבלות מאת קהילת קאלוב ורבה שבבירת המחוז, בלי כל חובה לשלם להם שכר טירחה, שכן בנסיבות הימים ההם היתה זאת עזרת־אחים לשם מצווה וחובה כלפי הקב״ה, שאין תובעים עליה שכר בעולם הזה.

יש להניח, שבתשובות לשואלים בדברי הלכה וגם בעיונים ובהסברים לתלמידי ישיבתו היו לו כמה וכמה חידושים ובירורים בחכמת ההלכה, וגם בדברי תורה שאמר בסעודות שבת ומועד ובהזדמנויות אחרות בהגיגי חסידות והגות יהודית היו הברקות־אור לא מעטות, שהיה בהן כדי למלא ספר או ספרים, אבל חוץ מאימרי־חסידות יחידים, שנשתמרו במסירה מפי אחרים, לא נשאר אחריו שום ספר לא בהלכה ולא באגדה ובהגות ובחכמת הנסתר (הנקראת ,,קבלה״). יתכן שרב־צדדיותו בהלכה ובהגות ובחכמת הנסתר דווקא היא שמנעה ממנו את היכולת להתרכז באחד מכל הענפים הללו עד כדי ליצור בו גם דברים שבכתב לתועלת לדורות הבאים, ויתכן שלא נזדמן לו להתאמן ולהשתלם מנעוריו במלאכת הכתיבה עד כדי יכולת להעלות כל נצנוצי מחשבתו על הכתב, ואפשר שמתוך ענווה לא החשיב את עצמו להיות מורה לדורות. גם לפניו ואחריו היו גדולים לדורם, שאילו הועלה מהם הכל על הכתב היו נראים גדולים לדורות, הן בהלכה ובאגדה והן ב,,קבלה״ ובחסידות. המניעות להנציח דברים בכתב מהסיבות השונות שהזכרנו כאן פעלו אצל כמה וכמה מגדולי התורה והחסידות, בכל זאת לגבי כמה מהם נתמזל לדורות הבאים ליהנות מאור תורתם הודות למיגור המניעות בדרכים שונות. יש שהיה לאדם מאור־גדול כזה תלמיד, ששקד להעלות על הכתב כל אמרי רבו, ואחר־כך ערך אותם להדפסה בספר ופירסמם בתור חיבור של רבו או שציינם במפורש כאיסוף של אימרי רבו ביזמת עצמו; ויש שהרב עצמו היה מטיל על תלמיד בעל תפיסה טובה וכושר־

כתיבה, שירשום בשבילו את הדברים שישמע מפיו. כך היה עולה בידי הרב לחבר ספרים לתועלת הרבים בלא שיוכרח לבזבז בכתיבה מזמנו המוקדש לעיסוק בתורה ובמעשים טובים. אך כנראה לא נמצאו לר׳ אייזיק מקאלוב תלמידים מתנדבים כאלה ולא רצה להעמיס על שום תלמיד שיכתוב בשבילו בחינם וידו לא השיגה לשלם שכר טירחה ולכן נתקפחו הדורות שלאחריו מליהנות ממאורות תורתו.

במקרים בודדים נשתמרו ונתפרסמו מכתבים או שאלות שנשלחו אליו בעניינים חשובים בהלכה או בהליכות־יהדות כלליות, אבל אם כי לא יתכן להניח, שעבר על משלוחים אלה בלא תשובה, לא נשמרה תשובתו לידיעת הדורות.

פרשת העגונה מלוק. — לדוגמה יובא כאן מכתב ששלח הגאון רבי משה סופר (בעל ה„חתם סופר״) מפרסבורג לר׳ אייזיקל מקאלוב בחנוכה תקע״ט (1818 או 1819) בענין רציני ואופייני מאד, שלמרבה הצער אין ידיעה על תגובתו או תשובתו של הצדיק מקאלוב. המכתב נאסף לפרסום על־ידי הרב שלמה סופר, בן־בנו של החתם סופר, רבה של בערעגסאס, בספרו „איגרות סופרים״, בחלק של מכתבי החתם סופר (עמ׳ 38). וזה לשונו:

החיים והשלום יחדיו יהיו תמים ישתרגו ויעלו על ראש צדיק ונשגב חסידא ופרישא הרב המאור הגדול מו״ה אייזיק נ״י אבדק״ק קאליף והגליל יע״א. אמרתי אספרה כמו כי לפני איזה שנים נשאלה שאלה לפנינו בעסק עגונה מק״ק לוק כידוע למעלתו. והיות כי עיקר ההיתר בניתי לע״ד (לעניות־דעתי) על דבר מחודש בעיני, סיימתי שאין לסמוך עלי כי אם בצירוף גאון אחד, ובאמת אחר זה מצאתי ככל דברי בספר קול שחל סוף סי׳ ה׳, שהסכים עליהם הגאון בעל טורי זהב זצ״ל. ועוד: בין כך ובין כך היה לי עסק אחר בענין עגונה עם הגאון מו״ה זלמן מרגליות נ״י מבראד והסכים גם הוא לאותה סברא, וגם הראה לי בספר הנדפס בית אפרים, שכבר הסכים לסברא זו מאז, ושוב באה תשובה מגאון מפורסם דק״ק טריטש נ״י על אותה עגונה דק״ק לוק הנ״ל, והגאון הזה פשוט לו להתיר, מאותן הסברות שיראתי להכניס עצמי בהתרה. כי מיראי הוראה אנכי, ולהגאון הזה פשוט לו להתיר ביתר פשטות, באופן שאין שום פקפוק בהתרת אשה זו, וליתר שאת היתה עתה גביית־עדות שנית עפ״י בי״ד מומחה דק״ק סאנטוב, כפי שבא אלי מכתב משם, ומלכם בראשם הוא תלמידי המובהק הרב המאוה״ג (המאור הגדול) מו״ה איצק, שמלבד פרישותו צדקתו ותומת ישרו עוד מבואר, כי הוא רב גדול בתורה ובפרט בעניני עגונה, שכבר יצא לו מוניטין בעולם בספרו אשר חיבר בעניני עגונה, ואחר שנגבתה עדות בפניהם שנית נמצאו דבריהם מכוונים בכל הכתוב בשאלה אשר נשאל מלפני, ועל זה נעשה מעשה בי״ד ונישאה לבעלה השני עפ״י תלמידי הגדול הנ״ל, ושמעתי כי פר״מ (פאר רום מעלתו) עוד מחזיק בתומתו וחסידותו להחמיר שלא ליתן מקום להזוג לשוב לשבת בעיר לוק אשר היא תחת ממשלתו. האמת, לולא שתלמידי הרבני מו״ה גדליה מפאפא סיפר לי משבחו וצדקתו דפרו״מ, לולא

כן היה מקום — —[2] ח״ו, אבל מ״מ התמיהה נשגבה, מה ראה על ככה לגרש נשי עמי מבית תענוגיהם ולעגן בנות ישראל ביד חזקה. אם אולי לא נראו בעיניו דברי כל הגאונים הנזכרים, הרשות נתונה לפלפל והתורה הפקר[2] וחלילה לישא פני אדם ח״ו, וכל־שכן להתיר אשת איש לעלמא, אבל לא ידום וישתוק, כי מבוא דבריו אלינו, אם כנים הם, אהיה כמודה ועוזב וה׳ יצילני מלעשות סניגורים לדבריי אפילו נגד אחד מתלמידים קטנים. ואם לא מצא דבר להרהר על גוף הפסק, אקוה כי ברוב צדקו וחסידותו יסיר ידו ויתן מקום להזוג לדור במקומם ולחסות תחת צל כנפיו ולא יהיה ח״ו כעומד על דעתו לאהבת הניצוח או לנקום נקם, כי לא משנת חסידים היא זו ולא מידת חכמים. ודי לחכם וחסיד כמותו ודברי מועטים המחזיקים כמרובים. והריני מצפה לתשובתו הרמתה, וה׳ ירים קרנו ירום ונישא וגבה מאד. דברי אוהבו בנפש מאד, החותם בכל חותמי ברכות משה הק׳ סופר מפ״פדמיין[3].

מהתמצית האזרחית המתקבלת מלשון המכתב הרבני למדים אנו מעשה שהיה בתחום־השררה של ר׳ אייזיקל. יהודיה מהעיירה טיסא־לוק שבקצה המערבי של מחוז סאבולץ׳ נעגנה מבעלה, שבדרך מסעו לצרכי פרנסה אי־שם בדרום המדינה קרהו אסון ואבדו עקבותיו. במשך הזמן נתגלו הוכחות שהאיש נמצא הרוג ונקבר, אבל ההוכחות לא היו חותכות בקו ישר, אלא היה צורך בצירוף נסיבות ועובדות־לוואי כדי לוודא, שאותו הרוג הוא הוא בעלה של העגונה מלוק, ובצירוף חידושי פרשנות בתלמוד כדי לקבוע, שאותה תרכובת של קטעי הוכחות מצטרפת להוכחה כשרה לפי ההלכה. כפי שרואים ממכתבו של החתם־סופר הובאה השאלה לפניו והוא דן בה בכובד־ראש ובהרגשת גודל האחריות, ורק אחרי החלפת־דעות ובירורים עם גדולי הדור וגביית עדות נוספת הוכרה העגונה כאלמנה־כחוק והותרה להינשא ונישאה לאיש, וכשבאה עם בעלה החדש לביתה אשר בטיסא־לוק, שבמחוז רבנותו של ר׳ אייזיקל מקאלוב, פקד על קהילת לוק לאסור על הזוג את הדיור בה, והיה נראה שלפי דעתו האשה היא בחזקת מרותקת לבעלה הראשון, שמיתתו לא הוכחה, וחייה עם האיש החדש חיי ניאוף הם. על זה כתב לו החתם־סופר, שההיתר ניתן כחוק, בכל הזהירות לפי הוראות ההלכה, והואיל ולפי הידיעות המהימנות שקיבל על צדקנותו וחסידותו של ר׳ אייזיקל אינו יכול להעלות על דעתו, שמתוך נצחנות או נקמנות הכביד ידו על הזוג, ומוכרח להניח, שמצא פגם בעצם פסק־הדין — לכן מבקש החתם־סופר במפגיע, שיכתוב לו בלי שהיות את נימוקיו נגד ההיתר, ואם יהיו הדברים משכנעים, מוכן הוא להכיר בטעותו ולחזור בו.

---

1) כאן השמיט הרב המו״ל דברים שבגנותו של ר׳ אייזיקל, שהיה מקום לחשוד בו כך וכך, שלא בתום לב הורה כך. (ר׳ גם הערה 6 דלהלן וההמשך לה בפנים).

2) כלומר: פתוחה לכל אחד ואחד ולא מיוחדת רק לגדול פלוני או פלוני.

3) מפראנקפורט דמיין. כך היה רגיל לחתום בציון מקום הולדתו. לא מתוך זיקה נפשית למקום, שכן ראה הוא את עצמו כבן ירושלים בגולה, אלא לצורך מעשי, שזהותו תהיה ודאית, שכן יתכן שיש גם יהודי פשוט אחר (כפי שחשב את עצמו ברוב ענווה) ששמו משה סופר, ולכן צריך להוסיף לסימן את מקום הולדתו.

כאמור אין כל זכר לתשובה מאת ר' יצחק אייזיק למכתב זה, אבל כפי שמכירים את צדיקותו וחסידותו של ר' אייזיקל, בשום פנים אין להעלות על הדעת, שעבר על מכתבו של החתם־סופר בלי תשובה. לכן נוטה אני המחבר להניח, שהחתם סופר נמלך בדעתו אחרי הכתיבה ולא שלח את המכתב, או ששלחו ולא הגיע לתעודתו. הענין אף כשלעצמו, בלי שקילת ערכם של האישים היריבים־לכאורה, נראה חמור וקשה למדי. אילו היו לר' אייזיקל טענות של ממש נגד ההיתר, בשום פנים לא יצא ידי חובתו בהטלת איסור־דיור לזוג בקהילה שבמחוזו, שכן התרת איסור אשת איש מעיקה במשקל עוון פלילי חמור מאד על כלל ישראל והיה הצדיק חייב להרעיש עולמות נגד עצם ההיתר ונגד המתירים עד שיופרד הזוג בכל מקום שהוא. ואילו נמשכו חילופי הדעות בענין קשה זה בחריפות ההכרחית, אי אפשר שלא נשארו שום עקבות של מחלוקת ואף לא שום מזכרת בתולדותיו של החתם סופר ובזכרונותיו האישיים.

הדממה שבלעה במצולותיה את הפרשה כולה מאפשרת ואולי גם מחייבת להניח, שמלכתחילה לא היתה זו מסעירה כל כך. ואם גם מבקש החתם סופר מר' אייזיקל נימוקים נגד ההיתר, אפשר שר' אייזיקל בכלל לא מצא פגם ממשי בהיתר ובנשואין שבעקבותיו, אלא נקודת־חשש לתקלה מקומית משוערת, כדלהלן: מכיוון שהאיש נמצא הרוג והגיע לטיפולה של קהילה יהודית אי־שם באזור הדרומי של הונגריה, קהילה הכפופה לריבונותה העליונה של פרסבורג ולמשטר האשכנזי־המערבי, הרי שבירור ההלכה למצבה החוקי של אשתו התנהל על ידי הרבנים „הקרובים אל החלל" בראשותו של החתם סופר, ואילו לרבני אזור־המגורים של הזוג, מחוז סאבולץ' וסביבתו (היינו לרב המחוז ר' יצחק אייזיק מקאלוב, ואפשר שבאותו זמן, בשנים האחרונות לחייו, כשכמה קהילות במחוז כבר גדלו עד כדי החזקת רב משלהן, כבר היה רב גם בלוק), לא נשאר להם כל טורח וכל אחריות בדבר זה, אלא לקבל מן המוגמר מה שהורו רבני המערב. אכן זאת לא היתה עילה מספקת לגרד פגמים בפסק־דינם, שכן מקום מציאת החלל הוא הקובע את מקום חובת הטיפול בו ובמצב החוקי של אשתו, ובוודאי לא היתה צרה עינו של ר' אייזיקל בהם על שנתגלגלה לידם מצווה שכזו. ואכן ראינו, שהטיפול הרבני בשאלת העגונה ארך שנים אחדות וללא ספק עבר עוד זמן ממתן היתר־הנשואין עד שנמצא לה איש שביקש לשאתה, ואף בזמן אחרון זה לא נשמע מקאלוב שום ערעור על ההיתר, כל עוד לא בא הזוג לדור בקהילת לוק. יתכן איפוא, שהיה לאלמנה זו איזה אויב, או שבעלה החדש של העגונה־לשעבר היה בעל מקצוע או עיסוק מתחרה במי מהתושבים הוותיקים שבעיירה, ואותו פלוני שחשש להתמעטות הכנסותיו בעקב בואו של התושב החדש, הוציא עליו שם רע ,שהתקשרותו עם אשה זו היא שלא כחוק, ולא חסך כל טורח שהשמועה תגיע אל הרב של המחוז בצירוף דרישה ממנו שיעשה את הדרוש לבלימת העביריינות המתמדת. וכן אפשרי, שאיזה רב אחר, פגום במידותיו, שהתנגד בשעתו להתרת האשה, נפגע מההיתר שבניגוד להוראתו שלו ומצא עילה ללחוץ על הקאלובי להחמיר.

לכאורה צודקת בהחלט טענת החתם־סופר, שבלי נימוקים של ממש אין להפריע חייו של זוג המוחזק נשוי כחוק, והיה ר' אייזיקל צריך להזמין את המואשמים בנישואי־ניאוף, לקבל את הודעתם על הקידושין שסודרו להם על סמך פסק בית־דין להתרת

נישואיה ולאסור בהכרזה פומבית כל הוצאת־לעז על הזוג. אך מהפראקטיקה הרבנית שבמשנה ובתלמוד וביתר מקורות ההלכה יודעים אנו, שחכמינו הקפידו והחמירו מאד למנוע כל מראית־עין או עילת־שמועה של הפרת החוק, ולא רק מחשש שהדיוטות בלתי־מלומדים יטעו להתיר דבר אסור, אלא יותר מכן מחשש לרושם הכללי של הפקרות, שבציבור תשתרש הדעה, שאמנם אסור בהחלט לעשות כך וכך, אבל כבר נהוג לא להתחשב באזהרותיהם ובמחאותיהם של הרבנים. משום כך היו מונעים נישואין לא רק כשהנסיבות יצרו רושם ודאי של איסור, אלא אף כשהיתה רק **אפשרות** לחשוב כך, אף על פי שהיתה גם אפשרות לא לחשוב על מציאותו של איסור חוקי, שכן לקחו חכמים בחשבון, שבין הבריות יכול להיות גם בעל נפש רעה, שאם באפשרותו לדון את זולתו לכף זכות ולכף חובה, ילהט להכתימו ולהשחירו לכף חובה, ולא יהא איכפת לו, שבכך גורם הוא בזיון לחוקי ההלכה, בהציגו אותם כגופים מזולזלים ומופקרים לבעיטה חפשית. יתכן איפוא, שמאחר שאותו פלוני הפיץ והשריש את הדיבה הרעה בכל העיירה לוק ובסביבתה, ור׳ אייזיקל לא ראה לעצמו יכולת מספקת לעקרה מהשורש, ראה הכרח ליעץ לזוג שיילך להתישב במקום אחר, שם יוכל לחיות בשלום ובכבוד בלא להיות בעצם קיומו בזיון לתורה ולחוקיה. ויש להניח, שר׳ אייזיקל הודיע זאת בתשובתו להחתם־סופר, והוא או שהסכים לסידור זה או שדרש הגנה תקיפה למעשה בית־הדין להתרת העגונה, ועל זה צווה ר׳ אייזיקל להכריז בבתי התפילה שבכל המחוז, שעגונה פלונית הותרה כדת וכדין ונישאה, ומי שיוסיף להוציא לעז עליה, יהא מנודה לשמים בעולם הזה ובעולם הבא — ושלום על ישראל.

חירחור ריב מדומה בין שני צדיקי־אמת. — בין החתם סופר ור׳ אייזיקל היו הבדלים במנהגים ובנוסחי תפילה ובמעמד ציבורי, כנהוג בין חסידים לסתם אשכנזים (הקרויים „מתנגדים״ או „פרושים״), אבל שניהם היו גדולים בתורה וביראת שמים ובמידות תרומיות ושניהם נהגו בכל הכבוד זה בזה, כפי שאנו רואים במכתבו של החתם־סופר לר׳ אייזיקל כמובא למעלה. רק כ־110 שנים לאחר מכן, כשמעבה סבך החסידות כבר הצמיח גם גידולי־פרא שנסתאבו לסקאנדאליזם של חילול־השם, כבר נתאפשר הדבר, שרב ואדמו״ר חסידי מפורסם, נצר דורות של אדמו״רים, ישמיץ בפומבי רב אחר, מצאצאיו של החתם סופר, בפשעים פליליים מבישים, כדי להציל את כבודו (שלא נפגע) של ר׳ יצחק אייזיק מקאלוב, שאילו היה עוד בחיים, ודאי היה משתיק את מגינו זה בנזיפה, ורק בשל טמטום־המוחין שהוליד הפולחן האישי של האדמו״רים עד למעלה מיראת אלוהים נתאפשר, שאדם בעל מידות כאלה ישא את התואר „צדיק״ ו„קדוש״ כל ימיו וגם במותו.

צדיק זה הוא ר׳ **חיים אלעזר שפירא**, נכד נכדו של **ר׳ צבי אלימלך שפירא**, ממשפחת ר׳ **אלימלך** מליז׳נסק, מאבות החסידות בגליציה, בה שימש ברבנות ובאדמו״רות בכמה קהילות (חיבר כמה ספרים, בעיקר ידוע בציבור החסידי ספרו „בני יששכר״) ובשנותיו האחרונות בפריפריה הגליצאית שמדרום לקרפטים, במונקאטש שבמלכות הונגריה, עד לפטירתו בשנת תר״א (1841), בו בזמן שבקאלוב, שבאונגארן־ממש, כבר

זרח שמש תורתו וחסידותו של ר׳ יצחק אייזיק טויב[4]. נכדו של ר׳ שלמה הגיע גם הוא, אחרי שימוש בכמה קהילות בגליציה, לכסא הכפול שבמונקאטש, אותו הוריש לבנו **ר׳ צבי הירש** וזה הורישו לבנו ר׳ **חיים אלעזר** (תרל״א — תרצ״ז, 1937—1871). אלה שני האחרונים היו ידועים בגדולתם בתורה ובקפדנותם הקיצונית בהלכה, בחסידות ובעסקי־ציבור. ביחוד זכורה קיצוניותו של ר׳ חיים אלעזר נגד כל התארגנות מפלגתית של יהודים ואפילו על בסיס דתי, ובנשימה אחת היה מקלל את ה„אגודיסטן״ ואת ה„מיזראכיסטן״ יחד עם ה„ציוניסטן״. הוא רדף בחמת זעם את האדמו״רים מבלז ומספינקא, שבשנות מלחמת העולם הראשונה דרו זמנית בעירו מונקאטש בתור פליטי־מלחמה, אע״פ שלא מנעו ממנו את הכבוד המגיע למרא דאתרא ולבעל מעמד רבני ואדמו״רי מסוגו ומדרגתו. לפי ספרות פולמוס של רבנים מעלימי שמם, שלפי הניכר היו חסידי מונקאטש ולדרישת רבם כתבו את ההנמקה להתנהגותו המגונה כלפי פליטים, היה למלחמתו ברבי הבלזאי רקע אידיאולוגי בעל חשיבות עליונה. לפי הטענה שבחוברת כזו היה הרבי מבלז מתחנן בתפילותיו, שהקב״ה יחזיר במהרה את השלום בין המלכויות, כדי שפליטים יהודים יוכלו לחזור לבתיהם ולחיות בשלווה כמקודם. ואילו לדעת הרבי המונקאטשי היו אותם היסורים של הפליטים „חבלי משיח״ (שכנראה מדעתו אין הם מיועדים לו ולקהילתו, רק לבלזאים ולספינקאים), וכשם שאסור להפסיק חבלי לידה, כך מי שמבקש הפסקת הצרות של חבלי משיח וחזרה לשלווה הגלותית הרי זה עוכר ישראל. אך משיקול הנסיבות יש יסוד להניח, שהצדיק עצמו לא האמין ברציונות בתיאוריה זו, אלא האמין במשאלתו של הקדוש ברוך הוא לא לסבול במונקאטש אדמו״רים שיתחרו בשררתו של ר׳ חיים אלעזר, החוטר מגזע ר׳ צבי אלימלך.

אחד מהספרים שחיבר ר׳ חיים אלעזר שפירא הוא „נימוקי אורח חיים״ — עיונים והערות להלכות שבשולחן־ערוך אורח־חיים ובהקשר להן, — שנדפס בשנת תר״צ (1930). בהקשר לאיסור עבודת נכרי בשבת במשק של יהודי נוגע הוא בבעיה החמורה של יהודי חוכר אחוזה חקלאית עם הצמיתים המרותקים אליה או עם אכרים קבועים לעבוד בה בשכר יומי, שאם ישבית אותם בכל השבתות מעבודה יפשוט את הרגל ואח״כ יוכרח לפשוט יד לבקש צדקה למחיה. המציאות אילצה להערים על האיסור על־ידי מכירה פיקטיבית, שלכל שבת ושבת ימכור לנכרי את האחוזה עצמה או את הזכויות שיש לו בה ובכל הציוד החי והדומם שלה — בשטר־מכירה כתוב וערוך לפי דקדוקי ההלכה, שהעיסקה תידון כשרירה וקיימת בפני כל בית־דין רבני שהוא, כמו שמוכרים את החמץ לפני פסח, את המבכירה לפני ההמלטה, ובארץ־ישראל את הקרקעות לפני שנת השמיטה — והודות לתחבולה זו יכולים הפלחים לעבוד בלי שהיהודי החוכר או בעל האחוזה יחטא בחילול קדושת השבת, שכן נעשית העבודה לא ברכושו שלו, אלא של הנכרי שקנהו ממנו אתמול. על זאת מביא הרב המונקאטשי את הוראתו של הרב והאדמו״ר ר׳ חיים **האלברשטאם**

---

4) הנה כי כן למונקאטש הגיעה החסידות במישרין באמצעות ר׳ צבי אלימלך ממקורה שבפולין, בטרם יפיצנה ר׳ אייזיקל באונגארן, וכך גם לאויהל באמצעות ר׳ משה טייטלבוים, בימי ר׳ אייזיקל.

מצאנו להתיר את מישחק המכירה ואת דעת בנו הרב־הרבי ר׳ **יחזקאל האלברשטאם** משיניווא לאסור על התחבולה הזאת, והוא עצמו נוטה להחמיר כדעת השיניווא׳.

והנה פגע בו מעשה נורא. — כפי הזכור לקורא העתקנו את מכתבו של החתם־סופר לר׳ אייזיקל מהספר ,,איגרות סופרים״, בו פירסם הרב שלמה סופר מברגסאס, נכדו של החתם סופר, מהארכיון המשפחתי של בית־סופר מכתבים ורשימות שונות של גדולי אבות המשפחה, דברים שלא נכללו בספריהם. והנה בחלק המכיל כתבים של הגאון **רבי עקיבא אייגר**, שהיה חותנו של החתם סופר ומקובל כפרשן ופוסק ללא ערעור, הכניס הרב שלמה סופר נוסח של שטר מכירת אחוזה כפי שקבע רבי עקיבא אייגר כדי להתיר לפלחים לא־יהודים את העבודה בשבת במשק של יהודי. ואם הגאון האדיר מפוזנא התיר, עלולים הדיוטות לחשוב ולומר, שהאיסור של הצדיקים משיניווא וממונקאטש לא ברוח הקודש נאמר ואין לו יסוד של תוקף מוחלט במקורות ההלכה. והואיל ולדעת המונקאטשי בשום פנים לא יתכן דבר כזה, הכרחי לומר שנוסח שטר־המכירה, המיוחס לר׳ עקיבא אייגר, אינו אלא זיוף של הרב שלמה סופר ומעולם לא עלה על דעתו של הגאון הפוזנאי להתיר את המכירה.

פולחן־הקיטרוג של המונקאטשי. — כנראה מסוגל היה ר׳ חיים אלעזר להבין, שהקוראים יתקשו מאד מאד לבלוע את השמצת הרב הברגסאסי, מצאצאי רבי עקיבא אייגר והחתם סופר זצ״ל, בזייפנות מכוונת להכשלת יהודים בחילול שבת. לפיכך הביא עוד דוגמאות להוכחת פסלנותו של הספר ולערער את מהימנותו של המחבר, שהדפיס בספר זה צילומים של קדושי עליון (אבותיו הגאונים זצ״ל, בעלי המכתבים שבספר), אף על פי שכל אחד ואחד יודע את חומר האיסור לעשות ולקיים תמונות של בני אדם. (אכן ישנם גם שאינם־יודעים איסור זה, שיסודו בחכמת הנסתר, שאינם מכירים בחובה לנהוג לפיה, אבל לדעתו של המונקאטשי בורים וכופרים כאלה אינם בכלל יהודים כשרים והגונים). וכן מזכיר המונקאטשי באותה רשימה את המכתב, שהמחבר מיחס לחתם סופר זצ״ל, בו הוא מציין לשבח את עבודתו של **הד״ר פינר** להדפיס את תרגומו הגרמני של התלמוד הבבלי, מעשה, שהמונקאטשי מוצא בתלמודים ובמדרשים כמה וכמה נימוקים לאסור אותו באיסור חמור, והואיל ולא יעלה על דעתו של הרבי המונקאטשי, שהחתם סופר זצ״ל יכול להתעלם מחומרת העבירה שבגילוי תורתנו שבעל־פה לנכרים, הריהו כותב שם שמכתב זה הוא בכלל מכתבים אחרים שב,,איגרות סופרים״, ,,אשר אסור להאמינם ומצוה לומר כי המה מזוייפים מהמוציא לאור ודעימיה״.

מי שירצה לראות במו עיניו את ה,,זיוף״ המרושע הזה, כדי להכיר את ,,תחבולות הבעל דבר רחמנא לצלן אשר יפרוש רשת להשחתת העולם״, שברשותו לתכלית זו פעל הרב שערך את ,,איגרות סופרים״ ,,לבזות כבוד התורה ולהוציא האמונה מלב בני ישראל״ (כפי שמתבטא הצדיק המונקאטשי), כדי לדעת להיזהר מהן, ויחפש ,,מכתב מזויף״ זה ב,,איגרות סופרים״, ימצא שם דבר אחר לגמרי. בעמוד 81, הערה ב׳, בחלק של כתבי החתם סופר, מציין הרב העורך, שאמנם קיבל הד״ר פינר במרמה את הסכמת החתם־סופר, אבל אח״כ פירסם החתם סופר את ביטול ההסכמה. מכאן, שאותה מצווה להוציא דיבה,

שהמונקאטשי ממליץ עליה כאן, מצווה ממזרית היא, שהקב"ה אינו אחראי להולדתה, ואם יש כאן זייפנות, על כל פנים לא של הרב שלמה סופר היא.

בהמשך הרשימה הננו מגיעים לקטע גדול, שנוגע לאותו ענין של העגונה הנ"ל ומפליג בשבחו של הצדיק מקאלוב. ואלה דבריו של הרבי המונקאטשי:

ועוד בין המכתבים הציגו מכתב הגאון הקדוש בעל חתם־סופר זכותו יגן עלינו להגאון הקדוש מקאלוב זכותו יגן עלינו, אשר היה מפורסם ועד היום מוחזק באמת מפי רבותינו ואבותינו זי"ע לבעל־רוח הקודש נורא ומדרגות נפלאות בתורתו ועבודתו ובהצנע לכת בסתר ובגלוי, לימד דעת את גדולי החסידים תלמידי־חכמים מובהקים ומקובלים גדולים עובדי ה' באמת ובמסירות נפש, הנודעים אז באונגארן הישנה[5], וממנו יתד ממנו פינה, התייסדות החסידות והאמונה, אשר למד מפי רבו רבן־של־כל־בני־הגולה איש אלוהים קדוש הגאון רבי שמעלקא הורוויץ זי"ע רבה של ניקלשבורג והמדינה. ומקובלני אשר שמעו מגידי אמת מפי רבינו הגאון הקדוש איש־אלוהים מצאנז זי"ע בעל דברי חיים, שאמר, כי שלש פרסאות סביב עיר קאלוב גם עד היום מרגישים קדושת הגאון הקדוש מהרי"א מקאלוב זי"ע הנ"ל ומקום מנוחתו קדושת הציון שלו. ועתה בא המו"ל הנ"ל (או חתנו) בחוצפת לשונו להדפיס בזה הלשון: „מכתב תוכחה לרב מפורסם שרצה לעגן אשה אחת נגד ההיתר מכמה גאונים" עכ"ל. תאחזמו רעד לכל איש ירא אלוהים המאמין בקדושת אמתיות רבינו הבעש"ט זי"ע וקדושת תלמידיו ותלמידי תלמידיו, אשר הגאון הקדוש מקאלוב בתוכם הוא, וכתב שכתבו לו מכתב תוכחה (כמו לעבריין, רחמנא לצלן) ושרוצה לעגן אשה, וגם בגוף המכתב כתב לו שלא יהיה כעומד על דעתו מאהבת הניצוח או לנקום נקם, לא משנת חסידים היא וכו', ועוד שם דברי בוז וחידודין — רחמנא לצלן מהאי דעתא להאמין, שיצא כזה מהגאון חתם סופר כנ"ל לכתוב נוסח כזה לרב גדול וקדוש, רב לכל המחוז סאבאלטש (סאבולץ') ושם שפט את ישראל מ' שנה (פירוש: ככתוב על ארונו ומצבתו) בגודל קדושתו לרדותו, בתוך ביתו וגלילתו, לאשר טיסא־ליק היה בגליל הרבנות שלו. ואם החמיר באיסור אשת איש ולא הוטבו בעיניו סברות המתירין, וכמו שכתב הגאון החתם סופר עצמו, שחידוש הוא גם אצלו, אלא שהסכים עמו גם הגאון מטריטש (כאילו גליל סאבאלטש כולו שבאונגארן היה שייך להרבנות של טריטש שבמדינת מעהרען), ומי שיאמר, שהגאון הקדוש מקאלוב ראה ברוח הקודש, שבכל אלו הסברות והפלפולים מכל־מקום בעלה עדיין חי הוא, גם הוא אינו משתבש. אך התורה לא בשמים היא, ונדון בזה לפי דין־תורה הנגלה לפנינו ועל־פי שכלנו ושיקול־דעתנו, ובפרט כפי המקובל ונודע שהיה גליל קאלוב, היינו מחוז סאבאלטש, משובש בגסות וגם בעניני עריות והוא, הרב הקדוש ז"ל, כמעט גייר אותם, וקרובה

---

5) הכוונה להונגריה בגבולותיה ההיסטוריים, לפני שבמוצאי מלחמת העולם הראשונה נקרעו חלקים ממנה וסופחו לצ'כוסלובקיה, רומניה, יוגוסלביה ואוסטריה, כשגם מונקאטש כבר היתה מחוץ לאונגארן, אבל קאלוב לא.

היא ההשערה, שהוא ראה או ידע, שהעדים הללו עדי שקר הם ושיקרו כדי לעשות רצון האיש שנטען על האשה עגונה אז (פירוש: שנתן עיניו בה ושלח עדי שקר כדי להתירה להינשא לו), ומי יוכל למחות בידו על פי התורה, ובפרט לחומרא, אשר החמיר וחשש בעירו ובגלילו לאשר אותו בית־דין שבארץ מרחק דנו על פי הגביית־עדות אשר לא כן הוא, כנזכר. אלא ודאי מסתבר יותר כפי שאמרנו מקודם, כי רובם של המכתבים הללו מזוייפים הם, והגאונים הקדושים אשר בארץ החיים המה וכסאם נקיים זי"ע.

עד כאן לשונו של הגאון הצדיק ממונקאטש בהערתו להוראה מסויימת בהלכות שבת שבשולחן־ערוך אורח חיים. ממנה ניתן לנו ללמוד, כמה הגדיל רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש להעריך את רום מעלתו של רבי יצחק אייזיק זצ"ל מקאלוב כגדול בתורה וקדוש בחסידות ובעבודת הבורא, ונוספה לנו ידיעה שלא קיבלנו משום מקור אחר: אימרת רבי חיים האלברשטאם על ריח הקדושה המקיף את העיר קאלוב עד שלש פרסאות מסביב בעקבות חייו של הצדיק ר' יצחק אייזיק בעיר זו ומנוחתו באדמתה. אך מתוך הכבוד הרב, שחלק ר' חיים אלעזר לר' אייזיקל, הביא אותו לידי בזיון בצורה מגונה ביותר. בהערה להלכות שבת מתיצב הצדיק המונקאטשי במקומו של ר' אייזיקל לטעון ולתבוע במקומו את עלבונו מאת מפרסם המכתב בשם החתם סופר, ובתור תובע הריהו מפרט את הנקודות שבמכתב, שפגיעתן קשה מאד בכבודו של ר' אייזיקל. „כתבו לו מכתב תוכחה (כמו לעבריין רחמנא לצלן" „שלא כעומד על דעתו מאהבת הניצוח או לנקום נקם, לא משנת חסידים היא וכו', ועוד שם דברי בוז וחידודין" — כך ובדומה לכך קובל המונקאטשי החי בהתיצבו להשמיע קולו של הקאלובי המת. אבל מכתבו של החתם סופר הריהו לפנינו ובהעתקו שהובא למעלה אין למצוא שום פגיעה בכבוד, אלא הרצאת־דברים ערוכה בטוב־טעם ובדרך־ארץ. ואמנם יש שם דברי תוכחה או הוכחה, אבל לא בזלזולים וגידופים, שגם כלפי עבריין מועד עשויים לא להחזירו בתשובה, אלא לדחותו ולהרחיקו עוד יותר מהדרך הנכונה (ויתכן שלפי שיטתו של המונקאטשי זוהי הדרך כלפי עברייניים ואפילו כלפי יריבים צדיקים כשהם שנואים על דבר או על לא־דבר), אלא שבהשתדלו להביא לידיעת הצד שכנגד את מעשה ההיתר של בית־דין ואת נסיבותיו ונימוקיו, מתוך בטחון מודגש, שמאחר שכבודו נקי מכל אותן מידות רעות (נצחנות ונקמנות), שבגללן לא יהיה כל טעם לבירור ענייני, הריהו מבקש ממנו במפגיע, שאם יש לו נימוקים נגד עצם פסק־הדין, ימהר נא להודיעם כדי לברר בהלכה את האמת לאמיתה בלי שום פניות אישיות.

בניקוי היריב מהאשמה האפשרית בנצחנות ובנקמנות, המניחה את עצם האפשרות לחשדו בקלות במידות רעות אלו, ראה המונקאטשי עלבון צורב עד דכדוכה של נפש, ואילו כתב החתם סופר ניקוי זה לרום מעלתו שלו למונקאטש, היה יורד עמו לחייו ונוטר את האיבה אף לעצמותיו שבקבר. כי אכן ידע ר' חיים אלעזר שפירא, ששמותיהן של מידות מגונות אלו תוארי־חרפה הם, וכשהן מצויות באדם עליון, צדיק הדור ואפוטרופסו ומגינו של רבון העולמים, כר' חיים אלעזר, למשל, לא יתכן לכנותן בשמותיהן המגונים, בפגיעה בכבודו של האיש רם־המעלה, שכל האחרים הם כאפס

למולו, אלא ביחס אליהם צריך להחליף את השמות בכינויים מכובדים ביותר, כגון „תקיפות", „הקפדה על כבוד תלמיד־חכם", וכיוצא בהם. והואיל ור' חיים אלעזר מיחס לר' אייזיקל רום־מעלה לא פחות משל עצמו, ולדעתו מגיע לר' אייזיקל, כדרישתו, שבני תמותה פשוטים, נמוכים בדרגה מאדמו"רים גדולים, כגון החתם סופר וכיוצא בו, יפחדו להוציא מפיהם או מפי כתבם בנשימה אחת את שמו והשמות המגונים „נצחנות" ו„נקמנות", הרי ודאי לו לר' חיים אלעזר, שאותו מכתב לר' אייזיקל המיוחס לחתם סופר אינו אלא מלאכתו של זייפן, הרב מברגסאס או חתנו. ואילו אנו, המכירים את ר' אייזיקל כאיש ענוותן ונוח לבריות, כדרך חכם וצדיק אמיתי, איננו מוצאים במכתבו של החתם סופר שום דבר שהיה עלול לפגוע בכבודו, ולכן אין לנו שום חלק בטרחתו של המונקאטשי להרבות זיופים וזייפנים בין רבני ישראל.

אכן קביעת הזיוף מכתימה את כלל הרבנים בהנחה, שביניהם יכולים להיות זייפנים זדוניים, וכיצד התמכר הרבי המונקאטשי למעשה נורא כזה? — באמת זוהי קושיה, אבל לגבי המונקאטשי אינה תופסת, שכן ברשימתו זו ב„גימוקי אורח חיים" הכתים לא רק את הרב הברגסאסי (או את חתנו) ומעמד הרבנים בכללו, אלא אף את עצמו הציג לראווה פומבית בכלוב הזייפנים. כי במאמציו להצדיק את מעשה ר' אייזיקל בפסילת נשואיה של אותה אשה, שנעשו בכשרות כהלכה, הריהו מסלף את העובדות ומהפכן, בהיותו בטוח בקוצר דעתם של הקוראים, שבהשערה הבלתי אפשרית במציאות, שהרבי הזקן והחולה, המרותק בשנותיו האחרונות לביתו שבקאלוב, נודע לו מה שנעלם מבית־דינו של הרב מסאנטוב, מסע כמה ימים מקאלוב ומלוק, שהעדים, שבעדותם נקבעה מיתתו של הבעל שנעלם, עדי שקר הן ונשכרו על ידי האיש, שלאחר כמה שנים, אחרי שהאשה הותרה מעיגונה, נשא אותה לאשה — שבהשערה זו ובהשמצת יהודי המחוז שבאותו דור, שהיו „משובשים בגסות וגם בעניני עריות" ור' אייזיקל „גייר אותם". בולטת הכוונה לשקר ולהטעות את הרבנים כמו בזיוף חתימה על מכתב.

מבחינת האופי של המונקאטשי אפשר למצוא למגמתו זו הסבר הגיוני למדי. — העיר מונקאטש היתה הגדולה והחשובה שבמחוז בערעג וכעין מטרופולין לכולן והרב שלה היה בדרך הטבע הפאטריארך של כולן, שבלעדיו לא ירים איש את ידו ואת קולו. ואילו קהילת העיירה ברגסאס, בירת המחוז, מתפללת ומתנהגת לפי נוסח אשכנז ושולחת את הצדקה לעניי ארץ־ישראל, בפסיחה על כולל מונקאטש, באמצעות כולל אונגארן, מחזיקה לה רב משושלת החתם־סופר, שר' חיים אלעזר שפירא הוא בעיניו לא פחות ולא יותר מעמית־למקצוע, סתם רב של סתם קהילה אחרת, שריבונותו מוגבלת בתחום הקהילה שלו בלבד, וביחוס־אבות אינו גדול מהרב סופר, ואולי אף קטן ממנו, — והרי בשביל מעריץ־עצמו זהו יחס גרוע מעלבון, שכן אינו יכול לתבוע אותו בלא לשים את עצמו ללעג ברבים, והואיל והאדישות כלפי הדר כבוד תפארתו של גאון־צדיק כזה מכעיסה את רבונו של עולם הרבה יותר מהכפירה בו יתברך, אין בעולם עונש שיספיק לכפרת הפשע, ואשרי מי שמתנדב לעשות את מלאכת קונו להשגיח בכל החומרה הקפדנית על הליכותיו של חוטא כזה, עד שימצא, או עד שיוכל להמציא, עילה להכתים את כבודו.

עדותו של המונקאטשי לשבחו של הקאלובי לכאורה היתה עלולה לגרוע מערכו, שכן מי שפקעה מהימנותו להרע, מפוקפקת היא אף להיטיב, אבל מכיוון שהיא מאומתת על־ידי אחרים, ואפילו על־ידי לא־חסידים, כפי שראינו במכתבו של החתם־סופר בשם תלמידו ר' גדליה גליק מפאפא, כבר אין התשבחות ממונקאטש יכולות להזיק. נשאר מפוקפק רק ריח הקדושה, שר' חיים מצאנז הרגיש ברוחב שלוש פרסאות מסביב לקאלוב, ושעליו איו לנו אלא עדותו של המונקאטשי, ששמע כך מפי מגידי אמת, שהם שמעו כך מפי ר' חיים זצ"ל, שכן לא מן הנמנע, **שנדמה לו** ששמע, או **נדמה לו** שמוסרי הסיפור הם מגידי־אמת. אך בשל הפקפוק במהימנותו של המונקאטשי לא הפסדנו הרבה, שכן אפילו אם המסירה שלו מהימנת בהחלט, נשאר מפוקפק המקור עצמו, הבטיחות והדיוק בחוש הריח של ר' חיים הצאנזי עצמו. יתכן שהרגש התלת־פרסאי אינו אצלו אלא ביטוי מליצי, בכוונה לרמוז למשהו נסתר, ואף אם נתכוון לפשוטו כמשמעו, אין כל בטחון שקלע אל האמת. הן הרגיש מרחוק גם טומאה גדולה, שלדבריו באה מחצר הרבי מסאדיגורא, **ר' אברהם יעקב** בנו של **ר' ישראל מריזין**, ועל כן הכריז וניהל מלחמת זעם ואיבה פעילה, מלחמה רבת שערוריות וחילולי השם נגד כל בית סאדיגורא וכל המוני הנלווים אליו, מלחמה שארכה עד סוף ימיו של ר' חיים, והרסה משפחות יהודיות רבות בגליציה, בחומר וברוח. והואיל ומלחמה זו ודאי לא ממקור הקדושה נבעה, אלא ממקור הטומאה של שנאת חינם, יתכן שאם אמנם הרגיש ר' חיים ריח של טומאה, לא ידע לאתר את הכיוון והמקום של מקורה, שכן במקרה זה נדמה לו שהיא באה מסאדיגורא, ואילו לאמיתו של דבר אפשר ששכנה ופעלה בתוך הנפש שלו עצמו, וכך אין לסמוך על הרגשתו גם בקביעת מקומות מקורותיהם של ריחות־קדושה.

בספרות הסניגוריא על מלחמת הצאנזי בסאדיגורא מוסבר, שלזעקתו על ריח הטומאה הבא אליו מסאדיגורא היה יסוד ממשי מאד: אחיו של הרבי הסאדיגוראי **ר' אברהם יעקב**, הידוע בשם **ר' דוב מליאובה**, ש„סטה מן המסלול" ויצא לתרבות רעה מבחינה חסידית וזיהם בכך את כל שושלת צאצאיו של ר' ישראל מריז'ין. לעומת זאת יש לציין שגם לר' יצחק אייזיק מקאלוב היה בן, **מאיר**, ש„סטה מן המסלול" בתעייה חמורה ביותר, ופגם־יוחסין זה לא פגם את הריח הטוב שנישא לחוטמו של ר' חיים הצאנזי מהקבר הקדוש שבקאלוב. אין זאת, שההשגחה העליונה, שבדורות הראשונים של החסידות השרתה עליה שאר רוח, כדי להשתמש בה לטיפוח האחדות הנפשית והיזמה והעזרה לישוב ארץ־ישראל בקרב המאגר הגדול של הגולה היהודית האשכנזית במזרחה של אירופה, השגחה זו היא שהגיעה לצורך להסיר את רוח קדשה ממתרברבים מסויימים, הסוגדים לצל של עצמם ומסיתים את מאמיניהם ליחסי איבה נגד יהודים אחרים ולהחרמת כל התלכדות יהודית שלמען שיתוף־פעולה עם הקב"ה לתקומת עם ישראל בארץ נחלתו, כדי שבדרך זו תסתאב חסידותם לסקאנדאליסטית ותימאס על המוני בית ישראל, שלא ישאר לה כוח להזיק ולהשחית[6].

6) (הערת המתרגם) מתוך מגמתו הכללית של המחבר, להראות עד כמה גדלו ההערכה וההערצה של גדולי הרבנים להצדיק הקאלובי, צירף את מכתבו של ה„חתם סופר" אליו ואת רשימתו של הרבי המונקאטשי עליו, ובתוכה את עדותו של הרבי הצאנזי על ריח קדושתו של האויר הקאלובי.

אך משנתן המונקאטשי את עיניו במכתבו של ה„חתם סופר", חירחר בו מגת רעל חריפה של העלבת הצדיק הקאלובי, ובכך סוכלה מהשבתו הטובה של המחבר, שהביא לזכרו של הצדיק הקאלובי קלון תחת כבוד, ואגב הטיל המונקאטשי כתם גם על כבודו של ה„חתם סופר", שלא חס על כבודו של הצדיק. אמנם ניסה המונקאטשי להמתיק את אבקת בזיון־הצדיקים הכפול בהתאמצות לשכנע שהאיגרת מזויפת, אבל מכיוון שטענת הזיוף אינה מתקבלת על הדעת, ואף אילו נמצא במכתב בית־אחיזה קל שבקלים להחשידו בזיוף, היה שכרנו יוצא בהפסדנו, שכן במקרה זה היינו לוקים בכפליים: מכתימים רב חשוב בישראל ונכדו של החתם סופר בזייפנות לשם ביזוי שני יהודים קדושים וטהורים, שהאחד מהם הוא נוסף לכך גם אבי אביו של ה„זייפן". כדי להציל את כולנו מהכשלה מונקאטשית זו השתמשתי בהרשאה שקיבלתי מהמחבר לתרום מפרי לימודי בהיסטוריה ובהלכה להבהרת הרקע של פרשת חייו ופעלו של הצדיק, ומבדיקה בקורתית של החומר הגעתי למסקנות הנראות לעניות־דעתי כמתואר כאן בפנים, שאמסור בלשון המדבר־בעדו.

בינתיים סיפק לי המחבר בפרשת העגונה מלוק חומר נוסף, שאילץ אותי להרחיב את תחום העיון והחקר בנושא זה וליתר בהירות בדיון אקדים כמה נקודות כרונולוגיות בהמשך ההרצאה בפנים, בשילוב בתוך דברי המחבר עצמו, וההבהרות להסרת כתב המחלוקת מעל זכרם של שני המאורות הגדולים, ר׳ משה סופר ור׳ אייזיקל, הן משלי. ה מ ח ר ג ם .

הדיון במצבה האישותי של העגונה נמשך שנים מספר עד לסיומו בנישואי האשה בתור אלמנה כהלכה והתנגדות הרב הקאלובי לדיור הזוג במחוזו בסוף שנת 1819. מכתבו של החתם סופר להרב הקאלובי להגנת הזוג פורסם בדפוס בספר „איגרות סופרים" בעריכת הרב שלמה סופר, שחתנו הוציאו לאור בשנת 1929. מאמרו של הרבי המונקאטשי להגנת הקאלובי נגד הזוג ונגד החתם סופר, כפי שהתבטא באיגרת הנ״ל, פורסם בשנה שלאחריה, ב־1930, בספרו „נימוקי אורח חיים". מ־110 השנים שעברו בינתיים אין שום זכר להמשך כל שהוא לפולמוס־העגונה הנ״ל, ומכאן מסתבר בקרוב לוודאי, שלא היה המשך פולמוסי, ובעלי יצר המחלוקות לשם שמים הוכרחו למצוא ולהמציא ענינים אחרים לענות בהם. מ־40 השנה שעברו מאז ועד כתיבת שורות אלו היה רק העשור הראשון בא עוד בחשבון לעסקני הפולמוסים הרבניים בהונגריה ואגפיה בשביל לגרד פצעים ישנים אמיתיים ומדומים להסערת רוחות בענין זה, כל עוד חיו שם היהודים באשליה של יציבות עד לביאת הגואל, כל עוד לא התחוללה הסערה הגדולה, שטאטאה משם את עקבות היהדות הגועשת והרועשת בקהילותיה. ואכן סיפקה אותה תקופה קצרה הדים מסעירים לזכרה של פרשת העגונה מלפני 150 שנה.

פרק רביעי

האובות טורדים בר־מינן מקברו

המחבר זוכר מהשנים האחרונות לקיום היהודי הסדיר בהונגריה, היינו מלפני כ־30 שנה בקירוב, שהתהלכה מסורת בפי חברים הגונים בקהילת קאלוב עיר הולדתו, שבאותה מחלוקת הלכית בין הצדיק הקאלובי והגאון הפרסבורגי וסיעתו בענין העגונה מלוק, חל מאורע במציאות, שהצדיק את הקאלובי אחרי פטירתו: אותו יהודי מטיסא־לוק, שאבדו עקבותיו בדרך מסעו ושגוויתו זוהתה בגביית עדות בבית־דינו של הרב **יצחק פראנקל** בסאנטוב בתור בעלה של ה„עגונה" וכתוצאה מכך התירוה החתם סופר ועוד רבנים חשובים להינשא בתור אלמנה־כהלכה, „בר מינן" זה הגיע לאחר כמה שנים לטיסא־לוק במקלו ובתרמילו, כשהוא מהלך חי בשתי רגליו, ובכך הוכיח בפועל, שהפקרת אשתו היתה בעבירה חמורה על חוק התורה. כך שמע המחבר בצעירותו מפי „בעלי בתים" מכובדים בקהילתו, ואם זכרונו אינו מטעהו שמע כך גם מפי שני רבנים קשישים יוצאי הונגריה ותושבי ארצנו, שגם הם שמעו סיפור מעשה זה בצעירותם מפי אנשים לא־מזולזלים. אלא שגם כך עדיין יש חלל ריק של 3—4 דורות למפרע עד לזמן המאורע האמור ואין אפילו ערבות מפוקפקת למהימנותם של כל הדורות, שהיו צריכים לקבל ולמסור את הסיפור איש מפי איש, אם אמנם התרחש. על כל פנים הרווח שבהישג זה לתפארת כבודו של הצדיק הקאלובי אובד פי־כמה־וכמה לעומת ההפסד שבבזיון המדכא לכבודו של החתם סופר וליתר גדולי הרבנים ולהלכה היהודית כולה ולעומת העוון המעיק על כלל ישראל בעקב הפקרת אשת־איש שבדת משה וישראל. יתכן שהקנאים, כמו המונקאטשי, ל„אמונה בקדושת אמיתיות רבינו הבעש"ט זי"ע וקדושת תלמידיו ותלמידי־תלמידיו" (שאותם קנאים מונים גם את עצמם ביניהם), היו מסוגלים לעשות משתה ויום־טוב על „נצחון" כזה, אבל הצדיק הקאלובי, שהיה צדיק אמיתי ולא טורף־כבוד שכמותם, ודאי שהיה קורע בגדיו על חילול שם שמים כזה.

העגונה שנישאה כאלמנה־בפועל, אבל בלי היתר רבני. — בחיפושים אחרי רשומות מזמן המאורע הגיע המתרגם לספר שאלות־ותשובות חתם סופר, חיפש ומצא בחלק אבן העזר את התשובה מס׳ קל"ו, ממנה מתקבל מהלך המאורע כדלהלן. — אי־מתי בראשית העשור השני למאה ה־19 הובא לעיר אראד שבדרום הונגריה יהודי פצוע אנוש, שנאסף בדרך ונמסר לטיפולם של היהודים. במצבו הקשה נבצר ממנו להאריך בסיפורים על מקום מגוריו ומשפחתו, והאיש שטיפל בו בשעותיו האחרונות ידע עליו מעט מאד: ששמו דויד, יליד העיר מישקולץ, שם יש לו דוד ושמו יוסף אנהארט. ידיעות אלו הספיקו לרבנות הארדית לבקש מהאיש שדיבר עם הפצוע לפני מותו, שיסע להודיע ליוסף אנהארט על מות דודנו דויד ועל הבאתו לקבר ישראל באראד. ברגע הראשון לא ידע הדוד יוסף שיש במשפחתו דודן ששמו דויד. בסוף נתבהר לו, שאשתו היא דודה (ובאמצעותה הרי

גם הוא דוד) לאשה צעירה שהתישבה בעיירה טיסא־לוק עם בעלה ששמו דויד, שלפי הנהוג בלשון הבריות הינו שותף לה בקשרי המשפחה, ובהמשך החקירה נודע, שדויד זה יצא לדרום־הונגריה לנסות את מזלו בביקוש מקום פרנסה, וזה שבועות מספר אין כל ידיעה ממנו.

לאשה, ששמה לא הוזכר בכתבי הדיון בגורלה שהגיעו אלינו, היתה וודאות החלטית, שאותו דויד, שמת ונקבר באראד, הוא דויד שלה, ולא הטריחה את העד לגשת לרב ולמסור את עדותו. אבל לרבנים לא היה הדבר ודאי כל־כך. כי במקרה זה היה הזיהוי מבוסס בעיקרו על זיהוי השמות, ואילו ההלכה, שמוצאה ממקורות תלמודיים ברורים, מחזיקה באפשרות של שני אנשים או שני מקומות ששמותיהם שווים בכל פרטיהם, — ומי לידינו יתקע, שבכל העולם אין עוד עיר אחרת ששמה מישקולץ ובה תושב אחר שגם הוא שמו יוסף אנהארט וגם לו דודן ששמו דויד ודווקא ההוא הוליכוהו רגליו למות באראד? אכן מבוסס פקפוק זה על ההנחות, שרק בזמן חיבור התלמוד היה להן יסוד הגיוני במציאות, אבל מכיוון שבמתודיקה ההלכית אין הוראות קבועות וברורות, מתי מותרים וחייבים להתחשב בשינויים שחלו מאז חיבור התלמוד בנסיבות שבמציאות ומתי לא, תלוי גורלה של עגונה לא רק בהוראות ההלכה, ובנסיבות הריאליות של המקרה, אלא גם בעוורונו של המזל ובמידת תעוזתם ופחדנותם של הרבנים, וכאן אף לא התפנו לעיין בדבר שלא נתבקשו לטפל בו. כך נסתחב גם ענינה של אשה זו יותר מדי, ומכיוון שלא היה כל ספק, שמישקולץ אחרת, שממנה יתגלגל יהודי לסביבת אראד ההונגרית, אינה קיימת בעולם הזה, ומכאן שאלמנותה שלה היא מחוץ לכל ספק, הלכה ונישאה לאיש בלי להמתין עד שיתפנו הרבנים לכתוב לה היתר. אז הזדרזו הרבנים — כמשוער לדרישת רבה של העיירה, שהיה כפוף למרותו של רב־המחוז הקאלובי — ואילצו את הזוג להתגרש ופסלו את חזקת נאמנותה של האשה, שעיקרון תלמודי מבטיח לעגונות.

הרב המומחה לעניני עגונות. — באותו הזמן, כשלערים גדולות היתה פריבילגיה מלכותית למנוע או להגביל דיור יהודים בתוכן ובעיירות הקטנות שביניהן נתהוו ריכוזים גדולים־יחסית של יהודים, שהתפתחו גם למרכזי־תורה חשובים, הגיעה לדרגה זו גם העיירה סאנטוב שבדרך בין הערים הגדולות מישקולץ וקאשאו (קושיצה בסלובקית), ועל כסא רבנותה של הקהילה ישב בה אז הרב **יצחק פראנקל**, שהחתם סופר במכתבו הנ"ל לר' אייזיקל הקאלובי מציין אותו כך: „תלמידי המובהק הרב המאור הגדול מו"ה איצק, שמלבד פרישותו צדקתו ותומת ישרו עוד מבואר, כי הוא רב גדול בתורה ובפרט בעניני עגונה". (חותנו הרב **יואב** מארץ אשכנז, קודמו ברבנות בקהילת סאנטוב, חיבר ספר הערות ובירורי הלכה בשם „חן טוב" — טו"ב בגימטריא י"ז — לסימן י"ז שבשולחן־ערוך אבן־העזר, הדן בהלכות עגונה, ותתנו זה, שירש את כסאו בסאנטוב ולאחר כמה שנים הוזמן לקהילה הגדולה והחשובה שבעיר קרולה, בה כיהן עד סוף ימיו, הוסיף לספר של חותנו הערות והרחבות כדי ספר שלם ומושלם בכמות ובאיכות בשם „זבד טוב"). מסתבר איפוא, שלבקשת הדוד יוסף אנהארט ממישקולץ, שפנה אל הרב ר' יצחק פראנקל שבסאנטוב הסמוכה לו, נטל זה על עצמו לריב ריב אלמנה עגונה, וכשמצא נימוקי הלכה

להתירה פנה אל רבו החתם סופר, שבתשובתו מס' קל"ו לחלק אבן־העזר ניתח את הנימוקים וקבע שאינם מספיקים למתן היתר, וביחוד משום שהאשה כשעשתה דין לעצמה ונישאה בלי היתר ערערה בכך את הבסיס העיקרוני של מהימנותה.

מאידך היה מקום להנחה, שעשייה נועזת זו דווקא היא שחיזקה את מהימנותה של האשה, אלא שקשה מאד למצוא איזון בין הנטייה המקצועית של איש־החוק להקפיד על דקדוקים פרוצידורליים ובין צו השכל האנושי הפשוט להעדיף את ההתחשבות בגורמים הקובעים במציאות. דוגמה מובהקת לכך בתשובה מס' נ"א בחלק ו' של שאלות ותשובות חתם־סופר. מעשה באדם שהשאיר מכתב פרידה בשל החלטתו להתאבד ובגדיו העיקריים שעליו נמצאו על חוף הדאנובה קצת למעלה מגבול הונגריה ואח"כ נמצאה גוויה ערומה שפלט הנהר במרחק עשרות ק"מ בתוך הונגריה ופרצופה נפוח לבלי הכיר. ההגיון אומר, שהגוויה של המתאבד ואשתו מותרת, אבל המשנה פוסקת שאין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אע"פ שיש סימנין בגופו ובכליו ושנפל למים שאין להם סוף אשתו אסורה, ולפיכך איחל החתם סופר בתשובתו, שהשם ירחם עליה, מפני שלפי ההלכה אינו יכול להושיעה, אע"פ שבשכל הפשוט אי אפשר לתפוס, כיצד יוכל אדם לחזור מהנהר לבין החיים בלי בגדים וכלים באזור־ישוב מרוחק, בו אין איש מכיר אותו, ואולי גם אין שומע את לשונו, ובמצב זה כיצד יוכל להיקלט בישוב בין הבריות בלא שתפורסם שמועה על כך. אין זאת, כי בדיני אשת־איש היה החתם סופר ירא־הוראה, כפי שציין בעצמו במכתבו לרב הקאלובי, ולא במצפון קל הסכים להתיר כשאין הוכחה קונקרטית ישירה למיתת הבעל. אף על פי כן לא נתנו לבו לדחות את העגונה הלוקית בשתי ידיים, ובתשובתו לתלמידו הרב הסאנטובי יעץ, שהאשה תסע למקום קבורת בעלה, ושם תמצא אנשים שיזכרו שהובא פצוע ומת ונקבר, וגם בעלי החברה־קדישא יזכרו מה שרשמו בפנקס ויקבלו שני עדים, ואז קרוב הדבר שתשיג היתר גמור, שלא יגרה תרעומת אצל הרבנים שגילו להיטות לאיסור.

תשובת החתם סופר. — תאריכה של תשובה זו הוא מיום ה', ב' באדר א' תקע"ג (1813) ואילו תאריך מכתבו של החתם סופר לר' אייזיקל מקאלוב הוא מיום ב', א' דר"ח חנוכה (טבת) תקע"ט (1818 או 1819). ואם היה צורך בלמעלה מ־6 שנים עד שהחת"ס ייהפך מקטיגוריה של העגונה לסניגורה, הרי מכאן נראה, מה איטית טחינתן של טחנות־הצדק הרבניות עד שפולטות סולת נקיה, שכן בגלל קשיותו העצומה של החומר ההלכי בגדון זה אכן מצריכה טחינתו עבודה קשה וממושכת, כפי שהדבר מתאשר מפרטי ההליכים לבירור השאלה, כמתואר במכתבו של החתם־סופר לר' אייזיקל. ועוד נראה מכאן, שהעדויות הראשונה וגם השניה על מיתתו של הבעל היו כשרות בתכלית הכשרות, ושאין כל ממש בהשערות־השיטנה המרושעות של אותו פלוני ה„צדיק" ממונקאטש, בהן רצה לנמק, מפני מה ביטל הצדיק הקאלובי את ההיתר שנתנו החתם סופר ועוד גדולי תורה לאותה עגונה. כי אמנם כופר המונקאטשי באפשרות, שלא איזה זייפן אלא החתם סופר עצמו השתמש בביטויים שהוא, המונקאטשי, רואה בהם עלבון פלילי לצדיק הקאלובי, אבל אינו מנסה ואינו יכול להכחיש את עצם ההיתר שנתן החתם סופר לאותה עגונה והשתדלותו לטובתה לפני הקאלובי, ואף לא את הגמישות שגילה החתם סופר כשביטל את

דעתו המחמירה מפני דעותיהם של הגדולים שהזכיר במכתבו, — ואם כן מתגלה, שהמונקאטשי עצמו אינו חוסך שבט לשונו מלהלקות בו את החתם סופר עצמו (ולא את הזייפן שבדה במקומו) ולהוקיע לחרפה את דרך טיפולו בבירור־הלכה.

הנה כי כן מתוך רברבנות פיאודלית, שהמונקאטשי מיחס לקאלובי במחוזו (בדומה למתכונת הרשמית ולמדרגה הרוחנית שהוא מיחס לעצמו), לא היה רשאי שום רב או בית דין, אפילו במלכות אונגארן, להתעסק בעניגה של אשה מטיסא־לוק שבמחוז רבנותו של הקאלובי, שהיא כאילו מכודנת אליו, וכל־שכן הגאון מטריטש שבמדינת מוראביה שהיא לגמרי מחוץ לאונגארן. ואילו ההם חשבו לתומם שההלכה הנוגעת למצבו של תושב בתחום הרבנות של מקום או מחוז מסוים (וביחוד לגבי התרת אשת־איש־לשעבר, ענין, שהאחריות לו מוטלת על כלל ישראל) אינה רכושו הפרטי של הרב אדון המקום („מרא דאתרא"), אלא נתונה לכלל ישראל, מעבר לגבולות של מקומות ומחוזות ומדינות, וכל אחד רשאי לחוות בה את דעתו בכל הענווה והכבוד לזולתו. וכל שכן, שרשות זו נתונה גם להגאון הצדיק ר' משה סופר, שהן בשל סגולותיו האישיות הנעלות והן בשל מישרתו הרמה בתור רבה של עיר המלכות פרסבורג היה מקובל על דעת הציבור כרבה הראשי של המדינה כולה. המונקאטשי „מתיר" גם את ההסבר, שלמרות הפלפולים והסברות לאשר את מיתתו של הבעל ולהתיר את אשתו ראה הגאון הקדוש מקאלוב ברוח הקודש שהבעל עודנו בחיים. אך מכיוון שלא מקובל לפסוק הלכה בהסתמך על הוכחות מן השמיים השתדל המונקאטשי להמציא להצדיק הקאלובי אסמכתא הגיונית־אנושית להתנגדותו להיתר. — המסורת החסידית יודעת לספר, שהצדיק מקאלוב נטל על עצמו לבלום את המנהג, שהחל פושט בכפרים שבמחוזו, שבחתונות ירקדו הבחורים והבחורות בזוגות, כמו בשמחות של הלא־יהודים. על סמך מסורת זו קבע המונקאטשי בתור „מקובל ונודע", שמחוז סאבולץ היה „משובש בגסות וגם בעניני עריות והוא, הרב הקדוש ז"ל (כמעט) גיירם", ועל כן קרובה לו ההשערה למונקאטשי, שהצדיק הקאלובי ראה או ידע, שהעדים הללו, שהעידו על מיתת הבעל, עדי שקר הם, שנתפתו או שנשתחדו להעיד כרצונו של האיש שנתן עיניו באשה העגונה וחשק בה לשאתה לאשה.

השערה „קרובה", שאין לה רגלים. — אלמלא האלהת־עצמו־בקלסתר־זולתו, שטימטמה את תבונתו של המונקאטשי, לא היה נעלם ממנו מה שמתקבל על דעתו של כל בעל שכל פשוט וישר שההשערה, הנראית לו קרובה, אין לה ידיים ואין לה רגליים. אף אם בכפרים שבמחוז סאבולץ החלו בחורים ובחורות רוקדים בזוגות, אין המחוז כולו „משובש בגסות וגם בעניני עריות", ואפילו הבחורים הרוקדים שבו אינם פסולים לעדות, ולא מן הנמנע, שהעדים היו מהלא־רוקדים, ולא יתקבל על הדעת, שהעדים שהעידו במקום מרוחק 2—3 ימי־נסיעה מגבול מחוז סאבולץ על מיתה, שאירעה במרחק גדול הרבה יותר, היו דווקא בני המחוז „המשובש בגסות"; והואיל ולפי הידוע ממכתבו של החתם סופר היו שתי גביות־עדות ורווח של כמה שנים ביניהן, קשה לקבל על הדעת, שאותו חומד משוער, שלחקירה הראשנה פיתה ושכר עדים להתרתה של האשה, המתין כמה שנים ברווקות חשוכת־תקוה עד שנזדמן לו לפתותם ולשכרם שנית ביתר הצלחה, ורק אז נשאה לאשה. ועל־אחת־כמה־וכמה אם נקח בחשבון את הפרטים שנודעו

מתשובת החתם סופר ששלח להרב איצק מסאנטוב, שהמונקאטשי היה חייב לעיין בה, אילו היה ירא־אלוהים באמת, בטרם יטפול אשמת זייפנות על זולתו, וכל שכן על רב חשוב, שכן ממנה היה מוכרח לראות — אלמלא התאמץ או הסכיל לעצום עיניים — את גודל המרחק שבין „ההשערה הקרובה" שלו ובין האמת. כי מתשובת החתם סופר אנו למדים, שאותו העד היה יהודי תם וישר בעיר אראד, שמסר מה שהצליח להוציא משארית כוח־הדיבור של פצוע נוטה למות, והרי ברור כשמש שאילו נשכר על ידי החומד „המשוער בוודאות" להעיד לשחרור האשה מבעלה החי, היה נדרש למסור בשם הפצוע את השם והמקום של האשה ולא של בעל דודתה, ובדברים ברורים ולא בלשון מגומגם שהטיל בספק את עצם ערכה של העדות.

המונקאטשי לא ידע על „תחית המת". — המסקנה היא איפוא, שבעלה של אותה אשה אכן מת אז באמת ובתמים, ואף לר' אייזיקל הקאלובי לא היה כל ספק בכך, ואילו התנגדותו להתישבות הזוג בקהילת לוק שבמחוזו נבעה מסיבות אחרות לגמרי, כמבואר למעלה בפנים, ואולי להצלת יוקרתו של הרב שבלוק, שהתעקש לאסור את האשה, שלא ידעה את הנימוס לא להינשא בלי היתר מהרב המקומי; ובסוף, משקיבל את הסברתו של החתם סופר, החדיל את התנגדותו והזוג ראה זרע והאריך ימים בשלום. ואשר לסיפור בדבר הבעל הראשון ה„מת", שחזר חי ללוק לפקוד את אשתו, הרי אילו היו לסיפור זה רגליים של אמת, היה לו להתהלך בליווי סיפורי־המשך על תוצאות התגלית המחרידה, על תיקוני־תשובה שנטלו על עצמם החתם סופר ור' איצק מסאנטוב (שלאחר זמן היה רבה של קרולה הסמוכה לקאלוב) ועל חידושים ותיקונים שהוצעו והוכנסו לנוהל של הדיונים בהתרת עגונה בעקב הלקח המר ממקרה זה. אבל לכל אלה אין זכר, באשר איש לא טרח לבדות את הסיפורים ההכרחיים להשלמת העלילה, וגם בסיפורי החסידים על האותות והמופתים של הצדיק מקאלוב אין כל זכר למופת זה, אף כי אכן היה בו כדי לאשר את ההשערה האפשרית, לפי דעתו של המונקאטשי, שהקאלובי ראה ברוח הקודש שהבעל האובד עודנו חי. והרי אילו ידע המונקאטשי על הסיפור בדבר המת שהופיע חי, ודאי היה מפרסמו בתרועות נצחון שם, בהמשך פולמוסו שלו בספרו, ולא היה נזקק להציע „השערה קרובה" (שכפי שהוכחנו אין לה רגליים) בדבר עדות שקר שהכשילה את החתם סופר ויתר הגדולים, ואפשר לקבוע בוודאות, **ששתיקתו של המונקאטשי בנקודה זו מספיקה בהחלט להוכיח את שקריתו של הסיפור.**

לעומת האמונה החסידית, שנטלה על עצמה להחיות את המת כדי להצדיק את התנגדותו של הצדיק הקאלובי לשחרור אלמנתו לנשואין, קמה אמונה תורנית להחזיר את המת המתנער לאדמתו, כדי להצדיק את מאמצי החתם סופר לריב את ריב האלמנה ולהתירה מכבלי העיגון. — בעתון „שערים" מיום א' בטבת תשי"ד (7 בדצמבר 1953) הובא מכתב למערכת בחתימת **שמעון־אליעזר זופמן־סופר[7] בכותרת האמת על הרבי**

---

7) בן הרב מרדכי אפרים פישל זוסמן סופר, רב בכמה קהילות ובסוף רבה של חברה ש"ס בקהילה האורתודוכסית הגדולה בבודאפשט.

מקאלוב זצ"ל. בתחילה דן הכותב באגדה על ר' ליב שרה'ס שאסף באונגארן ילד יתום בן אלמנה עניה והוליכו מאחרי להקת האווזים הרועות לישיבת ר' שמלקה מניקלשבורג, והינו מגלה לקוראי „שערים" את הידוע כבר גם לאחרים, שסיפורו של ר' דוב מבוליחוב בזכרונותיו על פגישתו עם הנער יצחק אייזיק טויב סותר את האגדה הזאת. להלן, בפרשת הפולמוס על היתר־הנישואין להעגונה מטיסא־לוק, יש ויש לו מה לחדש.

ידיעת מר זוסמן־סופר. — לפי ידיעתו נישאה אחרי ההיתר לשוחט, ומכאן יש מקום לטענה, שאילו מצא הרבי מקאלובי פסול בעצם ההיתר, לא היה רשאי להסתפק באיסור על הזוג לדור בקהילה שבמחוז רבנותו, אלא חייב היה לאסור את האכילה משחיטתו משום שהוא מומר לניאוף באשת־איש. הכותב סותר את טענת „הצדיק ממונקאטש" (כפי שהוא מכנה אותו בעתון הנ"ל), שמכתבו של החתם סופר שהובא ב„איגרות סופרים" אינו אלא זיוף, שכן בחקירתו בענין זה, באשר נבצר ממנו לראות את הצדיק הגאון ר' שלמה סופר עורך הספר בתור זייפן, מצא רבנים שעודם חיים וראו את המכתב המקורי בדברצין אצל נכדו של ר' גדליה גליק מפאפא, זה שהחתם סופר קיבל ממנו את היידעות על גדולתו של הצדיק הקאלובי בתורה וביראת שמיים ובמידות תרומיות, כפי שציין במכתב, והכותב מגלה על סמך העתקים, שאותם הרבנים הנחקרים עשו להם על פי המכתב המקורי, שאותו ביטוי חריף במכתבו של החתם סופר, שעורך „איגרות סופרים" השמיטו מפני כבודו של הקאלובי, כפי שצוין בהעתק המכתב שהבאנו למעלה, הכיל את המלים הקשות „הייתי יוצא בחרבי ובקשתי", שבלשון־חכמים יכול משמעו להיות אפילו כעין־נידוי.

מאידך אין הכותב מסביר, כיצד הגיע לידי נכדו של ר' גדליה מפאפא אותו מכתב, ששלח החתם סופל לר' אייזיקל. נשאר איפוא על ההגיון לשער, שר' גדליה, ששימש בתור מקשר רוחני בין שני הגדולים ומוקירם של שניהם, בשמעו מהחתם סופר על הפעולה המצערת מצד הצדיק ועל רצונו לקבל הסבר עליה, ובהסבירו לרבו, שבמצב־בריאותו המעורער של הצדיק, שהוחמר בגילו הקשיש, לא יהא ביכלתו לכתוב תשובה ארוכה בפלפולי־הלכה כדרוש לענין כזה, והוסכם, שר' גדליה יסע אל הצדיק בשליחותו של הגאון (הצדיק גם הוא) ויברר אתו את השאלה מכל צדדיה. והואיל ואין להעלות על הדעת, שהצדיק היה מסוגל לזלזל בכבוד הגאון עד כדי מניעת תשובה למכתבו (אף כי לדעת המונקאטשי אולי חייב היה להיעלב ממנו עלבון לא־יכופר ולנקום עליו בשתיקה מוחלטת, אם קשה לו לקלל ולגדף), מסתבר שבביקורו של ר' גדליה נתיישב הסכסוך על צד היותר טוב בצדק ובשלום, והצדיק העניק לשליח־המצווה את האיגרת של רבו.

בסוף המכתב שבעתון „שערים" נוגע הכותב גם בשמועות על „תחיית המת", ואלה דבריו:

> החסידים מספרים, שהבעל הראשון בא, ובזה ניצח הרבי מקאלוב. וכשסיפרתי את הדברים לפני אדוני אבי מורי ז"ל, שהיה תלמיד־תלמידו של החתם סופר ז"ל, צחק ואמר: — אילו הבעל היה חי בשעת הוצאת הפסק של מרן, היה מת מכח תורתו של החתם סופר ומכח פסקו הדן אותו כמת.
>
> כפי שהוכח למדי לא היה צורך, שכוח התורה של הגאון יקטול אדם, שכן במשך

השנים שעברו מאז מיתתו של הבעל עד שבית־הדין אישר את מיתתו והתיר את אשתו, כבר הספיק המנוח להתאזרח בעולם הנשמות עד כדי כך, שלא מצא עוד כל ענין לחזור לחיי העולם הזה. כך נח בשלום על משכבו כ־120 שנה (פחות השנים הראשונות, כשעיכבוהו עדיין בעולם הזה בתור ספק חי) ושום בעלי־אובות לא הטרידוהו בסחיבה חזרה, אפילו בשמועות מוטעות או כוזבות, לבין החיים. כרגיל ישנם שני גבולות זמן לאפשרות, שסיפורים על מאורעות נפלאים יתקבלו לפי הבריות: **סמוך** לאחר זמן התרחשותו האמיתי של המאורע, כשעדי־אישורו **עודם** בחיים, או **רחוק** מהזמן האמור להתרחשותו הבדוי, כשעדי־ההזמה **כבר אינם בחיים**. והנה לפי החישוב הכרונולוגי צריך היה אותו נחשב־כמת להגיע חי הביתה לא יאוחר מסביבת שנת 1830, ומאידך ידוע לנו בהחלט, כמוכח למעלה, שבשנת 1930, שנת הדפסת הספר „נימוקי אורח חיים", היינו כמאה שנה לאחר הזמן האמור להתארעות, עדיין לא נודע הדבר אפילו להרבי המונקאטשי. ואילו זמן מועט לאחר מכן כבר החלה השמועה נישאת מאיש לאיש, אבל בגלל צוק העתים שבא על יהודי הונגריה ואגפיה לא הספיקה להגיע לחוגים רחבים ולביקורת ולהכחשה.

אין הכרח להניח, שהמונקאטשי עצמו מצץ בדותה זו מאצבעו, אף כי מה„השערה קרובה" שהדפיס שם בענין זה אפשר לראות, עד כמה חפשי היה ממעצורים של אמת והגיון ויראת־חטא. אבל כמו כן יתכן, שאיזה חסיד שוטה־משטה ממעריציו קרא שם מה שכתב רבו הקדוש־בעיניו: „ומי שאומר שראה הגאון הקדוש מקאלוב ברוח הקודש שבכל אלו הפלפולים וסברות מכל־מקום בעלה עדיין הוא חי, גם כן לא משתבש", ובהמשך לכך שיער אותו בדאי חסוד, שבדרך הטבע השתוקק האיש לשוב ולראות את מקום מגוריו, כמו שאמרו חז"ל „חן מקום על יושביו". והואיל ולא אירע לו שום פגע בדרך נדודיו, ודאי חזר הביתה. וכן אפשר, שעוד קודם לכן, כשאיזה חסיד סיפר על ה„גלות" שגזר הצדיק על הזוג, הוסיף על דעת עצמו, ש„בוודאי" ידע הצדיק ברוח הקודש וכו' וכו'. ובהמשך לכך חשב על הסיפור שזהו מאורע שיש בו כדי לחזק את האמונה „בקדושת אמיתות רבינו הבעש"ט זי"ע וקדושת תלמידיו ותלמידי תלמידיו", ולמען המצווה הגדולה כדאי לפרסמו אפילו כשהידיעה עליו אינה מושלמת, ומאחר שהראשון בשרשרת הפירסום עשה בתלבשתו ובצורתו רושם של איש חסיד דובר אמת, האמינו שומעיו בבדותתו ושקדו למוסרה לאחרים, וכך נרכשו לה כמה עשרות מאמינים.

על כל פנים, הצדיק הקאלובי, שהיה צדיק אמיתי ולא כזבן־נרגן בחסידותו אינו אחראי לכזבים שנבדו והופצו להגדלת כבודו אף במחיר קלון זולתו, ואילו עשו זאת בחייו, ודאי היה מוחה בכל תוקף ומכחיש בפומבי את מהללי שמו.

פרק חמישי

הצדיק בנתיב הרבנות

(המשך)

עם עיסוקו בעבודה החינוכית הרגילה, בשיפור היחסים של בני ישראל לאביהם שבשמיים, בזירוז לקיום מצוות עשה כהוגן ובאזהרות להימנע מעבירות בדברים שבין אדם למקום, הוטלה עליו פעם עבודה קשה בשיפור יחסים בין אדם לאדם, ולמרבה הקושי — בין קהילה לרבה. הן מוטל על הרב בקהילתו, בתור מבשר תורת אל חי, לטפח שלום, ליישב סכסוכים ולחסל מריבות בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו, ואוי לו לדור ששופטים את שופטיו, עד כדי הצורך להטריח רבנים ממרחקים לטפל במריבותיהם, וביניהם גם את הצדיק מקאלוב, שבגלל בריאותו הפגומה נתיסר גופו במכאובים נוספים בכל שהותיו מחוץ לביתו, וכדרכו של צדיק אמיתי לא הרתיעוהו מהקרבת שלוותו ובריאותו למען השכנת שלום בישראל.

המשפט בין קהילה ורבה. — **באותו הזמן,** סמוך לסוף המאה ה־18, גדל הציבור היהודי במרכז הכפרי הומונה שבמעלה מחוז זמפלין בנפש וברכוש עד כדי קהילה הזקוקה ויכולה להחזיק רב. והואיל ורוב מנינה ובנינה של הקהילה, שבדרך המוליכה מאויהל בירת המחוז אל הגבול הקרפטי לגליציה עמדה על רובד ציבורי של מהגרים או בני מהגרים יוצאי פולין בכלל וגליציה בפרט, טבעי הדבר, שהזמינה את רבה הראשון מארץ התורה והתרבות היהודית שמעבר להרים. זה היה יהודי תלמיד־חכם ומחזיק תורה ומצוות ושמו **פנחס לוריא** (או לורס), ובדפתראות הרשמיות צוין בשם הלועזי **לורינץ פינקאס,** יליד העיר זאמושץ׳ שבמחוז לובלין, תלמידם של גדולי הדור, בקי גם בחכמת הנסתר ומצוין במידותיו ובמנהגיו. שימש ברבנות בעיירה גליצאית לא ידועה, ובשנת 1790 הוזמן לכהן פאר על כסא הרבנות בהומונה. החזיק ישיבה והרביץ תורה לבני המקום ולצעירים שבאו גם ממקומות אחרים, הוכיח את העם בדרשותיו והדריכם ליראת אלוהים ולהתנהגות נאה לטוב בעיני אלוהים ואדם.

במשך הזמן נתעמקו שרשיו במקום הזה, כשהשיא את בתו לנדבן הגדול **רפאל מרדכי קסטנבוים,** בעל אחוזה אדיר במחוז זמפלין, שהוריש את כל הונו למטרות חסד ותרבות, וגם בית הספר המפורסם לשבח של קהילת אויהל, שנוסד מכספי עזבונו, נקרא על שמו והיה נראה, שר׳ פנחס יאריך ימים בהומונה עד זיקנה ושיבה, או עד שיוזמן לקהילה גדולה ממנה בהרבה. אך כנראה לא קורץ מחומר דבק בשלוות חיי החומר על חשבון חיי הרוח ועל חשבון חובת יעודו הנעלה.

פעם ביקש אחד מנכבדיה העשירים של הקהילה מהרב להזמין את אשתו להתדיין אתו בדין תורה ולחייב אותה להתגרש באשמתה בשל התנהגות בלתי־הוגנת. תוך שמיעת הטענות ובדיקת ההוכחות נשתכנע הרב, שהאיש נתן את עיניו בבתו של סוחר עשיר מלבוב ורוצה להיפטר מאשתו הראשונה בלי חיוב לשלם כתובה ותוספת ולהחזיר את

הון היסוד של עסקו שקיבל מאביה. הרב הוכיח את הזומם הנפשע והטיח בפניו את רשעתו, ועם החרפת הריב הוקיע הרב את עוונו גם בדרשה. ובכן החליט אותו פלוני בעל השפעה בקהילה שאין צורך ברב, שאפילו לדבר קטן כזה, להחליף אשה ישנה בחדשה בלי הפסד ברכוש, אינו נותן את עזרתו, וכלפי חוץ עוד טענו בני סיעתו טענת ממוכן לפני אחשורוש והשרים, שהנחלת נצחון לאשה על בעלה הנכבד תמוטט את משטר הסדר וההגינות בכל הבתים בקהילה. לעומתם טענו מצדדי הרב, שהתורה מכירה גם בזכויות של אשה ומחייבת את הרב להגן עליהן. בריתחת המריבה הופרחו גם האשמות אחרות נגד הרב, שמתנהג לא בנימוס ומזניח חובות תפקידו, ומתנגדיו פנו בתלונתם גם אל השררה ירום הודה, אל שלטון המחוז, שלפי הנוהג החוקתי בהונגריה בעידן ההוא, עידן השלטון המלכותי האבסולוטי, החזיק המשטר הפיאודלי של קהל האצילים במחוזות כמעט בכל המשימות הפנימיות של ממשלה, וביקשו בכל ההכנעה התובענית, שהמחוז יצווה על הרב להתפטר מכהונתו ולצאת מהמחוז שהפריע בו את שלום הצבור.

מועצת המחוז קבעה, שנושא המחלוקת הוא סכסוך בעניני הדת היהודית, שלחברי המועצה אין בהם שום סמכות ושום בקיאות, ואשר על כן לא תיכנס לדיון בהם. אך הואיל והענין נוגע לשלום הציבור בהומונה, נתונה הסמכות לבעל־האדמה של המקום, לרום מעלת הרוזן לבית צ׳אקי, לדון ולהחליט בצד זה של הסכסוך. אך הרוזן צ׳אקי לא מצא אפשרות להפריד בין הצד המשטרתי ובין הצד הדתי של הסכסוך, ולכן הטיל על היהודים המתקוטטים, שיסכימו ביניהם על איזה רב נשוא־פנים ומקובל על שני הצדדים, שההוא ירכיב בית דין של בוררים והרוזן יאשר את החלטתו כחובה על הקהילה. הצדדים בחרו בר׳ יצחק אייזיק טויב, הרב הראשי לקהילת קאלוב ולמחוז סאבולץ׳ כולו (מחוז זה גובל את מחוז זמפלין מקום המחלוקת), והוא צירף אליו את הרב הצדיק ר׳ אברהם יהושע השיל (ה„אוהב ישראל״) מאפטא והרב מרדכי פרוסנר ממולסט שברוסיה, ושלושתם יחד הצטרפו לבית־דין של שלשה וישבו לדיונם בעיירה בארדיוב במחוז שארוש הסמוך, קהילה חסידית של יוצאי פולין גם היא, בקיץ תקס״ד 1804).

ודאי נתנו פסק־דין בכתב בלשון הקודש, וגם פירטו בו את טענות המקטרגים ואת נסיונם להוכיח דבריהם בעדויות, וכן את הנימוקים לביטול הקיטרוגים על הרב, אבל כתב כזה לא נשתמר לדורות. אך מכיוון שהצעד הראשון נעשה בכתב־תלונה אל שלטון המחוז בהונגרית, היתה נעילת התיק זקוקה לפסק־דין בהונגרית, והוא שנשתמר לדורות בארכיון של מחוז זמפלין משנת 1804 כדלהלן:

> אנחנו הרבנים החתומים מטה, שנתמנינו מטעם רום מעלת אדנות האחוזה ההומונאית לנסח ולקבוע את סידור יחסי השלום בין קהל היהודים ובין רבם תושבי הומונה, הננו מאשרים באיגרתנו זו, שאין לנו שום טענות נגד הרב פנחס לוריא, באשר הוא איש ישר־דרך וירא־אלוהים, שקד תמיד ושוקד גם עתה לעשות חובת שרותו לאלוהים; ואשר על כן לא מצאנו במעשיו ובהליכותיו שום פגם, לא

בענין המשקה, ולא בדברים השייכים לדת שלנו. כל אלה הדברים הננו מאשרים בחתימת ידינו,

היום יום 27 באוגוסט 1804, בבארדיוב שבמחוז שארוש בממלכת הונגריה.

יצחק אייזיק טויב, רב ראשי למחוז סאבולץ׳
אברהם יהושע השיל, רב לקהילת אפטא בפולין;
מרדכי פרוסנר, רב לקהילת מולסט ברוסיה.

מהקיצור הנמרץ בנוסח ההונגרי של פסק־הדין אין לדעת ברורות, מהי ההאשמה „בענין המשקה", ששלושת הרבנים־השופטים ראו צורך לדחותה במיוחד. על כל פנים מסתבר, שלרגל הדיון מצאו דיבורים בענין זה בקובלנה שמסרו לשלטון המחוז אותם יהודים שביקשו הדחת הרב וגירושו. המשקה בתור נושא לקובלנא על רב אל רשות חילונית לא־יהודית ודאי לא היה על זלזול בהלכות יין נסך, אלא מסתבר יותר, שטפלו עליו הרגל של סביאה בלי מידה עד לשיכרות. ויתכן שהרבנים אף הטיפו להם מוסר על שהפליגו כל־כך בשקר לצורך נצחנות שבחילול השם, אך נראה שהם, וביחוד „האלוף" או „הקצין" דק"ק הומונה שהסיתם, שהיו מסוגלים להיגרר לנקמנות ברב על שאינו מועל בשליחותו האלוהית לעזור לרשע נגד אשתו הצודקת, לא התפעלו מהתוכחה.

על כל פנים אפשר לשער, שאותה לבובית, שברגש זה הועיד לשאתה לאשה, נישאה לאיש אחר והוא נשאר עם אשת נעוריו. אבל הרב פינחס לוריא לא הפיק תועלת מרובה מפסק־הדין שניתן לזכותו. כי אויביו מיררו את חייו, עד שהעדיף לעזוב את המקום ולקבל כסא רבנות בעיר המחוז אויהל. אך כנראה לא האריך ימים גם שם, שכן כפי שיתגלה להלן מציון כרונולוגי מקרי עברו מאז רק כארבע שנים בקירוב, עד שכסא הרבנות באויהל נתפנה ממנו ובמקומו נתמנה ר׳ **משה טייטלבוים** כשהיה עדיין במחנה המתנגדים לחסידות בפולין ורק לאחר כמה שנים נתקרב אליה ונעשה ממפיציה בהונגריה.

תשובת ה„נודע ביהודה". — רושמי קורותיו של ר׳ אייזיקל השתדלו לאסוף רשומות על מגעיו עם גדולי דורו ועל דיבוריהם בשבחו בעל פה ובכתב. אחת מהחוליות במחרוזת זו יודעת לספר על תשובה לשאלה בהלכה, שהגאון הגדול רבי **יחזקאל לנדא** מפראג בספרו שאלות־ותשובות „נודע ביהודה" (מהדורה קמא, חלק אורח־חיים, סימן יט) השיב „לכבוד האלוף התורני מוהר"ר אייזיק נר"ו", **ושוואַרטץ** בחלק ג של ספרו „שם הגדולים מארץ הגר" (קונטרס אחרון, דף ה) מביא בשם רבי **יקותיאל יהודה טייטלבוים** (נכדו של רבי משה טייטלבוים מאויהל ואבי השושלת הרבנית־האדמו"רית של בית זה בסיגט), שר׳ אייזיק זה, שה„נודע ביהודה" השיב לשאלתו, הוא ר׳ אייזיקל מקאלוב.

הדעת נותנת שמקורה הראשון של תגלית־זיהוי זו אינו הרבי הסיגטי הראשון, שכן אם הגיעה אליו ממקור נאמן שקדם לו במאה שנה, בהכרח היו לה בעלים אף קודמים לו, אך יתכן שלאזני המחבר הגיעה בשם אותו רבי מפורסם, שאף הוא קדם לו בשני דורות. על כל פנים, השאלה כשלעצמה אין בה שום נקודה שתלמדנו משהו על מיהותו ואיכותו של השואל. ישנן תשובות, בהן מאשר או דוחה המשיב סברות היפותטיות שהעלה השואל, מהן נפתח חרך־הצצה כל־שהוא לידיעתו ולחכמתו של השואל בספרות ההלכה,

אבל כאן אין אלא דאגתו המעשית של האלוף התורני ר׳ אייזיק לגורלה של חבית יי״ש, שבעקב רפיון הכוהל שבו נשארה הבעלות על החבית המלאה מרחפת בין הסיטונאי והקמעונאי וכשמכרו שניהם את חמציהם לפני הפסח, אף אחד מהם לא הכליל חבית זו בממכרו, ואחרי שעבר עליה הפסח נשאלה השאלה, אם היי״ש מותר במכירה או טעון שפיכה, ומי מהשניים חייב לסבול את הנזק. אך מאחר שתאריך התשובה הוא משנת תקל״ה (1775) 24 שנה אחרי לידתו של ר׳ אייזיקל הקאלובי ו־6 שנים לפני שהתחיל לשמש ברבנות, ובוודאי לא היה אז „האלוף התורני״, קרוב מאד לוודאי, שלא הוא היה השואל.

יחסי־ענווה בין גדולים. — בלקט הדל מהרשומות על פעילותו הרבנית של הצדיק נשאר זכרו גם בשאלת־הלכה אחרת, אבל לא כפוסק ריבוני, אלא כענוותן המוותר על עליונותו כרב המחוז ומשאיר לרב המקום את הזכות והסמכות להורות. הרב ר׳ חיים מאיר זאב הכהן (זיילנפרוינד) [1] בספרו שאלות ותשובות „שערי חיים״ (דף מה, א) מספר לרגל שאלת הלכה מסוימת על שיחתו בענינה עם הרבי מקאלוב כשביקר אצלו בראצפרט. וכך הוא פותח את סיפור פגישתם:

> כאשר נתוועדו יחד ובאו החכם לגבולנו לק״ק ראטצפערטא, ה״ה (הלא הוא) ידיד נפשי וידיד עליון גברא רבא ויקירא חסידא ופרישא בוצינא קדישא הרב המאור הגדול המפורסם ערוגת הבושם הגאון המופלג מוהר״י אייזק טאב נ״י אב״ד דק״ק קאלוב והגליל סאבאלטש, ובא אחד מן הישובים ושאל: אחד ששורף יין שרף וחייב להשר הערל כמה אלפים ואין לו לפרוע, אם מותר להחזיק חזירים שקונה אדונו השר ומה שיהיה ריוח מהחזירים ינוכה חציו על החוב שחייב לאדונו השר. והשיב הנ״ל (הרב מקאלוב) וזה לשונו: זה הוא משפט הכהנים, כי אנכי אינני במזג השווה, וכאשר יצא מפי הכהן, כי שפתי כהן ישמרו דעת....

הניסוח המליצי של הרב ר׳ חמ״ז הכהן בלשון הקודש, בסגנון רבני, כמובא בקטע זה, נאה למדי וגם מובן במידה מרובה, אף אם לא בשלימות. הנה כי כן בתשובת הרבי הקאלובי, כפי שהוא מוסרה, אפשר להבין ,שאותו פלוני, יהודי כפרי חוכר בית המשרפות, הביא שאלתו אל הרב הראצפרטי בעת שבביקור אצלו היה הרב הקאלובי, פטרונו הרשמי כנושא תואר רב המחוז, והמארח כיבד את האורח שינהג כמו בעל־בית ויורה את ההלכה לשואל, בדומה לפריבילגיה של כהן גדול, ליטול לעצמו עשיית עבודות־הקרבה בתמידים ומוספים כרצונו, אף אם כהנים הדיוטות כבר זכו בהן בפייס או לפי כל סידור אחר שהוא. ואילו הרבי הקאלובי נימק את סירובו לקבלת הכיבוד לא באדיקות־שבחסד כיאות לאורח נדיב, אלא כמכיר בעדיפות־שבזכות המגיעה מן התורה ומן הנביאים להרב המארח בתוקף יחוסו הכוהני, ולא כמנדב, אלא כמבקש חסד, באשר הוא עצמו אינו „במזג השווה״. אכן מהמשמעות הלשונית של „לא במזג השווה״ אי אפשר לדעת בדיוק, מה אמר

---

1) הוא היה יליד פולין, בן הגאון ר׳ יצחק אברהם אבלי מחבר ספר „כתר כהונה״, ודור חמישי לרבי שבתי הכהן (הש״ך). נבחר בבחרותו לרב בטארלא שבפולין ובגיל מבוגר יותר הוזמן בזו אחר זו לארבע קהילות גדולות יותר ויותר בהונגריה. ראצפרט היתה התחנה השניה שבהן.

לו הרבי הקאלובי בלשון שיחתם ביהודית־אשכנזית המתקראת **אידיש** בביטוי שבוודאי היה מובן לשניהם ולכל היודע אותה לשון. רק מהקשר הדברים אפשר **לשער**, שדעתו לא היתה מיושבת עליו בגלל דאגות או טרדות או פגמים בבריאות.

לנוכח „עקמון המזג" של האורח הרם היה המארח פטור מכל שידולי־כיבוד נוספים, אבל מההמשך נראה, שגם לו היה סיבה אוביקטיבית בהחלט לתת לרבי הקאלובי שעת־כושר לפונקציה רבנית מחוץ לקהילתו המצומצמת, בקהילה שבאיפרכיה המורחבת המחוזית שלו. כי הנה קוראים אנו להלן:

...ומהראוי היה להיות נחבא אל הכלים, כי בעו"ה(בעוונותינו הרבים) זה שנים כבירים שנשרפו רוב כלי מלחמתי בהיותי יושב על כסא דמוקרא רבנים דק"ק טרלא. אך הרב הנ"ל הפציר בי מאוד ואין מסרבין לגדולים...

יש להניח שגם כלפי הרבי הקאלובי ניסה להשתמש בנימוק זה כדי להיפטר מהחובה ליטול על עצמו את הטיפול בשאלה הקשה בנסיבות הנתונות, אחרי שרוב ספריו בספרות ההלכה נשרפו ולא נתאפשר לו לרכוש את חילופיהם, אך מאידך גם קשיים שבגלל ליקויים בבריאות או בכושר להתרכזות בעיון אינם ניתנים לביטול בנקל או בהצלחה ודאית. ובכן נענה הרב כהן להפצרות, שכמסתבר כללו גם בקשה נחשבת כדרישה, שבסוף ימסור את פרי שיקוליו לעיונו של הרבי הקאלובי, ובמהלך השיקולים מזכיר הוא בהכרת־טובה אחד מתלמידיו שהעתיק בשבילו חומר ספרותי־הלכי לענין הנדון מתוך ספרים שאינם מצויים לו בביתו.

חבל שרי"א מקאלוב לא פתר בעצמו שאלה זו, שכן התשובה היתה עשויה לפתוח לנו אשנב להציץ למסתרי נפשיותו, באיזו מידה הוא מתחשב בצרכי הקיום והפרנסה של היהודים בגולה כשהללו נתקלים במעצורים מצד ההלכה. כי אפשר להבין, שאם אותו יהודי כפרי כבר חייב כמה אלפי זהובים לאציל בדמי חכירת בית־המשרפה ולא יפרע את חובו באיזו צורה שהיא, אחת דתו לצאת מהעסק ישר לחיזור על הפתחים ואולי רק אחרי ישיבה ממושכת בבית הסוהר. מאידך הלכה מפורשת היא מכל ראשוני הפוסקים, שכל דבר האסור באכילה, אף־על־פי שמותר בהנאה ולמכרו כשמזדמן לבעלותו של יהודי באקראי, אסור לעשות בו סחורה דרך קבע, וההכרעה בין שני הגורמים הללו תלויה בנסיבות. והואיל וכל נסיבה ובת־נסיבה שבפרטי ההלכה סובלת לפחות שתי הגדרות נוגדות, הרי שבסוף קובעים תנאי ידע והלך־נפש ושיקולי־הגיון את המסקנה של פסק ההלכה.

השאלה היא משנת תקע"ה (1815), כשש שנים לפני פטירת הרבי הקאלובי, והרב הראצפרטי זיילנפרוינד ידוע כגדול עצום בתורה. כפי שאפשר לראות מתשובותיו בכלל (היינו ממה שנשאר מתשובותיו ומחידושיו שנשארו בכתב, שכן הכתבים שנצטברו מעבודתו התורנית במשך רבנותו בטארלא שבפולין למעלה מ־20 שנה אבדו בדליקה שאכלה כל רכושו וספריו. ומה שחיבר בעשרות שנים שלאחר מכן שוב אבד בדליקה שפגעה בביתו בעת רבנותו לעת זיקנה בסוליש שהיתה אז בהונגריה, בין מונקאטש לסיגט, ורק שיריים של חידושים ותשובות נשארו לפליטה בשביל כרך דק אחד). ובכן, מהעובדה, שבשנת ה־64 לחיי הרבי מקאלוב, ולפי חשבוננו בשנת ה־34 למלוכתו

הרבנית על מחוז סאבולץ' כולו, כבר הגיעה קהילת ראצפרט שבמחוזו ליכולת, וממילא גם לחופש, להחזיק רב לעצמה, ולא סתם איש־מקצוע, אלא גדול בתורה וביחוס־אבות, שכל קהילה גדולה וחשובה היתה יכולה להתפאר בשכמותו, מעובדה זו למדים אנו על פי דרכנו, שבאותו זמן כבר היתה רבנותו המחוזית של הרבי מקאלוב יותר נומינאלית מריאלית. ואכן כפי הידוע לנו על בריאותו הפגומה של הרבי במשך עשרות שנים, ודאי לא היה באפשרותו להרבות בנסיעות־ביקורים לכמאה מקומות פזורי יהודים שבמחוז, ומכאן, שהרב הראצפרטי לא היה אחראי לפסקי ההלכה שלו כלפי הרב המחוזי במקרה שבשאלה שהזכרנו כאן, כפי שהיה עצמאי גם בהוראות־הלכה אחרות.

בפסק הדין המדובר, בענין גידול חזירי האדון ופיטומם בתחמיצה של פסולת משרפת־הכוהל, המשתרע על למעלה משני גליונות דפוס, מגלה הרב הראצפרטי בקיאות וחריפות עצומות בסבך הענינים וענייני־הענינים, שאפשר לשזרם ולארגם למכלול העיון בשאלה זו. מהעיון במהלך בירורה של ההלכה אפשר לראות, כמה מוקשים של קשרי מגע וחיכוך בענינים זרים ורחוקים מהנושא סיכנו את הצלת קיומו של יהודי זה ומשפחתו, וכמה חידודי הברקות פלפוליות המציא הרב הראצפרטי, עד שהגיע בסוף למסקנה, שמאחר שיהודי זה אינו אלא מתחייב להרשות את החזקת החזירים של האדון בבנין שהוא של האדון, מסורים לטיפול צמיתיו של האדון ומכירתם תיעשה בידי האדון ואנשיו, ואילו היהודי אינו עושה לגידולם שום דבר, אלא מוכר בשבילם תחמיצת־כוהל מתוצרתו, — אין זה עסק אסור עליו לא מן התורה ולא מדרבנן. אילו היה הצדיק הקאלובי עצמו נוטל את בירור ההלכה בידו, יתכן שמתוך להיטות להציל אדם מישראל מצרה גדולה, היה נעזר בהשראה עילאית להגיע על המסקנה הסופית בדרך קצרה הרבה יותר, ואפילו מטעם זה בלבד, שיחסוך מאותו אדם השרוי בצרה גדולה את הארכת חרדותיו ויסוריו. מבחינה זו חבל שנבצר מהצדיק עצמו לטפל בשאלה ולהעלות את התשובה על הכתב, שכן מתן דוגמה להבקעת דרך קצרה וישרה למעבר בסבך, מרובה הטובה שבה בשעתה ולעתיד.

לא בשמים היא... — בהתאם לעיקרון „לא בשמים היא" יודע כל אדמו"ר המשמש גם ברבנות לשמור הפרדה גמורה בין שני המקצועות. קביעת עובדות לצרכי שיפוט בדיני ממונות או אישות מותרת אך ורק על סמך עדויות והוכחות שלפי הוראות ההלכה, ובשום פנים לא על סמך ידיעות שקיבל ברוח הקודש. המעשה שיובא בפיסקה זו דן בשאלת כשרות של בשר־עוף לאכילה. בנדון זה אין לו להרב אלא לבדוק סימני טריפות, כמתוארים בתלמוד ובפוסקים. רק במקרה שהסימן אינו בתכלית הדיוק כמו שכתוב בספרים, צריך הרב הפוסק להתעמק בהבנת דקדוקי התיאור ובדימוי הצורה שלפניו, עד כמה דומות הן זו לזו. וכן ישנם מקרים מפוקפקים שפוסקים ראשונים כבר ניסו לחקור בהם ולא עלה בידם, ומחמת הספק הורו לאסור, ורק במקרים של הפסד מרובה הורו להתיר, — וקביעת גודל שיעורו של ההפסד, עד כמה הוא נחשב מרובה שיכריע להיתר, קביעה זו מסורה לשיקול־דעתו של הרב הפוסק, וכאן מכריעה גם „רוח הקודש" של אהבת הבריות וחמלה על דל. אך אפשרי גם מקרה, כשקשה לקבוע לפי הצורה, אם דומה לטפוס של ספק־להחמיר או ספק־להקל, ואז תלוי הדבר במזל או בסגולותיו האישיות של הנשאל. במקרה כזה שיחק לו המזל לבעל השאלה, שפנה בה אל הצדיק הקאלובי.

והנה סיפור המעשה, מועתק מתוך האוסף של הרב **ישראל ברגר** בספרו „עשר צחצחות"[2] דף 75, במחרוזת המימרות והאגדות החסידיות־האדמו"ריות שנעתיק להלן, אלא שבשל זיקתו לפונקציה רבנית של פסיקה באיסור־והיתר הנגנו מקדימים להביאו כאן, וזה לשונו:

(כח) פעם אחת באה לפניו שאלה על עוף, ואמר הרב הקדוש לתלמידו הרב ר' שאול: פוק (—צא) עיין בה, כי הוא לאיש עני וצורך שבת־קודש. ר' שאול לקחהו בידו ואמר „כשר" בלי שום בדיקה ועיון. שאלהו רבו הנ"ל: מה זה כי לא עייגת בו כלל? ענהו: מובטחני בדיברת רבי כי בוודאי כשר הוא. אמר לו: יפה דנת, יפה הורית. וסיפר לו, כי פעם אחת נפטר ונעדר לעולם האמת צדיק מפורסם וגם היה קולו ופרקו נאה. וכיבדוהו בעולם העליון לגשת ולעבור לפני התיבה לקבלת שבת. והנה נתהווה רעש גדול, כי באה אשה אחת ועוף בידה, ואמרה, כי פעם אחת באה לפניו בשאלה על העוף הזה בערב שבת קודש, והרב הצדיק הזה לא רצה להטריח עצמו ולצדד להיתר והטריף את העוף ולא היה להאשה הזאת בשר לאכול, ואם היה מטריח את עצמו היה יכול להכשיר זה העוף. ופסקו בבית־דין של מעלה: יען כי הוא ביטל לאשה הזאת עונג־שבת שלה, לכן הוא נקנס שלא יעבור לפני התיבה לקבלת שבת. — אשר על כן יפה עשית שהכשרת את העוף וכשר הוא.

אגב העיסוק בדיני איסור והיתר באכילה נביא מהמחרוזת שבספר „עשר צחצחות" עוד שתי אגדות חסידיות בענין הבחנה אינטואיטיבית (מה שנקרא „ברוח הקודש") באיסור־והיתר, והנה הן:

(טו) היה אוכל דובדבנים בלי בדיקה, ובדקו אחריו את הנשארים בקערה ומצאו כולם מותלעים. והואיל ולפי החשבון היה זה השיעור האפשרי הגדול ביותר של מותלעים באותה כמות, הרי שכל הדובדבנים שעלו בידו לאכילה היו כולם כשרים ונקיים אף בלי בדיקה, כאילו מן השמים השגיחו, שהצדיק לא יכשל בדבר איסור, כמו שנאמר „כי לא יאונה לצדיק כל אוון" (משלי יב 21). לכאורה לא הצדיק טעם זה את מנהגו של הרבי, שכן לפי הדין חייב היה להשגיח בעצמו ולא להסתפק בסמיכה על ההשגחה מלמעלה. אך בנדון זה הרגיע את המחבר רב נודע בזמנו כשהעתיק לו מתוך ספר מסוים מסורת, שהאר"י ז"ל היה גומע ביצה רכה בלא שישגיח שמא יש בה טיפת דם ולא היה חושש להמחמירים שלא לגמוע טיפת דם, והביא האר"י ז"ל מן התלמוד ראיה להתיר. והרב הנ"ל הוסיף את השערתו, שהאר"י ז"ל לא היה זקוק לבדיקת הביצה מבפנים, מפני שבחוש של רוח הקודש הרגיש גם מבחוץ כשיש או אין דם בביצה, ואת הנימוק התלמודי נתן רק מתוך ענווה, שלא יצטרך לגלות שהוא צופה נסתרות. ואפשר שזו היתה יכולתו של הצדיק הקאלובי לגבי הדובדבנים.

בענין זה עוד מסורת אחת, שנתגלגלה למחרוזת של מחבר „עשר צחצחות" מאת רב ממערב גליציה, וזה לשונו:

(יז) איש אחד במדינת אונגארן (שכחתי מאיזה עיר) שהיה מסתופף בצל

2) ראה דף 36 דלעיל.

הרב הקדוש מקאלוב, וכמדומה שהיה שמו ר׳ אבלי טירנויער, והיה האיש ההוא תם וישר, חסיד גדול וגם גביר עצום, והוא החזיק את הרב הקדוש הנ״ל בכל הצטרכותו. ומימיו לא אכל שום בשר בהמה רק בשר עוף אשר השוחט שחט לפניו והוא בדק את הסכין מקודם. אך כאשר בא אל הרב הקדוש מקאלוב היה אוכל עמו בשר ורוטב בקערה אחת, כה חשוב היה אצל הרב הקדוש הנ״ל. פעם אחת בהיותו אצלו, אחרי אכלם ארוחת הצהרים, הגישו אליהם קערה מלאה דובדבנים ולקח הרבי ואכל בלי בדיקה ור׳ אבלי לא רצה לאכול. ויאמר לו הרבי: הן בשר אתה אוכל עמי בקערה אחת ואין אתה חושש מאומה, ובזה אתה חושש? השיב לו ר׳ אבלי בחכמה: הן בשר או רוטב מזו החתיכה שאני אוכל גם הרבי אוכל, ואם הרבי אוכל, בוודאי אין שום חשש. לא כן הדובדבניות, כי אותן שהרבי אוכל אין אני אוכלן. הרבי יוכל לאכול בלי בדיקה, כי התולעת נרתעת מפגישה עם הרבי ובורחת מפניו, אבל מפני לא תברח התולעת ולכן אני מושך ידי מלאכול. — והודה לו הרב ואמר לו: יפה דיברת.

והנה עוד שני פירורים על פונקציות רבניות שמילא.

בעת החדשה, כשהעולם הנוצרי השתחרר והלך מהפיקוח הכנסייתי על הדפסת ספרים וכתבי עת, עדיין „נאנק״ העולם היהודי מתלאות חופש הדפוס שבעקב ההפקרות שבהעדר רשות שלטונית עצמית, ומכבש הדפוס החל פולט גם ספרים פסולים ודמויי־פסולים, כגון ספרות שבתאית וחקרנות נאורה („מאור עינים״ וכיוצא בו). רק במלכות פולין, בה קם והיה שבט־שלטון לבית יהודה בקונפדרציה של ארבע הארצות, היה ביכלתו של הוועד העליון להתקין תקנה האוסרת להדפיס ספרים בלי הסכמות מרבנים נודעים. — מפולין פשט המנהג הנאה לארצות הסמוכות, ובכללן לאונגארן הצפונית־מזרחית וממנה והלאה. ואף משסר שבט מיהודה בפולין נשאר המנהג קיים, לא בתורת פונקציה שלטונית, אלא לצרכי כבוד ותועלת. הרב ה„מסכים״, כרגיל מפורסם בשל גדולת אישיותו או קהילתו, היה כותב תוארי תהילה והמלצה למחבר ולספרו, והמחבר היה מציין בספרו את בעל ההסכמה גם הוא במיטב הסופרלאטיבים לעילא ולעילא מן כל תשבחתא, ויש שאותו גדול ומפורסם שילב באיגרת־הסכמתו הברקות של תורה או הגות משלו וזכה בפירסומם בדפוס בספר המוסכם. כפי הנראה לא הרבו מחברים להטריח את ר׳ יצחק אייזיק בבקשת הסכמות לחיבוריהם. ואולי לא היו לו פנאי ויכולת גופנית ליטול עליו גם מצוה זו, שאין מחסור בקופצים עליה. על כל פנים נמצאה הסכמה אחת ויחידה גם ממנו — על הספר „בית האוצר״ לר׳ **אלי׳ צבי** מ״צ דק״ק פרסבורג ואב״ד מגאלין, שנדפס בשנת תקע״א (1811) בזולקווא. המחבר לא חס על טרחתו וכיבד בביקוריו רבנים גדולים רבים לבקש מהם הסכמות. חמש מהן, מאת הגדולים שבגדולים, הדפיס במלואן, ועוד כעשרים מהונגריה, מגליציה ומפולין הזכיר רק את השמות ומקצת התוארים של נותניהן, בהבטחה שבסוף הכרך או בחלק השני יוסיף גם את האחרים. החמישה שלפי הערכת המחבר נבחרו להדפסת הסכמתם במלואה הם: ר׳ **מרדכי בנעט**, הרב של ניקלשבורג ומדינת מוראוויה, ר׳ **משה מינץ** מאובין ישן (החלק הצפון־מערבי של הכרך בודאפשט), ר׳ **משה סופר** מפרסבורג, ר׳ **גדליה ליפשיץ** מחאדזיש ור׳ **יצחק אייזיק מקאלוב**, כולם מהשנים הראשונות

למאה ה־19, ומהנסיבות ומהתאריכים נראה, שאיסוף ההסכמות ארך שנים אחדות. והנה נוסח ההסכמה של רבינו וכותרתה, כפי שנדפסו בספר:

הסכמת הרב המאה"ג (— המאור הגדול) **הגאון החריף החסיד והענו פ"ה ע"ה** נ"י (פטיש החזק עמוד הימני נר ישראל) **וקדושו כש"ת** (— כבוד שם תפארתו) **מהו' יצחק אייזיק אב"ד מק"ק קאליב.**

גם אנכי לא אמנע את עצמי מלהיות נטפל לעושי מצוה המחזיקים ידי לומדי תורה כדי להגדילה ולהאדירה ומחייב אני את עצמי נגד כבוד הרב המאה"ג החריף והבקי מו"ה **אלי' צבי** נ"י מ"צ מק"ק פרסבורג שכאשר יעזור לו השם (השם יתברך) להוציא מחשבתו על הפועל אזי אקח ספרו במחיר כסף כאשר ישית עלי הרב הנ"ל. הכ"ד (— הנה כן דברי) המדבר לכבוד התורה ולומדיה היום יום ב' כ"ה טבת תקס"ב פה ק"ק קאליב.

נאום הק' (הקטן) יצחק אייזק
החפ"ק (— החונה פה קהילה) הנ"ל והגליל

ובסוף עוד **עדות־אופי** בקשר לפעולת שיגרה רבנית של רבינו.

אל פני הרב רבי **חיים** מצ'רנוביץ (1770—1813) — רב גדול בתורה ואדמו"ר גדול בחסידות — באה מקהילה מזרח־גליציאית שאלה בענין אשה עגונה, שבעלה, שמוצאו היה מאונגריה, יצא לארץ מולדתו ואבדו עקבותיו והגיעו שמועות על מותו, ור' חיים הנ"ל ביקש מרבינו במכתב, שיגבה עדות בענין זה, ואחרי שקיבל את העדות פנה בשאלתו אל הגאון רבי **משולם איגרא**, אז רב בטיסמניץ שבגליציה, והשאלה עם כל פירוטה ונספחיה נדפסה בשו"ת ר' משולם איגרא (וארשה, תרמ"ה), חלק אבן העזר סי' יז.

ר' חיים כותב בשאלתו: „— — כתבתי אגרת להרב החסיד המפורסם דק"ק קאלוב לחוש לדבר לחקור על העד". וגביית העדות, הנכללת בתוך השאלה, נעשתה בקאלוב ביום י' במרחשון תקנ"א ועליה חתומים: יעקב יצחק אייזיק שויב אבד"ק סאביטש, יעקב במוהר"ר יוסף; יהודא לייב במוהר"ר יצחק זצ"ל. לנוסח העדות נלווה אישור חתימת רבינו. וכך כתב וחתם ר' כתריאל במו"ה יעקב זלה"ה מו"צ (— מורה צדק, היינו מורה הוראה) קאליש חונה פ"ק (— פה קהילת) סקאלה" כדלהלן: „ניכר לי היטב ח"י (חתימת ידו) של אהובי ידידי אהבת נפש הרב המא"ג (המאור הגדול) החסיד המפורסם נר ישראל ע"ה פ"ה (עמוד הימני פטיש החזק) מוהר"ר יצחק אייזיק נ"י אב"ד (אב בית דין, היינו הרב הראשי של העיר) דגליל סאביטש".

בשמו ובתוארו של רבינו חלו שגיאות מספר. בשם משפחתו נהפכה האות ט' ל־ש (טויב — שויב) ושם מחוזו **סאבאלטש** (בכתיב האידישי במקום סאבולץ') נדפס **סאביטש**. אלה הם סתם שיבושים בצורת הכתב, שהמעתיק טעה מחמת חפזון או ראייה לקויה. אך הוספת השם **יעקב** לראשית שמו הפרטי אי אפשר לנמק בשגיאה פאליאוגראפית, אלא באיזו טעות אחרת. יתכן שבמוחו של הכותב או המעתיק רפרף בשעת הכתיבה הצירוף יעקב־יצחק משמו של אדם אחר, אולי ר' יעקב־יצחק החוזה מלובלין.

פרק שישי

בצרכי ציבור באמונה

בחיפוש עקבותיו בשדה הרבנות דלה התוצאה. יתכן שכתב או חתם מכתבים או פסקי־דין לרוב, אבל מאחר שלא נשתמר זכרם בספרי חכמים מאוחרים או במסורות שבעל פה, הרי הם כאילו לא היו. לפעילותו בעיסוק בצרכי ציבור נשארו מזכרות בשיעור גורמלי, שכרגיל תופסים חלק זעיר מפעילותו של רב בקהילתו, ומשום כך אין במיעוט מספרם שום דבר יוצא מגדר הרגיל. עקבות פעילותו כרוחץ־נפשות, כרבי חסידי מעלה נשמות חיות של חסידים־תלמידים למדרגות גבוהות, נשתמרו במידה בינונית במסורת חסידית שבעל־פה ובכתב, וכל מה שנאסף מהם עד עתה יבוא להלן בפרק מיוחד. כאן נציג מה שיש מפעולותיו בתחום הציבורי.

כינון מוסדות תורה ומעד. — לפי מסורת מקומית נוסד התלמוד־תורה בקאלוב על ידי רבי יצחק אייזיק בשנת תקמ״ב (1782), היא השנה השנית לרבנותו. קדמו לו בקהילה ארבעה רבנים, ואין שום סיבה להניח, שהקודמים לא היו מעונינים לספק חינוך יהודי־תורני לילדי הקהילה ושענין זה לא היה חשוב להם באותה מידה כמו לרבי יצחק אייזיק, ויש לשער שגם בין בעלי הבתים שבקהילה, שבלי ספק היו ביניהם יהודים טובים ומסורים, שאחרי פטירת כל אחד מהרבנים הקודמים שקדו לבחור רב חדש במקומו, לבל תהיה עדת ה׳ כצאן אשר אין להם רועה, וכל אלה מעולם לא ראו בשלוות נפש ילדי ישראל בטלים מתורה. מסתבר איפוא, שוותיקי התושבים היהודים בקאלוב, שהיו מבוססים פחות או יותר מבחינה חמרית, סיפקו בכוחות עצמם במידת האפשר את כל צרכיהם, ובכללם גם את חינוך בניהם. במשך הזמן גדלה האוכלוסיה היהודית על־ידי ריבוי טבעי והגירה למעלה מגידול מקורות הפרנסה ואירע המקרה, שהצורך בעזרה ציבורית לנחשלים החל מתגלה במקביל להתחלת רבנותו של רבי יצחק אייזיק, בתחילה הצורך בחינוך הבנים ואח״כ גם צרכים אחרים, וכך נזדמנו לו גם משימות אחרות לפעילות ציבורית, כפי שיצוין להלן.

עם פעילותו לחינוך הקטנים באמצעות מלמדים שכירים, עשה יותר מכן במישרין להרבצת תורה לבחורים בישיבתו, משגדל הישוב היהודי עד כדי כך, שסיפק תלמידים גם לישיבה שיסד והחזיק הרבי בקאלוב, והודות להשפעתו על בעלי־הבתים לא מנעו את עזרתם מהבחורים העניים שהתמסרו ללימוד תורה. היו לו גם תלמידים יחידי־סגולה שלמעלה מגיל הבחרות, שהרגישו צורך ויכולת להשתלם בהגות יהודית, בדעת־אלוהים ובקירבת־אלוהים באמצעות חכמת הנסתר ותירגולים בחיי קדושה וטהרה. מהם שהגיעו לרמה גבוהה בחסידות ואפילו למעמד של רבי חסידי „פועל ישועות״ ומרומם נפשות. בפעולתו זו של רבי יצחק אייזיק ידובר ביתר פרטים להלן, בפרק על פעולתו האדמו״רית.

משא־פאר בטכס ממלכתי. — זכתה הקהילה וזכו יהודי המחוז כולו ליהנות מפעילותו הציבורית של רבם ולהתכבד בו אף כלפי האצולה המחוזית וצמרת השלטון.

כיהונו של ר׳ אייזיקל ברבנות הקאלובית החל בראשית מלוכתו של יוז׳ף השני, איש „העריצות הנאורה״, שיזם לשלב את האומה היהודית הזרה, הנסבלת בממלכה תמורת מס הסובלנות, במערכת אזרחי הממלכה ולהתאים את רמת תרבותם ומוסריותם של היהודים לזו הנדרשת מכל האזרחים. היהודים ודאי ראו מגמה זו בעין יפה ושקדו לכונן בתי־ספר לבניהם, שילמדו את שפת המדינה ויתחנכו ברוח הנאמנות לה ולסדריה, אבל נאמני המסורת היהודית ראו בפקודותיו של הקיסר־המלך גם מזימות לנתקם ממורשת האבות. משמת מלך זה ב־1790 ואחיו **ליאופולד** השני מלך תחתיו, החלה נטיית נסיגה מחידושיו של יוז׳ף, וגם מיחסי הקירוב כלפי היהודים. אך היהודים היו מעונינים בטיפוח הכיוון הסובלני שירחיב את היקף הזכויות של היהודים, שיורשו לעסוק בכל עיסוק כלכלי ולדור בכל מקום ועוד כהנה, ולשם כך היה צורך לגלות כלפי השלטון יחס אזרחי־פטריוטי בגינוני כבוד למלכות ולשררה בהזדמנויות מתאימות.

הזדמנות כזו באה ליהודי קאלוב והמחוז כבר בשנת מות המלך יוז׳ף, כשנתקבלה גם משלחת שלהם לחגיגת הכניסה־לתפקיד של הבארון **שפיגיני גאבור**, כשנתמנה בחתימת המלך החדש לנציבו למחוז סאבולץ׳ בקרית קאלוב. מאומנים היו חכמי היהודים בתנאי שיעבוד־מלכויות לחלוק כבוד למלכות, וגם מאלופי־כנסיה לא חסכו את חלקם „מפני דרכי שלום״, אבל בהונגריה היתה דרושה לכך אומנות מיוחדת של צעידת־קוממיות על מימתחו של חבל באויר, באשר הרשות השלטת היתה מוכלבת משתי רשויות: המלכותית והמחוזית. המשרה הראשית והבסיסית של המלך ההאבסבורגי להונגריה היתה של קיסרות אוסטריה, ובגירסה המתופארת: של קיסרות רומא־גרמניה הקדושה. מעל כסאו זה העליון ראה את כל ארצות שליטתו כחטיבה אחידה, שהאלמנט הדובר גרמנית הוא השליט בה, ובפרובינציות של עמי המועטים אמנם נזקק המינהל לתושבים גם בלשונותיהם, אבל השפה הרשמית היא שפתו של הקיסר, ואילו בהונגריה שמרו האצילים בקנאות על העצמאות הפורמלית של מדינתם. היו גם מרידות של „קורוצים״ נגד המגמות המנכרות של מימשל הקאנצלאריה הווינאית, מרידות שדוכאו בכוח הצבא האחיד של כלל הממלכה, אבל פעלה גם התגוננות שקטה באמצעים של חוק וחוקה. בכל ענפי המינהל שמר המחוז על האוטונומיה שלו כמו מדינה בתוך מדינה. שפתו הרשמית היתה הלאטינית, בהמשך לנוהג מימי הביניים, לבל יצטרך להשתמש בגרמנית. בעל־פה שימשה ההונגרית וגם שפות העמים תושבי המחוז. להנהלה, למועצה ולפקידות בחרה האצולה אנשים משלה ובראשם **מושל מחוז**, הפקיד הנבחר העליון וראש „ממשלת המדינה״ של המחוז, ואילו **נציב המחוז**, שייצג את המלך, היה איש מהאצולה הרמה ההונגרית או מהפקידות הארצית העליונה, שהוחזק בנאמנות כפולה: למלך וללאום כאחד, ובמשרדו שימשה אז גם השפה הגרמנית, אלא שבמופע חגיגי של המחוז שררה השפה ההונגרית בלבד.

משום כך היה בחבל הצפוני־המזרחי של הונגריה בהופעה יהודית במופע רשמי טעם לפגם. הנימוס מחייב, שהדובר היהודי יהיה הרב, או לפחות ראש הקהילה. והנה

במחוזות הקרפטיים, המאוכלסים רותינים ויהודים מעורים לשונית ותרבותית בשבט היהודי שמעבר לקרפטים, שם דיברו היהודים ביניהם אידית בניב הגליצאי ועם האכרים ברותינית, וכך גם אל אנשי השררה, שענו להם בשפה זו כמו שענו לעם הארץ, ואל „אדונים" חשובים יותר היו מדברים מין גרמנית מיוהדת, או „אידיש משובשת", כמו שנהגו „במולדת הישנה" שבגליציה, ואילו במופע ציבורי־לאומי הרי הדיבור בלשון זרה יותר משהביע הזדהות בשותפות אזרחית, הבליט את השוני, את הניכור. פה ושם נמצא ראש־קהילה ותיק ומעורב עם אישי השלטון לרגל ענייני יום־יום ובמשך הזמן נתאמנה לשונו לדיבור הונגרי איך־שהוא, אבל לא עד כדי להפיק בן־נאום חגיגי (אלא אם כן הוכן בשבילו בכתב והתאמן בקריאתו, אם אמנם ידע לקרוא, ומצד אזרח הדיוט אפשר למצוא צד של יופי גם במאמץ לגילוי הרצון הטוב, אף כשהיכולת מועטת). ואילו מצד אישיותו הסופר־קולטוראלית של רועה־נפשות־העדה נדרשת מחרוזת של הברקות־רוח נוצצות, שיוסיפו זיקי־יופי ללשון הלאומית, והרי ראינו וידענו, שבחבל־ארץ זה היתה כל קהילה המכבדת עצמה משתדלת להמליך עליה רב גדול בש"ס ופוסקים, ששמו הולך לפניו ממרחקי גליציה או פולין הגדולה והמפוארת מכבר כארץ התורה, ואישים כאלה לא היה להם אף שמץ של מושג, כיצד להתיצב ולנאום לפני אדונים „כבדי פה וכבדי־אוזן" אשר לשונם לא ישמעו.

והנה נתמזל לה לקהילת קאלוב בבחירת רבה ליהנות משני שולחנות. בשפע של תורה וחסידות נתפטם ר' אייזיקל בגליציה ובמוראוויה, כאילו הורתו ולידתו משם. ומאידך היה גם „הונגרי" מילדותו, ולא רק כיליד הארץ ואוכל לחמה, אלא גם כדובר בלשונה ומעורה בהליכות חייה. כי הנה נודע לנו מהזכרונות של ר' דוב מבוליחוב, שבגיל 14 עוד היה הרב נער בסרנץ', ויש להניח, שזמן־מה גם קצת למעלה מזה, והואיל ובבית ובמשק של אביו נפגש ושוחח עם הונגרים בני גילו וגדולים מהם מכל הסוגים והמעמדות, המצויים בכפר שגם נוסעים עוברים בו, וסופו מוכיח על תחילתו, שהיה נער פיקח, בר־שכל, חביב ונוח לבריות, אין ספק ואין פלא שגם אחרי שהותו שנים על שנים מחוץ להונגריה וגמעו לרוויה תרבות־ישראל מקורית לא פג טעמו בתור איש־ריעות לוקח לבבות אף בדיבורו ההונגרי — וכפי שנראה להלן נעזר בכושר זה לקרב ולמשוך אליו נפשות של יהודים מרוחקים מאורח־החיים היהודי ולהחזירם לשרשם — והופעתו בנאום הונגרי עסיסי וטעים כשהוא גראה בצורתו כמו רב פולני ודאי היתה הפתעה נעימה מאד לה.מ. נציב המחוז ולכל האדונים שנכחו במעמד המפואר.

והנה ההודעה על הטכס, בעלון־ידיעות רשמי מודפס בהונגרית, מציינת הופעה זו במיוחד לאמור:

...לטכס מפואר זה חלק כבוד גם **הציבור היהודי שבמחוז, שרבו הראשי נשא נאום־ברכה** מתחת לחופה מהודרת בעיטורי־נוי בשפע. נאום הברכה היה מיוסד על פסוקים מכתבי־הקודש, מורחב ברמזים מעין המאורע.

כוהן־הדת המכובד פתח בפסוק 2 מתהילים פרק מט: „שמעו זאת כל העמים, האזינו כל יושבי חלד". המשיך בשמואל א' י' 24: „ויאמר שמואל אל כל העם: הראיתם אשר בחר בו ה'? כי אין כמוהו בכל העם. ויריעו כל העם ויאמרו: יחי

המלך!" ובכן „יחי אדוננו המרומם הקיסר־המלך ליאופולד השני!". ואחר קרא לכבוד המלך את פסוקי התהילה: „יהי שמו לעולם, לפני שמש ינון שמו ויתברכו בו, כל גויים יאשרוהו!" (תהילים עב, 17); „יהי אלוהיך ברוך, אשר חפץ בך לתתך על כסאו למלך... לעשות משפט וצדקה!" (דברי הימים ב' ט 8); „ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע!" (מלכים א' ג 9). להלן הזכיר את האישים, העוזרים על יד המלך בניהול ענייני המדינה, אותם הרוזנים והבארונים, „אנשי חיל יראי אלוהים", הנושאים בעול עם הוד מלכותו, כמו אותם שעזרו למשה איש־האלוהים (שמות יח 21). צירף הודייה לאלוהים בלשון כתבי הקודש על פי נוסח הפסוק 6 לתהילים פרק צה: „בואו נשתחווה ונכרעה, נברכה לפני ה' עושנו, אשר הפקיד עלינו בחסדו לנציב, למנהיג ולפטרון־מגונן את הוד מעלתו אדוננו הבארון שפלייני גאבור איש־מיהאלד יגדל כבודו". ובסיום: „וגם אנחנו כולנו נישא כפיים בתחינתנו אל אדוננו בוראנו השוכן במרומים, שיאריך ימי הוד מעלתו וימי האדונים רבי החכמה ורמי המעלה אשר אתו, למען נחיה בשלווה גם אנו תחת כנפי חסדם".

לעזרת ישוב ארץ־ישראל. — מובן מאליו וזכור בעל פה מדור לדור, שכל המוסדות והסידורים שיצרה ושיכללה קהילת קאלוב באותן ארבעים השנים, תקמא—תקפא (1781—1821), שנות רבנותו של ר' אייזיקל, לכולם עזר ביזמה, בעצה ובהדרכה.

בין אלה יש להזכיר את עריכת חוקת־היסוד, או התקנון, של הקהילה, בו שקד הרב להבטיח את הצביון הדתי והמוסרי של הנהגת הקהילה, חובת המשמעת הציבורית והחובה החמרית על היחיד לתת את חלקו ולמלא התחייבותו לקיום המוסדות והשרותים של הכלל, והרב, כאדם מעורה ובקי ביחסי הבריות וסדרי החיים, ידע להתקין את התנאים הנכונים להבטיח את הסדר הטוב והמועיל.

בימיו החלה פושטת במלכות פולין היהודית ואגפיה **מצות ישוב ארץ־ישראל.** עם התפתחות קשרי המסחר והספנות והשרות הקונסולארי בין אירופה והמזרח הקרוב החלו יהודים אשכנזים ממזרח אירופה עולים לארץ הקודש, לקיים בה אורח־חיים של קדושה וטהרה ועיסוק בתורה. והיהודים שנשארו בגולה, תחילה החסידים ואחר־כך גם ה„מתנגדים", קיבלו עליהם חובה לנדב ולנדור בקביעות ובאקראי לקופת „רבי מאיר בעל הנס" לצרכי המחיה של „אחינו היושבים לפני ה' בארצות החיים" ושומרים חזקת הבעלות של עם ישראל על ארץ ירושתו ותקומתו. כשהחלה הפעולה לישוב ארץ־ישראל בקהל החסידים, התנהלה באמצעות גדולי האדמו"רים. כל אחד מהם היה מאסף כספים מאיפרכיה שלו שבפלך מושבו ושולח לחלוקה בשביל אותם שעלו לארץ מאותו פלך ומאוגדים ב„כולל" הקרוי על שם אותו פלך. למשל: כולל **קוסוב** מאגד בארץ את כל העולים חסידי קוסוב ומחלק להם את התמיכה מהכספים שמינהל הנשיאות הארצישראלית של הרבי הקוסובי מאסף מחסידיו שבגולה, תושבי קהילות, שבהן הם הרוב. אין שום סיבה להניח, שהרב הקאלובי לא עשה כלום לשלב את האיפרכיה שלו, את יהודי עירו ומחוזו, במסגרת התמיכה בישוב־ארץ־ישראל, אף כי לא נשארה ידיעה קונקרטית, איזהו הרבי של איפרכיה, שאליו שילב הרבי הקאלובי את הישובים שלו, אבל על עצם השילוב

נשארה ידיעה מפורשת בכתב. בסוף ימיו של הקאלובי התרחב והלך תחומו של כולל אונגארן שיסד וניהל רבי **משה סופר** מפרסבורג, ובכל הקהילות שנתרבו והלכו במערבה ובאמצעה של הונגריה נוסדו ועדים לאיסוף כספי רבי מאיר בעל הנס והעברתם למרכז הפרסבורגי, ובהתאם לכך גם התרחבה המסגרת לסידור העליה מהונגריה (מיעוטם אנשי תורה פרופסיונליים ורובם אנשי מעשה בני־תורה), ששימשו תגבורת חשובה לעדת האשכנזים־הפרושים בירושלים, ובמידת מה גם בשאר הערים בארץ. באותו הזמן כבר היו קהילות בצפון־מזרח הונגריה משולבות בכוללות של חסידים. החתם סופר זצ"ל ראה אותם בעין יפה ולא הגה כלפיהם משאלות של כיבושים ואכספנסיות. רוצים להשתייך לכולל חסידי, ה' עליהם יחיו! גם יהודים חסידים חייבים בישוב־ארץ־ישראל ותבוא עליהם ברכה כשעושים את חובתם. אבל בכמה קהילות גברה והלכה תודעת ההשתייכות ליהדות ההונגרית, שרופפה יותר ויותר את תחושת השייכות ליהדות הגליציאית, ונתרבו באותן קהילות הדרישות להצטרפות לכולל אונגארן (שמצבו החמרי איפשר לו להגדיל את מנות החלוקה), ופרצו כעין מלחמות בנוגע ליישוב הארץ בין החסידים ובין ה„פרושים" (ה„מתנגדים"). כעשר שנים אחרי פטירת הצדיק הקאלובי פרצה מריבה כזו גם בעיר אויהל בירת מחוז זמפלין, שרבה הראשי, ר' **משה טייטלבוים**, שילב אותה בשעתו באיזו נשיאות־כולל חסידית מגליציה, וכעת גברה הדרישה להשתלבות בכולל אונגארן. במכתב אל ר' משה סופר מיום כ"ז בניסן תקצ"ג (1833), המובא בספר „חוט המשולש החדש" (לט, ב) של הרב שלמה סופר, כתב ר' משה טיילבוים בתוך איגרת בענין זה:

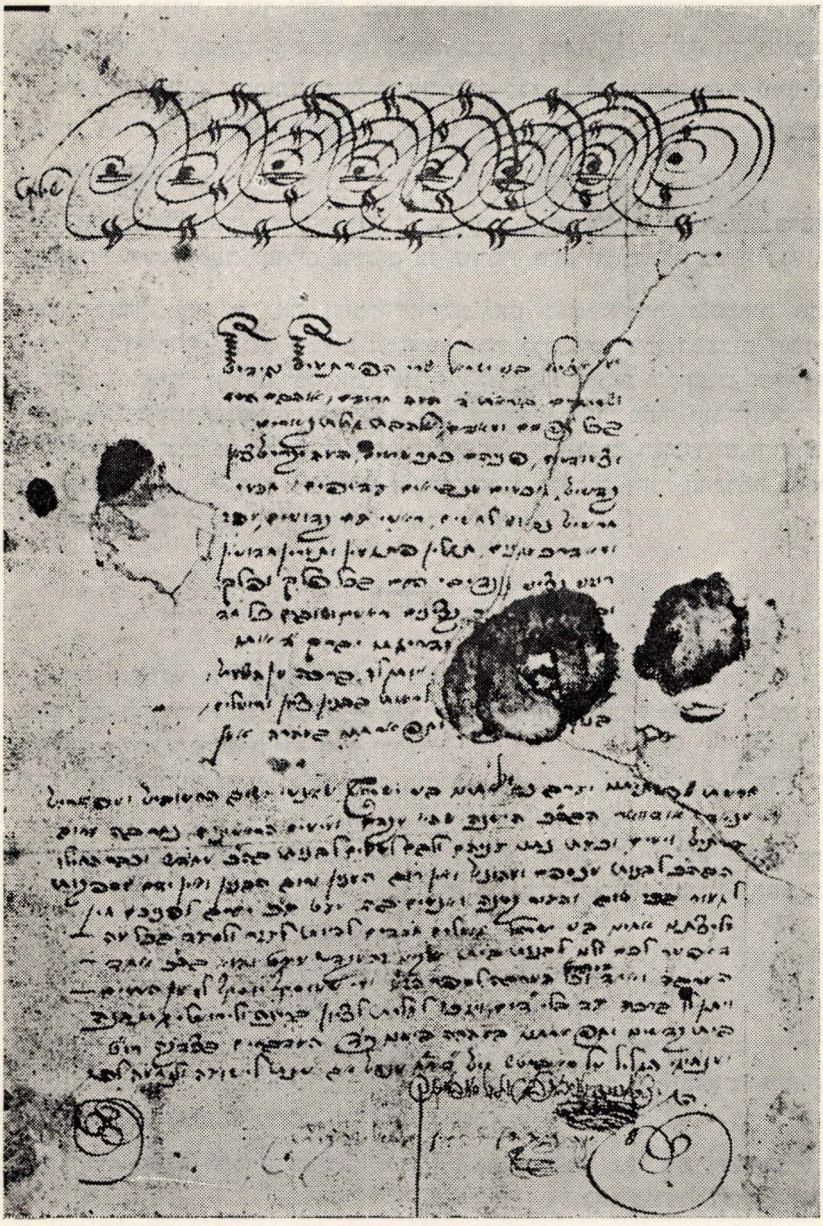
— — — ואחר כך בבואי לכאן — (לאויהל) — מארץ פולין זה בערך כ"ה שנה כתב לי הרב הצדיק מקאלוב זצ"ל שגם אני אתן ידי לחזק הצדקה הלז וכן עשיתי בעזה"י — —

כששימש ר' משה טייטלבוים ברבנות בשיניאווה שבגליציה התיכונה ונבחר בשנת תקס"ח (1808) לרבנות באויהל היה מהרבנים המתנגדים לחסידות ומתפלל עם כל הקהל בנוסח אשכנז. באותו זמן עדיין לא היה כולל אשכנזי מיוחד להונגריה, ולכן השאירו הרב וקהילתו את החובה הכל־ישראלית לישוב־ארץ־ישראל מחוץ לתחום המפלגות ונענו להצעת הרבי הקאלובי, שגם הוא הוציא את העיסוק במצוה זו אל מחוץ לתחום רבנותו והשתדל בעדה אף בקהילות ובמחוזות של רבנים אחרים. משהצטרף ר' משה טייטלבוים לחסידות ולהפצתה בהונגריה נשאר, כמובן, מחזיק במסגרת האיגודים החסידיים לישוב־ארץ־ישראל והסתמך במכתבו על הצדיק מקאלוב, שבשעתו היה מכובד ונערץ על חסידים ופרושים כאחד.

יסוד חברה קדישא. — עם גידול הישוב היהודי בקאלוב נעשה בית־הכנסת קטן מהכילו, ובהמרצת הצדיק בנתה הקהילה על אותו מגרש עצמו בית־כנסת מוגדל, שהרבי חנך אותו בטכס מפואר בחודש אלול תק"ס (1800). במשך הזמן נעשה גם הוא צר מהכיל את כל קהל המתפללים, שהתחלק לבתי־תפילה נוספים, שנזכירם להלן בתולדות הקהילה.

אחרי שנתיים נזדמן לו לחנוך בית כנסת בקהילת נאדאודוואר, שהיתה שייכת אז למחוז רבנותו. שם נחרב בית הכנסת בדליקה, ונדיבי ישראל שבמקומות אחרים

במחוז ומחוצה לו נענו למכתב ההמלצה של הרבי הקאלובי, שצילומו ניתן כאן, ותרמו

בעין יפה לבנייתו מחדש. אחרי שנים אחדות הוזמן לחנוכת בית הכנסת בבארדיוב, הרחוקה מתחום רבנותו, מתוך רחשי כבוד לאישיותו ומשאלה להשראה מקדושתו על הבית ועל התפילות שתעלינה מתוכו. כן נשארה מזכרת להופעתו בחנוכה כזו גם במקום אחר. ב„סיני" תשכ"ח עמ' קפא/ב מביא נ. בן־מנחם מסורת, שבפגישת הר"מ טייטלבוים ורי"א טויב בחנוכת בית־כנסת בנאנאש התחרו ביניהם, מי יכבד את חבירו בכניסה תחילה, וניצח רמ"ט.

ב־1814 הפעיל את הציבור הקאלובי לייסד חברת **ביקור חולים**, שהתקיימה ברציפות והרבתה להגיש עזרה וסעד לחולים נצרכים עד לחיסול הקהילה בשואה בשנת 1944.

שנה לאחר מכן יסד את החברה־קדישא. אין זאת אומרת, שבמאות השנים הקודמות לא היו יהודי קאלוב גומלים חסד־של־אמת לנפטרים, שכן המצבות העתיקות שבבית העלמין העידו לזכותם של אבות־אבות הקהילה מהדורות הקודמים, שלא זנחו את חובתם. אבל השינויים שלרגל הקידמה בתנאי החיים, במחירי מחיה ועבודה וכו' וכו', הצריכו סידורים חדשים גם בהספקת צרכי הכבוד האחרון למתים ושיכלולים אירגוניים במוסד החברה־קדישא, — וזהו מה שיזם והפעיל הרבי בקאלוב. והנה ההקדמה בחרוזים שחיבר וכתב הצדיק בעצם ידו בפתיחה לפנקס החברה:

הקדמה

בהיות שהפליגו חמז"ל הנכבדים — במעלות גמילות חסדים —
שהוא רגל העמוד מעמודי העולם — מציל ממיתות אנושי וכ"ש ממיתה משונה
תגאלם — וכל הפורש וחדול הלא יכלם —
והנה דרך איש זך וישר בעיניו לפי תומו — ע"ד (— על דרך) אין אדם רואה
חוב לעצמו —
ולכן רעיונותינו יעצונו והסכמנו יחד — להתחבר בחבורה קדישא כאחד —
כל אלה הנקובים בשמותם לבבינו להתאחד —

זה את זה לזרז ולהזכיר — להיות זריז ונשכר —
גדול המעשה יותר מן העושה — לשכר אשר עין לא ראתה —
ושניהם כאחד טובים — להנצל מפגעי הזמן ומבורות חצובים —
נקיים בעצמנו נחפשה דרכינו ונחקורה — ואיש את אחיו יעזורו בחיבה יתירה —
ובאהבה גמורה —
הא בגופא והא בממונא — ברב חסד ורב חנינה —

וזאת תורת האדם אחריתו להיטב — להיות מן המהדרין בכל מילי דמיטב —
להפיק רצון מהאל הטוב —
גם מזה אל תנח ידינו — בכדי לאמץ ולחזק אגודותינו —

לעשות לנו תקנות הגונות — חשובות וספונות — בכתב יושר דברי אמת רשומות —
על פנקס הלז המיוחד אצלנו — יתד הוא בל תמוט לנצח לנו ולביתינו —
ומעתה עינינו צופות ומיחלות לאלקי צבאות — להראינו נפלאות — נחמות הניבאות
ויעשה עמנו לטובה אות — א׳ כ׳ י׳ ר׳ (— אמן כן יהי רצון).
בעה״ח יום א׳ כ״ג אדר הראשון פה ק״ק קאלוב יע״א גאל ישראל לפ״ק *.

* העתקת ההקדמה עברה כמה ידים של בעלי ידיעה תשושה בלשון העברית. לכן אין לדעת אם השגיאות שבה הן של הרב עצמו או של המעתיקים. מענין לציין את החרוז מס׳ 6, שהוא חורז „העושה — ראתה״ רק בהברה אשכנזית מרושלת, הקוראת שין שמאלית ותיו רפה כמו סמך ואינה מקפידה להבחין בין סגול לקמץ.

פרק שביעי

צדיק מזכך נשמות

מהמסופר עד כאן ניתן לנו להכיר את ר' יצחק אייזיק טויב בתור „מרא דאתרא", „עבד לעבדי השם", בתור רבה של קהילה. מכאן ואילך נשתדל לתאר את דמותו האחרת, מסוג חדש לגמרי בימיו, בתור **רבי חסידי** או **אדמו"ר**, שבאותו זמן החל מופיע בחיי היהודים במלכות פולין ואגפיה.

אזלת־היד להושיע ולהיוושע בדרך הטבע ממחלות ומכל מיני פגעים רעים הגדילה את הביקוש לישועות ולמושיעים בכוחות על־טבעיים. הדרך ההדיוטית ביותר הוליכה לקוסמים וקוסמות, ואילו יהודים נצרכים לישועה, שלהם אסורה מן התורה הדרישה בקוסמים, היו מחליפים אותם ב„עושי נפלאות" כשרים, כגון „יודעי „סגולות", לחשים והשבעות, בקיאים בחוקיו ובמנהגיו של „הטבע הנסתר", שבמשך הזמן דבק בהם הכינוי „בעל שם" (וברבים „בעלי שמות"), כלומר: אנשים יודעי שמות השדים הממונים על מחלות ופגעים ושמות המלאכים הממונים על ישועות ורפואות, שבתוקף ידיעות אלה יכולים הם לגזור בשבועה על פלוני השד או המלאך, שיפעל בתחום מקצועו לטובה או לרעה בגופו או בממונו של פלוני האדם הראוי לישועה או לאבדון, כידוע מהדוגמאות שבסיפורי המקרא והספרות הדתית ובאגדות־עממיות על יכלתם של בעלי הכוחות הללו לחולל להטוטי נפלאות. אכן ידע יהודי, אפילו פשוט שבפשוטים, מדוגמאות שבסיפורי תורה שבכתב ושבעל־פה, את המקור הראש וראשון לישועות ולרפואות, החפשי מכל המיגבלות שבטבע, שמשום שבזמן שברא הקב"ה את הטבע ואת חוקי הטבע השאיר לעצמו את החופש להפר את החוקים הללו ולהטות את הטבע מדרכו הסלולה למשעול צדדי, שלא הלך בו מעולם, כדי לפעול לפי הצורך והבקשה של פלוני, כמו שנאמר: „רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם" (תהילים קמ"ה 19), אם אך יהיה נמנה על **יראיו** ויקרא אליו **באמת** ובכל לב, כמו שנאמר בפסוק הקודם: „קרוב ה' לכל קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת". אבל ידיעה זו לא סיפקה את כל הצורך כולו.

חסידים מבקשי ישועה ומבקשי הדרכה. — ידוע ידע כל אחד מפי הורים ומורים, שהתפילה היא האמצעי להשגת רצון טוב ועזרה מאת האל, אבל לעומת זאת ידע מהנסיון, שכמעט תמיד יכול אדם למלל ולפלל מבוקר עד ערב ומערב עד בוקר ויקרא ואין עונה. הבריות מישבים לעצמם סתירה זו בכך, שההבטחה להיענות בקריאה אל ה' נתונה **לכל אשר יקראוהו באמת**, אלא שאנחנו איננו יודעים איך לקרוא **באמת**, מפני שאיננו יודעים ואיננו מסוגלים להגיע לקירבתו. יכול אדם להיות מסופג ש"ס ופוסקים, לדעת בדיוק, מתי חייב ראובן לשמעון את מחיר הפרה ומתי לא, איזהו המאכל המזהם את הנשמה ואיזה לא, ויכול אדם להיות ממולא ומגודש נוסחאות המתימאטיקה התיאוגרפית ולדעת את כל צירופי השמות הקדושים שבכל קטע וקטע שבתפילה שניסחו קדושי קדמונים, — ובו בזמן

יכול להיות כלוא בתוך החומה המקיפה את אנוכיותו כמבצר־מצוד, ללא יכולת להתרומם עד לפסגתה הפתוחה למרחבים ולגבהים וממילא גם תפילתו נבצר ממנה לעלות, ואילו בדורות האחרונים שלפני קץ הגלות וראשית הגאולה — לפי ההסבר החסידי — כשהצורך להכין את העם לקראת היציאה מאפלת המנהרה הארוכה למרחבי אור השמש נעשה דחוף יותר ויותר, נזרעו בישראל נשמות קלילות־ענווה בתוך אנשים לא מסוגרים בחומות, שמסוגלים להתקשר אל הזולת ולקשרו אליהם, להתרומם ולרומם עמהם, ואדם פשוט, המתקרב אל צדיק כזה, מסוגל להתקרב באמצעותו אל האלוהים ולהתחזק באמונה, שבכוח תפילתו של צדיק ייפתחו שערי החסד והרחמים וישועתו תבוא ממרומים.

הצורך בעזרת האל בעת צרה הוא שסיפק את ה„לקוחות" למקצוע הצדיקות, אם אך נמצאו תנאי היסוד לקיומו של עיסוק זה: בני־אדם זקוקים לישועות, מאמינים בהנהגה אלוהית מפורטת, הניתנת לשידול על־ידי תפילות־צדיקים, ואנשים המוחזקים בשל אורח־חיים שבקדושה כמחוננים בקירבה מיוחדת לאלוהים.

„צרכנים" בכוח ובפועל לשרותי־הישע, שמאמינים ביעילותה של תפילת־צדיק, היו באותה תקופה לרוב בקיבוצי היהודים בכל הארצות. גם מארצות צפון אפריקה יש לנו ידיעות על צדיקים עושי פלאים בחייהם ובמותם. אין לדעת בכמה מקרים הצליחו צדיקים אלה שבכל הארצות ובכל הדורות להושיע לדורשיהם ובכמה לא. יתכן שאירעו שילובי מקרים, בהם נשתרשה בתודעת העם האמונה, שפלוני, יחיד או ציבור, נושע מצרה מסוימת באמצעות צדיק פלוני, שהוחזק כ„עושה נפלאות". וגם בלשון לעז שבארץ מגוריו צוין בתואר „רבי עושה־פלא". אבל כל אותם פלאים לא הספיקו לחולל תנועה רוחנית חדשה בקרב היהודים, באשר אף לא היתה מהם שום דרישה לכך. אותו יהודי, שהאמין באפשרות לזכות ברחמי שמים בהמלצתו של צדיק קדוש, ודאי האמין גם מקודם באלוהים ובתורתו ובמצוותיו, וגם קיים אותן כמידת יכולתו והכיר בהן בתור „תשלומים" או „אמצעי־קנייה" להשיג בזכותן בריאות, רפואה, פרנסה וישועה וכל יתר הדברים הטובים שאדם חי זקוק להם. ואם פגעו בו צרות ומחסורים, יתכן שיכלתו לא הספיקה לשרת את הבורא לשביעת־רצון גמורה בשווי מלוא הישועה שרצה לקנות ממנו, ולכן נזקק להיעזר בהמלצתו של הצדיק, ולא מן הנמנע, שאותו נצרך יתאמץ להגדיל את יכלתו ואת תפוקתו בעבודת הבורא עד לשיעור התמורה המלאה של מבוקשו, לבל יזדקק להמלצות־חסד של זולתו.

בדרך זו יכולה האמונה בצדיק לגרום בסך־הכל נטייה לשיפורים כל־שהם במידת המסירות לביצוע פריטים באורח־החיים הדתי, הנהוג ומקובל בלאו הכי. רק לאמונה־בצדיקים שבמסגרת החסידות הבעש"טנית, כהכנה לקראת הגאולה השלימה, נשתמרה השאנסה להקנות לרבים את היכולת לשנות את הזיקה לעבודת הבורא מיחס מסחרי של חליפין או שכירות ליחס משפחתי של שותפות. יהדות אשכנז בארצה המקורית שבמערב אירופה וגם במושבותיה הגדולות שבארצות פולין, בביהם ובהגר וכו' גידלה מתוכה גם בקרב האזרחים שמחוץ לשרותי־הדת הפרופסיונליים אנשים בעלי רמה אינטלקטואלית גבוהה בתורת הנגלה, וביניהם גם חודרים למחבואי תורת הנסתר.

אחרי נצנוצי־גאולה שאיכזבו בדעיכתם פשטה בקרב בחירי־סגולה אלה ההרגשה

של חוסר סיפוק במעמד של עבד או שכיר לרבונו־של־עולם בשכר השיגרתי, המובטח לאדם לעולם הזה ולעולם הבא, וגברה בהם הכמיהה לשותפות עם אל חי בתיקון עולמו ובחידוש בריתו המתמדת עם עמו בחירו. וכשמצאו אישים, שכמיהה זו פועלת בהם בהקרנה והארה אקטיבית ועבודת־הקודש שלהם מכוונת להידוק הקונטאקט עם אל עליון (כגון הבעש״ט ותלמידיו ותלמידי־תלמידיו), דבקו בהם כדי ללמוד מהם את **התיאוריה** של הסדרת העבודה האלוהית בקו התיקונים והייחודים של יודעי ח״ן, ופחותי כושר־התפיסה הצניעו־לכת והסתפקו לעת־עתה בלמידת **הפראקטיקה** של העבודה להתפלל ולעשות מצוות בדביקות ובכוונה ולפעול בכך לחזק בעולם את יסוד הקדושה האלוהית, לסלק מעצורים מעל הדרך לתיקון העולם ולהחשת הגאולה, וכמו שאומרים בלשון המקובלים: לעזור ב„בירור ניצוצות הקדושה מבין הקליפות״. עבודת הבורא בדרך זו, דרך החסידות הבעש״טנית, נעשית כרגיל לפי הוראות ההלכה, ולכאורה אינה יכולה להיות בה שום עילה לחולל ולקיים תנועה או שיטת־נוהג, שתגרום פילוג בין החסידים לשאר היהודים. אבל יכולה היא לגרום בנוסח התפילה שינויים קלים במהותם, שהקנאים לנוסח **שהם** ירשו מאבותיהם עלולים להתיחס אליהם בחומרה רבה, ואותו הדבר אפשרי גם לגבי שינויים במנהגים ובצורת־חיים פרטית או ציבורית. (דוגמה אחת קלה במהותה אבל חמורה באיכותה: מנהגם של אדמו״רים מסוימים וחסידיהם להתפלל את תפילות־הקבע בשעות שלאחר הזמן הקבוע בשבילן בהלכה. הם נוהגים כך, משום שזקוקים להכנה ממושכת עד שמגיעים ליכולת נפשית להתרכז לדביקות ולכוונה בתפילה, ואילו לפי דיקדוקה של הלכה אין תפילתם כשרה מחוץ לזמנה).

בסיכום אפשר לחלק את הבאים אל הרבי החסידי לשני סוגים: (א) מבקשי תיווכו להשיג מהקב״ה ברכה והצלחה, רפואה וישועה, או ייעוץ בענינים פרטיים, — הם יכולים להיות אף יהודים פשוטים, הדיוטות, ואפילו בני עם אחר, שממקור נאמן עליהם נודע להם, שאיש פלוני קדוש הוא והאל מתחשב מאד בהמלצותיו ומגלה לו עתידות ביבולים ובמחירים; (ב) מבקשי הוראה והדרכה, כיצד להשתכלל באורח־החיים ובעבודת הבורא, כדי להתקרב אליו ולהתהלך לפניו, ואגב גם מבקשים ברכה וישועה לפי הצורך. הללו הם החסידים, הנקראים לשם יתר הבחנה גם על שם רבם או על שם עירו (חסידי קאלוב, חסידי קוצק וכיוצא בהם). בהקשר זה מציין התואר „חסיד של —״, שפלוני מחזיק באמונה בגדולתו וצדקנותו ואמיתותו של רבו, ובדרך העברה משמש התואר „חסיד״ לציין זיקה חיובית, אוהדת או תומכת לאיש מסוים, לשיטה, לדיעה, לכל דבר שאדם יכול להיות בעדו או נגדו והוא בחר להיות בעדו.

אדמו״רים וולגאריים ואריסטוקראטיים. — במחרוזת של רבים בהונגריה מצויים שמות רבים של שושלות ושל יחידים, שמידת גדולתם מצויינת במספר האנשים שהיו „נוסעים״ אליהם, כשם שגודלו של בית־מסחר נמדד בכמויות של סחורותיו ושל לקוחותיו הקבועים. אכן למספר ה„נוסעים״ יכולות להיות שתי משמעויות: (א) נוסעים „צרכנים״ להגיש לצדיק „פתק־בקשה״ ומטבע ראוי להתכבד ל„פדיון״ בעד הצורך בברכה לישועה ולהצלחה, ובכלל זה בימי הרחמים והסליחות כשיש צורך ב„כתיבה וחתימה טובה״ לשנה החדשה; (ב) נוסעים „משתלמים״, ללמוד מהרבי נעימות וגינונים שבתפילה בפרט

ובעבודת הבורא בכלל, כדי להתקרב אל השלימות, שהאדם היהודי צריך לחתור אליה. הראויים באמת לתואר **חסידים**, יש מהם שלא תמיד יכולים לנסוע אל הרבי ל„ימים נוראים", עונת היריד של „כתיבה וחתימה טובה", אבל מוכרחים לחטוף להם מפעם לפעם „חופש של סוף השבוע" לנסוע אל הרבי לשבתות פשוטות, שכן בלי התבשמות ברוחות הקדושה המנשבות בסביבתו אין טעם לחיים, וכל אימרה שיוצאת מפי קדשו, ואפילו בשיחות כאילו־חולין, וכל סילסול נעימה שבזמירות או בתפילה, ואפילו באנחת־דביקות של געגועי־קודש, משפיעה חיות לגוף ולנשמה.

לעומת הרביים העממיים, המשמשים יעד־נסיעה לצרכני־ישועות, מהווים הללו, המקבלים נוסעים „משתלמים", אדמו"רים ממין משובח. למעלה מהם האדמו"רים רמי־הדרגה, שחצרם לעולם אינה ריקה מ„יושבים". הללו הם בעלי תרבות יהודית בתורה ובחסידות ברמה שלמעלה מבינונית, התאבים לעלות לרמה גבוהה עוד יותר בידע ובחוויה כאחת. בהיותם חפשים מעול פרנסת משפחה, בתור אברכים שעדיין לא גויסו למלחמת הקיום או קשישים שכבר שוחררו ממנה, הרי הם יושבים ישיבת־קבע ב„חצרו" של הרבי וכל זמנם קודש ללימודים ולהתבוננויות בפנימיות החיים של עצמם ושל רבם. דירתם על ספסלי בית־המדרש, ביום ובכמה שעות־לילה ללימוד ולהגות ובמקצת שעות־לילה לשינה, ובימים שאין בהם תענית־ציבור מוכן אכלם בעתותיו במטבח הגדול של בית הרבי, והמימון לצרכי המחיה שלהם ניתן באמצעות הרבי ובאמצעות חסידיו, המבזבזים זמנם היקר בעיסוקים מכניסי־כספים, מאת הנותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. פשוטי־עם רכיכי־גרם סבורים, שחיים כאלה אינם חיים, ואילו ה„יושבים" עצמם אמנם מסוגלים לישון גם במיטה אזרחית על מצע רך ונקי, כשמתארחים ימים מספר בביתם, אבל הרגשתם הטובה אינה שלימה, שכן תמורת נוחות זו עליהם לשלם מחיר יקר — הוודאות המדכאה, שבבוקר לא יזרח להם מאור פני הצדיק כשמש צדקה ומרפא בכנפיה, ורק הידיעה המרגיעה, שבעוד ימים מעטים יחזרו למסלולם סביב ה„שמש", נותנת להם את היכולת לחטוף שינה במנוחה.

ר' אייזיקל טויב עבר את השלבים הללו כסדרם. מקודם השתלם הוא בחסידות ובחכמת הקבלה בתור „יושב" אצל רבותיו שלו, ואח"כ החזיק בביתו יושבים אחרים, שהשתלמו אצלו ונעשו אדמו"רים גם הם, לא בדרגה הרמה שלו, כי לא כל דור ראוי ומוכשר לשאת מגרדי־גבהים בשפע רב מדי, אלא ברמה מספקת לתיווך יחסי קירבה בין אלוהי ישראל ובין פשוטי עמו, ובכמות מוגבלת לפי מידת היכולת הגופנית והחמרית וכושר הקליטה של ביתו שלו. על גודל ה„נסיעה" אליו אין לנו שום ידיעות, אפילו בממדי המסורת המגזימה, אבל לא קשה לשער, שהישוב היהודי דל־הכמות בהונגריה שבאותו זמן לא היה ביכלתו להתחרות עם הישוב היהודי הגדול שבמלכות פולין בהספקת כוח אדם לחסידות במהלך התפשטותה הראשונית. על נסיעה מהסוג ההדיוטי אליו אין בפירסום כללי שום ידיעה או מסורת, שכן אין שום סיפורים על פלאי ישע או מרפא שעשה, והצורך בהגדלת המשכורת הרבנית, כפי שנימק בבקשתו במחסוריו בצרכי קיום, מוכיח, שמעיסוקו בתור רבי פועל ישועות ומוריד רפואות לא קיבל הכנסה ראויה לשמה, ובכן לא יקשה להניח, שבכלל לא עשה את האדמו"רות למקור הכנסה. ואותם מקרים יחידים של מעשי־

ישועות שמספרים עליו מוכיחים, שאפילו בפיותיהם של חסידים מעריצים לא התהלכו סיפורי־מופתים מסוג זה במספר ניכר, ומה שעשה עשה לא לבקשתם של הנצרכים עצמם, וממילא גם לא קיבל ואף לא ביקש מהם מתנות ושלמונים.

מאידך ודאי היתה אליו נסיעה של חסידים לשם השתלמות בחסידות, ובמסורת החסידית יש גם סיפורים על זרם־נסיעה מסוג מיוחד, שרק צדיקים משובחים לעילא ולעילא זכו לשכמותו. לפי אותם סיפורים היו גדולי ה„כוכבים" שבשמי החסידות שבמלכות פולין מדברים בהתפעלות לעמיתיהם ולמקורביהם על האור הגדול המגיע אליהם ממדינת הגר, מאת צדיק יחיד ומיוחד בקשרי רוח הקודש ובהקרנת קדושה על בעלי־נפש הבאים בקירבתו. ואותם עמיתים ומקורבים של צדיקי הדור, אנשי־מעלה גם הם, היו מכתתים רגליהם כמה שבועות מעיר לעיר, מגליציה, מפודוליה ומפולין, עד לעיירה קאלוב, כדי לשבות שבת אחת במסיבתו של ר' אייזיקל ולקלוט את כל ההתעלות שאפשר להשיג מקירבתה של התקשורת עם העולמות העליונים.

פלאי צדיקים בעיני משכילים. — הסיפורים הבאים להלן על מעללי הצדיק הקאלובי, נמסרו מדור לדור באמונה שלימה כמעשים שהיו בפועל ויצאו לדרכם בפיות של עדי־ראיה ממש. ביניהם יש סיפורי פלאים, שאדם משכיל בדורות הקודמים היה יכול לדחותם בבת־צחוק אדיבה לעולם הבדותות הבלתי־אפשריות. אך בזמננו כבר בגרה ההשכלה האנושית עד כדי היכולת להכיר, שחוקי ההבחנה בין אפשרי לבלתי־אפשרי כבר אינם כה מוחלטים, כפי שאבות ההשכלה גזרו עלינו להאמין, והאי־אפשר הוודאי היחידי הוא להטביע על דבר־מה את התו „בלתי אפשרי לחלוטין". ביחוד אמור הדבר לגבי תופעות ומאורעות שבעולם הרוח, שבהיות הליכי ההכרה האנושית חסרי יכולת לערוך בהם ניסויים ותצפיות, אין האדם יכול לקבוע בהם חוקי־טבע ולוודא תחום בין אפשרי לנמנע. יתכן שסיפור על עובדה מסוימת נמסר לא בדייקנות מוחלטת ולא נחטא לחובת הכבוד והאדיבות שכלפי בעל המסורת אם גם נפקפק בכמה וכמה פרטים שבסיפור, אבל באין נגדו הכחשה מוחלטת נוכל להניח, שגם אבני־אמת הונחו פחות או יותר ביסודו.

וכעת נעביר לפני הקורא את המסורות שנשתמרו בפיותיהם ובכתביהם של בעלי ההיסטוריה והאגדה שבתולדות החסידות, כי, כאמור, גם אגדה יש בה כדי ללמדנו דעת על אודות הרשמים שעשה צדיק מסוים על בני דורו. הסיפורים נעתקו מתוך ספרים חסידיים ככתבם וכלשונם. תיקונים ושינויים יבואו רק במקרים, שהקורא בן דורנו לא יוכל להבין את לשון המקור בשל חוסר נסיון בקריאה בלשון הספרות החסידית, ולגילוי הקרי של הכתיב שבראשי־תיבות.

רשימת בעלי רוח־הקודש. — כמסופר למעלה היה ר' **יעקב פיש** ראש וראשון לבני עליה בקהילת קאלוב, שבהשפעתו נבחר ר' אייזיקל לרבה של הקהילה ובלחצו בתביעת חוב מר' אייזיקל אילץ אותו להסכים לקבל את הרבנות. וכן ידוע ר' יעקב זה כאחד מגדולי העשירים והנדיבים ומקורבו של הרבי. ביתו היה פתוח להכנסת אורחים, שבאו ממרחקים לביקור קצר אצל הרבי וליהנות ממאור פניו. רובם היו יהודים לא אמידים, לא מהודרים בלבושם, והיו ביניהם אף רבנים ורביים, שמתוך ענווה או מחוסר יכולת

להוביל אתם חליפות־בגדים רבות בדרך הארוכה, ויתרו על הכבוד הרב שבתלבושת והופיעו כעוברי־אורח עניים, והנדיבים שאירחו אותם בביתם עשו זאת לשם מצוה בלבד, להתנהג כמו אברהם אבינו, בלי כל חשבונות להתכבד באירוח אישים נכבדים.

והנה כשאחד מהאורחים הללו תקע ברכת פרידה בכפו של ר' יעקב, ביקש זה ממנו שיגיד לו את שמו. השיב לו האורח בשאלה, בשביל מה צריך בעל הבית לדעת את שמו. אמר לו ר' יעקב, שבין מאות האנשים המתאכסנים אצלו לרגל בואם אל הצדיק, ישנם כמה וכמה בעלי רוח הקודש, ובהיותו מחונן בטביעת עין להכיר סגולה זו בהבעת פניהם, נוהג הוא לשאול אותם לשמותיהם ורושם אותם בפנקס מיוחד, המיועד לו כספר זכרון ליראי ה' ולחושבי שמו.

האורח, הרבי **יהודה צבי בראנדוויין**, מסטרעטין, אבי שושלת אדמו"רים בגליציה ובצפון סלובקיה, הסכים להגיד את שמו, בתנאי שר' יעקב יתן לו להציץ בפנקס, כדי לראות אם אמנם צדק בשפטו לפי מראה עיניו. האורח בדק ומצא **מאתים ועשרים שמות**, שגם לפי ידיעתו שלו אכן כולם בעלי רוח הקודש, אבל פגם אחד מצא בפנקס, שאיש אחד שכח ר' יעקב לרשום אע"פ שהוא מכירו מקרוב מאד. לשאלת ר' יעקב, מי הוא האיש שנשכח, השיב האורח, שזהו ר' יעקב עצמו. ר' יעקב טען להתנצלותו, שלא מחמת שכחה דילג על עצמו, אלא מטעם פשוט, שהוא אינו במדרגה זו, והאורח עמד על דעתו ודרש שילכו לבקש את הכרעת הצדיק ר' אייזיקל. הלכו שניהם אל הצדיק, ואך נכנסו אליו ובטרם יפתחו פיותיהם הקדימם הצדיק והכריע שהאמת היא כדברי ר' יהודה צבי *.

(תרגום חפשי מהסיפור במלים עבריות ובשימוש־לשון אידישי, המובא ממקור עממי בלתי־מוגדר בספר „פארי חכמי מדינתינו" (כעין „שם הגדולים" לרבני אונגארן) מאת ר' יקותיאל יודא גרינוואלד, ע' צא, סיגט, 1910).

הסיפורים דלהלן, שלא יצוין המקור שנלקחו ממנו, נאספו על־ידי הרב **ישראל ברגר** בספרו „עשר צחצחות", שנדפס בשנת תרס"ו (1906) בפטריקוב שבפולין. המחבר היה לפי מוצאו ממשפחת יהודים פשוטים, והודות לשקידתו והצלחתו בלימודי תורה וחסידות עלה לרבנות, בעיירה לאפוש שבצפון טרנסילבניה ובעוד מקומות בצפון הונגריה ובשנותיו האחרונות רב בקהילת־בית־כנסת חסידי־אשכנזי בבוקארשט בירת רומניה. זמן פעולתו בתקופת־הגבול של ראשית המאה העשרים, בעקב חיתון עלה גם למעמד ה„אצולה" היהודית של צאצאי אדמו"רים. אשתו היתה דור רביעי לר' **מנחם מנדל האגר** מקוסוב (ידוע יותר בתור אבי השושלת הוויז'ניצית), צאצאית לכל שושלות הצדיקים, שאבות אבותיה היו בחיתון עמהן, בין השאר גם נכדת נכדה לבית קאלוב. ר' ישראל ברגר זה חיבר בספרונים אחדים איסופי סיפורים ואגדות על אפיזודות מחייהם

*) מגזעו של ר' יעקב זה יצאה שושלת אדמו"רית בת שני דורות: נכדו ר' אהרן ישעיה פיש מהודאס (מופיע גם ברשימת חברי החברה־קדישא הקאלובית), שנפטר בתרפ"ז, ובנו של זה ר' חזקיה ממאטייסאלקה.

וממעשיהם הנפלאים של גדולי האדמו"רם אבות החסידות, בכל ספרון מדובר בעשרה אישים כאלה, וכך מופיע המספר עשר בשמות הספרים: עשר אורות, עשר קדושות, עשר צחצחות, — וכל צדיק ששמו של המחבר מתיחסת עליו, מציינו המחבר בתואר „זקנינו הרב הקדוש". וכך מציין הוא בראשי העמודים של מערכת ד' לספר „עשר צחצחות" (עמודים 67—76) את „זקנינו הרב הקדוש ר' יצחק אייזיק טויב מקאלוב". בדרך כלל ברורה לשון הרצאתו של הרב ברגר, אבל פה ושם ישנם בה ביטויים נושנים, שיצאו מן השימוש ולא הכל מבינים אותם, וכן קיצורי ראשי־תיבות בלתי שגורים. במקרים כאלה יהא צורך לסטות מהדייקנות שבהעתקה, כדי לעזור לקורא.

„כוכב נשמות". — הרבי שקד על טובתם של בני קהילתו ומחוזו, הנתונים לפיקוחו ולהדרכתו, שיהיה גם להם חלק בכל הטוב והיפה שבאורח החיים של יהודים כשרים, שלא יצטרכו להתבייש בפני רבם ושרבם לא יתבייש בהם. בימיו כבר היו יהודים פזורים בהרבה ישובים קטנים שבמחוז בתור תושבים ותיקים, מדברים בלשון עם הארץ, מחקים הלכי מחשבה והליכות חיים של הגויים ומתרועעים עמהם, וכך מיטשטש והולך האופי היהודי שלהם, בעיקר של הדור הצעיר, שכבר מילדותו נספג בו הדיבור ההונגרי ופג ממנו טעמה של הלשון היהודית־אשכנזית. שוני לשון זה קטע את קשרי ההשפעה שבין הדורות, והרבנים והיהודים המושרשים במסורת האבות שבארצות היהודים שבפולין ובאגפיה חסרים היו יכולת להטות בחורים מתמאדיארים לאורח־החיים ה„פולני". ואילו ר' אייזיקל, שעד גיל 14 ומעלה היה מעורה בלשון ובהווי של סביבתו הכפרית גם הלא־יהודית, לא התקשה למצוא שפה משותפת עם הנוער הסורר־במקצת, והודות לסגולותיו האישיות, המצטרפות ליחסי חיבה וקירבה בינו ובין הבריות, הצליח תמיד למצוא את הטון המתאים להשפיע, לקחת לבבות ולעשות נפשות, „להוציא נשמה'לה מגופו של אדם, לכבסה ולחובטה ולסחטה ולשוטפה, כמו שהגויה מכבסת מלבושים זהומים במימי הנחל, ולהחזירה אח"כ נקיה לתוכו", — כפי שהסביר ר' אייזיקל לאחד מתלמידיו, באידיש עממית פשוטה, כמועתק במסורת שבספר „עשר צחצחות" משמו של אותו תלמיד, כיצד הפך אותו מברנש קל שבקלים ל„יהודי" (לגדול בתורה ולצדיק מדריך לרבים). — ובראש הסיפורים המעטים על מעלליו אלה נביא את הסיפור על מעשהו הקולקטיבי, כיצד ביער מהחתונות שבמחוזו את חיקוי המנהג הנכרי לרקוד בחורים ובחורות בזוגות יחד. וזה לשונו ב„עשר צחצחות", הפרק הקאלובי, סעיף י':

הרב הקדוש ברוב חכמתו והנהגותיו הידועים ביטל לגמרי בגלילותיו את המנהג הרע ומר של הריקודים על החתונות בחורים ובתולות. כי הוא התנה עם כל אנשי הגלילות שלו הנקרא סאבאלטש (הכתיב האידי של שם המחוז סאבולץ'), שבלעדיו אינם רשאים לעשות שום חתונה, כי הוא ירצה להיות בעצמו בכל חתונה, ושתי חתונות לא היו רשאים לעשות ביום אחד בכל גלילותיו, כדי שיוכל להופיע בכל אחת ואחת, וכן היה. וכאשר נתקבצו הבחורים והבתולות והכלי־זמרים (המנגנים) ניגנו בקול, אזי פקד הוא על המנגנים איך ומה ינגנו ויזמרו, ובהציגו לפניהם את ריקודיו הראה להם, כי המה לא ידעו ולא יבינו איך לרקוד ולשמח בשמחה של מצוה. ומובן מאליו, שנפלו אימה

ופחד על כל אלה החוטאים וברחו לנפשותם, כי נתביישו למאוד, ושוב לא באו לשום חתונה, ביודעם שהרב הקדוש יהיה שם.

(לסיפור זה של הרב ברגר יש להעיר, שסידור זה, אם אמנם נעשה, היה אפשרי רק בשנים הראשונות לרבנותו של ר׳ אייזיקל, שכן במשך הזמן גדלה האוכלוסיה בישובי המחוז וכמה מהם אף קיבלו רבנים לעצמם, ומספר הזוגות הנישאים שבמחוז עלה יותר ויותר ממספר ימי השנה הכשרים לעריכת חתונות, וכל שכן ממספר הימים, שבהם איפשר לו מצב בריאותו ללכת ולנסוע לחתונות).

בחורים עבריינים־ליצנים נהפכו לאדמו״רים. — (ט) רבינו זה חו״ז (= חותני זקני) הרב האלקי מקאלוב החזיר אלפי ישראל בתשובה. הוא היה האור הראשון אשר האיר והבריק מניצוצי מרן הבעש״ט במדינת אונגארן (ר׳ הערה בסוף הסיפור). הוא תיקן כמה נפשות שהיו משוקעים, רחמנא ליצלן, בעומק הקליפות במיני עבירות חמורות והחזירם כל כך בתשובה, עד שזכו להיות צדיקים מפורסמים על פני תבל, בעלי מדריגה, אשר מפני כבודם הגדול והקדוש לא אזכיר שמותם בפרוטרוט. אך סיפר אחד מתלמידיו אשר היה גדול הדור מפורסם בגאונות וקדושה ופרישות והעמיד תלמידים הרבה, לומדים וחסידים עובדי שמו יתברך, כי בנעוריו היה הגדול הנ״ל כאחד הקלים ר״ל, והיה רגיל לרקד במחול בחתונות עם אחוזת מרעיו כאחד השחצנים. ופעם אחת היה הרב הקדוש מקאלוב בק״ק טוקאי לשבת־קודש ונסע הנ״ל עם חבר אחד לשם גם הוא לאותה שבת לעשות ליצנות מהצדיק כמנהג הליצנים שבדור. ויהי בבואם בערב שבת קודש אל החדר אשר בו היה הרב הקדוש ישן אז שנת אחרי־צהרים, שבסעודת הלילה יוכל להאריך בישיבה ובזמירות ושמחה ושיחות־תורה עם הבאים למסיבת שולחנו הטהור, והיה שוכב ופניו אל הקיר, הן העידו שני האנשים הנ״ל, שבאותו רגע, כשראו רק השערות שעל ראשו של הקדוש מאחוריו, נתהפך לבבם לשוב בתשובה בהתעוררות שלא הרגישו כמוה זה הרבה שנים. והוא, הקדוש, עמד ממשכבו, ובטרם יתן להם שלום ראו שהוא הלך ישר לבית־המבשלות (= למטבח, כפי שאומרים כיום) ואמר לבעלת הבית בלשונה: את תתכונני לשני אורחים נוספים. שני אנשים צעירים אלה עוד עתידים להיות יהודים כשרים והגונים מאד. — ואח״כ נתן להם שלום, והם נשארו אצלו אף אחר השבת ולא נסעו עוד לביתם ונעשו בעלי תשובה, ועלו מעלה־מעלה עד שנעשו צדיקים מפורסמים בעולם.

ה ע ר ה : כנראה רשם הרב ברגר עפ״י המסורת של משפחת אשתו ,שהקאלובי היה האור הראשון מניצוצי הבעש״ט בהונגריה, והנה מוסיף הוא בהערה, שעל זה כתב לו ידידו, רב מסוים, חיים דויד גרוס, גדול עצום בתורה ומוחבא על שרפרף הרבנות של קהילה נמוכת־דרגה (פטריווא) במחוז מארמורוש, שלפי ידיעתו קדם לקאלובי בהונגריה רבי אהרן מז׳יטומיר, שנשלח מאת רבי לוי יצחק הברדיצ׳וב׳, ובשלוש השנים שעשה בעיר קרולה נספחו אליו כמה וכמה אנשים ללמוד ממנו דרכים בעבודת ה׳, וגם החסידים שבכפר הגדול אשוואר היו מתלמידיו. הרב ברגר מנסה ליישב סתירה זו בדרך ההשערה כדלהלן: „וכנראה בזמן אחד היו, ואולי קדם לו הרב הקדוש בזמן קט, ושניהם כאחד היו טובים מאורות להאיר לבני ישראל דרך הטוב ללמוד תורה לשמה בדחילו ורחימו כדת״. אך כמבאר למעלה אפשר להבין את ראשוניותו של הקאלובי

בהונגריה בפשטות, שהוא היה האדמו"ר הראשון, שנולד וגדל בהונגריה והיה מעורה גם בלשונה יבהווי שלה.

והנה כמה קבלות והזכרות לפעולתו החינוכית בענף תורת הסוד והחסידות.

כבר העתקנו למעלה את מאמרו של הרב־הרבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, בספרו נימוקי אורח חיים, על מדרגתו הרמה של הצדיק הקאלובי, שם נאמר על פעולתו החינוכית:

— — — ובהצנע לכת בסתר ובגלוי לימד את גדולי החסידים תלמידי־חכמים מובהקים גדולים, עובדי ה' באמת ובמסירות־נפש, הנודעים אז באונגארן הישנה, וממנו יתד ממנו פינה, התייסדות החסידות והאמונה.

בספר „זכרון למשה" מאת ר' יוסף הכהן שווארץ (אוראדיה, תרצ"ח) מובא בעמוד 6 בשם הרב שלמה זלמן עהרענרייך, הרב האחרון של קהילת שומלו שהוחרבה בשואה, שהרב חיים יוסף גוטליב מסטרופקוב שבסלובקיה „היה תלמיד הצדיק הקדוש רבינו יצחק אייזיק טויב מקאלוב ותלמיד הצדיק הקדוש הרבי ר' מענדעלע מרימענעב". מהקשר הענינים מובן שם, שהיה תלמידו של הקאלובי לא במדעי ההלכה, אלא בתורת הנסתר.

רבי יצחק יהודה יחיאל ספרין, הצדיק מקומארנו (1806—1874), כותב בספרו „היכל הברכה" לסוף פרשת מטות (דף רז, א): — — — ובילדותי בהיותי כבר עשרים ושמונה שנה (1834) הייתי במדינת אונגארן — — — ובמסיבה הזאת היו שם צדיקים — — — אחד מהר"ר מענדעל תלמיד הרב הקדוש מו"ה אייזיק מקאליף והשני לו מהר"ר זאת וואלף תלמיד הנ"ל — — — ובפיהם היו שגורים כל כתבי האר"י ז"ל על פה ממש — — —

ר' יחזקאל פאנעט (1783—1843), אחרי רבנותו בקהילות הקטנות אוסטריק וטארצאל היה בקארלסבורג רב־המדינה זיבנבירגן, אבי השושלת הרבנית־האדמו"רית לבית פאנט ולנשיאות כולל זיבנברגן, שמושבה היה בעיר המחוז דעיש. רבו העיקרי בחסידות היה ר' מנחם מנדל מרימאנוב, ואחרי פטירת רבו זה היה נוסע אל ר' אייזיקל מקאלוב. על היחסים הקרובים ביניהם ועל גילוי רוח־הקודש באמצעות הקאלובי בשבילו יסופר להלן.

באופן כללי ידוע מהמסורת של זקני קאלוב, שהיו לו עוד ועוד תלמידים רמי דרג ברוחניות, כפי שראינו למעלה גם מהרשימה הארוכה שבפנקסו של ר' יעקב פיש. אבל במקרה לא נזדמן ששמותיהם יירשמו לזכרון בספרים ובסיפורים.

כשמצאו ברופשיץ כופס תחת כופס. — גם בין החסידים־סתם, לא רבנים ולא אדמו"רים, היו אנשים רמי דרגה רוחנית, והמסורה החסידית שמרה כמה הברקות וניצוצות־אור גם מהם.

הנה כי כן מסופר במסורת שבעל פה מעשה בחסידים מסוימים, ששאלו את הצדיק הקאלובי באחד מימיו האחרונים, על מי הוא משאיר אותם, ובתשובה סיפר להם על רבו ר' שמלקא מניקלשבורג, שהיה מוציא נשמות מלוכלכות בחטא, רוחצן ומחזירן

לבעליהן בנקיון גמור, וממנו למד הוא עצמו מלאכה זו, וכעת מציע להם שיחפשו להם רבי בעל יכולת כזו וידבקו בו.

ההמשך מסופר בספרו של ר' דוב בער עהרמאן, דברים ערבים, חלק א' דף לה, ב, וזה לשונו (בשינויי לשון קלים):

חסידי הרב הקדוש מקאלוב — האחים ר' יוזעפף ור' מיכאל מנאנאש ור' מרדכי מטארצאל ור' אהרון מפוטיק, בנו־חורגו של הרה"ק זצ"ל — הלכו אחרי פטירתו של הרה"ק לבקש להם רבי. הרה"ק ר' **צבי הירש** מזידיטשוב ביקש שיישארו אצלו והוא יזריח ויזרים עליהם שפע מכל טוב, ולא רצו להישאר שם. המשיכו את דרכם לפרימישלאן, והרבי ר' **מאיר'ל בא** לקראתם ופנה ישר אל אהרן מפוטיק ואמר: „אתה, האברך מפוטיק, בדרך מעבר להר אבדו לך הטלית והתפילין (הפתעה כללית מעיקה), ואתה חוזר מיד ופוגש ערל אחד שמצאם ומביאם ומבקש חצי עשרימית (מטבע בן 20 פשיטין) בפדיונם, אבל אין לך, ובכן קח ממני מטבע ולך לפדותם". ובכן ראו כאן גילוי רוח הקודש ונדיבות ביחד, ואף על פי כן לא נענו להפצרות ר' מאיר'ל, שיישארו לפחות לשבת קודש, והמשיכו דרכם אל הצדיק ר' **נפתלי** לרופשיץ. כאן החליטו להישאר לשבת הקרובה, אע"פ שלא נהג בהם שום כיבודים והפצרות, ואחרי השבת הודיעו לר' נפתלי, שאצלו מצאו את מקומם, אבל רק עד ביאת המשיח ותחית המתים, ואח"כ יחזרו לקאלוב אל רַבם הקודם ר' איזיקל.

הסיבה להחלטתם מסופרת במסורת שבעל־פה*, כדלהלן (בקירוב):

ברופשיץ מצאו בעל תשובה, שברח מאויהל וכאן מצא את תיקונו. המסורת לא גילתה, מה היה עוונו של אותו פלוני. יתכן שלפי חומרות הנוהג החסידי היה זה מעשה מגונה כל־כך, שלגמרי לא נאה ליחס אותו לכל בר־ישראל שהוא, והעדיפו להעלימו בשתיקה. העיקר, שבסוף ניצח שכלו הטוב של אותו יהודי להרגיש חוסר יכולת לשאת עליו את כתם עוונו לצמיתות והלך לאויהל, לבקש תיקון תשובה מרבי משה טייטלבוים. אך ר' משה תחת לעזור לו לפרוק את נטל העוון מעל נפשו, הוסיף להכבידו עליו בשרשרת סיגופים ועלבונות, עד שבסוף התחרט האיש על בואו לאויהל יותר משהתחרט על העוון. וכשקלט שמועה, שר' נפתלי מרופשיץ נותן טיפול טוב יותר, ברח אליו. ואכן קיבל אותו ר' נפתלי בסבר פנים יפות, בירך אותו על עצם הרעיון והרצון לשפר את יחסיו עם אבינו שבשמים והזמינהו להתארח אצלו ימים אחדים. כל יום קיבל אותו ל„שיחת חברים", נטע בו את ההכרה בהבדל הרמה שבין הבורא לברואיו ובחסד הגדול מצד הבורא לברואיו השפלים ולתת להם הזדמנות ואפשרות להתרומם ולהתקרב אליו. בהמשך השיחות הסביר לו ר' נפתלי את האמצעים שניתנו לאדם, כיצד להתקרב אל

---

*) בעצם כל הסיפורים על אודותיו מקורם במסורת שבעל־פה, ואף אם לפנינו הנה כבר מודפסים בספרים, שכן לא היו ליד האדמו"רים כרוניקאים שירשמו כל אירוע בשעת התרחשותו. בשם „מסורת שבעל פה" הננו מציינים אירועים, שעד לדורנו לא הגיעו לכותבי ספרים והתגלגלו בסיפור חי מאיש לאיש, עד שמישהו פיסמם ברשימה בעתון או בקובץ. המסופר כאן פירסם יהודה רזמיווש בעתון „שערים" מיום ב' בכסלו תשי"ד (27.11.53).

בוראו צעד אחר צעד על־ידי מעשים טובים והגונים וכיצד להמנע ממעשים לא טובים ולא הוגנים, ההודפים חזרה להתרחקות. במהלך השיחות הרגיש האיש יותר ויותר, מה גדול הנזק שגרם לנפשו והיה מרבה להתבודד ולהתמוגג בדמעות של חרטה ומספר אחר־כך לר׳ נפתלי על חוויותיו, ואחרי שהדמעות הרחיצוהו יפה־יפה היה ר׳ נפתלי משוחח אתו על הדרגה הגבוהה שאדם מגיע אליה כשנטהר מעוונותיו, ושיחות אלו פעלו על נפשו של החוזר בתשובה כמו הגיהוץ שלאחר הכיבוס. כך ראו ארבעת החסידים מהונגריה, כי דרכם הוליכתם אל כובס הנשמות, כפי שציווה רבם הקאלובי, שגם הוא החזיר חוטאים בתשובה בלי סיגופים ובלי גידופים, ולכן דבקו בר׳ נפתלי הרופשיצי.

האמנות שבשמחה ביסורים. — מאיגרת־בקשתו של ר׳ אייזיקל לראשי הקהילה ומנהיגי קהילות המחוז בדבר הוספה למשכורתו (כמובא להלן בהעתק האיגרת), שכתב בהיותו שתים־עשרה שנה ברבנות הקאלובית, רואים אנו, שבזמן בואו שמה, בגיל 30, כבר היה ,,איש חלוש בטבע״, ומאז, כפי שכותב, ,,ניתוסף לי, בעוונותי, כמה מיני חולשות, לא עליכם״. ובהמשך הוא מודיע, שבגלל החולשות הללו מוכרח הוא לילך לק״ק אובן ישן אחר הפסח, כי כן ציוו עליו כמה רופאים ואמרו לו שהרפואה לדבר זה צריכה הוצאה מרובה.

מדיבורו ב,,כמה מיני חולשות״ נראה, שבכינוי ,,חולשה״ נתכוון ל,,מחלה״, ואולי נזהר לא לפתוח פה למרעין בישין במשיכת כינוי חולה לעצמו, ואם אמר בלשון אשכנז ,,שוואך״ כתב בלשון הקודש ,,חלוש״. ומההכרח לנסוע לאובן ישן (החלק הצפוני־מערבי של בודאפשט), — שבקירבתה מעיינות־המרפא החמים, — שההתרפאות שם כרוכה בהוצאה מרובה, מסתבר להניח, שאותה מחלה היתה מחלת־העור הקשה, שכידוע הטרידה אותו מגיל צעיר ולא הרפתה ממנו עד סוף ימיו. כמשוער על סמך הסימפטומים היתה זאת גרדת, מחלת־עור טפילית מידבקת, שנגרמה על־ידי קרציות, שקיננו בתוך עורו בשטחים נרחבים של גופו ופרו ורבו בתוכו. בבית הוריו ובבית דודו־חותנו ודאי חי בתנאי־נקיון מניחים את הדעת ולא נזדמן לו ,,להשיג״ שם מושבה של קרציות, שתשתכן לה בתוך עורו. אבל כמבואר למעלה (עמ׳ 81) עשה כמה שנים בתור בחור ואח״כ בתור ,,פרוש״ ו,,יושב״, בתור גולה למקומות תורה וחסידות, וכל כמה שחסך את הזמן היקר ומיעט בשינה, כמו ששנינו במסכת ,,קנין תורה״ (אבות ו׳, ו׳), הספיק הזמן לאיזה נחיל של קרציות, שתעה מגופו של שוכב־בית־מדרש אחר, למצוא לו מנוחה ונחלה בעורו של ר׳ אייזיקל. יתכן, שהרחצה במי מעיין המרפא באובן המיתה כמה וכמה קרציות שבעורו והמציאה לו מנוחה מזלילתן בו לזמן־מה, אבל מעטות ביניהן הצליחו לשרוד לפליטה ולהתחזק במשך הזמן עד כדי יכולת להוליד דור חדש ולחדש לו את יסוריו. אך אם נתכוונו לטורדו מההגייה במחשבות בתורה ובעבודת הבורא, העלו חרס בידם, באשר מחונן או מושלם היה בגבורת־נפש עילאית להמשיך בעיסוקו הגופני והרוחני בלא לשים לב למה שאותן קרציות עושות בתוך עורו ובשרו. על כל פנים היה זקוק לפעמים לפשוט בגדים מעליו ואף להתגרד, ולפיכך הוכרח למעט בנסיעות ובשהיות זמן רב מחוץ לביתו, וכך הוא כותב באיגרת־הבקשה שהזכרנו, שבגלל ה,,חולשות״ שניתווספו ,,אין אני יכול לטלטל עצמי ולנסוע בכפרים אצל יחידי סגולה

דהגליל". כי רב, שגליל רבנותו כלל גם כפרים שבסביבה, היה צריך לנסוע מפעם לפעם לפקוד את פזורי צאן מרעיתו, כדי לחזק את תחושת שייכותם לעדת ישראל ולהדריכם ולהזהירם לשמירת המצוות וכיצד לעמוד בפני כל מיני מכשולים ומכשילים, המעכבים במיוחד את היהודי הבודד בין הנכרים משמירת יהדותו. בהתחלה ודאי היה גם ר' אייזיקל נוסע לכפריו ולעיירותיו שבמחוז, וכפי שראינו אף נטל על עצמו לפאר בנוכחותו כל חתונה וחתונה, כדי להרחיק את הבחורים והבחורות מן העבירה של ריקודים בזוגות. „מסעי הרועה" לאותם „יחידי סגולה" בודדים שבכפרים היו גם מקורות הכנסה לכבוד הרב, שכן איזה חוכר כפרי לא יפתח את ידו לרווחה, להעניק לרב מתת־כבוד כערכו הרם וכערך הבאת התורה לביתו הנידח? והמניעה לנסיעות לכפרים מנעה מהרב לא רק אפשרות למילוי תפקידו בסביבה, אלא גם סתמה מקור להשלמת פרנסתו.

כך היה מצבו בשנת ה־42 לחייו וה־12 לרבנותו. אז עוד היה דורש ברופאים ונוסע בענין זה לאובן ישן. בגיל מתקדם יותר כנראה כבר לא הירבה לשקוד על נסיונות להירפא, אלא התרגל למצבו כמות שהוא, ועל זה מסופר במסורת החסידית, כנדפס בספר „עשר צחצחות" ועוד ספרים וגם בעתון „שערים" שהזכרנו, כפי שנעתיק להלן.

לעת זקנה הציקה לו הגרדת עד כדי כך, שלעתים קרובות לא היה ביכולתו לסבול את הבגדים על גופו, והיה מכסה את גופו במלבושי־כסות של נייר ומהלך יחף או בנעלי קש, ואפילו הכיסוי לראשו היה עשוי נייר, רק ה„ארבע כנפות" לקיום מצות ציצית היה בד, ולפעמים היתה גם תלבושת זו קשה מדי בשבילו והיה שוכב ערום לגמרי. במצבו זה היה משמש אותו תלמידו הצדיק ר' שאול, שלא נשתמרו פרטים נוספים על מעמדו בחיים ובחברה, אבל משמירת זכרון שמו ותוארו „הצדיק" יש לשער, שבזמנו היה ידוע גם הוא בתור רבי חסידי, שיצק מים על ידי הצדיק הקאלובי ונתכבד כאדם גדול במדרגתו בעבודת הבורא. מסופר, שפעם אחת כשנכנס לחדרו של ר' אייזיקל ומצאו במערומיו, שאלהו הרבי „איך אני נראה כעת?" השיב ר' שאול: „כמו אדם הראשון קודם החטא". אישר לו ר' אייזיקל שקלע אל האמת.

פעם שאלהו רופא, איך יכול הוא לסבול את יסוריו הקשים? וכי זהו בגדר האנושי לסבול כזאת? השיבהו הרב, שכידוע ממרקין היסורים את עוונותו של אדם וממתיקין את דינו שלמעלה. והנה כשעבר על אדם זמן מסוים וזכה לקבל יסורים ולשאתם כל הזמן ההוא באהבה בלא להרהר ולהתרעם על מידותיו יתברך, הרי שרכש לו רכוש גדול ובודאי הוא מתענג על זה הזמן שעברו עליו היסורים, שהיסורים שמכבר הלא עתה אינו מרגישם. על כן יכול הוא לקבל גם יסוריו שבהווה בעזרת הכוח המחייה שנשאר לו מיסוריו שמהזמן הקודם ולהרגיש בהם תוספת לטובה שהוענקה לו בעבר.

נוסח אחר או מקרה אחר: לתמיהת הרופא, כיצד יכול הצדיק לזמר תוך נשיאת מכאוביו הגדולים, סיפר לו הצדיק מעשה ברועה שהיה מהלך לפני עדרו באפלה שבמעבה היער ומוליכו בקולות הניגונים שהוציא מחלילו. הפיל קצהו של ענף אחד את החליל מידו ובחשכה לא יכול למצאו. המשיך הרועה את דרכו בקול בכי והצאן המשיכו ללכת

אחרי קול בכיו. כי גם ביסורים יש יופי ואור, ומי שלמד לתפוס יופי מאיר זה, נעזר הוא בו למציאת דרכו באפלה שמסביבו.

בצרור הקטעים הנפתח בזה נביא סיפורי אירועים ממעמדו של הצדיק הקאלובי בתור בעל רוח הקודש ומקשר חי בין הבורא ובין ברואיו, כפי שנשתמרו הסיפורים במסורת החסידית ונאספו בספרים. לפני עשרות שנים, כשהדברים נמסרו להדפסה, לא היה אפשרי, שאיש משכיל יבטא בשפתיו סיפור כזה בלי ליגלוג, או, לפחות, חיוך סלחני־זלזלני. אך מאז כבשו להם שוחרי הפאראפסיכולוגיה מאמינים לכל מיני סיפורים על אירועם „בלתי אפשריים", על מגעים בין רוחות בר־מינגים ובין בני־אדם חיים, על הופעות של רוחות כאלה בטירות של משפחות־אצולה עתיקות, ביחוד בפינות נידחות באנגליה, בלא שאנשי המדעים הריאליים יוכלו לאשר או להכחיש את הסיפורים הללו, — כבר מותר לדבר בהם בלי ליגלוג ובלי כפירה מוחלטת. מאידך אין הכרח לקבלם כאמת מוחלטת בכל פרט ופרט, שכן בדרך הטבע משתחק ומתלטש סיפור פולקלורי ולפעמים מתגדל ומסתעף, במהלך נדודיו מפה לפה, עד שהמוסר הראשון יתקשה להכירו כשיחזור אליו אחרי שעבר 2—3 מסירות. על כל פנים, אם גם אין הכרח ואין יכולת לקבל את כל הפרטים כאמיתות מוחלטות, מדגימים הם את השאיפות וההערכות שהיו רווחות בעם ושימשו רקע לעיצוב דמותם המאוחלת והמיוחלת של אישים וסדרים ואירועים בחיי האומה.

הקטעים דלהלן הם כמעט כולם מהאוסף של הרב ישראל בערגער „עשר צחצחות", מהפרק על הרבי מקאלוב, ונפתח באותו קטע, שגם הוא העתיק אותו לראש האוסף שלו מהספר **שמן הטוב** לר׳ **אברהם שמחה בונם חיים מיכלזאהן** (פיעטרקוב, תרס״ה), וזה לשונו (בתיקונים ושינויים קלים, כדרכנו בהעתקות הללו):

בספר שמן הטוב בחלק סיפורים אות כ״ג, וזה הלשון: סיפר הרב הקדוש מראזווידוב מקדושת הגאון הקדוש ר׳ אייזיקל האבד״ק קאלוב, תלמיד הרב ר׳ שמלקא, והוא היה בעל יסורים, כינים תחת העור, והיה לבוש הכתונת והטלית־קטן, וסודר שעליו ומצנפת היה מנייר, ותפילותיו היו מעין רבו מניקלשפורג וכל השומע תפילתו היה יוצא מגופניות, וכל סידורי תנועותיו מניגוני היחוד של קודשא־בריך־הוא ושכינתיה, מעין געגועי חתן וכלה בלשון לעז כמו שלנו באשכנזית או באונגארית (כלה, היכן את, חתן, לאן אתה הולך) וכדומה. והרבי ר׳ שמלקא אחרי ההגדה של פסח אמר: אינני מבין את ההגדה שלו (של אייזיקל מאונגארן), אולי אומר בלשון אונגאריש. וכן הוה (— שהיה משלב אמרי דבקות בלשון עממים שבארץ מולדתו). והרב הקדוש מצאנז בבואו לבית־המדרש בליל שבת לקידוש הקיף את הבימה ז׳ פעמים — — ואח״כ התחיל לומר ניגון של הרב הקדוש מקאלוב (שבלשון אשכנז הנ״ל: כלה, וואו ביסטו וכו׳) ושלום עליכם וכו׳, עד שאזלו כוחותיו הגופניים מרוב התלהבות. כך היה בכל שבת. אשרי עין ראתה כל אלה.

עד כאן לשון המסורת שבספר **שמן הטוב**, ועל זה מוסיף בעל **עשר צחצחות** מהמסופר בשם ר׳ שמלקא על ההגדה של הקאלובי אצלו משמע, „שגם או בימי עלומיו טרם מלאות לו ל׳ שנה, כבר היה גדול ומתנהג על פי מידותיו הנפלאות".

מהערה זו של בעל **עשר צחצחות** נראה, שלפי ידיעתו שלו היה ר' אייזיקל תלמיד „יושב" אצל הר"ש מניקלסבורג עד לגיל 30, עד שהתחיל לשמש ברבנות (כמשמע מהחרות על מצבת קברו), או שהיה נוסע אליו לחג המצות, כל עוד לא נתחייב לערוך „סדר" לחסידים שבאים אליו. אך מכיוון שלפי הידוע היה ר' אייזיקל בן 27 בעת פטירת רבו ר' שמלקא, הרינו למדים מהמסורת המובאת בספר **שמן הטוב** (במידה שאפשר לסמוך על דיוקה), שעלייתו של הר"א טויב למדרגות גבוהות בעבודת הבורא חלה כמה שנים קודם לשנתו ה־30.

על הניגונים ועל הזמרים בלעז (= באידיש) ובהונגרית של ר' אייזיקל ידובר להלן בריכוז מיוחד, וכעת נמשיך בלקט קטעים מספר **עשר צחצחות**.

שלושת האבות בליל הסדר אצל הרבי. — נתחיל בסדר ליל פסח. — במאמר הקודם כבר קראנו את הערת הר"ש מניקלסבורג, רבו של הקאלובי, על המדרגה הגבוהה של הסדר שלו, שאפילו רבו נבצר ממנו לעקוב אותו לרמה כזו. ורבי **יעקב יצחק, ה„חוזה" מלובלין**, שכמעט כל גדולי אבות החסידות שבדורו שאבו באמצעותו מתורת ר' **דוב**, המגיד ממזריטש, ראש ההנהגה אחרי הבעש"ט, אמר על סדר ליל פסח של הרב מקאלוב, שהוא יחיד בדורו ואין אור כזה בכל העולם.

בין הניגונים היפים, שהקאלובי העלה אותם למדרגה גבוהה בעבודת הבורא, היה לו ניגון יפה מאד בשביל הפיוט „אדיר במלוכה" שבהגדה של פסח, שירש אותו מרבי דוב המגיד ממזריטש, ור' אייזיקל אמר, שהרבי ר' דוב לקח אותו מרועה אחד בשדה, מפני שזהו שיר שהלויים היו אומרים אותו בבית המקדש. ולבעל עשר צחצחות היתה ידיעה משמיעה עצמית, שניגון זה היה שגור בפי הרבי ר' **משה דויד מטשורטקוב**, בנו של ר' **ישראל** מרוז'ין, שהגיע אליו בירושה ישירה מאבות לבנים מאבי משפחתם, מהמגיד ממזריטש. ואגב מזכיר המחבר מסורת אחרת על ניגון בשביל פרק **על נהרות בבל**, שלקח הרב הקדוש מקאלוב מאת רועה אחד בשדה.

כשהרבי ר' **משה חיים**, בנו של ר' אייזיקל, היה סמוך על שולחן חותנו, הרבי ר' צבי הירש מזידיטשוב, בשנים הראשונות אחרי חתונתו, ביקש ר' אייזיקל באחת מהשנים, שהזוג הצעיר יבוא לחוג אצלו את חג הפסח. הרבנית הצעירה מרת רייזל סירבה, ורק בקושי עלה בידי אביה לשכנעה בשידוליו שתסכים להכיר גם את הסדר של חותנה הקדוש, אחרי שכבר מכירה את הסדר שלו.

הזדיטשובי היה דרכו להסב אל הסדר תיכף אחרי התפילה, כדי שיספיק לאכול אפיקומן ולגמור את הלל קודם חצות, כהוראת ההלכה, שהתחליף לאכילת בשר קרבן הפסח ייעשה תוך הזמן שהיה כשר לאכילת הפסח עצמו. ואילו ר' אייזיקל התהלך בבית אנה ואנה והתעסק בהכנות שאין להן סוף. וכניכר היתה מגמתו לסחוב את הזמן ללא צורך כדי להשהות את התחלת הסדר. הדבר היה למורת רוחה של האורחת הצעירה, כי בבית אביה לא הסכינה להתנהגות כזאת, רחוקה משיגרת הנוהג של יהודים כשרים. ומה גדלה השתוממותה, כשהישיבה הבטלה שנמשכה עד סמוך לשעה 11 הופסקה פתאום כשחותנה פותח את החלון, והנה ניגשת ונעמדת לפני הבית מרכבה רתומה לשני סוסים ובה יושבים אדונים וגבירות, והרבי מקבל את פניהם בידידות ומתחבק ומתנשק עמהם,

ומשוחחים אתו כידידים ותיקים. אחרי שהות קצרה פיצפץ אחד מהם בשוט על הסוסים ונסעו לדרכם, והרבי סגר את החלון ופתח בעריכת הסדר. האורחת הצעירה הרגישה מבוכה מדכאה מהתנהגות משונה כזאת ולא היה לה פתחון פה לדרוש ביאורים. גם בעלה לא ידע איך להסביר, רק לומר, שאביו יודע מה הוא עושה, אבל זה לא סיפק אותה בשום פנים, שכן גם לה יש אב שאינו קוטל קנים והוא לעולם אינו עושה כך. כשנסעה הביתה אחרי החג ואביה שאל אותה, מה ראתה אצל חמיה, סיפרה לו בתרעומת רבה את חוויותיה מליל הסדר הראשון. אמר לה אביה: דעי לך, שהאדונים והגבירות שראית היו שלושת האבות וארבע האימהות, כי חמיך הקדוש לא רצה לישב אל הסדר עד שיבוא קץ הגאולה ונעשה רעש גדול בעולמות העליונים, עד שבאו האבות והאימהות הקדושים ואמרו לו, שעדיין לא הגיע הזמן.

ה ע ר ת ה מ ת ר ג ם . מביקורם של האבות והאימהות אצל הקאלובי בליל הסדר אכן מאומתת קביעתו של החוזה מלובלין, שבכל העולם אין אור גדול כמו בסדר ליל הפסח שלו. בשביל המשועבדים לאמונת הכפירה אין כאן שום בעיות, שכן המדע הנסיוני אינו אחראי לגוזמאותיהם של בידי פלאים ומאמיניהם. ואילו החפשים לחוש בסיפור זה, כמו באחרים, גרעין של אמת, זכאים לקבל הסבר לכך, במה נשתנה הצדיק הקאלובי משאר גדולי הצדיקים שבדורו שהם היו מסוגלים לחזות אף ממרחקים את אור הקדושה ששרר עליו, ואילו הוא שימש לו אכסניה ממשית מקרוב.

המדע הפאראפסיכולוגי כבר יודע על אפשרות מציאותן של נשמות חיים, שהן שונות בסגולתן להיות במגע מיטאפיסי עם עולמות עליונים. ישנן נשמות שהביאו עמהן סגולה זו כשבאו לעולם הזה ונותנות לגושאיהן את הכושר לחזות עתידות, לתפוס אירועים חמריים ונפשיים ממרחקי זמן ומקום ולקבל באינטואיציה הסברים לתופעות הבריאה, בלי שנוכל לשער את הסיבה ליכלתם זו. אבל יכיל להיות בכך גם מן הטבע העל־טבעי, שאדם המתמסר לחוויות מיסטיות שבהעפלה להתקרבות אל האלוהות או לרוח נאצלת ממרום, מגיע ליכולת לתפוס רטטים וזרימות שמאחורי הפרגוד שמעבר לעולם הגשמי, ויש שגם בעיניו, המשמשות אספקלריא של נפשו, ובמאור פניו מורגש משהו שונה מההוויה הפשוטה של יתר הבריות, וביכלתו של אדם כזה להזרים רצונות ותחושות לבאים אתו במגע, ויש שאפילו בהעברה חד־צדדית בלי מגע כל שהוא. בהתאם לשוני בעוצמת ההתמסרות המיסטית שונה גם כושר התפיסה הטראנסצנדנטאלית לפי הטבע העל־טבעי וגם כושר ההקרנה מנפשו. כמובן איננו יכולים ואיננו רשאים לקבוע גבולות לרצון האלוהי על מי להשרות מרוח קדשו ובאיזו מידה, אבל הדעת נותנת, שמידת עוצמתה של ההשראה מותנית במידת הזדהות רצייתו של האדם עם הרצון העליון. יתכן איפוא, שאחד פלוני, נין ונכד לדורות של צדיקים קדושי עליון, או בעל שאפתנות עזה להגיע למדרגה גבוהה, ירגיל את עצמו להתפלל בהתלהבות עצומה, שתעשה רושם אדיר על הקהל, כמו מישחקו של שחקן אמן עילאי, המסוגל לחיות את תפקידו בשלימות כובשת, אבל מכיון שיקוד־אש זה מקורו יותר באהבת עצמו של האיש מאשר באהבתו את ה׳, מנותק הוא מקשר עליון ואינו מיועד לקשר בין הבורא לברואיו. וכן אפשרי, שאחד מנסה לקנות לו קשר זה במחיר היקר של הינתקות מהעולם הזה ומהבריאה והבריאים, הינתקות שלימה או חלקית, אבל העדר הקשר של האיש אל העולם הזה מונע ממנו את היכולת לשמש מקשר בינו ובין העולם העליון ולשרת בכך את התכלית הרצויה לעליון יתברך.

ולכן נדירה האפשרות שיזכה להשראה שתהא ניכרת בעולם שמסביבו. ואילו הצדיק, שעובד את ה׳ אך ורק מאהבה, בלי כל חשבונות לטובת־הנאה ולכבוד ולפירסום וקשריו מהודקים עם הבורא וגם עם ברואיו, אדם החי עם הבריות שבעולם הזה ומעלה את החיים הארציים לקדושה עליונה, הוא הרצוי ביותר לקבלת ההשראה העליונה בתור שליח להשפיע ממנה כלפי מטה, בחינת „סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלוהים עולים ויורדים בו״. והרי מאותו הזמן אין ידיעה על צדיק אחר, שיהא מקושר כל־כך ב ש נ י העולמות, כמו ר׳ אייזיקל.

ועוד ימי מקרא קודש. — והנה מעשה מחג השבועות. — פעם אחרת היתה הרבנית הצעירה רייזל בת רבי **צבי הירש** מזידיטשוב עם בעלה הרבי משה חיים טויב בבית חמיה ר׳ אייזיקל בחג השבועות בקאלוב. כשחזרו לזידיטשוב ואביה ביקש ממנה, שתספר לו מהנהגת הצדיק הקאלובי, סיפרה לו, שבערב יום־טוב אחרי צהריים שכב לישון קצת, שיוכל להיות ער כל הלילה, כנהוג. והיה ישן שינה רצופה אחת עד יום שני של שבועות, עד שבני הבית החלו חוששים ודואגים ואשתו הרבנית לבשה עוז לעוררו משנתו. אח״כ הלך להתפלל בציבור, עבר לפני התיבה וקרא בתורה. לא הטריח את הציבור באמירת „אקדמות״, כי בינתיים כבר נודע לו, שהציבור יצא ידי חובת אמירת „אקדמות״ ביום אתמול, אבל בקריאת התורה לא התחשב בכך, אלא קרא פרשת „בחודש השלישי״ ומעמד הר סיני, שקוראים בראשון של שבועות. על זה אמר הזידיטשובי: — חבל, חבל שעוררוהו. הוא כבר הגיע להיכלו של משיח, ואילמלא עקרוהו משם בכוח לפני הזמן, אפשר שהיה מצליח בהפצרותיו לפעול, שמשיח צדקנו כבר יבוא.

אילו נפלה השאלה בדבר קריאת התורה במקרה כזה ביום ב׳ דשבועות לעיונו של אמן הפלפול בהלכה בשעת רווחה ליישוב הדעת, היה יכול למצוא בה פנים לכאן ולכאן באריכות שאין לה סוף. לר׳ אייזיקל לא היתה שהות לכך, כי בחג השבועות שבכל שנה ושנה כשהיה קורא בתורה פרשת החודש השלישי, היה חי מחדש את מעמד הר סיני לקבלת התורה, ואחרי שעוררוהו וראה את עצמו בבוקר של יום גדול זה, לא היה ביכלתו להשהות את עמידתו לקבלת התורה למען חיטוטים בהלכות קריאת התורה, והלך במהרה על מנת לעשות כפי שתורהו ההשראה בשעת מעשה. ואכן הורתה אותו כהוגן, שכן מקום שיש רק יום אחד בחג השבועות, כגון בארץ־ישראל, מסתפקים בקריאת מתן תורה ואין קוראים על חג הקציר.

כמו בקבלת התורה כך גם בכתיבת התורה הלך בדרך מיוחדת שסלל לעצמו. בדורות האחרונים היה מקובל וידוע, שבידי אחד מצאצאי הקאלובי זצ״ל נמצא בכתב־יד קורסיבי שלו העתק של כל התורה כולה מראשה ועד סופה. אבל לא נשתמרה שום קבלה על נימוק שהניעו לכתיבה זו, ונשאר מקום לרבנים חסידים להמציא לו בהשערותיהם נימוקים שבהלכה. אחד משער, אבל לא בוודאות: כידוע מצווה מן התורה, שכל אדם יכתוב ספר־תורה לעצמו על גבי קלף כשר, בכתב־סת״ם כשר, שהספר יהיה כשר לקריאה בציבור, אבל מכיוון שלא כל אחד יכול לקיים מצווה זו בשלימותה (ואין מקום לכל ספרי התורה, שהיו צריכים להיכתב על־ידי היהודים שבכל הדורות), התחכמו לצאת ידי חובה כשיעשה כל אחד את הסופר־סת״ם שליח לכתוב במקומו אות אחת בספר תורה שכתב בשביל מישהו. ובכן למראה כתבו של הרבי הקאלובי חשב רב אחד, שמא

מצווה על כל אחד לכתוב תורה שלימה בעצם ידו, ומוטב שיכתוב תורה שלימה אפילו בכתב־הדיוט קורסיבי ולצאת בו ידי חובה, מלכתוב אות־סת״ם אחת על ידי שליח; לפי השערה אחרת „אפשר דטעמו של הרב הקדוש בכתיבה זו היה, מפני שהחמיר על עצמו לא ללמוד תורה שבכתב מחומשים הנדפסים, שמא נדפסו על ידי נכרים או מינים, לכן כתב בכתב־יד ללמוד מתוכו״.

ה ע ר ת ה מ ת ר ג ם : ההשערה הראשונה רק מפוקפקת; השניה רחוקה מהתקבל על הדעת, שכן אין שום נקודת־אחיזה לאסור לימוד בחומש, שהעבודה הטכנית של הדפסתו נעשתה בידי נכרים, שכרגיל יודעים לקרוא בחומש לכל היותר את מיספרי העמודים. אפשר להציע השערה אחרת, פשוטה יותר וסבירה יותר: לצרכי תירגול בקריאת התורה לציבור בבית־הכנסת בניגון הטעמים היה הרבי זקוק לנוסח שבלי ניקוד ובלי סימני הטעמים. ואם לא היה לו נוסח כזה במודפס (כמו „תיקון סופרים״ בזמננו), עשהו לעצמו בכתב־יד.

מעשה בבעל־תפילה לימים נוראים. — פעם ביקשו אנשי קאלוב לקבל חזן לימים נוראים ושאלו לדעתו של הרב. השיב להם במעשה שהיה, וזה לשונו (בקירוב): פעם הלכתי בדרך ולפנות ערב הגעתי לעיר אחת בהיותי רעב מאוד, אבל בהיות הזמן סמוך למנחה הלכתי לבית הכנסת והתפללתי מנחה עם הציבור. המנחה נגמרה כחצי שעה לפני תפילת ערבית והרעב הציק לי מאד, אבל התחזקתי בלבי להמתין עד אחרי מעריב. התחלנו להתפלל תפילת ערבית בשעתה. עברנו ברכה ראשונה בקצב רגיל של תפילת חול והתחלנו ברכת **אהבת עולם**, ולמרבה תמהוני ורעבוני פתחו בזימרה, כאילו היה זה לילה של יום טוב. והניגון מתמשך ומסתלסל והולך, ורק אחרי כשעתיים הגיעו לסוף הברכה. ממנה והלאה המשיכו בלי זימרה, אבל בנעימה יומטובית ובלי חיפזון. אחרי התפילה שאלתי את האנשים שבקירבתי, מה טיבה של זימרה זו, ואף הם לא ידעו טעמה, רק זאת ידעו לומר לי, כי אחרי התפילה תהיה סעודה גדולה בבית החברה ושם יקראו מהפינקס של החברה את טעמו של המנהג. שאלתי את האנשים, אם עושים כך בכל שנה הרי כבר שמעו בשנה שעברה את סיפור המעשה. השיבו לי, שזה כתוב בלשון הקודש והם לא הבינו. הקהל התחיל יוצא למקום הסעודה וגם אני הלכתי, אחרי שהשקטתי קצת את רעבוני הקשבתי לקריאת הסיפור מהפינקס ונודע לי פשר הדבר.

לפני שנים רבות היה במועצה של עיר זו קיטרוג גדול על היהודים ונגזרה גזירה לגרש את כולם מהעיר ביום אחד, ומי שיישאר בה עד סופו של אותו יום, יהיו הוא ונפשות ביתו ורכושו הפקר לתושבי העיר לעשות בהם כטוב בעיניהם. ההחלטה היתה להחזיק את הגזירה בסודיות עד היום האחרון, כדי שלא יספיקו למכור את בתיהם ורכושם ויהיו הם להרג ורכושם לבז. והיתה שם מטרוניתא אחת, שבלעדיה לא נעשה שום דבר, והיא היתה מחבבת מאד את היהודים והלכה בסתר אל ראש הקהל של היהודים וסיפרה לו את הגזירה הזאת בדמעות שליש, והודיעו לרבה של הקהילה וגזר תענית ואמירת סליחות, וקול ישועה עדיין לא נשמע, והערלים היו מוכנים ליום המיועד להינקם ביהודים חס ושלום. עמד שמש הקהילה ואמר: אני אודיעכם בשל מי באה הרעה הזאת. כי בימים הנוראים התפלל לפנינו חזן אחד, פלוני בן פלוני, שקץ מתועב שטימא והשחית את כל תפילותינו ותחנוניגו, וממנו נגרם לנו הקיטרוג למעלה ונגזרה הגזירה. ועתה

אין כאן שום תקנה אחרת אלא לקבוע ולעשות מחדש את כל עונת הרחמים והסליחות של חודש אלול ותשרי ולנהוג כימי אלול וראש השנה ועשרת ימי־תשובה ויום כיפור, וכל איש ישוב מדרכו הרעה וישקיף השם ממרום ויראה וירחם. ובכן נמנו וגמרו והחליטו לעשות כדבר השמש הזקן, ויום הכיפורים השני שקבעו להם חל ביום שנועד להוצאת הגזירה לפועל, והשמש היה להם שליח ציבור לניהול התפילות, וכשבאו כל האנשים והנשים והטף בבוקר של יום־הכיפורים לבית־הכנסת בצום ובכל שאר העינויים כדת וכדין, הכריז השמש לפניהם שהוא רואה שהגזירה עדיין לא נתבטלה וצריך להתחזק מאד בתחנונים לעורר רחמי שמים, וכך עשו כל היום. כשהגיעו לסוף תפילת נעילה וכל העם קראו שבע פעמים „ה' הוא האלוהים" בדביקות עצומה עד כלות הנפש, ובאותו רגע נאספו הערלים להתנפל על היהודים שבבית הכנסת ולהשמידם, הוכו פתאום בטירוף והיכו מכות חרב וגרזן איש ברעהו ואדמת הכיכר נתמלאה פצועים והרוגים ואשר שרדו שלמים נמלטו על נפשותיהם איש לביתו. וכשגמרו המתפללים את הקדיש הכריז השמש: „ברוך השם, נתבטלה הגזירה"! התחילו להתפלל ערבית בחפזון, כנהוג לפריקת עול הצום הארוך. הרעים עליהם השמש: „לא כן, בני! אל נמהר לקלקל מה שתיקנו"! ונשאר לפני התיבה גם לתפילת ערבית וכשהגיעו לברכת „אהבת עולם" תקפה אותם דביקות עצומה עד כלות הנפש, פצחו בניגון וזימרו את הברכה הזאת כשעתיים, ואחר כך גמרו את שאר התפילה במתינות ובנעימה של יום־טוב והלכו לבתיהם בשמחה. אז רשמו בפינקס את פרשת המאורע ואת החלטתם להתפלל בערב זה מדי שנה בשנה תפילת ערבית של יום טוב ולהאריך כשעתיים באמירת **אהבת עולם** בזימרה למזכרת אהבה לתורה ולמצוות ולעשות אחרי התפילה סעודת הודיה.

זהו מה שראיתי — סיים הרבי את סיפורו — ומעתה תדעו להשגיח, את מי אתם מעמידים לפני התיבה להתפלל בעדכם בימים נוראים.

כידוע היה הרבי הקאלובי מפורסם לשבחים רבים בתור מנעים זמירות, כפי שכבר הבאנו מזכרונותיו של ר' דוב מבוליחוב וגם מהסיפורים על גדולי האדמו"רים שהיו מזמרים את ניגוניו, וכן קראנו על גדולתו הזימרתית של רבו ר"ש מניקלסבורג, שגם ממנו קיבל ר' אייזיקל. מהסיפור דלהלן מתגלה, שפירסומו הזימרתי הגיע אפילו לבתי היהודים הבודדים שבכפרים הרחוקים שבגליל רבנותו.

פעם, לרגל ביקורו של הרב אצל חוכר יהודי בודד, פנה אליו המארח בבקשה צנועה, שיואיל בטובו לשיר „ונתנה תוקף" שבמוסף האשכנזי לימים נוראים, כי לאזני בני ביתו הגיע שהרבי מפליא ביופי שבזימרת תפילה זו, והם משתוקקים מאוד לשומעה. השיב לו הרב, שכפי שנודע לו משבחים אותו גם בשל סיפור מעשיות נאות ומאלפות, ובכן תחילה יספר לו אחת מהמעשיות.

הבעל שם טוב הקדוש, כשעדיין לא נתגלה, שימש בתור מלמד בכפר סמוך ללבוב. כשהגיעו ימי הסליחות שבסוף חודש אלול והכפריים התלוננו על הקשיים המיוחדים שיהיו להם הפעם בתפילות ימים נוראים, שבכל שנה נוסעים כולם לראש השנה וליום כיפור להתפלל עם הציבור בלבוב, והפעם לא יוכלו, הרגיעם ר' ישראל המלמד, שאמנם אין הוא

חזן מפורסם, אבל קצת ידיעה יש לו בתפילה, ואם מוכנים להסתפק בבעל תפילה פשוט, מוכן הוא להתפלל עמהם. הם הסכימו וחגגו את החגים בביתם שבכפר. פרנסי קהילת לבוב התרעמו מאד על הכפריים שמנעו מהם את ההכנסה, המתקבלת מהבאים מהכפרים להתפלל אצלם, והאשימו אותם בזלזול בתפילה, שחטפו וטחנו במהרה, בלי הכוונות והניגונים „מסיני" כפי שירשנו מאבותינו, וגזרו עליהם, שיבואו עם בעל התפילה שלהם לבית הכנסת הגדול של קהילת לבוב ויעבור לפני התיבה את כל תפילת העמידה של ימים נוראים. וכשהתחיל הבעש"ט את הקדיש בניגון של ימים נוראים אחזה רעדה את המאזינים והתעלפו. מיד אח"כ רצו אל הרב הראשי, הגאון בעל „פני יהושע", וסיפרו לו, והוא ציווה לפייס מיד את בעל התפילה מהכפר ולשלח אותו ואת אנשיו לשלום. — ור' אייזיקל סיים דיבורו אל הכפרי: — ובכן, אם בני ביתך רוצים לשמוע את „ונתנה תוקף" שלי בתנאים אלה, הנני מוכן להשמיעו. — אבל הם כבר לא ביקשו...

באר של מרים בשדות קאלוב. — פעם בערב יום כיפור לפנות ערב, כשכולם כבר עומדים בבית הכנסת לבושים קיטלים ועטופים בטליתות ושופכים דמעות באמירת „תפילה זכה" בהכנת הכניסה לתוך קדושת היום, פנה ר' אייזיקל אל הגביר הצדיק ר' **יעקב פיש**, שכבר נזדמן לנו להכירו בעמודים 36 ו־79, שירתום את העגלה שלו ויסע אתו לטייל קצת. היום היה עוד גדול, אלא שישראל קדושים הוסיפו בהרחבה מן החול על הקודש, וכל כמה שהתפלא ר' יעקב על שהצדיק בחר לו דווקא שעה זו למסע טיול, לא היה לו כל ספק, שלא מתוך קלות ראש נתחשק לו לנסוע בעגלה ונוסף לכך בפרהסיה, בשעה זו דווקא. שלח ר' יעקב לביתו ואחרי דקות מספר כבר עמדה העגלה לפני בית הכנסת ושניהם יצאו בלבוש טלית וקיטל, עלו עליה ונסעו אל מחוץ לעיר, לשדות אחוזתו של ר' יעקב, ונעמדו לפני שלולית מים זכים בשקע מלא עד מותניים. הצדיק פשט במהירות רבה את כל בגדיו, קפץ לתוך המים וטבל בהם פעמים רבות, ור' יעקב עמד והביט ולא ידע מה לעשות. בינתיים התנגב הצדיק והתלבש במהירות, עלו לעגלה וסמוך לפני שקיעת החמה כבר ירדו ממנה לתוך בית הכנסת של הרבי והתיצב לפני העמוד ופתח כסדר כל נדרי, ור' יעקב נשאר מוטרד בפליאה גדולה, שכן זה שנים רבות מכיר הוא חלקה זו של שדותיו, ומעולם לא היו שם מים, וכשנסע שמה במוצאי יום כיפור, שוב לא היו שם מים. מגודל התעלומה לא יכול להתאפק ובדרך חזרה נכנס אל הרבי, ובהתנצלויות ותחנונים ביקש ממנו שיסביר לו את ענין המים שהיו אתמול בשדהו. השיב לו הרבי — אותה שעה עברה שם בשדה בארה של מרים ומיהרתי לתפוס בה טבילה, ואילו פעל שכלך בזריזות, היית טובל גם אתה כמוני.

להבנת הדבר צריך לזכור את האגדה, שבארבעים שנות נדודי אבותינו במדבר התגלגלה עמהם האבן שהיתה שופעת מים כל הזמן להשקות כל נפשות אדם ובהמה שבמחנה, והואיל ואבן־באר זו ניתנה להם בזכותה של מרים הנביאה הצדקת, אחותם של משה ואהרן, נקראה על שמה **באר של מרים**. לפי האמונה האגדית נשארה הבאר קיימת בעולם עד אחרית הימים ושוכנת אי־שם על פני המים באמצעו של ים כינרת, אבל לפעמים יוצאת משם להשרות קצת מברכת הקדושה גם במקומות אחרים בעולם.

בין הנוסעים אל ר׳ אייזיקל לראש השנה נשתמר לדורות שמו של הרב הגדול רבי יחזקאל פאנעט, שכבר הכרנוהו למעלה בעמוד 82 בתור רב העיר קארלסבורג ומדינת זיבנבירגן ואבי שושלת רבנית־אדמו״רית ונשיאות כולל זיבנבירגן שבארץ ישראל. אבל לקאלוב היה נוסע בשנים קודמות, בשנות רבנותו בטארצאל שבמחוז הסמוך, בעיקר אחרי פטירת רבו בחסידות ר׳ מנחם מנדיל מרימנוב, שכן בשנות כהונתו במישרה האחרונה בקארלסבורג כבר הוכרח לוותר על קבלת השראה מצדיקים אחרים ולתת השראה והדרכה והוראה להמוני יהודים פשוטים בזיבנבירגן ולהניח את היסוד לשושלת בית פאנט שם.

הדברים דלהלן בענין זה לקוחים מתולדות רבי יחזקאל זה, שכתב ר׳ ישכר דוב פריידמן להדפסה בראש הספר שאלות ותשובות ,,דרך יבחר״ מאת הרב חיים בצלאל פאנט, בנו של ר׳ יחזקאל ורבה של קהילת טאשנאד. והנה הדברים (בהעתקה מתוקנת במקצת).

— — וגם היה דרכו בקודש מעת אשר בא לטארצאל להסתופף בצל הרב הגאון וצדיק מו״ה יצחק אייזיק טויב מקאלוב, וביחוד היו תדירים ביקוריו שם מעת שנתבקש רבו הקדוש מוהר״ם מרימאנוב לישיבה של מעלה (בשנת תקע״ה). פעם בא אל הצדיק הקאלובי לראש השנה ושני בניו בחורי החמד היו אתו ומצאוהו שוכב על ערש דווי, וביקש הצדיק הקאלובי את רבינו שיתפלל בעדו. מיד פתח רבינו במדרש חסידי בפסוק מתוך ספר איוב, שממסקנתו המדרשית מתקבל שרפואה שלימה תימשך ממידת הבינה אל הצדיק, יצחק אייזיק בן רייזל, והקב״ה שלח לו רפואה שלימה. פעם אחרת שוב בא רבינו לקבל פני קדשו בראש השנה, ובליל ראש השנה אמר לרבינו בזה הלשון: ,,ידע־נא הרב מטארצאל, שמוכנת לו רבנות טובה בקארלסבורג, כי הרבה יש לתקן במדינה ההיא״. ובאותו זמן היה כסא הרבנות שם פנוי, משום שהרב ר׳ יעקב מסעמלין, שנבחר שמה למשימה הקשה לשפר בקהילה ובמדינה את המצב הדתי והמוסרי, שנתערער בעזובה הממושכת אחרי פטירת קודמו ,,ר׳ משה מוכיח״ שכיהן שם כ־40 שנה, לא הספיק ר׳ יעקב זה אפילו לנסות את יכלתו, שכן מיד אחרי בואו חלה ונפל למשכב ואחרי 15 יום כבר הלך לעולמו. כשחזר רבינו לביתו בטארצאל הגיעתו השמועה, שבקארלסבורג כבר נתקבל הרב ר׳ מנחם מענדיל, וכשלאחר זמן לא רב, 2—3 שנים, בא עוד פעם אל הרבי הקאלובי ואמר לו הרבי, ,,שיעלה אל הר העברים״ למדינת זיבנבירגן, כי צופה נתנהו אלוהים לבית ישראל שבאותה מדינה, השיב לו רבינו, שהם כבר קיבלו להם רב ואב־בית־דין, אך הקאלובי החזיק בשלו, שהם לא קיבלו רב. תמה רבינו כיצד יכול הצדיק הקאלובי להכחיש את העובדה הידועה, אבל קיבל את דברו של הגדול בשתיקה, וכשנסע הביתה נודע לו, שהרב ר׳ מנחם מנדיל שבק חיים לכל חי. ואכן אחר זמן מועט נבחר ר׳ יחזקאל פאנט לרב העיר והמדינה והתקין תקנות גדולות בכל המדינה.

נם לשמירת שבת. — פעם נסע הרבי לשבות שבת אחת בכפר שבתחום רבנותו והתארח אצל יהודי חוכר אחוזה. כשהגיעו בתפילה לקבלת שבת פרצה מהומה בקהל הקטן, באשר נפלה דליקה בממגורת התבואות של בעל הבית, וזה כבר נשא רגלים לרוץ החוצה להציל את רכושו. אחז הרבי בידו ואמר לו: — עמוד, עמוד ואספר לך מעשה רב. הרבי ר׳ זושא מהאניפולי היה בראשית דרכו בחסידות תלמידו המובהק של

המגיד ממזריטש ומשרת בבית רבו. פעם, כשקרא תהילים בהתלהבות גדולה סמוך לקבלת שבת, נשמע קול מהומה, שפרצה דליקה בבית מפני גודל האש הבוערת בתנור. והואיל ועד לכניסת השבת היה ר' זושא אחראי לנעשה בתנור, משום שהוא היה מסיקו ומפטמו בעצים, פנו אליו בקריאת האזעקה על הדליקה, אך הוא המשיך בתהילים בהתלהבות גדלה והולכת, והאש לוהטת בלהבה גדלה והולכת, והאנשים מטרדים אותו באזעקה גדלה והולכת: „זושא, אש בבית! אש, אש!" ובהגיעו לסוף פרק השיב להם: „ואם אש בוערת מה בכך? הלא כתוב בתורה **ותשקע האש**!" ובאותו רגע שקעה האש מאליה. וכך אומר גם אני — סיים הרבי, — שבתורה נאמר „ותשקע האש!" — וגם כאן נכנס במרוצה אחד מהחוץ והודיע על דעיכת האש. ואח"כ מצאו בממגורה כמו בור עמוק, שעפר שוליו שרוף מסביב ובתחתיתו העמוקה עקבות מדורה ששקעה עם הקרקע שמתחתיה.

זוטות. — לעת זיקנה, כשבריאותו נתערערה ביותר, היה מרבה לשכב במיטתו. האגדה מספרת, שפעם, במצב כזה, היה מחזיק אצלו שוט ומפעם לפעם מצליף בו על הקיר וממלל „טע־טע", כאילו נוסע בעגלה ומזרז את הסוס. בזמנים כאלה היה משמש אותו מי מתלמידיו המובהקים, אנשי מעלות־בקודש, שלאחר זמן היו באים גם אליהם חסידים ומבקשי עצה וישועה. התלמיד המשמש לא היה מוצא שום דבר מתמיה בהתעסקותו העגלונית של רבו, באשר ידעו אנשי ביתו ומוקיריו, שבכל תנועות גופו יש לו כוונות שבחכמת הנסתר, כעין הבעת נכונות לעשיית־מה בעבודת הבורא. אבל הפעם היתה ההתעסקות מאומצת הרבה יותר; לא סתם זירוז הסוס להילוך שיגרתי, אלא תביעה למאמץ מיוחד שלמעלה מהרגיל, תביעה גוברת ודוחקת יותר ויותר, ובסופה הפסקה פתאומית, כאילו הושגה המטרה. אחרי כרבע שעה בא איש לבוש ככפרי, נוהג עגלה, והרבי שאל אותו, מדוע לא השגיח שלא לעבור בתוך הנחל כשגאו המים? האיש הסביר מה שהסביר. ובהמשך סיפר, שפתאום גבה הזרם והסוס נעצר, כי לא העיז להתקדם, והצלפות השוט לא הועילו, אך בסוף, כאילו עזר מישהו בשוטו מן הצד, הסתער הסוס ועבר את תחתית האפיק ובמאמץ נוסף משך ועלה ליבשה.

פעם נתארח לרגל מסעו בבית אחד מטובי חסידיו וההוא ערך סעודה לכבודו והזמין את החסידים שבמקום ובסביבה הקרובה לבוא אל „שולחן" הרבי. זה היה ביום חול פשוט, אבל בשל בואו של הרבי נתעלה לחסידים ליום־טוב ובהתאם לכך הוכן התפריט החגיגי, ולפי גירסה אחרת היה זה בראש־חודש ולפי מנהג־צדיקים עורכים בו סעודה אחת כמו ביום־טוב, באמירת דברי תורה מענינא דיומא, זמר ומחול במעגל. המארח, שידע את מנהגו של הרבי לטעום מראשו של שיבוט בסעודת שבת ויום טוב, הזמין מהדייג לסעודה זו שיבוט גדול וראשו הוגש אל הרבי. אך הרבי הדף את הצלחת הצידה כלאחר יד ולא טעם ממנו. לשאלה, שמא רוצה מלח או פלפל לתבלין, השיב: — לאו דווקא. תלמיד חכם רגזן ונוסף לכך גם מתגדר ביחסנותו, ודווקא משום כך אינני רוצה.

בחוגי החסידים היתה מקובלת האמונה, שבמאכלים ובמשקאות מצויים לפעמים גילגולי נשמות של בני אדם, שנשארו עליהן עקבות פגמים מחייהן בעולם הזה וזקוקות לתיקון, כדי להגיע אחריו למנוחתן בעולם הנשמות. לפי סיפורי החסידים נעשה התיקון בדרכים שונות: המאכל נאכל בסעודת מצוה (סעודת שבת או יום־טוב וכדומה), בסעודתו

של צדיק, ולפעמים מספיק שסתם יהודי כשר יברך עליו ויאכלנו. ממהלך הסיפור בראש־דג זה משתמע איפוא, שהצדיק התיחס לידיעת זהותו של בעל הנשמה ששכנה בשיבוט השמן כמו למקרה מצוי ורגיל, שבחוג של מכרים משוחחים עליו בלי תחושת פלא מעורר התרגשות, ואם אותו בן־מינן אלמוני היה ידוע לר׳ אייזיקל גם כתלמיד חכם, גם כרגזן וגם כגאוותן, שנזקק להתגלגל בדג צנוע ושתקן, נראה מהסיפור, שלפי מיטב ידיעתו היתה אותה נשמה צריכה שוטטות נוספת במים טהורים עד שתגיע לתיקונה.

אפשר לשער, שבפראקטיקה שלו היו לו עוד ועוד מקרים כאלה, פגישות עם מכרים שמעבר למסך המפריד בין החיים בהווה והחיים בעבר, בלא שיתפעל ויתרשם מהם במיוחד ובלא שהאותות של אותן פגישות יורגשו במגעיו עם החיים סביבו. כי מחמת התמדתו בנוכחות בקירבת אלוהים לא ראו אז כל צורך לעשות מטעמים ולשמור איזכורי פלאים מה„מופתים״ שנעשו סביבו במהלך חייו. הנה כי כן לתוך הספר „תולדות קול אריה״, שיוזכר בפרק ט׳, משולב סיפור בשם הגין לחתנו־חורגו של ר׳ אייזיקל, שהסבא־רבא שלו, ר׳ **פינחס זליג**, שכחצי שנה אחרי חתונתו היה סמוך על שולחנו של הצדיק, „סיפר נוראות מה שראו עיניו במשך הזמן שאכל מזונות על שולחנו, ופעם אחת, בערב שבת קודש, נסע כדרכו בקודש למקום מרוחק וממש ראה קפיצת הדרך, ואכמ״ל (= ואין כאן מקום להאריך). ויתכן שאותם המאורעות, שהבליע מחבר הספר הנ״ל בנוסח־קוצץ זה, היו מספיקים למחרוזת לא קצרה של סיפורי נפלאות.

הגדול שבפלאים היה בהיעדר גינוני ההתגדרות שבאורח־חייו בלהטוטי פלאים. אפילו התהלכותו עם הבריות בידידות, בענווה ובהומור חברי הצטיינה באמנות מפליאה, שלא ירגישו כלל, מאיזה גובה עצום של עולמו המיוחד השתלשל וירד אליהם כדי להיות קרוב אליהם ולקרב אותם אליו, בענווה עילאית, שרק אדם גדול באמת מסוגל לה. — קווים לדמותו הגופנית והחברותית של הצדיק נשתמרו במסורת מקומית מפי חבר הקהילה שהכירו מקרוב ומרשימה בכתב שתושב מקומי אחר רשם מפיו של זה*. — גבה קומה היה הרבי, מבנה גופו איתן, מצחו גבוה, עיניו קורנות בפקחיות ותמיד מחייכות. דיבר הונגרית שוטפת, חיה. לא התנתק מהבריות ללישה בענגים, אלא התנהג כאדם בר־שכל ומעורה בחיים, יודע חולשותיהם של הבריות ומתחשב ברפיונותיהם. „לא טוב למתוח את המיתר יותר מדי״, היה אומר למקטרגים בחומרה רבה על מי שנכשל באיזו עבירה שהיא, שכן גם התורה אומרת: ‚ארבעים יכנו לא יוסיף׳. אין לכם אדם מושחת כל כך, שלא יהא בו אף ניצוץ אחד של טובה, ואם נשכיל ללבות אותו ניצוץ, עשוי הוא להתלקח ללהבה״. ר׳ אייזיקל היה נוטה לבדיחות דעת; מחונן בהומור מבריק ומלהיט, אבל לפעמים גם מצליף. בקולו הנהדר היה מנעים זמירות להפליא אף לעת זיקנה, וחזקתו היה משנה לשנה לעבור לפני התיבה לתפילת נעילה בסיום יום צום הכיפורים. פעם הצטיינה תפילתו זו ביופי שלמעלה־למעלה מהרגיל אצלו ורוממה את כל הקהל לגבהים שלא הרגישו דוגמתם מעולם. כשהקיפוהו אחרי סיום התפילה בברכות „יישר כוח״ נלהבות, השיב להם

---

* מדברי שענברון־קותי ז׳יגמונד, מנהל ביה״ס של הקהילה לפני כ־80 שנה, בשבועון „שוויון״ Egyenlőség מפי ר׳ יוסף פולאצ׳ק הישיש, שהיה החייט שתפר בגדי הצדיק.

בענווה, כמתגונן מפני שבחים לא־לו: „רבותי, מה אתם טופלים עלי הכל? אהרון הכהן עזר לי היום בתפילה". פניהם הלוהטים של האנשים קפאו כנדהמים. אהרון הכהן... אהרון הכהן, מהמדור העליון־העליון שבגן־עדן, לא מצא לו ביום כיפור זה מקום להתפלל בו, אלא עמהם, בבית הכנסת הדל והצנוע שלהם, בקהל־קודש קאלובו!!! על זה העיר להם הרבי באידית עסיסית בדוחה: „חסידים שוטים, הכל הם מאמינים", ואז הציפו החיוכים גם את פניהם שלהם.

זכרונות נוספים מפלאי הרבי הקאלובי, שרשם ופירסם פרופ' **יוסף פטאי** ז"ל תחת הכותרת „אשר סיפרה לי אמי" יובאו להלן בנספחים. לפי הרושם המתקבל מהם אפשרי מאד, שמקורם של הם במסורת עממית אמיתית, שנשתמרה בפי יהודים בני דורו של הצדיק במחוזו שלו ובמחוזות הסמוכים, ומפיהם יכלו להגיע לאזני אמו של פטאי בנערותה. ואילו שלשת הסיפורים הגדולים על פלאי הצדיק, שחיבר ופירסם בהונגרית סאבולצ'י לאיוש, העורך היורש של שבועון היהודים המתמדיארים „אד'אנלושאג" (שוויון), ניכר בהם שהם דברי־בדות בלטריסטיים (אגדות סינטתיות), שנכתבו במגמה לא־מוסווית לספק ליהודים שלו דמות של קדוש מתאימה לטעמם, שיוכלו להתגאות בו הן בתור בני דת יהודית והן בתור מאדיארים־ממש, כפי שהאמינו על עצמם וכפי שהשתוקקו שגם המאדיארים האמיתיים יאמינו עליהם.

פרק שמיני

וחסידים ברינה יגילו

המקור הקדום ביותר לתולדות ר׳ אייזיקל, הזכרונות של ר׳ דוב בירקנטאל מבוליחוב, שהכיר אותו לראשונה באביב תקכ״ה (1765), בהיותו בן 14־15, כבר התרשם מנועם זימרתו וציין אותו לאחר זמן בתור „נער קטן רך בשנים יפה מראה ויודע נגן ולזמר בקול נעים, ולזה כשנתגדל יצא שמו בין החסידים כנאמר: „שירו לד׳ שיר חדש תהילתו בקהל חסידים״.

ואכן בימיו כבר הגיעה הזימרה החסידית לרמה גבוהה ולתפוצה נרחבת למדי, בחינת מלאכה משובחת שמרובה הביקוש לתפוקתה. היו לחנים שנולדו בפי רביים מפורסמים בכושר־ביטוי מוסיקאלי להנעמת פסקי תפילה או זמירות של שבת, ולחן כזה היה מתפתח מאקורדים מקריים לניגון מושלם בכל חלקיו המתואמים יחד ופשט בפי העם לשימוש כללי והגיע גם לרביים אחרים. היו ניגונים שנוצרו על ידי מלחיני החצר של רביים כדי להכניס חידושים ותמורות ברפרטואר של הזימרה החסידית, וגם ההם זכו לתפוצה ולהעשרת מלאי־הניגונים הכללי. אך כמעט כל אלה מתאימים לשימוש כללי, לכל טכסט ליטורגי שהוא, שצריך תיבול צלילי לבל תהיה אמירתו למעמסה חסרת טעם, או בשל מבנהו קצוב־ההברות במשקל פיוטי, ויהא תכנו עליז או עצוב, מעורר או מרדים, מרנן הודייה או מקונן קובלנה. רק מלחינים יחידי סגולה הצליחו להביע רחשי לב בצלילים שבאין אומר, שבצימודם למבע מילולי שמעומק הלב מאדירים כוחו לאחוז בשרשי לבו ונפשו של המשמיע והשומע ולנערם ולזעזעם.

דברים אלה אמורים לגבי הזימרה הליטורגית שבגולה היהודית, שבעקב החייץ המשמעי, המפריד בין לשונה העברית או הארמית ובין הלשון הלועזית־המיוהדת החיה בפי העם, לא קם הצורך לחזק בצליל את רחשי הלב שאינם מובעים באומר. (יוצאים מכלל זה לחני „מסיני״ לתפילות ימים נוראים ומועדים, שלפי ההנחה של מורי תפילה קדומים, ובמידה מרובה אף לפי המציאות רוגשת בהם רוממות היום אף אצל פשוטי העם, שמשמעותן המפורטת של התפילות נעלה מהבנתם). ואילו בשירי העם שבאומות העולם, ובדורות האחרונים גם אצלנו בעקב השימוש בשירה גם למבעי חולין, מושלמת ההפיפה בין האומר והצליל, ור׳ יצחק אייזיק טויב, שמנעוריו היה מתהלך עם הרועים שבערבה המאדיארית ומתרשם מקירבתם אל הבריאה במישרין, בלי חציצות של חשבונות־ממון, ותפיסתו הזימרתית היתה מעמיקה ומרחיבה, היה קולט את שיריהם ואף מסגלם להבעת רחשי עצמו, בדברים שעמדו במרכז עולמו שלו, אף כי זרים לגמרי לרועים ולאנשי־האדמה בעלי הלחנים. ביחוד נתפס לשירים שנוצרו על נושאים מהטבע: נוף הערבה תחת כיפת־הרקיע השלימה, מוצאי בוקר וערב, יין, חברותא, בעלי חיים שבבית ובמרחב, געגועי נער לנערה, שיחרור המולדת, בין בנים להורים; ועוד. היסוד הפטריוטי

תפס מקום רב יחסית בשירת העם ההונגרית בגלל המהלך ההיסטורי המיוחד של אומה זו. אחרי מאות שנות ממלכתיות עצמאית נשתעבדו לשולטן הטורקי ואח"כ לקיסר האוסטרי, ובראשית המאה ה־18 התמרדו בהנהגת כת ה„קורוצים" והובסו, ומאז הכביד השלטון הווינאי את ידו עליהם ורק שלא בנוכחות אנשי הכוחות הקיסריים היה מותר לזמר קינות על כבלי המולדת ומשאלות להשתחררותה. בכך ראה הצדיק דימוי־גורל בין עם ישראל להונגרים ואת הכשרות של שיריהם הפטריוטיים להבעת הבקשות של עם ישראל לגאולה שלימה במהרה. ושירי האהבה השגורים בפי הרועים היו כשרים כמות שהם, בלי שום דימויי־תחליף, לשמש המשך שבעל פה לשיר־השירים אשר לשלמה, שכידוע ומקובל בקרב שלומי אמוני ישראל מרבי עקיבא ואילך הרי הם במעלת קודש הקדשים ומשמשים ביטוי נעלה ליחסי האהבה שבין הקדוש־ברוך־הוא לכנסת ישראל, ובנוסח זה ובמשמעות זו היו מושרים בפיות הרבי וחסידיו והמוני סתם יהודים בהונגרית, כמו בפיות הרועים. רק בשיר אחד, „קרא התרנגול", שילב הרבי בתוך הנוסח ההונגרי משפט קטן בעברית: „ייבנה המקדש, עיר ציון תמלא" ואחרי חצי שורה בהונגרית שוב תשליב עברי: „ושם נשיר שיר חדש וברננה נעלה", ובכך, נקבע הערך הישראלי של כולו.

נוסף לשירי הרועים, שזימר הרבי בהונגרית (שנוסחיהם בהונגרית ובתרגום עברי, ובמידת־מה גם תוי־זימרה, יובאו להלן ב„נספחים"), חיבר וזימר לעצמו גם ניגונים ללא מלים, השתפכויות־נפש בכמיהה לאל חי, מבעי אושר שבתחושת קירבתו, ואף ליראת הרוממות ניתן בהם ביטוי מילודי שובה לבבות. נוסף ללחנים עממיים קצרים, מסתבר מנוסחי הסיפורים על כוחו בזימרה, שהיו לו גם מילחנים מורכבים יותר, שהחומר הטונאלי שבהם הספיק אפילו לעיבוד סימפוני ארוך־נשימה. אך הואיל ולא השאיר אחריו שושלת־ צאצאים שתמשיך בטיפוח המגנון החסידי שלו, לא נשאר ממנו אלא מה שנשתמר במקרה בפי תלמידים ומוקירים, וכך אירע גם לכמה וכמה פרטים מתולדותיו, מחידושיו בדברי תורה וחסידות ובמעשי פלא, שלא נאספו בידי בני דורו בשלימות, אלא קטעים צצים פה ושם אף במקומות שלא פיללו ולא חיפשו וחקרו בהם ואשר התגלגלותם למחבא מעידה על העדר תשומת לב לאיסופם ולשמירתם לדורות. יצירותיו היו לא כלי־שימוש סטנדרטיים שווים בערכם לכל נפש, אלא כשם שהוא עצמו ייצג תופעה מיוחדת בסוגה, אכסמפלאר אנושי שלא בכל דור נולד כדוגמתו, כך גם מופעיו בעבודת הבורא היו הברקות אישיות־עצמיות ובמידת מה גם חד־פעמיות. כל חוויה שבזימרתו, אף אם לפי גופם של מישלבי הצלילים היתה זאת חזרה בפעם המאה על אותו ניגון עצמו, פעלה בו כחוויה חדשה לשעתה, וכשאדם אחר חזר על ניגונו של הקאלובי בשמיעה או בהשמעה, השיג ממנו כמה שהשיג בהתאם לדרגת הפתיחות של נשמתו, ועל כל פנים היה בכל ניגונו מקור השראת קדושה בעצם טבעו לכל אחד ואחד. הנה כי כן יודעת המסורת לספר, שכל השומע נעימת תפילתו היה מגיע להתפשטות הגשמיות, ור' חיים מצאנז היה מזמר „שלום עליכם" לפתיחת סדר הקידוש לסעודת ליל שבת בניגון קאלובי בהתלהבות עצומה עד שבטלו כוחותיו הגופניים. כן נשתמר במסורת החסידית שבאיפרכיה הזידאצ'ובית שבאזור הספר הגאליציאני לצד צפון־מזרח הונגריה ניגון אחד של הקאלובי שנמסר מפי מחותנו ר' צבי מזידאצ'וב, שהיה אומר, שבכוח הניגון הזה להחזיר למוטב

את הנידח שבנידחים והוא מסוגל להחזיר בתשובה ולקרב את הלבבות של ישראל לאביהם שבשמים, וכן היה אומר: „מלאכים ושרפים רעדו בעת שהצדיק ר' אייזיקל מקאלוב היה מזמרו". כיבושי זימרתו לא הצטמצמו בעולם החסידי, כי הגיעו לאיפרכיה האשכנזית של בית החתם סופר, ובספרו „שירת משה" (1902, עמ' ו') מובא שיר חדש מאת בנו ר' שמעון סופר, רבה של קהילת קראקא המעטירה, ושם ציין המאסף שזהו שיר השחר, שר' שמעון סופר היה רגיל לשוררו בכל יום בעלות השחר בנגינה המיוחדת לו והיא לקוחה מנגינות הרב הקדוש מקאלוב זצ"ל הנודעה על פסוקי „פתחו לי שערי צדק" ונגינותיו היו חביבין על מרן זצ"ל.

כאמור היה המקור ליצירתו השירית בזימרה העממית ההונגרית וביחוד בשירי הרועים בפה ובאבוב. לשם כך היה מהלך מפעם לפעם עם הרועים, לבוש כמוהם בגדי בד תוצרת בית מהטוויה ועד הגזירה והתפירה. והאגדה מוסיפה סיפור פלא לאיזה מהניגונים המסוימים, שהצדיק כששמעהו מפיו או מאבובו של הנער הרועה הכיר מיד את מוצאו ממקור ישראל, משירת הלויים בבית המקדש, והיה משלם לנער פרוטה בשכר כל חזרה וחזרה על הניגון על שאזלו הפרוטות מכיסו, ובינתיים נשתרש הניגון בכל סלסלי נימיו בזכרונו של הרבי ופרח לגמרי מזכרונו של הנער, וכך נגאל הניגון משביו שבנכר והוחזר למקור מוצאו. ואילו התיאוריה האגדית של החסידות היתה מבארת את איסוף הניגונים מפזוריהם באופן אחר. הניגונים שבעולם הקדושה באים מהיכל הנגינה, ואילו הטומאה בכלל אינה יודעת שמחה וניגונים, באשר היא מקור העצבות. בעקב חטא אדם הראשון נפלו ניצוצות מהקדושה לרשות הקליפה, והצדיק מעלה ניצוצות אלה מנדודיהם ומחזירם לקדושה. ועובדה נסיונית היא, שאותה תשלובת־צלילים, שיר־נוער עממי או אריה אופראית, שבהשמעתה בנסיבות מסוימות בתיאטרון או במסבאה מעוררת תאוות־בשרים, הרי כשעולה מליבותיהם ומגרונותיהם של ישראל כשרים, תג־בתג לפי אותם תווים עצמם, משדרים בה תפילה כלפי מעלה לשם ייחוד קודשא־בריך־הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו, והיא עושה רושם אדיר בעולמות העליונים.

מפי העם ההונגרי היה הצדיק הקאלובי תופס גם שירי עם מורכבים מתשלובת של אמרים וצלילים יחד ומעלה גם אותם לקדושה, אבל לא בדומה לניגונים ללא תמליל, אלא באופן אחר לגמרי. בניגון ללא מלים אפשר לדמות ולתפוס הדים מנגינות בני־לוי הקדושים בבית המקדש, ואילו בזמירות ממללות אין הדבר אפשרי, שכן מדובר במפורש בסבלו של הלוחם הקורוצי המובס, כשהוא נודד ומתחבא מאימת איסטראטיוטין של קיסר, או בייסורי געגועיו של העלם הרועה, המרותק לעדר הצאן ומרוחק מהלך רב מנערתו שבכפר, ולגמרי לא נאה ליהודי כשר להעלות דיבורים כאלה על דל שפתיו, ובכלל אם גם התירו לדבר עם הנכרי בלשונו במשא־ומתן של פרנסה, לא מן המידה שיתן ביטוי לרחשי־לב בלשונות של הערלים. ודווקא לדיבור מתובל בנגינות גדול כוחו של יצר־הרע, ובמיוחד במשתאות־שמחה בחבורה במועדים, כשהלב מתאווה לדברי זמר משמחים, וליהודים יש (בזמנים ההם) רק זמר של מצווה ומוכרחים לשלוח לשון בזמירות של ערלים, ומשנכנס יי"ש נפל רסן. לפיכך התחכמו מורי־עם חסודים ופיקחים כאחת לשים בפי חניכיהם־חסידיהם בלשונות הגויים ובניגוניהם זמירות דומות לשלהם בלשון ובצורה,

אבל שונות בתוכן, מדברות בשבח כנסת־ישראל בדביקותה בהקב״ה אלופה ומיודעה ומביעות געגועים לגילוי שכינה ולגאולה שלימה. כך עשו שני גדולי הדור ההוא, שנטלו על עצמם שליחות דומה לכבוש לחסידות יהודים נאמני נוסח אשכנז בשני ריכוזיהם שעל גבול ארצות החסידים, זה במדינת ליטא ורייסין בצפון וזה בארץ הגר בדרום. וכשם שבנוסח חב״ד נקלטו יפה הזמר הבילורוסי ,,קא־טא־רי־אי־נה מו־לו־די־אי־צה״ וחבריו, כך בנוסח קאלוב ודשדשאות־עקבותיו שבארץ הגר הזמר ההונגרי ,,סול או קוקאש מאר״ (,,קרא התרנגול״) וחבריו.

בין חבריו נמנה הזמר ששמו העברי ,,יער, יער״, בו קובל הרועה על גדלו של היער, המרחיק אותו מהשושנה, ובמקביל קובל הרבי על גודל הגלות, המרחיק את ישראל מהשכינה, ורבי נפתלי מרופשיץ, שהוא כבר שמע את האגדה הביאוגרפית על ר׳ לייב שרה׳ס, שהוליך את הנער יצחק אייזיק טויב ללמוד אצל ר׳ שמלקה מניקלסבורג, אמר: — בשעה שהקאלובי מזמר ניגון זה (יער, יער) משתמע רעש גדול בעולמות העליונים ומתעורר מקור הרחמים, וכיתין־כיתין של מלאכי רחמים באים לקבל פני ר׳ לייב שרה׳ס ולשבחו ולברכו על שגילה לנו את הנפש היקרה הזאת.

פרק תשיעי

במסלול החיים הארציים ואחריהם

עד עתה עקבנו את המסלול הכפול לחיי הרוח של ר׳ אייזיקל, בתור רב ורבי כאחד. אבל חוץ מאלה היה למהלך חייו גם מסלול של בן־תמותה פשוט, איש עומד כשאר האנשים בחזית התמידית של מלחמת הקיום בתור יחיד, ובעל משפחה, בעל נשוי, אלמן, ושוב נשוי, אב לבנים, תומך בעניי משפחתו ומחוצה לה.

בקשת הרבי ותאריכה. — סקירה נרחבת קצת על מהלך חייו אפשר לקבל מהתיאור שכתב בעצמו באיגרת הבקשה לראשי הקהילה להגדלת משכורתו שהננו מוסרים כאן את העתקה (שבעקב קשיי הקריאה מן התצלום אין ערובות לדיקדוקה המושלם), ובהערות שלאחריו, המסומנות באותיות עבריות בסוגריים, את המסקנות המתקבלות מנקודות מסוימות שבו.

והנה נוסח המכתב:

ב״ה קאלוב ער״ח אדר ראשון תקנ״ד (א) לפ״ק.

אל אצילי בני ישראל אנשי גולת אריאל, כולם יזכו לחזות בבנין אריאל, ה״ה (= הלא הם) האלופים רוזנים קצינים הראשיים מנהיגי עדת ישורון דגליל סאבאלטש יצ״ו כל אחד לפום מעלתו הרמה והנישאה יבלו שנותיהם בטוב ובנעימים, לאורך ימים, ויראו זרע ברך בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות ועובדי שמו יתברך, אמן.

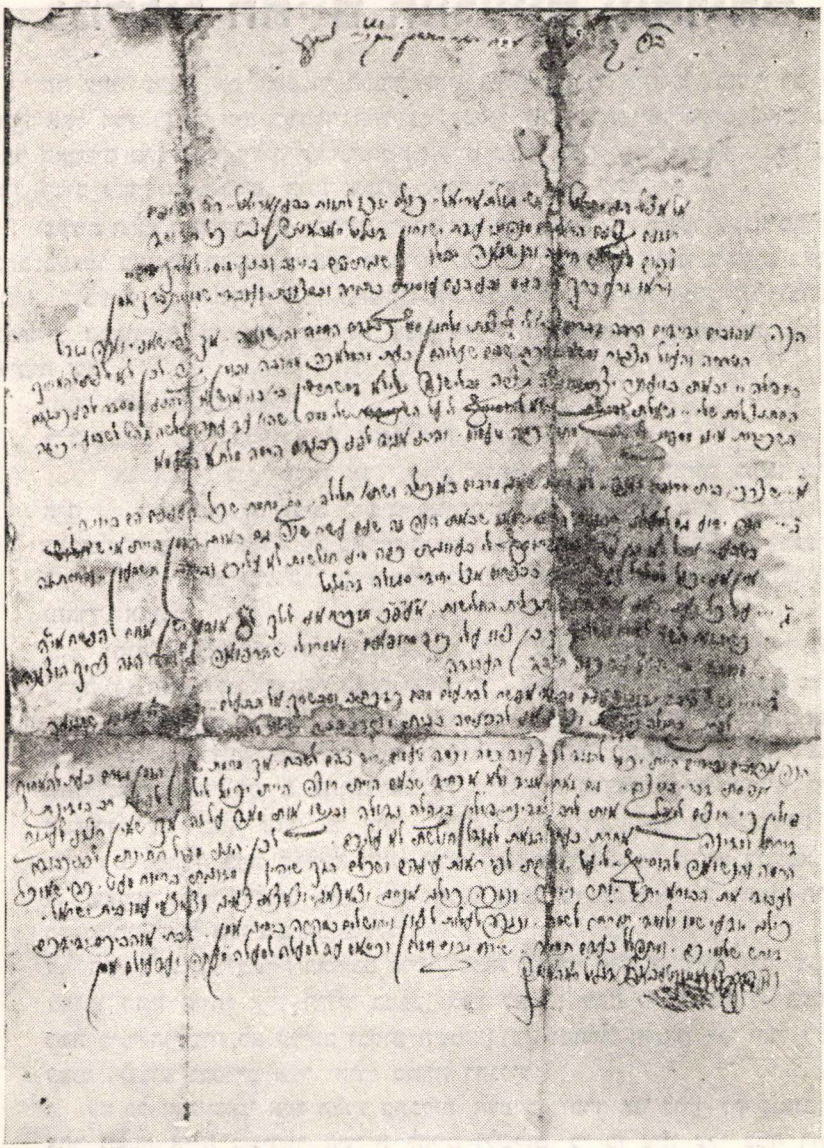
הנה אהובים ידידים הרבה דברים הי׳ (ב) לי לרצות ולחנן מול כבודם הרמה (ג) והנישאה, אך לפי שאני רואה גודל הטרחה ועול הצבור ומשא מלאכת שמים שעליהם כעת והמלאכה מרובה והזמן קצר, לכן לא רציתי להאריך בתפילה. ובאתי בויעתר יצחק בתפילה קצרה ובלישנא קלילא דמשתמשין בי׳ בני אנשא, והנני מסדר לפני כבודם ההתנצלות שלי, ושאלתי ובקשתי היא להוסיף לי על השכירות שלי ממה שהי׳ עד עתה שלשה זהוב׳ לשבוע, כי זה השכירות אינו מספיק לי מחמת כמה טעמים. והנני אגיד לפני כבודם הרמה מלתא בטעמא.

א. שצרכי ביתי מרובים מאד, לא מחמת שאנו מרבים באכילה ושתי׳ חלילה, רק מחמת שכל העניינים הם ביוקר.

ב. הנה ידוע גם למעלת כבודכם הרמה שמאז שבאתי הנה זה שנים עשר שנה גם באותו הזמן הייתי איש חלוש בטבע, אבל לא כן עתה כי נתוסף לי בעוונותי כמה מיני חולשות לא עליכם ובטוב תשמעון (ד). ומחמת זה אין אני יכול לטלטל עצמי ולנסוע בכפרים אצל יחידי סגולה דהגליל.

ג. עם כל זאת שאני איש חלוש בתכלית, אעפ״כ מוכרח אני לילך לק״ק אובן ישן אחר הפסח אי״ה כשיגזור השי״ת לחיים ולשלום, כי כן ציוו עלי כמה רופאים

ואמרו לי שהרפואה לדבר זה צריך הוצאה מרובה ומי יודע עד כמה תכבד העבודה.
ד. יש לי הרבה קרובים עניים מה (ה) שאי אפשר להתעלם מהם כדכתיב ומבשרך אל תתעלם. וגם יש לי אחות שהגיעה לפרק בתולה נישאת (ו) וצריך אני להכניסה בביתי וצרכי בנות ישראל מרובים.

כתב הבקשה של הצדיק לקהילת קאלוב

הנה אהובים ידידים הייתי יכול להגיד לכם עוד כמה וכמה טעמים שיש בהם לשבח, אך מחמת שאין הזמן גורם כעת להאריך, תפסתי דברי בקיצור.

גם זאת אגיד ולא אכחיד שבאם הייתי רוצה הייתי יכול לילך להיות רב במדינת פולין, כי רוצים לקבל אותי לרב במדינת פולין בקהלה גדולה (ז) ובקשו אותי מאד על זה, אך שאין רצוני לעקור דירתי למדינה אחרת כעת הזאת לגודל חולשתי לא עליכם. לכן הנני מפיל תחינתי לפני כבודכם הרמה והנישאה להוסיף לי על שכירותי לפי ראות עיניהם ושכלם הזך שיהיו מזונותי בריוח מעט, כדי שאוכל לעבוד את הבורא ית״ש יותר ויותר. ונזכה כולנו אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וצאצאי עמו בית ישראל, כולנו יודעי שמו ולומדי תורתו לשמה. ונזכה לעלות לציון וירושלים במהרה בימינו אמן.

דברי אוהבכם ידידכם דורש שלומיכם ומתפלל בעדם תמיד, שירום קרנם ומזלם וכסאם עד למעלה למעלה מעתה ועד עולם אמן.

נאום הק׳ **יצחק אייזיק טויב**
אב״ד דגליל סאבאלטש.

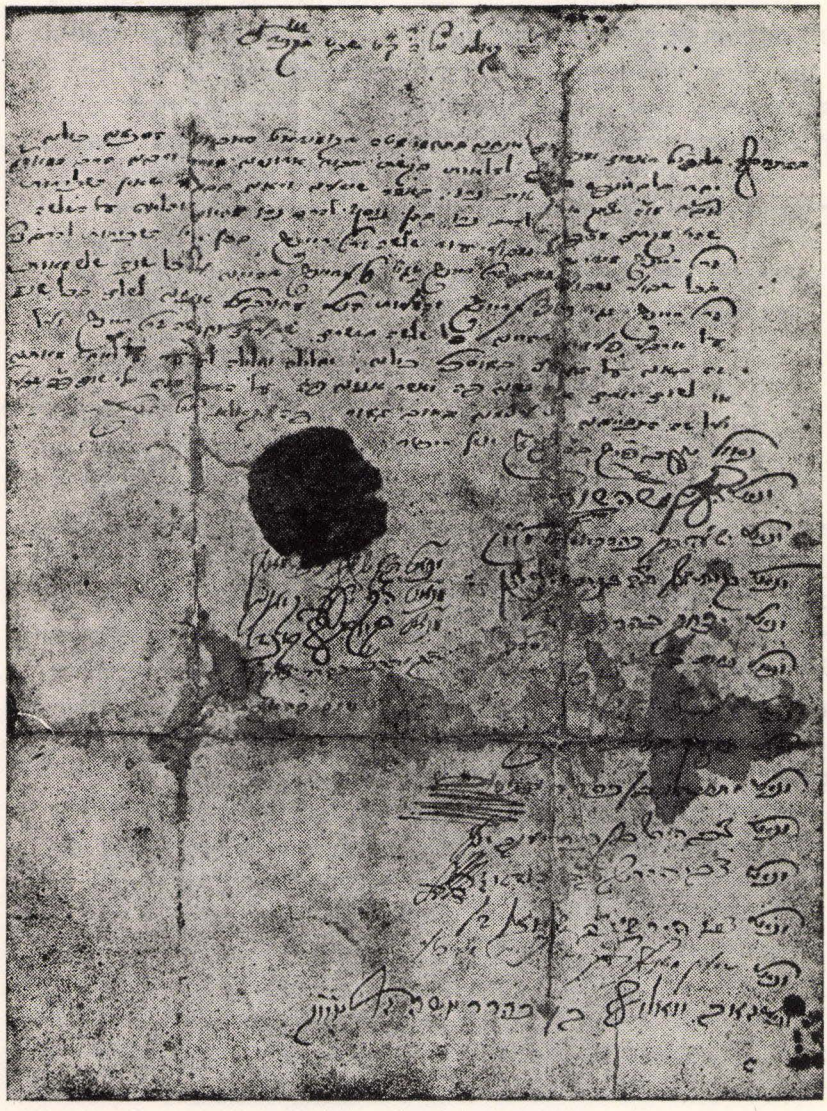
תשובת הקהילה

ב״ה קאלא (ח) יום ה׳ ך״ט שבט תקנ״ד לפ״ק.

בהתאסף אלופים ראשים ומנהיגים אנחנו חתומי מטה דקומידאט (= של מחוז) סאבאלטש הסכמנו כולנו יחד בלב ונפש חפיצה למלאות בקשת כבוד אדונינו מורינו ורבנו הרב המאה״ג אב״ד מו״ה יצחק אייזיק טויב נ״י, באשר שידענו וראינו בבירור שאין השכירות שהי׳ מקודם מספיק להרב נ״י בכן נוסף להרב נ״י מהיום והלאה על השלשה זה׳ (= זהובים) רייניש מידי שבוע בשבוע עוד שלש זה׳ רייניש. בכן יהי השכירות להרב נ״י בכל שבוע ושבוע ששה זה׳ רייניש 6f. (ט) דהיינו על כל שנה שלש מאות זה׳ רייניש 300f. והמעות הנ״ל מחויבים אנחנו לשלם בכל שנה על ארבע פעמים דהיינו כל שלשה חדשים שבעים וחמשה זה׳ רייניש. ועל זה באנו על החתום במוסכם כולנו. וחלילה וחלילה לערער לאחד מאתנו או לשום אדם אשר ישנו פה ואשר אינגו פה על הדבר הזה בלי שום פ״פ (= פתחון פה) שבעולם, ועל זה התחייבנו עצמנו בחוב גמור, פה קאלא היום הנ״ל.

נאום יעקב פיש בר׳ יצחק יודן ריכטר (י)
ונאום הקטן משה שור
ונאום ישע׳ הכהן בהרב יוסף ז״ל
ונאם יקותיאל בר׳ בנימין כהן
ונאם יצחק בר׳ ל... (יא)
ונאם נחום בר׳ יצחק ז״ל
ונאם...
ונאם...

ונאם מתתיהו בן כה"ר...
ונאם צבי הירש בן כ... יעקב ז"ל
ונאם צבי הירש... יהודא ז"ל
ונאם שמעון... כטע

תשובת הקהילה לבקשת הצדיק

ונאם זאב וואלף בן כהר"ר משה ז"ל
ונאם הק' ש...
ונאם הק' יעקב ק...
ונאם הק' יוסף קאנדל
ונאם הק' מרדכי בהר"ר יצחק ז"ל
— — — — — — — — —

הערות לשני המכתבים:

(א) לרגל הדיון בשאלה הכרונולוגית **בדבר שנת התמנותו של** ר' אייזיקל לרב בקאלוב * הזכרנו את חילוקי הדעות במהותה של האות הרביעית שבמספר השנה בתאריכי כתב־הבקשה של הרב ותשובת הקהילה. האות לפי צורתה בכתב־יד נראית קרובה ל־ב ל־ז וגם ל־ד. המקובלת ביותר היא ב', וכך נקבע התאריך לשנת תקנ"ב (1792), שהיא היתה השנה הי"ב לרבנותו בקאלוב. גירסה אחרת, הקוראת כאן תקנ"ז, מחייבת להניח — כמבואר בדיון דלעיל — שהרבי שימש ברבנות במקום אחר חמש שנים לפני התמנותו לקאלוב. ואילו אם נגרוס תקנ"ד, מספיקות לו שתי שנות רבנית קודם לקאלובית. וההוכחות שהובאו שם הכריעו בעד תקנ"ב במכתבו של הרב ובעד קביעת העובדה, ש־40 השנים ש„שפט את ישראל", כפי שנחרת על מצבתו עשה כולן בקאלוב.

על כל פנים, כפי שקבע המתרגם בתוספת להערה זו, דומה צורת האות הנדונה בשני המיסמכים גם ל־ד, ואם נתבונן ביתר הנתונים שבתאריכים (ער"ח אדר ראשון במכתבו של הרב וכ"ט שבט שבתשובה) יתגלה לנו, שבשניהם מדובר באותו יום עצמו. מסתבר איפוא, שר' יעקב פיש ויתר מנהיגי הקהילה לא היו זקוקים לקריאת הפרטים שבבקשת הרב כדי לדעת את מצבו ולהתרשם מהם למילוי בקשתו, אלא נמנו וגמרו לכפול את משכורתו, לבל יוכרח להיענות להזמנה לקהילה גדולה שבפולין, אבל למען הסדר הפורמאלי היה צריך להכין בכתב בשביל הארכיון של הקהילה בקשה והחלטה למלאותה, חתומה בידי כל האישים שהסכמתם נחוצה לכך.

אף על פי כן בשום פנים איננו יכולים לקבל גירסת תקנ"ב ולא תקנ"ז, שכן התאריך בבקשת הרב הוא ער"ח אדר ראשון, זאת אומרת בשנת עיבור, ואילו שנת ה' תקנ"ב היתה שנה ד' למחזור קטן קצ"ג ושנת תקנ"ז שנה ט' לאותו מחזור, שתיהן שנים פשוטות, רק שנת תקנ"ד שביניהן, היינו שנה ו' למחזור, היא שנת עיבור. אכן אם נקבל תאריך שנת תקנ"ד, נוכרח לקבוע התחלת רבנותו הקאלובית י"ב שנה קודם לכן, בתקמ"ב, וממנה עד פטירתו בתקפ"א אין מספר השנים רק ארבעים חסר אחת. אך גם הגירסה תקנ"ב לא תוציאנו מהסבך, שכן לפיה התחילה רבנותו בשנת תק"מ וארכה ארבעים יתר אחת. נצטרך איפוא להניח, כפי שציין המתרגם בהערה 8 לדף 35 דלעיל, שבאיזה מהמקרים נמנתה מקצת שנה ככולה. ועתה, אחרי שביררנו בפיסקה הקודמת, שהמיסמכים הללו נכתבו לצרכי הסדר הרשמי ולא לצורך גוף הענין, נוכל ליישב את הסתירה הכרונולוגית בהשערה סבירה, שהרב הגיע הביתה אל אשתו וילדיו לקאלוב בקיץ תקמ"א וחי בתוך משפחתו על האשראי למחיה שקיבלה אשתו בקביעות מר' יעקב פיש, וכבר באותה שנה

---

* ראה למעלה דף 34 ואילך.

התחילו להטרידו, אולי בעקב „הסתה" מצד ר' יעקב זה, בשאלות הלכה כאילו הוא רבה של הקהילה, ורק בחורף תקמ"ב נענה ללחצו של ה„נושה" ר' יעקב לקבל עליו עול הרבנות בתור שכירה של הקהילה. לפיכך מנה הרב בבקשתו שתים עשרה שנות שכירות מתקמ"ב עד תקנ"ד, ואילו הקהילה מנתה על מצבתו ארבעים שנה לרבנותו מתקמ"א עד תקפ"א. ונראה שהתאריכים על שני המסמכים, של הרב ושל מנהיגי הקהילה הם כתובים באותה יד עצמה, אולי של מזכיר הקהילה, שהתחכם לכנות אותו יום עצמו בשני שמות שונים והוסיף את התאריך בראש גליון התשובה, אחרי שבמשך ימים אחדים כבר חתמו עליו כולם, ואז ביקש מהרב את כתב הבקשה שלו, כדי שממהרת, בראש חודש אדר א', כבר יקבל שכירות מוגדלת. והרב כתב בראש בקשתו רק ב"ה ואילו התאריך נכתב בידו של המזכיר.

הבקשה מופנית אל ההנהגה של קהל מחוז סאבולץ', באשר לפי מעמדו הרשמי היה רבם של היהודים במחוז כולו. אבל אין לנו שום מזכרות בכתב או בקבלה על פעולות של הנהגה מחוזית ושל מיסוי לסיפוק האמצעים לפעולות כאלה (ביניהן גם החזקת רב מחוזי), והדעה נותנת, שהאישים החתומים היו מנהיגי המחוז לפי התואר, ואלו למעשה היו מנהיגי הקהילה המקומית, על השתתפות יהודי המחוז בתשלום משכורת להרב אין כל ידיעות.

כזכור הובא למעלה (דף 35) בשם הרב ד"ר ב. ברנשטיין הי"ד ויבלח"א הפרופ' שייבר ועוד רבנים, שתאריך בקשת הרב הוא משנת תקנ"ב, והובאה גם דעתו של מר נפתלי בן מנחם, הקובע את התאריך בשנת תקנ"ז, בינתיים, במשך העבודה בתירגום הספר חלו שינויים בעמדותיהם.

מר בן מנחם — ב„סיני" כרך סג, תשכ"ח, עמ' קפא — חזר בו ביזמת עצמו וקבע גם הוא את התאריך בתקנ"ד, בנימוק ששנת תקנ"ב לא היתה שנת עיבור, והוסיף לכך, שערב ר"ח אדר בתקנ"ז לא היה ביום ה' ואילו בתשובת הקהילה צוין יום כ"ט שבט ביום ה'.

לפרופ' שייבר כתב המתרגם ב־30.4.69 את נימוקיו נגד תקנ"ב ובעד תקנ"ד כמבוארים כאן בהערה זו, וב־8.5.69 השיב שייבר, שהשגות המתרגם מתקבלות על הדעת. ובכן תוקנו התאריכים על שני המיסמכים לתקנ"ד.

(ב) הי' = היה. כל מלה שיש בסופה אותיות יוד והא, נוהגים חרדים ביותר על דת לכתוב סימנית אפוסטרוף במקום ההא שבסוף, משום ששתי האותיות ביחד דומות לשם קודש, לחצי הראשון של שם הוי"ה, ואף על פי שבאותם שימושים ברור שכאן משתמשים לכתיבת חולין, יש מחמירים להימנע מכתיבתם ביחד. זהירות זו מופיעה עוד כמה פעמים בהמשכו של מיסמך זה.

(ג) הרמה — בעברית אומרים וכותבים הרם, כאות לגבי כבוד שהוא ממין זכר, אבל הרבי תירגם במחשבה מיהודית־אשכנזית, בה הכבוד ממין נקבה.

(ד) ובטוב תשמעון — לביטוי זה אין כאן שום מובן בעברית. כנראה יש כאן תירגום לאיזה נוהג לשוני אידישי מהזמנים והמקומות ההם. כנראה משמעו כעין המשך ל„לא עליכם", היינו שישמרכם ה' ושלכם לא יהיו שום עסקים עם ה„חולשות" (כפי שהוא קורא למחלות שלא לפתוח פה לשטן וכדי לצמצם את הפורענות), אלא שישמעו עליכם רק טובות.

(ה) המלה מה היא כאן תירגום־במחשבה למלת קישור באידית. מזכרונות דוב בוליחובר הכרנו מימי נערותו של ר' אייזיקל את בתי אביו ודודי־חותנו, שהיו שניהם „רוזנים־אלופים" אמידים, ואביו מוצג כחוכר הכפר, בעל עמדה כלכלית לא־נמוכה, וכאן מתגלה משפחה מטופלת באביונים נצרכים, שהרב חייב להפריש ממשכורתו הלא־גדולה לתמיכה בהם. אין זאת, כי העושר

לא התמיד אחרי מות בעלי המזל שזכו בו. אף אשתו של ר' אייזיקל, בתו של איש אמיד בדרגה לא נמוכה, היתה זקוקה לעזרה מוסווה כאשראי מאת ר' יעקב פיש לצרכי מחיה לה ולילדיה, בעת שבעלה היה גולה למקומות תורה וחסידות שבמרחקים.

(ו) גם העול שהוטל על הרבי להשיא את אחותו היתומה מעיד על ירידת מעמדה של המשפחה. אם נקח בחשבון, שבגיל שלמעלה מארבעים היתה להרב אחות בגיל שלמטה מעשרים (כי יהודי כשר והגון נזהר מאד בזמנים ההם לא להחזיק בביתו בת פנויה עד גיל מופלג שמעבר לעשרים), הרי שלמעלה מ־20 שנה אחרי לידת ר' אייזיקל עוד הוסיפה אמו נפשות לבית, ובביתו של יהודי הגון לא היה שום פלא בכך.

ממצבו הכלכלי של הרב, כפי שהוא משתקף מהענינים שבשתי ההערות הללו נראה, שב־12 שנותיו הראשונות לרבנותו בקאלוב לא נתפתח עיסוקו האדמו"רי לעסק מכניס במידה ניכרת. ואפשר שגם נמנע במתכוון מהמסחר בעבודת הבורא. יתכן שבשנים שלאחר מכן פשט יותר ויותר גם לחוג שוחריו ההונגריים הנוהג הפולני של מתן „פדיון" לצדיק, אבל לאמידות גדולה לא הגיע מימיו, ובוודאי גם היה שוקד לא להגיע.

(ז) אין לנו שום סיבה לפקפק בכך. אישים רמי מעלה ברוחניות היו באים אליו ממרחקים בהיותו מפורסם בכל העולם החסידי כאחד גבוה משכמו ומעלה, ולא ייפלא אם הגיע שמעו גם לראשי הקהילות הגדולות שבפולין. ויש להניח, שה„חולשה" שלו לא היתה גדולה עד כדי כך, שלא יוכל לצאת לנסיעה אחת לפולין כשם שהיה ביכלתו לנסוע לאובן ישן. אך יתכן, שבמצב בריאותו הרופף לא ראה יכולת למאמץ התמידי, הנדרש מהרב שאינו מסוגל להתעלם מגודל האחריות המוטלת עליו בהנהגת קהילה גדולה.

(ח) הרבי כתב את שם המקום קאלוב, כפי שנקרא בפי יהודי פולין בסיומת הסלאבית — — וב; ובשם ראשי הקהלה נכתב שם המקום קאלא, כפי שנקרא בהונגרית.

(ט) — פורינט או פלורין, כינוי הונגרי למטבע הנקרא בתרגום עברי: זהוב.

(י) יודן ריכטר = שופט היהודים, זה היה בגרמנית תוארו הרשמי של האחראי הראשי המקומי לעניני היהודים.

(א) הקוים המקוטעים מסמנים חלקים בלתי־קריאים בצילום כתב היד.

התאלמנות ו„אביב שני" — מהקווים שבמסלול חייו האישיים והמקצועיים שהובאו עד עתה בפרשת חייו, מצטרפת דמות של אישיות הארמונית מושלמת, מבורכת בשלוות־נפש ובהשלמה גמורה עם כל המתרחש בחיים מסביב לה, כאילו הוא והעולם שמחוצה לו הם שני גרמי־שמים, שמסלוליהם סובבים זה בקירבת זה ואינם מתחככים ואינם מתנגשים לעולם. הכרנו, ועוד נכיר, את מידת הענווה שבו, שחיסנה אותו בפני כל מיני מכאובי־נפש שבעקב תאוות־כבוד שלא סופקו ופגיעות־כבוד שלא ננקמו. הוא נתברך בכושר לקבל באהבה לא רק את היסורים, אלא אף את הבריות, את האנשים, שחזותם והליכותיהם אינם לפי טעמו, לחוס על טעמם שלהם, שלא זכו למנת סובלנות שהוענקה לו, ותחת להטיף להם דרישות שיתאימו את התנהגותם לטעמו שלו, היה מטה אותם שלא־מדעת לרצות בעצמם להשתנות לטובה. חינך את עצמו להסתפקות במועט שבמועט, והודות לכך לא הכיר את היסורים שבעקב מחסורים, אבל מידה זו לא אטמה אותו משותפות עם הזולת בהרגשת מחסוריו של ההוא, ואם הרגיש צורך בממון, הרי היה צורך

זה לעזור לנצרכים, ובכללם גם לאשתו ולבניו, שלא נתברכו כמוהו בעשירותו של השמח בחלקו. ואם אמנם נתגלו לו בעניותו של העצוב בחלקו, יתכן שניסה לחנכם לעשירותו שלו, אך קרוב לוודאי שלא עלה הדבר בידו, אלא שממהלך חיי־המשפחה שלו שמרה המסורת לא הרבה יותר מאפס.

על אשתו נודע לנו בסך הכל, שאחרי האפיזודה של שנות המחסור והמצוקה בהעדר הבעל מהבית לצורך השתלמות נפשית ומקצועית (מקצועית במובן השימוש לצרכי אחרים), המשיכה 36 שנה בחיי שלוה ובטחון חמרי וכבוד כללי בתיר רבנית של קאלוב והמחוז — עד שהלכה לעולמה. בינתיים ילדה וגידלה לא פחות משלשה בנים (זהו מספר הבנים שנאסף, לא בבת־אחת, בפרשת תולדות בעלה, וכשם שבמשך הזמן גדל המספר מאחד לשלשה, כך יתכן שהיו עוד בנים או בנות, שרק במקרה נעלמו עד עתה מידיעתנו ולכן מחייבת הזהירות לכתוב: לא פחות משלשה). ובהתחשב במירשת הנדיבות והדביקות במצוות שהביאה מבית הוריה ובשותפות החיים עם בעלה הצדיק, אפשר להניח בקרוב לוודאות, ששנות חייה היוו שורה רצופה של מעשים טובים והשלמת הנפש והכנתה למסירה בטהרה לחיי העולם הבא, ואין איפוא שום הגזמה־שבדרך־ארץ בשבחים הצנועים שנחרתו על מצבת קברה, וזה לשונה:

פ ״ נ
אשה יראת ה׳ היא
הרבנית הצנועה מרת
פייגא אשר נודע בשערים
בעלה הוא הרב הגאון
הקדוש מו״ה יצחק
אייזיק זללה״ה נפטרה בשלום
יום ג׳ ניסן התקע״ז לפ״ג
ועתה קמו בניה ויאשרוה
ויכבדוה במצבת האבן
הזאת להיות לה למזכרת
עולם כזכרון קדוש

מברכת־המתים (זללה״ה — זכרונו לברכה לחיי העולם הבא), שבנוסח המצבה הוצמדה לשמו של בעלה, שחי אחריה עוד ארבע שנים, נראה, שלא פחות מארבע שנים נחה בקבר שאין עליו ציון, עד שקמו בניה וכיבדו את זכרה במצבה. והנה אף הדיוט שבישראל, שנתאלמן מאשת נעוריו, מזדרז למלא חובת הכבוד האחרונה כלפיה ויציב את אבן הזכרון על קברה, בטרם ישא לו אשה אחרת, ואילו הצדיק כאילו התעלם לגמרי מחובתו זו. בנדון זה נראית סבירה השערתו של המתרגם, כדלהלן:

כידוע צווה הרבי לפני פטירתו, שלא יכתבו על מצבתו שום שבחים „מופרזים״ זולת השבח הראוי לכל בן־תורה בינוני, והנה לגבי עצמו היתה לו זכות מוחלטת לוותר על תוארי־כבוד כל כמה שירצה, אבל לפי ההלכה „אשת חבר הריהי כחבר״ ותוארי הכבוד של הבעל שייכים גם לאשתו, שתצוין בתור אשתו של פלוני הנודע לתהילה בשל

כך וכך. בוודאי ידע זאת גם הרבי, אבל נבצר ממנו להעביר על מידת הענווה שבטבעו ולהרשות שיחרתו על מצבת אשתו, שבעלה הוא הגאון והצדיק, ושיוכרח לסבול על עצמו בחייו את השבחים ה„מופרזים". אילו נתן לחרות על מצבתה את שמה בלי תוארי בעלה, היה גוזלם ממנה לעולמים, ולכן העדיף להשאר חייב על חשבון בניו מלהיות גם לאחר מותו גזלן ללא תקנה.

ארבע שנים פחות חודש חי הרבי אחרי מות אשת־נעוריו. מהן הוכרח, בהתאם להוראת ההלכה, לחיות למעלה מחצי שנה ברווקות, והרבנית השניה, מרת **זיסל**, הספיקה לחיות אתו לא יותר משלש שנים ומחצה. אף על פי כן מתיחד לה במסורת של תולדות הרבי מקום גדול יותר (יחסית) מלרבנית הראשונה מרת **פייגא** נ"ע.

על התקשרותה בזיווג שני עם ר' אייזיקל יש לנו שני מקורות, שני ספרי תולדות רבנים מהונגריה, שחיברו שני רבנים, ניני מרת זיסל מבעלה הראשון: א) **תולדות גאוני הגר מאת הרב שמואל בן נפתלי הכהן שווארץ**, טולצ'ווא, תרע"א; ב) **תולדות קול אריה מאת הרב דוב בער שפיצר**, קליינווארדיין, ת"ש. ישנם קטעים השווים כמעט מלה במלה בשני הספרים, שכנראה העתיק השני מהראשון, ויש גם פרטים שהביא רק אחד מהם. למרבה הפלא יש הבדל אחד עיקרי ביניהם: בשמו של הסבא רבא, בעלה הראשון של הסבתא הצדקת מרת **זיסל**. הרב **שפיצר** קורא לו **מרדכי צבי שווארץ**, והרב **שווארץ** מזכירו בשם **שמואל שווארץ**, ושניהם מספרים גדולות על התנהגותו במידה עילאית של יראת חטא. ההבדל בפרט זה אינו נוגע לענייננו ובעיקרו של דבר נראה מדברי שניהם, שאע"פ שבגיל קשיש למדי נעשתה הסבתא זיסל רבנית־אדמו"רית, לא היתה צריכה שינוי ניכר באורח־חייה כדי להתאים את עצמה למעמדה החדש.

שני הרבנים המחברים הנ"ל מוסרים את תמצית ה„רומאן" של זוג הקשישים, „האביב הסתווי" שלהם, בנוסח שווה כמעט. והנה סיפורו של הרב שווארץ, ב„תולדות גאוני הגר" (כ, ב, הערה א):

— היא היתה אלמנה מבעלה הראשון, המנוח מו"ה שמואל שווארץ ז"ל, יושבת בעיר שארושפוטוק, וכתבה איגרת כדרך שדכנות להרב הקדוש הנ"ל והציעה לו שישא את הרבנית מסעטשין, שהיתה יושבת גם היא בעיר זו אחרי מות בעלה הרב ז"ל, ואמר הרה"ק ז"ל: „דיא שדכנ'תה גיפעלט מיר בעסער וויע דער שידוך" (השדכנית מוצאת חן בעיני יותר מהמשודכת). ובא הרה"ק שמה וקראו אותה לבוא אל פניו, וכשבאה קיבל אותה בקריאת „דאס קוצל קומט!" „זעץ דיך זיסל" (קריאת שמחה באידית לבואה של אורחת חביבה ובקשה שתשב). כשישבה אמר לה הרה"ק: „האסטו געהערט נייעס? איך וויל דיך נעמען פאר א ווייב" (האם שמעת את החדשה? רצוני לקחתך לאשה.). השיבה לו, שרק עתה היא שומעת זאת, ולשאלה נוספת השיבה, שמסכימה, אבל ישנם עיכובים זמניים. הם נדברו ביניהם על העיכובים ועל סילוקם והתנו ביניהם כמה תנאים. הרבי שילם כמה מאות זהובים, שהיא היתה חייבת מעסקי בעלה והיתה צריכה לטפל בהם עד שתפרע את החובות, וכך שוחררה להיכנס לחופה בהקדם. היתה עליה עוד חובה: להשיא את בתה הנדל, המאורסת להבחור התורני המושלם במעלות מר פנחס זלמן, שכבר נזדמן

לנו להכירו *, ולכלכל את הזוג הצעיר בביתה חצי שנה. גם עומס החובה הזאת נטל הרבי על שכמו, וזמן מועט (לפי גירסת הרב שוואַרץ: כשמונה ימים) אחרי חתונתו עם מרת זיסל, ערך בביתו את חתונת בתה הגדל, ולריקוד לפני הכלה עשה גינוני קוזאַליק **, בהתעלמות מגילו הקרוב ל־70 ושמח ושימח את החתן והכלה וקיבלו בביתו כלכלה ברווחה ובכבוד חצי שנה כפי שנקבע בתנאי האירוסין.

הרב שפיצר, בספרו „תולדות קול אריה" (דף י') פותח בנשואי אמו זקנתו מרת הנדל הנ"ל בשנת תקע"ט. והואיל והיא נישאה ימים מעטים אחרי נישואי אמה מרת זיסל לר' אייזיקל, שנפטר בשנת תקפ"א, הרי שחתונתו של הרבי היתה בשנתו ה־68, שנתיים לפני פטירתו, אבל לא מן הנמנע, שחלה איזו טעות במספר השנה ואפשר שהחתונה היתה בשנה הקודמת, שכן לדורשי טובתו של הרבי הזקן וה„חלוש" לא היתה סיבה להשאירו באלמנותו שנה נוספת על החובה שלפי ההלכה. והמחבר ממשיך לתאר את יחוסה של סבתא רבתא מרת **הענדל** ע"ה בת הרבני הנגיד הצדיק נוטר הברית מו"ה **מרדכי צבי שוואַרץ** ז"ל מעיר טערצאל (לפי גירסה חדשה יותר: טארצאל) ושם אמה הצדקת המפורסמת מרת זיסל ע"ה, אבל זקנינו נפטר צעיר לימים ונשארה זקינתנו אלמנה יושבת בעיר ש' פאטאק, ויען שהיו לה הכירות עם הגאון הקדוש איש אלקים המפורסם בישראל מו"ה יצחק אייזיק טויב זצללה"ה זי"ע שהיה אב"ד ור"מ דק"ק קאלוב וכל מחוז סאבולטש, כי הוא הי' מקודם רב בטערצאל, כתבה לו מכתב ששמעה שנתאלמן והציעה לו שידוך וכו' כמו בנוסח המקביל שהעתקנו.

על רבנותו של ר' אייזיקל לפני קאלוב בטארצאל אין לנו שום ידיעה ממקור אחר. אמנם כמובא לעיל (דף 34) בקשר לדילמה הפאליאוגרפית־כרונולוגית תקנ"ב־תקנ"ז **סבר מר נפתלי בן מנחם**, שר' אייזיקל שימש תחילה ארבע שנים במקום אחר, ונוכל להיאחז ברשימה המובאת כאן, כלומר, שאותן שנים עשה בטערצאל. אבל לא זו בלבד, שבשום פנים לא יתקבל על הדעת, שאותה עובדה ביאוגרפית יכלה לחלוף בלי כל עקבות, אלא שכבר הוכח למעלה מכל ספק, בהערה (א) למיסמכים בדבר הוספה למשכורת הרב, שהתאריך תקנ"ב או תקנ"ז שם הוא בלתי אפשרי בהחלט, וממילא אין ממש בכל החישובים שנתלו בהם, וממילא אין לנו שום זמן לעיתוי רבנות לר' אייזיקל אי־שם מחוץ לקאלוב, ואף בטערצאל לא, לפיכך כדאי לבדוק, כיצד ולשם מה נתגלגלה בדותה זו לתולדות הצדיק, כדי שנלמד לקח, עד כמה צריך לנהוג זהירות וחשדנות בברירת חומר ביאוגרפי או היסטוריוגרפי.

אם מסוגל היה איזה אלמוני בתלמוד לתמוה בקול רם: „וכי דרכו של בועז לשאול בנערה?" ולהטריח את רבי אלעזר, שימציא לו תשובה מרגיעה, רשאי היה הרב שפיצר להניח, שכל קורא הגון עלול לתמוה ולהרהר אחרי מידותיו של הצדיק הקאלובי: היתכן שאיש צדיק וחסוד שכמותו יהיה בעסקי היכרות עם אשת־איש לשעבר מעיר אחרת ולומר במפורש, שהיא מוצאת חן בעיניו יותר מאיזו אחרת? והלא אפילו קל שבקלים

---

* ראה לעיל דף 95 ועוד.

** תרגיל פרחחי מבדח, מסע התגלגלות על הקרקע בהתהפכות על קצות ידים ורגלים וקדקוד.

אינו אומר כך לאזני חסודים ופרושים! וכדרך חכמים בתלמוד שמדמים אפשרויות של נסיבות להצדיק את מעשהו המתמיה של צדיק קדמון, ושמחוסר רגילות בשימוש הלשון בדיבור היפותיטי מדברים בלשון היגד מוחלט בוודאות גמורה עד שבסוף מאמינים בעצמם ומחייבים אחרים להאמין כי אמנם כך היה מעשה, שאם לא כן קורה דבר בלתי אפשרי, שהקושיה על הקדמון נשארת בלי תירוץ, — כך ראה הרב המחבר הכרח להניח ולספר כעובדה וודאית, שר׳ אייזיקל הכיר מקרוב את מרת זיסל מטערצאל מעת שהיה רב בקהילה זו. אבל תירוץ זה אין לו רגלים, שכן אם היה ר׳ אייזיקל רב בטערצאל, הלך משם לפני כ־35 שנה, ומי זה יוכל להאמין שנשארה בזכרונו נערה שהכיר לפני למעלה מ־35 שנה, ושכעת מועדפת במציאת חן בעיניו בשל דמותה ואופיה שמאז? ולא מן הנמנע, שגם היסטוריונים־ראבינרים מודרניים משתמשים לפעמים לצרכי חיקור היסטורי בדיאלקטיקה רבנית מסורתית, כדי לאשש השערות שמן הרצוי להם להיותן וודאיות. אך כאן בעצם אין צורך בתירוץ, מפני שאין קושיה בנמצא. הרב שפיצר לא היה חייב לדעת על זכרונותיו של ר׳ דוב מבוליחוב ועל המתגלה לנו אך ורק מהם, שבקהילת טערצאל זו ישב ר׳ **ענזיל כ״ץ**, דודו וחותנו של ר׳ יצחק אייזיק טויב. יתכן איפוא, שמרת **זיסל שווארץ** היתה ידידת נעורים של **פייגא כ״ץ־טויב**, ואפשר שלא פעם באה לבקרה בקאלוב, ואולי אף במחלתה האחרונה, והואיל ור׳ אייזיקל לא היה מהלך כשעיניו מקושרות במטפחת ואזניו מאוטמות, הרי בדרך הטבע הכיר את ידידת ביתו ואת דביקותה בתורה ובמצוות, ומזגה הטוב ומידותיה התרומיות, וכשנזדקק לעזר־כנגדו לשארית שנותיו העדיף להתקשר עם זו שהוא מכירה לטובה והיא מכירה אותו ולא להסתבך עם איזו רחוקה וזרה, שאין לדעת, אם בגיל כזה ואחרי אורחות חיים ארוכים בנפרד לא יקשה להם להסתגל זה לזה.

בהערה ז שבאותו עמוד מספר הרב המחבר, שלפני ההתקשרות התנה עמה הרבי, שבלילות תשכב לישון כשפניה אל הקיר ולא תסתכל במה שהוא עושה לפני השכיבה, מפני שהוא היה עוסק בייחודים ותיקונים על פי חכמת הנסתר, וחשש שמא תראה תופעות שלא בשביל עיני הדיוטות. פעם הציקה לה הסקרנות וסבבה לצד החדר כדי לראות, ומיד הרגישה בצווארה תפיחה והתקשות וגנחה בקול. שמע הרבי והזכיר לה את אזהרתו, נטל אפר חם בבד עבה וחבש על צווארה ומיד הוטב לה.

ועוד מספר שם הרב המחבר (ובדומה לכך גם הרב ברגר ב„עשר צחצחות״ שכבר הזכרנו), שפעם צץ בדעתה של הרבנית מרת זיסל הרהור־תמהון, כיצד ייתכן, שהיא זכתה לבנים גדולים בתורה ובמעשים טובים, ואילו בעלה הקדוש לא זכה לראות את בניו במדרגה דומה כראוי לבני אב כזה. והרבי, כאילו שמע את תמיהתה, השיב לה, כמובא בלשונו באידית: „ילדונת, טפשונת, את זקוקה לבנייך, אבל אני אינני זקוק לבנייי״. משמעה של תשובתו בלשון הדיוט הוא בנוגע לרכוש שאדם צובר לו בחייו בפנקסי החשבונות שבעולם האמת. היא, יהודיה פשוטה, שאין לה ידיעות רמות בתורה והשגות בדברים עליונים, זקוקה שם לחסדים על חשבונות הזכות של בניה, וככל שהם מגדילים לעסוק בתורה ובמצוות, כך מעלים לאמם יולדתם את רמת־החיים בגן־עדן, ואילו הרבי צובר לו את המלאי של חשבון הזכויות בשכר מעשי עצמו בלבד ואינו זקוק לשום

משיכות מהחשבון של בניו. ובניסוח רם יותר: אם נראה את כלל האנושות כעץ החיים, הצומח ועולה מגרעין הזרע באמצעות השרשים והגזע והענפים עד לפריחה ולפריון שבאמירו, עד הגעתה של תכלית הבריאה למלוא תיקונה ושלימותה, הרי כל תא ותא שבכל שלבי גידולו יש לו חלק בגידול הפרחים והפירות, שכן לרציפותו ושלימותו של התהליך הכולל עושה הוא את העברת החומר והכוח החיוני מדור־התאים הקודם לדור הבא, וכך גם היחיד האנושי בעצם מהלך חייו, לפי חוקי החיים של הכלל והפרט, תורם הוא את חלקו לקיום המין האנושי ולקידומו בדרך אל השלימות המיוחלת שבעתיד הרחוק, הנקרא „באחרית הימים", ואם צאצאיו אחריו הולכים בדרך הנכונה, הרי בכך הם משלימים את הטעם והתכלית של חייו שלו. לעומת זאת כשבד קטן יוצא מן הצד של הגזע ומעביר בתוך עצמו את כל התהליך עד להציץ ציץ ולגמול פרי, הרי השלים את כל המוטל עליו ואינו זקוק לשותפות בזכותם של הבאים אחריו, וכנראה ידע הצדיק הקאלובי, שהספיק להעלות לתכלית השלימות את הניצוץ מנשמת כלל ישראל שהופקד בו והשיג בכך את זכותו המלאה לעולם שכולו טוב ואינו זקוק עוד לשום משיכה מהזכויות שבחשבונות בניו. והואיל וכל יחיד הוא בעל בחירה חפשית, והואיל והוא עשה את המוטל עליו בתור אב לחנכם לתורה ולמצוות והם כבר אנשים מבוגרים, אין עוד אחריותם עליו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. ואם מי מהם יתעה הרחק מהדרך, גם אריכות הגלות אשמה בכך, ואם צריך הקב"ה יהודים רבים שומרי אמונים לתורתו, יחיש־נא את הגאולה.

ענוות הצדיק גם על מצבתו. — קרוב לוודאי, שהמיחושים, שליוותו כל ימיו, גם בעת זיקנה לא הירפו ממנו, אבל בהיותו מסוגל לשאת יסורים באהבה, לא גרעו מהטוב שבשנות שיבתו. אף העדר השלימות שברגשי נחת מבניו ודאי לא העיבה את ימיו האחרונים, שכן מאחר שלפי הברייתא שבתלמוד שלשה שותפין הן באדם, הקב"ה ואביו ואמו, הרי לחלקו של הקב"ה ידאג הקב"ה עצמו, אם ירצה, ואגב יסודר איך שהוא גם חלקו שלו, ואם להקב"ה טובים הם כמו שהם, ייטבו גם לו. הנה כי כן לא הופרעה שלוות ימיו האחרונים בעולם הזה ולא נבצר ממנו להזהר מפני פגיעות בטעמו הטוב ביחס למקום מנוחת גופו לאחר אריכות־ימים, לבל „יכערו" את אבן־מזכרתו בפירסומת אישית של הפרזה בשבחיו של מועמד־לרבנות המבקש מישרה, אלא יסתפקו בתוארים הצנועים, הניתנים לכל יודע־ספר ושומר מצוות בינוני. מסתבר, שאחרי שסידר כהוגן את עניני מקום המנוחה לגופו שישאיר להחזרה לאמא־אדמה, בחלקת־הקבר שנשארה עוד פנויה בבית העלמין הישן של קהילת קאלוב, נפרד מן הגוף בלי יסורים גמכאובים וטס לו לעולמות העליונים, להיפגש ולקחת דברים עם אדירי התורה שבכל הדורות, שהגה בספריהם, וגם עם משה רבינו שביום פטירתו נפטר גם הצדיק הקאלובי ר' יצחק אייזיק טויב זצ"ל. והנה נוסח המצבה:

פ"נ אדונינו מורינו ורבינו אב"ד דגליל סאבאלטש אשר שפט את ישראל ארבעים שנה ולמד את העם בצדק. ויחי יצחק אייזיק בן רייזל בן משה יחזקאל זלה"ה שבעים שנה. ויהי כי זקן יצחק ויגוע בשב"ק בעת רצון עת צאת הכוכבים ויאסף אל עמיו אל מערת קברו אשר לו יום א' ז' אדר שני תקפ"א והיה יכול ללמוד על הדף והיה ערליכר יוד זי"ע תנצב"ה.

הערות לנוסח המצבה. (א) בהעתקי הנוסח בהדפסות שונות יש הבדלים קטנים ביניהם; ואין לקבוע באחריות גמורה את המדויק בהחלט. (ב) בשום העתק אין לראות חלוקת השורות כפי שהיו על המצבה עצמה. (ג) מסתבר שלא המנוח עצמו כתב את הנוסח, רק בפיו אמר באידית את השבחים המצומקים שהוא מתיר להרות ולא הוא האחראי לשגיאות הדקדוקיות במידה שישנן ולא לאידישיזם שבביטוי „והיה יכול (במקום יודע) ללמוד על הדף". (ד) התואר „עהרליכער יוד" שלא תורגם משמעו המילולי: יהודי ישר או מהוגן, ומשמעו המושגי בדעת העם: אדם כשר, טוב בעיני אלוהים. אלה הם שני התוארים שהתיר (וכאילו גם ביקש) לחרות לו. (ה) על קברו בנתה הקהילה „אוהל" נאה ומאות ואלפים צליינים היו נוהרים להדליק נרות ולהתפלל עד קברו ביום ז' אדר (ובשנת עיבור אדר ב'), בכל שנה ושנה, כנהוג בפולחן הקברים הקדושים, עד שחרבה הקהילה בשואה.

טרדות אב בגן־עדן. — לא ככוכב לתאורה קבועה הוצג ר' אייזיקל מקאלוב בשמי היהדות ההונגרית אלא ככוכב שביט במסלולו הנעלם עבר שם, כאילו למלא שליחות־תאורה חולפת, דרושה לשעתה בלבד, שאחרי שובו לנתיב התעלומה מואר העולם אף בלעדיו. על סף השתלבות היהודים בחיים ובחברה של ארצות מגוריהם במחיר הינתקות מעברם ועתידם העצמיים הוטל על ר' אייזיקל לשמש בתחום ההונגרי נוגדן לנטייה זו וניתן לו הכושר להתקשרות עם השמיים והארץ גם יחד, לעלייה ולהעלאה למרומי הקדושה תוך התערות שלימה בחיים הארציים, ואישיותו הקרינה בחייו וגם אחריהם זיקת־שייכות ליהדות ברבים שתאבו ודימו „להשתחרר" ממנה. אישיות כזו אינה מיוצרת סטנדרטית על גבי סרט נע, ואפילו על סרט גניאולוגי לא. שיגרת המקצוע הרבני, ובמידת־מה גם האדמו"רי, בדומה למלאכת הכהונה שבמקדש, אפשרית להעברה בירושה, וביחוד כשהיורש לומד את המקצוע מאביו וכשתפילתו לטובת נצרכים לישועה נתמכת ב„זכות אבות" וסגנון התפילה של אבותיו מצא בו כושר היקוי מצליח. ואילו לעיצוב האופי והדמות של דור, לתפקיד מנהיג ומחנך־יוצר, נחוצות סגולות־נביא שלמעלה מהשיגרה, שאינן מועברות בירושה. וכך ראינו שאהרן הוריש כהונתו לבניו אחריו, אבל משה לא.

גם הרבי הקאלובי לא השאיר אחריו דור מגיע לקרסוליו ולא ריכז סביבו דור מטפח פולחן אישיותו, ואשר על כן לא נשארה רשימה אותנטית של מספר בניו ושמותיהם. הידיעה הכוללת התחילה בבן אחד, לאחר זמן נוסף עוד אחד, ואחר־כך עוד אחד, ויותר מכן לא הגיע עד עתה לידיעת הרבים. יתכן איפוא שהוליד עוד בנים ובנות, ויתכן שלא. גם השלשה הידועים, אינם ידועים זמני הולדתם, מי מוקדם ומי מאוחר. אין לנו איפוא ברירה אלא לרשמם לפי סדר הגעתם לידיעת דורות האחרונים: משה־חיים, מאיר, יעקב.

על **משה־חיים** כבר הזכרנו גם אנו (בדפים 87 ו־89 דלעיל), שהיה חתנו של האדמו"ר רבי **צבי הירש** מזידיטשוב (בעל בתו רייזל), שאמנם לא הגיע לרום המדרגה של אביו וביחוד לא בשלימות הקישור של החולין לקדושה, אבל במסלול השיגרתי בתורת הנגלה בהלכה ובאגדה וגם בחסידות המשיכו הוא ובחירי צאצאיו בדורות שאחריו במידה נאותה את הקו של ר' יצחק אייזיק הגדול. אביו, שגם לעצמו לא ביקש רבנות ורק בלחץ ההכרח לספק צרכי מחיה לעצמו ולביתו הסכים לקבל מישרה בתשלום,

נמנע מלבקש מהקהילה, שתושיבו על כסאו אחריו, ואפשר גם ויתר על כך במפורש, אבל בהשתדלות חותנו נתקבל לרב ברוזדול (לשון אחר: רוזלא) שבגליציה, ובאמצעות דורות צאצאיו נמשכת השושלת הרבנית־האדמו״רית עד היום, כפי שיתואר להלן בפיסקה מיוחדת. כנראה לא שיחק לו מזלו בפרשת חייו, שלא ארכו ביותר. אין לנו ידיעות על שנת הולדתו, אבל מכיון שהלך לעולמו כעבור עשר שנים אחרי פטירת אביו, ולידתו ודאי אירעה הרבה יותר אחרי הולדת אביו, ודאי לא הגיע בחייו לגיל זיקנה. לעומת זאת יודעת האגדה לספר על טרדותיו של ר׳ אייזיקל בעולם האמת בשל צרותיו של בנו זה בעולם הזה.

הרב **ישראל ברגר**, שכבר הבאנו דברים מספרו „עשר צחצחות״ לתולדות ר׳ אייזיקל, מוסר בספרו „זכות ישראל״ (מהדורא תניינא, תרפ״ה, דף יג, ב) דברים לתולדות ר׳ משה חיים ששמע מר׳ **פנחס־חיים מויב**, הרב מרוזדול, דור רביעי לר׳ משה חיים. הוא מספר, שבתחלת סיון תקצ״א נערך אצל הגאון רבי יעקב מליסא, שהיה אז רבה של סטרי, גט הפיטורין שנתן ר׳ משה חיים כדת משה וישראל לאשתו רייזל בת האדמו״ר רצ״ה מזידיטשוב. והוא ממשיך, שאביה ר׳ צבי מאוד־מאוד לא רצה בהתפרדות הזוג, מפני שהתירא מפני מחותנו ר׳ אייזיקל שבעולם האמת, אבל כנראה הוכרח לוותר, מטעמים בלתי ידועים. באותו חודש, בכ״ג בסיון תקצ״א, נפטרה הרבנית רחל פרל, אשתו של ר׳ צבי זה, ואחרי ימים מספר התלוננה לבעלה בחלומו, שאין לה שם מנוחה מהתרעומת של הקאלובי מפני שהיא שגרמה לפירוד. הוא השיב לה, שבקרוב יבוא ויישב את הסכסוך ביניהם, ובי״א בתמוז נפטר גם הוא.

הזוג היה אז צעיר יחסית, ושני בניהם קרוב לוודאי שהיו עוד בגיל הילדות או הנערות. המסורת אינה יודעת שום נימוק לפירוד. אין להניח שחוסר יכלתם לחיות יחד בשלום גרם לכך, שכן שניהם נתחנכו בבתים טובים, רחוקים מכל נטיה לנרגנות, בלתי מוכשרים לעסוק בקטטות, ונוסף לכך בפני שני בניהם. במסורת נרמז שהרבנית הזקנה גרמה לפירוד, ומכיון שאין להעלות על הדעת, שהרב־הרבי הצעיר הפליג בהתנהגות מרגיזה בקשיחות או בגסות כלפי חותנתו עד כדי כך שהיא תעמוד בכל תוקף על הפירוד ותמרר חיי בעלה לשבור את התנגדותו, הרינו עומדים בשאלה זו לפני קיר אטום. רק בדרך השערה אפשר לנסות ולהניח, שהעדר הסיפוק הטבעי מההזדווגות גרם מתח מכאיב לעצבי רבנית רייזל, וכשהגיע המכאוב לשלב שנבצר ממנה להבליג עליו, התלוננה לאמה בהתפרצות־בכי מזעזעת, והרבנית הזקנה ידעה, כנראה, על מקרה כזה שהביא תוצאות מחרידות, ולכן עמדה בכל תוקף על הדרישה לשחרר את בתה ולהצילה.

המסורת מסיימת את הסיפור בגמר יסוריו של הרב המגורש־המגורש. הוא חזר מטכס הגירושין לזידיטשוב ואחרי פטירת ר׳ צבי, קרוב לאמצע חודש תמוז, נסע למקום רבנותו, לרוזדול, ואחרי כשבועיים, בכ״ז תמוז תקצ״א נפטר גם הוא.

המוחן בן הרב. — השלישי בשורת הבנים שמנינו הוא **יעקב**. בגלל קיצור הדברים שבפרשת חייו נעביר אותו תחילה.

במאמר של נפתלי בן מנחם על רבי יצחק אייזיק טויב מקאלב, שפרסם ב„ספר היובל לישראל אלפנביין״ (הוצאת מוסד הרב קוק; ירושלים, תשכ״ג), כתב, שידועים לנו

שני בנים לרי"א טויב: משה־חיים ומאיר. במשך הזמן קיבל כמה הערות לחיבורו זה, ואף נודעו לו פרטים נוספים, שלא ידעם מקודם. כל אלה פירסם ברשימת תוספת בהירחון „סיני", כרך נה, אלול תשכ"ד. כאן הוא מתחיל במסירת הערתו של הרב **אברהם מאיר איזראעל** מברוקלין, שלר' יצחק אייזיק מקאלוב היה עוד בן ושמו **יעקב. הוא היה** תושב העיר קרולה, בירת מחוז סאטמאר, בעל טחנה בה, והכתובת שעל מצבתו בבית העלמין בקרולה יודעת לספר עליו, שהיה „איש תם וישר התו' (— התורני) מו"ה יעקב טויב ז"ל בן הגאון החסיד המפורסם מו"ה אייזיק זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק קאלוב. נפטר יום ה' יט אלול תר"ט לפ"ק". יתכן שלדעת הרבנית זיסל היתה בבן זה של הצדיק ירידה בדרגת תולדותיו, ואילו הצדיק עצמו לא ראה בכך שום פחיתות־כבוד, שבנו לא יעסוק ברבנות אלא בטחינת חיטים לקמח בשביל לאפות לחם לבני אדם.

לפי הרשום על המצבה חי בן זה ביושר ובכבוד כ"ט שנה אחרי אביו. נמסר שם גם נוסח המצבה של „האשה הצנועה מרת רחל אשת מו"ה יעקב טויב", שנפטרה ונקברה ביום ד' ו' אדר תרכ"ג לפ"ק. ועל קבר בנם נחרת: עד הגל הזה על השוכן תחתיו איש תם וישר יקר הערך מגזע רמה ומפוארה ומזרע ברך, ה"ה היקר כ"ה יחזקאל טויב ז"ל, שמת „בזקנה ושיבה טובה ונקבר בש"ט (— בשם טוב) ביום ו' עש"ק שושן פורים תרכ"ט לפ"ק". ואם בשנת ה־20 אחרי מות אביו מת **בזקנה ושיבה טובה**, מסתבר שגם יעקב אביו הגיע בחייו לגיל מכובד של זיקנה ושיבה, ודאי לא פחות מ־70 שנה, ואולי גם קצת יותר, ולפי אומדן זה נולד בשנות ה־20 לחיי אביו הצדיק, לפני היות אביו רב בקאלוב, כשהיה גולה למקומות תורה וחסידות ורק לחגים היה בא להתארח בביתו, והאריך ימים עד י"ט שנה אחרי פטירת אחיו ר' משה־חיים, הרב־הרבי מרוזדול.

בשמו **יחזקאל** החיה את זכר הסבא רבא ר' **משה יחזקאל** אביו של הצדיק מקאלוב ובהמשך קרא לבנו על שם הסבא מקאלוב, ככתוב על מצבתו: זאת היא מצבת קבורת איש תמים, נאסף במצער שנים, בן שתים ושש שנים, הלך בדרך אמונים, זכרו לא ישכח מבניו עולמים, ה"ה הגבר איש ירא אלהים, כה"ר יצחק אייזיק טויב ב"ר יחזקאל ז"ל, הלך לעלמא דקשוט לדאבון יוצאי ירכו ד' לירח אדר שני בשנת תרמ"ג לפ"ק, תנצב"ה ושם אמו רחל מאטיל.

יש לשער, שכל אלה לא היו בנים יחידים דור אחרי דור, ומהביטויים „בניו" ו„יוצאי ירכו" של האחרון נראה כך בוודאות, שגזעו של הצדיק התרחב והלך. אבל בענף זה של המשפחה נאספו בבית־העלמין בקרולה רק שמות אלה.

מעולם האמת בא להחזיר בן בתשובה. — הבן השלישי במספר, **מאיר**, עליו אין כמעט שום ידיעה, כאילו במתכוון השתדלו להשכיח, שגם בן זה היה לר' יצחק אייזיק טויב זצ"ל מקאלוב. במאמרו על תולדות הצדיק, עמוד כ"ה, כותב עליו מר נפתלי בן־מנחם בקיצור נמרץ כך: „**מאיר**, בן זה לא הלך בדרך אבותיו וגרם צער רב להוריו. יש אומרים שחזר בתשובה בסוף ימיו וצדיקי הדור כיבדוהו". נוסח זה רחוק מאד מן הבהירות בשל סתמיותו המוחלטת. הליכתו של מאיר שלא בדרך אבותיו סובלת פירושים שונים מאד זה מזה: זנח את מסורת האבות **בצורות החיים, באורח החיים**, במנהגים, בהלכות, בהליכות, באמונות ודעות, ואולי אף בעיקרי האמונה, בעצם השייכות לעדת ישראל. מנוסח

התמיהה של הרבנית זיסל, שהובא לעיל, מדוע אין לבעלה השני, לר' אייזיקל, בנים טובים בעבודת ה' כמו שיש לה מבעלה הראשון, אפשר להבין, שהמתמיה העיקרי, מאיר, אמנם היה נמוך בדרגה מהבנים שלה, אבל לא בשפלות עמוקה כתהום; ומאידך יתכן, שאחרי פטירת האב נידרדר יותר ויותר לתהום השפלות, או שמוסרי האגדה דיברו „בלשון מנוקה" משום כבודו של הצדיק. ואילו מהגן המפואר שליד טירת אחוזתו, המובא להלן בקשר להחזרתו בתשובה, מתעורר חשש חמור הרבה יותר, שכן באותן הזמן לא סבלה חוקת המדינה, שאדם יהיה מחזיק גם בדת ישראל וגם בבעלות על טירה ואחוזה אצילית; ומאידך, כפי שלמדים מהפיזיולוגיה של הפולקלור כיצד גדלות אגדות במהלך התגלגלותן מפה לפה לא מן הנמנע, שבראשית היה בסיפור זה אילן אחד לצורך מעשה הפלא דלהלן, אחר כך גדל סביבו פארק שלם של טירת אחוזה, שהסיפור הקנה לו לבן הסורר. על כל פנים לא נפל הצדיק ברוחו והרגיע את הרבנית, שבעולם האמת אין הוא זקוק לעזרת בניו, כמסופר לעיל. כבעל נפש אופטימית לא ייפלא, שגם חיי העולם הזה שלו לא נתמררו בשל אותו כתם בזרעו, שכן ודאי לא שכח מה שנודע לו מהתלמוד, שלמשה רבינו ע"ה היה נכד, שהוא וצאצאיו היו כוהנים לפסל מיכה, ור' אייזיקל ברוב ענוותו לא הרהיב לדרוש לעצמו עדיפות יותר מלאדון כל הנביאים, והוא לא היה חייב להתחשב בחידושם של חוקרי מקרא מדורות עתיד, שאותה כהונה בדן היתה לגיטימית בזמנה ובמקומה.

אכן, טורדת כאן תמיהה אחרת: ר' אייזיקל זה, שנתברך ביכולת להחזיר בתשובה חוטאים מועדים „שלאחר יאוש" ולהעלותם למעלות צדיקים וחסידים ורבנים, כיצד נבצר ממנו להטות את בנו עצמו ובשרו להלך מלכתחילה בדרך הטוב והישר, או לחזור אליה במהרה אם אך תעה קצת מעליה? אך קשה מאד למצוא תמיהה שאין לה הסבר אף כלשהו. באופן כללי אפשר לתרץ, שהאדם, בתור יצור חי, מסוגל גם לשינויים בגורלו, בדעותיו ובהליכות חייו, שינויים בעקב התרחשויות בלתי צפויות מראש ורפיון הבלמים שלמניעת הגמישות ולחיזוק הצפידות. אמנם לפי חישוב שיגרתי היתה עשויה גדלותו הענקית של האב להפיק כוח בולם ומדביר, כמו שהפיקה כלפי אחרים, אבל יתכן, שהבן הכיר באביו נקודות תורפה, שאחרים לא יכלו להרגיש בהן במישרין כמוהו. הן אפשר, שבילדותו סבל מחסורים ויסורים מיוחדים בשל היות אביו כמעט כל הזמן בחצרות הצדיקים שלמד מהם את דרכי העבודה העילאית או שהתרשם להכאיב מסיפורי אמו על המרירות שבמהלך חייה באותן שנים, כשאמידות בית אביה נשארה רק נושא לזכרונות ובישיבתה עם ילדיה בקאלוב, עיר מגורי אחיה, הקשור בחיתון במשפחה מקומית אמידה, מצאה עזרה רק לחיי צמצום ומחסור. ויתכן שרשמי ילדותו ממצב זה השניאו עליו את העיסוק הרליגיוזי, שלמענו זנח האב את ביתו ונפשותיו. ואפשר, שהסבל המיוחד שהעיק אז על יהודי בשל היותו יהודי, בו בזמן שבארצות המערב כבר מתחילים „לנשום לרווחה" לרגל השתחררות מהעול, הניעוהו לנסות את מזלו בדרך הזאת, וניסה והצליח. אך האגדה יודעת לספר, שבסוף הכריחהו כח עליון לחזור בתשובה, כפי שמסר הרב ישראל ברגר באותו פרק בספרו „עשר צחצחות" (עמ' 73), וזה לשונו:

ידוע לכל, כי אחד מבניו הלך בדרך לא טוב, ולא הועילו לו כל התוכחות אשר

הוכיחוהו אוהבי אביו הקדוש אחרי פטירתו. והנה פעם אחת בא אליו אביו בחלום בשבת קודש והזהירו שישוב מדרכו הרעה, כי מרה תהיה אחריתו, ולא הועילה גם זאת. פעם אחת הלך צדיק אחד מתלמידיו, הגאון מו"ה שאול שכבר הזכרנו, על הציון הקדוש של רבו וצעק מרה, שיעשה איזו פעולה ביד חזקה שבנו הנ"ל יחזור בתשובה. ותפילתו עשתה פרי, כי הסוף היה, שפעם בבוקר, כשהבן הסורר קם ממיטתו ויצא לטייל בגן המפואר שליד חצרו (כי עשיר בעל נכסים היה), בא אביו הקדוש לקראתו שם בגן, כמו חי, ובכעס גדול עקר אילן משרשיו והפילו על רגלו ועל גופו ושבר לו כמה מעצמותיו ואמר לו, כי עתה יוכרח לעזוב מעשיו הרעים ולשוב בתשובה שלימה, ושכב כמה שנים על ערש דוי עד שאבד כל רכושו ונעשה בעל תשובה גמור וצדיקי הדור כיבדוהו מאד. וזכורני כי בילדותי ראיתיו פעם בבית אדוני אבי מורי הרב זצ"ל.

המשך השושלת מרוזדול עד ראשון־לציון. — הבעש"ט ואבות החסידות שקמו אחריו היו כולם מפשוטי העם, וגדולי התורה שביניהם היו גם הם מי שהיו בזכות עצמם בלבד, הן בתור רבנים מורי הלכה הן בתור אדמו"רים מורי חסידות. ככל שהתקדמו בשלשלת הדורות כן נתארכו תואריהם, שכן לזכות עצמו של רבי או צדיק נוספה לו זכות אביו הקדוש, והואיל וכרגיל השתדכו האדמו"רים ביניהם (חוץ מבמקרים, כשחסיד גביר השיגה ידו להשתדך עם בית אדמו"ר, אבל הללו היו מקרים נדירים ביותר), הרי בהמשך הדורות נוספו לכל אחד זכויות של אבות קדושים מהדורות הקודמים, בחזקה גיאומטרית של שניים מכל דור, אבות־זקנים מצד האבות וגם מצד האימהות, ויש שלשרשרת־הפאר של האבות בתואר־האצילות מוסיפים גם חותנים, בנוסח: — — — חתן הרב הצדיק וכו' וכו' מו"ה פלוני ושם אביו ומקום רבנותו או אדמו"רותו. וכשהשרשרת מתארכת ביותר מקצרים אותה ומשאירים בה רק את השמות החשובים ביותר, וגם כך יכול אדם מעוטר ביוחסין לבחור לו מבין השושלת של אבות ואימהות את השם הנאה לו ביותר בשביל להתעטר בו. כך, למשל, מבין שלושת בניו של הקאלובי, ז"ל, היה רק אחד מתעטר ביוחסין אדמו"ריים וממשיך במעמד רבני ואדמו"רי, זה היה ר' משה חיים, שיחוסו העיקרי היה בתור בנו של הקאלובי ובנוסף גם חתנו של הזידיטשובי, ואילו בניו וצאצאיהם היו יכולים לשם הקיצור לבחור בין יחוס קאלובי וזידיטשובי. והיו בדי ענפים שהורכבו על־ידי חיתון בבתי סאסוב וקומארנא ועוד. ואם נכדתה של בת שושלת טויב מקאלוב שנישאה לבן שושלת אחרת, ילדה בן, לא אסרה עליו אמרכלות־היוחסין להימנות על צאצאי הצדיק הקאלובי ולאמצו בתואר „אבי זקני" או „חותני זקני זצ"ל".

יקצר המצע מהשתרע למנות ולתאר את כל גידוליו וספיחיו של בית קאלוב. לכן נסתפק בהזכרת קו־הדורות העיקרי, המוליך בדרך הקצרה ביותר מקאלוב להמשך המשפחה, שנשתל בארץ האבות והבנים של עם ישראל ושבו בנים לגבולם, אמן כן יהי רצון. ואלה שמותם: (א) רבי יצחק אייזיק זצ"ל, הרב לקהילת קאלוב ולמחוז סאבולץ, יוצר הסגנון ההונגרי של החסידות ורם־דרג במעלות עליונות גם לפי הסולם הכלל־ישראלי. (ב) בנו משה חיים, שותל השושלת ברוזלה (או רוזדול), נפטר תקצ"א. (ג) בנו

שלמה, נפטר חשון תר"מ. (ד) בנו **יהודה צבי**, נפטר תרמ"ח. (ה) בנו **פנחס חיים**, יחיד בדור בחכמת הקבלה, חיבר ספרים בה ובחסידות, נשתבח בגאונות בנגלה ובנסתר ובמידות תרומיות כממשיך במורשת הצדיק הקאלובי ודורותיו. ירש כסא אביו ברוזדול משנת תרמ"ו. במלחמת העולם א' בא בתור פליט־מלחמה לעיר מארגארעטען שבמחוז ביהאר בהונגריה בשנת תרע"ה וישב שם שמונה שנים. כאן חידש ליהודי הונגריה את הקשר לבית קאלוב, שניתק לפני ארבעה דורות כשיצא ר' **משה חיים** בן ר' אייזיקל לגליציה ויסד את בית רוזלה. בתרפ"ג חזר לרוזלה ואחרי 49 שנות רבנות נפטר ממחרת יום כיפור תרצ"ו. (ו) בנו **יהודה יחיאל**. בגיל 26 התישב במארגארעטען בשנת תרע"ג, מתרע"ה ישב שם גם אביו וביתו כמסופר, ואחרי חזרת אביו בתרפ"ג לרוזלה נשאר הוא במארגארעטען, ממשיך קשרי בית קאלוב עם יהודי הונגריה, מטפח גם סגולותיו של הצדיק הקאלובי הראשון בכושר מיוחד לקרב רחוקים ליהדות השורשית, כשנסיבות הזמן דרשו במפגיע פעולה זו. לתכלית זו ערך והוציא לאור את הספר „לב שמח החדש", שחיבר הרבי **חנוך (העניך) דוב** מאולעסק, חתנו של רבי **שלום** מבלז ואביו־זקנו שלו מצד האם, וגמר הדפסתו עוד בחיי אביו והנעים לו בכך את ימיו האחרונים והאב, ר' **פנחס חיים** זצ"ל, פקד לפני פטירתו שימנו את בנו ליורש כסא רבנותו ברוזלה, והבן נסע שמה ותפס את מקומו, וגם הוא הצטיין בשיטה הקאלובית לשיפור היחסים בין ישראל לאביהם שבשמים ולמעשי צדקה וחסד. בשנה השניה לרבנותו המורשתית נסע לסדר ענינים במארגארעטען. שם תקפה אותו מחלה, הוסע לריפוי בעיר המחוז גרוסווארדיין, נפטר בי"ט מנחם אב תרצ"ז והובא לקבורה במארגארעטען. (ז) נשארו אחריו חמישה בנים וארבע או חמש בנות. הבכור שבהם, ר' **חנוך**, ירש את הרבנות ברוזלה, ואחד מהם, ר' **מנחם מנדל**, נשאר בהונגריה־לשעבר, בקעכניא שבחלק הרומני־הטרנסילבני, נשוי צעיר, סמוך על שולחן חותנו, האדמו"ר דשם, לקיים בתור רבי את מורשת הקשרים של בית קאלוב עם יהודי הונגריה ואגפיה. לא עברו יותר משנתיים מפטירת האב, ומלחמת־העולם השניה פרצה והרסה והחריבה את ישובי היהודים באותן ארצות, ור' מנחם ואשתו הרבנית טולטלו לגיטאות ולמחנות עם כל אחיהם היהודים, ובחמלת ה' עליהם שרדו לפליטה, ואחרי מיגור הצר הצורר וחילו נפגשו בשלום ויצאו לארצות־הברית.

שם התלקטו סביבו אודים מוצלים מאש מחסידי בית קאלוב שבהונגריה ואגפיה, מחסידי בית רוזלה שבגליציה והבתים שבקשרי חיתון עם ענפי גזע מקודש ומכובד זה, וקיבלו מפיו תורה ועידוד והדרכה, כיצד להשתרש מחדש בישובו של עולם ובקרקע מסורת האבות ביחד, בלא לשחרר את רבש"ע מקשרי בריתו הנצחית עם זרע יעקב ולא להתפרק ממנה, באשר תמיד כדאי יותר לחיות אתו מאשר בלעדיו. כך פעל שם שבע־עשרה שנה, בתור שריד של הצדיק הקאלובי וביתו, לחזק ידים רפות ולאמץ ברכיים כושלות.

בינתיים גם הקב"ה לא הוציא את הזמן לבטלה, ואחרי שגמר להביא את התוכחה הגדולה עד תומה, פתח לנו את פרשת התשובה והגאולה, הבאה בתורה אחריה. בכוח העידוד והעזרה מאתו נתרחב ונתחזק הישוב היהודי בארצו, ונוסף לכך חשף זרוע קדשו לעיני כל העמים לקימום מלכות ישראל בארץ ירושתה, בניסים ובנפלאות, בגבורות

ובתשועות. כך הוא פועל להחשת הגאולה, אבל את התשובה אין הוא יכול לעשות בשבילנו, כי עלינו לעשותה בעצמנו, אלא לכל היותר יכול הוא לתת רצון ויכולת לשליחיו לעורר את עמו ולהכינו לקראת „ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב". במהלך זה העיר ה' את רוחם של אנשי אמונה ומעשה בתורה ובמצוות, המסוגלים לא רק להימנע מהשגאת התורה, אלא אף לעורר כלפיה חיבה והוקרה מצד אחים מרוחקים ממנה, שיקומו ויצטרפו לשבים מן הגולה ויקימו בעיר ובכפר ישובים ושיכונים של שומרי תורה ומצווה, שיקדשו את השם בחייהם ויפיצו סביבם אור חדש על ציון, אור הברית המחודשת בין צור ישראל וגואלו ובין עמו, המיועד להפיץ מהר ציון את אור ה' לכל

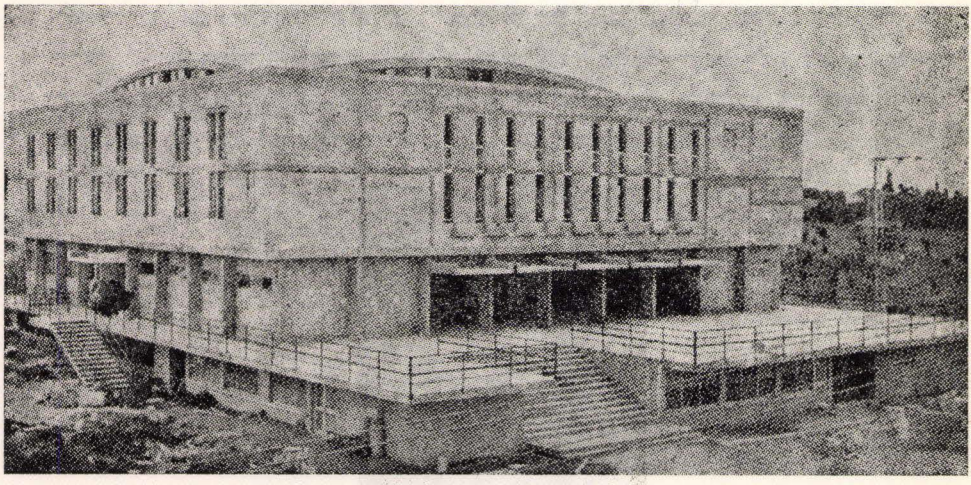

הרב מנחם מנדל טויב שליט"א
השריד לבית קאלוב בראשון־לציון.

משפחות האדמה. במהלכה של התעוררות זו הגיע גם תורו של הנצר השריד לגזע ר' יצחק אייזיק מקאלוב, שהמשך קדושתו, שפעלה למען ארץ הקודש, יוסיף לפעול על אדמת הקודש עצמה, ובשנת התשכ"ב ליכד סביבו חבורת חסידים תאבי גאולה, עלו ארצה ויסדו את שיכונם בראשון לציון. מעתה משמש שיכון זה מרכז־כיסופים לפזורי החסידים בקיבוץ גלויות שבארצנו, מוקירי זכר הצדיק המפואר מקאלוב ויתר הצדיקים אבות השושלת טויב הרוזלאית, ממנו ישאבו השראה לביקוש קירבת השם יתברך בדרכי החסידות שביקשו אבותיהם.

הזכרנו שאביו של הרבי ר' מנחם מנדל טויב שליט"א, לפנים מקאלוב־רוזלא וכיום מראשון לציון, ערך והוציא בשעתו את הספר „לב שמח החדש", הכולל דברי תורה והגות חסידית ותיאורי מנהגות וסיפורי נפלאות מאביו־זקנו ר' חנוך (הניך) דוב זצ"ל, האדמו"ר מאולעסק. הספר, העשיר בחומר מעשיר את התודעה החסידית, יצא כשלוש שנים לפני פרוץ מלחמת העולם ותבערת המלחמה אכלה כמעט את כל עותקיו, וזמן מועט

אחרי שהרבי עלה לארץ הצליח לגייס עזרה להצלת המאמץ של אביו זצ"ל והוציא את הספר מחדש בארצנו בהוספת הגיגי תורה וחסידות משל עצמו לפרשיות השבוע, שכן גם לו יש מה לומר ומה לעשות בהמשכת הקו שהתחיל אבי־אבות־אבותיו הקדושים, הצדיק המרנן והמזכך נפשות, רבי יצחק אייזיק טויב זצ"ל.

בנין בית המדרש „אור יהודה ופנחס" וישיבת „תפארת קאלוב" בקרית קאלוב בראשון־לציון

חלק שני

תולדות קהילתו של הצדיק

מבוא

משנות ילדותי התחילה התעניינותי בעבר ההיסטורי של עיר הולדתי קאלוב* שבמחוז סאבולץ', ביחוד פעלה בכיוון זה הזיקה הנפשית ההדוקה, הזדהות ממש, כלפי אישיותו הדגולה והמופלאה של הצדיק הגדול ופעולתו המרעיפה טללי ברכה על כל סביבתו. עוד בהיותי נער־זאטוט, תלמיד בשלבי הראשית של בית־הספר התיכון, כבר התחלתי בעבודת החיפושים לחשיפת אירועי העבר של הקהילה הקדושה קאלוב. בשחר נעורי כבר החילותי מעלה על הכתב אותם פרטי האירועים, שקיבלתי מפי הורי ז"ע, קרובי משפחתי וחברי הקהילה בני הדור הקשיש, ואילו בהמשך הזמן שיקעתי את עצמי בבדיקות ועיונים בארכיון של הקהלה. ואחר כך התמסרתי לחיפושים בארכיונים הממלכתי והמחוזי, באוצר הספרים והכתבים של בית המדרש לרבנים שבבודאפשט אחרי עקבות שבכתב ביחס לעברה של הקהילה. בדרך זו עלה בידי לאסף ולכנס יחד את הנתונים הפעוטים והפזורים ביחס לתולדות הקהילה, שמהם הרכבתי את התמונה ההיסטורית של כלל יהודי קאלוב לדורותיהם. עבודתי זו פירסמתי בדפוס — בשנה השלישית לעלותי ארצה — בשפה ההונגרית בצורת ספר, ששמו (בתרגום מהונגרית) **תולדות הצדיק** מקאלוב ויהודי קאלוב** (תל־אביב 1960, דפוס ניאוגרפיקה).

מעת הוצאת הספר בהונגרית הוספתי חיפושים וחקרים, כדי להוסיף ידע ושלימות בבירורים. ועתה, בהגישי לקוראים עבודה צנועה זו בעברית, רק אחת היא בקשתי מהם: שבהערכת עבודתי הדלה כמנחת־עני יעניקו לה את חיבתם באותה מידה, ששיקעתי בה אני ביצירתה.

ד"ר טוביה ל. סילאגי־ווינדט

---

* קאלוב היא עיירה בצפון־מזרחה של השפלה ההונגרית הגדולה, במחוז סאבולץ', שלפנים היתה בירתו ומרכז מינהלו במשך מאות שנים.

** זהו שמו בהונגרית A Kállói Cádik, a nagykállói zsidóság története.

פ ר ק ע ש י ר י

קהילת קאלוב מראשיתה עד לבחירת הצדיק לרבה

כפי שקבעו חכמי ההיסטוריה דרו יהודים במחוז סאבולץ׳ — שהעיר קאלוב ממוקמת באמצעיתו — זה מאות בשנים, יהודים שהיגרו מפולין, מאוסטריה ומהמחוזות הסמוכים של הונגריה, והתישבו במחוז זה, תחת חסותה של המשפחה האצילה קאלאי בעלת האחוזות וריבונות פיאודאלית במחוז. בזמנים הקדומים־ביחס חיו בפיזור רב יחידים מעטים בכפרים, ורק בזמנים מאוחרים יותר נתהוו ריכוזים כעין־עירוניים במקומות כמו באלקאן׳, ראצפרט וקאלוב. בתחילה עסקו ברוכלות, אחר כך פנו גם לעיסוקים המצריכים ומאפשרים ישיבת קבע, כגון חנוונות קמעונאית, בישול ספירט ובירה, עשיית נרות חילב, הפקת אשלג, עיסוק בהחזקת פונדקאות ומסבאות, במלאכות־יד שונות ובסוף גם בחקלאות בתור חוכרי אחוזות.

אין לנו שום ידיעות על נסיבות התהוותה של הקהילה, ולא על שמות מיסדיה. ודאי שהיו רישומים ארציים ומחוזיים של תושבים חייבי מיסים, אבל לא נשתמרו מאבדון במשך הדורות הרבים, ומהתקופה הראשונה להתישבות היהודים לא נשארו איפוא רשימות בכתב, ואילו הרשימות שנשארו מתקופות מאוחרות יותר לקויות מאד בחוסר פרטים של שמות ותאריכים ומצטמצמות במסירת מספרים כוללים בלבד. אך דבר ודאי הוא, שבראשית המאה הי״ט למיספרם כבר נתמלא בית־העלמין הישן של הקהילה ובאותו פרק זמן כבר רכשה ופתחה בית קברות חדש.

המקורות העתיקים ביותר מהעבר הרחוק של הקהילה מצאתי בכתבות שעל גבי מצבות הקברים בבית העלמין הישן, ונוסף לכך בספר הזכרת־נשמות של הקהילה. ספר „יזכור״ זה נשתמר בארכיון של הקהילה כל הזמן עד לגירוש הכללי למחנות ההשמדה. מתוך ספר זה ניתן לנו לקבוע, שבתקופה שקדמה לפעולתו של הצדיק הגדול שימשו בקהילת קאלוב הרבנים דלהלן: רבי ברוך בן שבתי, רבי יואל בן צבי מברודי, רבי אליקים, רבי אריה יהודה.

בספר „יזכור״ באו רק השמות, בלי כל פרטים נוספים, ולכן לא ניתן לקבוע מתי וכמה זמן שימש כל אחד מארבעת הרבנים הללי בקהילתנו. רק בנוגע לרבי יואל, השני שבארבעת הרבנים הקדומים, נוכל להיעזר קצת ברשום על גבי מצבתו, שבשנת תקט״ו (1755) נפטר בגיל קרוב למאה שנה, ומכאן שלשני הרבנים שבאו אחריו עד להופעת הצדיק על כסא הרבנות הקאלובית בשנת תקמ״א בקירוב נשארו לכל היותר 20 שנה.

כשנאלמו הנירות, מדברות האבנים!

בית העלמין העתיק של הקהילה השתרע דרומית־מזרחית לעיר, ליד הדרך המוליכה לבאלקאן׳, בקירבת הרובע היהודי. הקהילה הקיפה את בית העלמין חומת־אבנים גבוהה עוד במאה הקודמת. בשנות ה־30 ביקרתי בבית העלמין לשם איסוף ידיעות ומחקר

והעתקתי את הכתבות שעל גבי המצבות בהשגחה דקדקנית, כפי שאמסור אותה להלן.

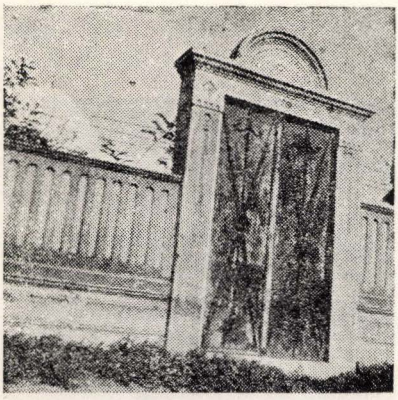
צילומי המצבות נעשו בשבילי בעזרתם הנדיבה של מר זולטאן הירש, מצאצאי משפחת הרב הגאון רבי **מרדכי בנעט** זצ"ל, בשעתו רבה הראשי של ניקלשבורג והמדינה מוראוויה, ואחי שלי הקדוש מיכאל ווינדט הי"ד.

בין המצבות בעלות ערך היסטוריוגראפי שהעתקתי בבית העלמין הישן היתה גם מצבת הרבנית מרת פייגא, אשתו הראשונה של הצדיק ר' יצחק אייזיק טויב זצ"ל, אבל הנוסח והלקח המתקבל ממנו כבר הבאנו בחלק הראשון פרק ט'. בהעתקים המובאים להלן יש גם שגיאות, מפני שבמשך השנים הרבות ניטשטשה צורתן של כמה אותיות ומלות, ולא היה בנמצא מומחה שיבהיר אותן, ולכן הועתקו כפי שנראו לכאורה.

והנה המצבה של הרב יואל בן צבי מברודי:

פ"נ

איש חסיד כל ימיו הי' מדוכה
ביסורים בכל זאת אע בתורה
ולא ינום ומצא כזקן בן מאה
שנים ה"ה הרב החריף אב"ד
דגליל סאבאלטש מוה"ר
יואל בן מו"ה צבי זצ"ל מבראד
תקט"ן.

שער בית־העלמין הישן

מצבתה של האשה הכשרה מרת ניחא:

פ"ט

ניטל האם הכשרה והיתה
משמרת מצותי' מאוד מה
שנצטוית לנשים מצות חלה
ומהדרת מצות לכבוד שבת
והיתה בעלת יסורין זמן רב
בגן עדן תהא מנוחתה ה"ה
אשת חיל מ' ניחא בת — — —
— — — תקס"ט

מצבתו של אחד ר' אשר, שכמשוער מילא תפקיד מורה לתלמוד או מורה הוראה:

פ"נ

מאשר שמנה לחמו
לחמו של תורה
והוא יתן מעדני מלך
מעדנים טובים למלכא
בחסידות ופרישות כל ימיו
תקס"ב

קברים בבית-העלמין הישן

לזכר יהודי כשר שהלך לעולמו לעת זיקנה:

פ״נ

האיש התם וישר
סור מרע מוה״ר
יעקב בן מוה״ר
שמעון זאב ויהי׳
כי זקן יעקב ויגוע
וימת ויאסף אל עמיו
י״ב ימים לחודש אלול
שנת התקפ״ד לפ״ק

והנה בנו של רב גדול בתורה, הרב ברוך, ויתכן שאביו ר׳ ברוך הוא הרב ר׳ ברוך בן שבתי, הראשון בארבעת הרבנים הקדומים של ק״ק קאלוב:

פ״נ

איש תם וישר
ירא אלקים
סור מרע ה״ה כ״ה
אברהם בן הרב
המאור הגדול מו״ה
ברוך ז״ל
תקע״ח

והנה אחד שהיה בעצמו רב גדול בתורה, לפי חניכתו בנעט היה כנראה ממשפחת ר׳ מרדכי בנעט הגדול מניקלשבורג, ושימש את ק״ק קאלוב שנתיים אחרי פטירת הצדיק בתור דיין ומורה הוראה, עד שנפטר בגיל צעיר.

פ״נ

איש אשכול שהכל
בו רך בשנים ואב
בחכמה ירא ה׳ ה״ה
הרב הצדיק החסיד
המפורס׳ דיין ומורה
מוה״ר יוסף יוחנן
בנעט ז״ל נפטר בש״ק
ט׳ כסלו תקפ״ג לפ״ק
תנצב״ה

פרק אחד-עשר

הקהילה בתקופת רבנותו של הצדיק

שנת תקמ"א (1781) שימשה נקודת מיפנה בהיסטוריה של הקהילה, שכן באותה שנה נבחר לרבה של קהילת קאלוב ולכל יהודי מחוז סאבולץ' הצדיק הגדול ר' יצחק אייזיק טויב, הגאון הגדול בתלמוד ובפוסקים, המצוין במידותיו התרומיות ובאהבת הבריות, שהיה ידיד, עוזר ומגן, מורה ויועץ להועיל לכל בני עדתו.

פעילותו של הצדיק הדגול יצרה תקופה חדשה לא רק בהיסטוריה של יהודי העיר קאלוב והמחוז סאבולץ', אלא בתולדות היהודים בממלכה כולה. בקיאותו העצומה בתורה, כושרו החינוכי המופלא, הכוח המרתק שבהטפתו, מתנת־האל שבחכמתו, נדיבות לבו לכל צמא־ישע, אהבתו הלוהטת לישוב ארץ הקודש, כל אלו הסגולות הפיצו את שם תפארתו עד למרחקים, לכל מושבי תפוצות ישראל, ואילו קהילתו נתעלתה בזכותו לאחת מהקהילות המכובדות ביותר במדינה כולה. בעקב פעילותו החלה קהילתו משגשגת במעלות טובות ונתחזקו החיים הדתיים בקרב יהודי המחוז כולו.

מעשהו הראשון היה ייסוד ישיבה גדולה בקהילתו, כבר בשנה הראשונה לרבנותו בה. הנוער זרם ממרחקים לישיבתו, כדי ליהנות מאור תורתו של הצדיק הגדול. בתקופת רבנותו נעשתה קאלוב אחד מהגדולים במבצרי התורה ומרכז לחסידות. הצדיק חיבר והנהיג את התקנון העתיק של הקהילה, שנועד להסדיר את החיים הפנימיים של הקהילה ושהקהילה החזיקה בו והתנהגה לפיו ברציפות במשך כל דורות קיומה. הואיל ותקנון זה משקף הליכי פעילות הקהילה לפרטיהם, לפיכך הנני מגישו כאן לקורא בשלימותו, בתור מיסמך המתאר רקע היסטורי של תקופתו.*

תקנות

א. — הקהילה מונהגת ע"י הנהלה בת י"א פרנסים, בין י"א המנהיגים יש לכלול את ראש הקהל, הגבאי והנאמן, ואליהם מצורף גם הסופר, שהוא המנהל גם את הקופה, והחשבונות, וח' יועצים. אחד עשר אלה, חברי המועצה, נבחרים אחת לשלש שנים על ידי הצבור כולו באספתו הכללית, וכל אדם מבן י"ח שנה ומעלה, שאין פסול בהתנהגותו, זכאי להימנות בין הבוחרים.

ב. — לראש הקהל והגבאי והנאמן אפשר לבחור רק אנשים נשואים, שאינם מחללים

---

* הערת המתרגם: התקנון נערך בשעתו בעברית וכך נשתמר. המחבר הגישו ופרסמו בתרגום הונגרי שלו או של מישהו אחר והנוסח העברי איננו אצלו. לפיכך הוכרחתי לתרגמו הזרה לעברית. על אחריותו של המחבר.

שבת ויום טוב. גם לח' חברי המועצה אפשר לבחור רק חברי הקהילה, אנשים יראי השם ומתנהגים כשורה, ולהשתדל עד כמה שאפשר, שלא יהיו ביניהם בורים ועמי־הארצות.

ג. — הכנסות הקהילה באות מנדרים ונדרות בבית הכנסת ומההיטל על הבשר. ערך הנדרים בשבתות: ח"י פשוטים — 18 פילאר, ח"י צ"ל — 18 קרייצר, ח"י פגים — 18 גראשן. ביום־טוב מוכפלים הערכים הללו פי שנים. אפשר לידור גם פ'לורינים („זהובים" או „כסף").

ד. — הרב עולה לתורה בשבתות לשלישי וראש הקהל לשישי.

ה. — מי שעובר על איזו מהתקנות, או כל עבירה חמורה שהיא בעניני ציבור, קונסים אותו ומונעים שחיטה ובשר כשר בשבילו. אם לא יחזור בו, אינו נקרא לעלות לתורה. זהו העונש היותר גדול! מי שהוטל עליו עונש זה, הריהו חייב לעמוד ליד הכניסה לבית הכנסת, להכריז שמתחרט ומבקש סליחת הקהילה ולשלם קנס־כיפורים.

ז. — הרב וראש הקהל יש להם כוח לענוש ודינם כדין־תורה: נוסף לשלושת העונשים דלעיל (איסור שחיטה בשביל הנענש, איסור להעלותו לתורה וקנס בממונו) מעצר כליאה לג' ימים. את הנדרים לבית הכנסת חייב לשלם לכל המאוחר בערב יום כיפור לפני צהרים כל מי שלא שילם במשך השנה שחלפה. ערב יום־כיפור אחרי תפילת שחרית יושבים להם הגבאי והנאמן אל השולחן המכוסה מפה ירוקה בפרוזדור של בית הכנסת, על השולחן מונחת קערת כסף גדולה, בה מאספים את כספי החובות **.

זה היה התקנון העתיק של הקהילה במשך שלושה יובלות שנים, עם הוספות קטנות להשלמה, בהתאם לצרכים שנוספו במשך הזמנים והדורות. אך עלינו לקבוע, שההוראות שבסעיף ה' דלעיל מעולם לא נזדמן לקהילתנו להשתמש בהן בפועל.

הצדיק יסד תלמוד תורה בתקמ"ב. —

בשנה השנית לרבנותו, תקמ"ב (1782), יסד הצדיק את חברת תלמוד תורה לטיפוחם ולהפצתם של לימודי הקודש, בהם סופקו צרכי הלימוד לילדים ולנערים בשלבים נמוכים (למטה מהרמה שב„ישיבה"), וגם למבוגרים ניתנה האפשרות להשתתף בלימודים ולהשתלם בידיעת התורה. חברה זו התקיימה כל זמן קיומה של הקהילה עד החיסול בשנת השואה 1944, ומילאה את תעודתה הקדושה.

עלילת־הדם הקאלובית

בחלק הראשון של הספר נזדמן לנו להכיר את ראש קהילת קאלוב, **ר' יעקב פיש**, שניהל משק חקלאי גדול באחוזה שמחוץ לעיר. בנו של אחד מפועלי האחוזה, יאני בויקוש, בן 10, עזר לכלכלת בית אביו בעבודה בתור רועה עדר אווזים של האחוזה. והנה באחד מימי קיץ 1790, השנה האחרונה למליכת הקיסר־המלך הנאור יוזף השני, נעלם הנער בשדה ולא חזר הביתה, וגם עדר האווזים נעלם, כאילו בלעתהו האדמה. היתה זאת תעלומה מתמיהה, שלא נמצא לה כל פשר, עד ששתי גויות זקנות נזכרו במעשיות ששמעו לפנים־לפנים על יהודים שגנבו ילד נוצרי ושחטוהו כדי ללוש בדמו מצות לפסח,

---

** על הקערה נחרת הפסוק מקהלת (ה, 4) „טוב אשר לא תדור, משתדור ולא תשלם". הקערה נפלה שלל ב־1944 בידי שודדים פאשיסטים.

וצץ במוחותיהן הרעיון, שמא גם הנער יאני נפל קרבן לצמאון היהודים לדם נוצרי. הן גילגלו וגילגלו בהשערה הדמיונית עד שנתגבשה להן להנחה ודאית, וכשהתרגלו בה כבר „נזכרו" בקבוצת יהודים מסוימים, שראו אותם יוצאים באותו יום אל האפר המדושא, שהנער יאני שומר בו את האוזים הרועות, ותוך סיפור „המאורע" לשכנים ולמכרים תאבים לסיפורי זוועה משמיצי יהודים נתגלגלו ונשתפשפו הפרטים מפעם לפעם, עד שנתנסח סיפור משוכלל למדי ולא קשה להתקבל על הדעת. אז כבר הוכשר לשמש נושא לתיק במשטרה המחוזית ובבית המשפט המחוזי לפשעים חמורים, ואף להיות עילה למאסר יהודים אחדים מוותיקי קהילת קאלוב ובראשם ראש הקהילה ר' יעקב פיש. אף את הצדיק כללו הרכלניות הזקנות בין ה„פושעים" שיצאו בחבורה למקום המעשה, אך משום־מה לא נאסר הצדיק.

בזמנים לא רחוקים ביותר לפני זמן זה היה מאסר כזה גורר אחריו עינויים לסחיטת הודאה מפי הנאשמים, והחקירה אינה יכולה להסתיים אלא בכתב־אישום, בהרשעת הנאשמים ובהוצאתם להורג נפשות תחת נפש. אך בימי שלטונו של המלך „העריץ הנאור" והתקדמות תנועת ההשכלה ש„פרצה" בצרפת, ובהצטרפות נסיבות אחרות להקל, לא הגיעו הדברים לידי רצח משפטי כזה. על כל פנים ישנם גם ערפלי פקפוקים בעצם הסיפור, שבארכיון בית המשפט המחוזי לא נשארו שום רשומות בכתב על משפט זה, זולת החלטה בכתב, שנתקבלה כעבור שנה באספה מיוחדת של אצילי מחוז סאבולץ, המכילה קביעה כללית לשקרותה של העלילה בדבר דם נוצרי בלחם הקודש של היהודים, ובלי התיחסות לאיזה מקרה מסוים של הפצת עלילה זו ותוצאותיה, והוראה למושלי הנפות, שינקטו באמצעים נמרצים למנוע הפצת עלילה כזאת על כלל היהודים. על כל פנים יש להניח, שבהתאם לחוקים היו רשאים היהודים המוחשדים להעמיד לעצמם עורך־דין סניגור גם למהלך החקירה וגם לבירור המשפט, והרי אף עורך דין ביגוני היה יכול להכשיל את עדי האישום ואת התביעה בשאלות־תם, שאין עליהן תשובה: היכן גופתו של הנרצח? האם נראו עליה עקבות שחיטה או הקזת דם בכל דרך אחרת שהיא? באיזה תאריך ראו שתי הזקנות את חבורת היהודים יוצאת למקום השחיטה, ואת כל מה שלדבריהן ראו באותו יום, ומתי הודיעו על כך, ומדוע שתקו מיד? וגם כלפי עצם המסורת הסיפורית, כפי שהתהלכה בפיות יהודי קאלוב בדורות האחרונים, יש מקום לשאלות: מה אמר ומה עשה הצדיק באותה עת צרה גדולה לידידו ר' יעקב פיש ולטובי קהילתו ולכלל ישראל שבכל המחוז והמדינה? ומדוע אין כל זכר לכך במסורות הסיפורים החסידיים על תולדות הצדיק ומאורעות חייו?

על כל פנים, כנראה אירע משהו, שכן על לא דבר אין מינהל המחוז מכנס את אציליו לאסיפה מיוחדת בשביל קביעת הלכה נגד עלילת דם והפצתה, ולפי מסורת יהודי קאלוב כך היה מעשה: בית הדין של המחוז דן נאשמים אחדים למיתה בתלייה ואחדים למאסר ממושך, אך בשל פקפוקיו של נשיא בית הדין באמיתות האשמה השהה והשהה את הוצאת גזר־הדין לפועל, עד שהתערבו מן השמים לביטולו.

בעוד ר' יעקב פיש וחבריו יושבים להם בבית הכלא ומחכים להמתתם, התנהל לו המשק של ר' יעקב כסדרו, והעגלון של המשק הוביל בעגלתו שחת לכפר השלישי.

והנה כשהוא עובר בעגלה ליד חוות־שימה את מי רואות עיניו? את הנער יאני, שהוריו בקאלוב כבר שכחו אפילו להתאבל עליו, באשר עוד מעט יינקם דמו כחוק. לקריאת העגלון ניגש הנער אל העגלה, והאיש העלהו אליו אל הקרש המרופד של מושבו, דפק בסוסים ולא נתן להם נופש עד לפני בית הדין המחוזי בקאלוב. שם העלה את הנער לאולם המשפט והציגהו לפני השופטים והקהל.

נתברר שביום הגורלי התנמנם לו הנער בשכבו על הדשא כחום היום, וכשהקיץ משנתו ראה את עצמו בודד בלי כל נפש חיה לבנת־נוצות בקירבתו. אין לדעת אם האווזים שטטו־נדדו להם למרחקים על דעת עצמם או שנגנבו. הנער חיפש וחיפש אחריהם ולא מצאם, ובפחדו ללכת הביתה בלי הרכוש שהופקד עליו, יצא לנדודים. הגיע עד לחוות שימה, שם הציג את עצמו כיתום בורח מפני מכותיה של החורגת האכזרית ונתקבל לעבודה במקצועו כרועה עדר אווזים, וכבר ידע להיזהר מחבלי תרדמה על הדשא.

הסיפור מסתיים ב„הפי אנד", כמובן. בית הדין ביטל מיד את גזר דינו, זיכה את הנאשמים והחזיר להם את חרותם וכבודם, ואילו שתי המרשעתות שהעידו ונשבעו לשקר נדונו לעונשים חמורים. כן יאבדו...

על כל פנים, אם אירע המעשה באבדן האווזים והנער, והחלו מהלכות שיחות־להג על יהודים שוחטי נוצרים לנטילת דמם וקמה בקאלוב בירת המחוז התרגשות אנטי־יהודית, שארכה יום־יומים עד שהנער נמצא חי והוחזר הביתה, היתה זאת סיבה מספקת לכינוס אספת המחוז ולקבלת החלטה להגנת שלום הציבור וכבוד המחוז הנעלה. ויתכן שהחלטה פרו־יהודית זו נתקבלה בהשפעת אישיותו של הצדיק על מושל המחוז.

הצדיק מפעיל לחידוש בנין בית־הכנסת —

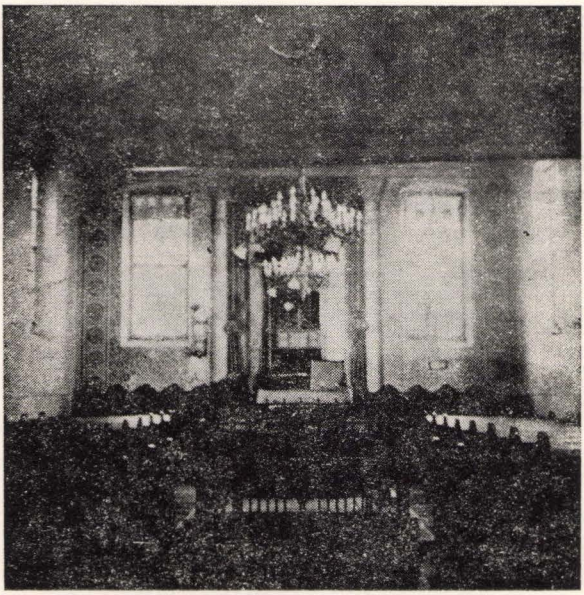
במשך השנים הרבות נתרועע מיבנהו של בית הכנסת העתיק, שבנו קדמוני הקהילה, והיה צורך לשפצו, אבל גם נתרבו חברי הקהילה ונפשות בתיהם, והבנין, אף אילו תיקנוהו, נעשה צר מהכילם. ואשר על כן עורר הרב את ראשי הקהילה וחבריה לחדש את עצם בנינו של המקדש־מעט בממדים מורחבים. הצדיק נטל לידיו את הזירוז והפיקוח על מלאכת הבנייה, שהחלה בסתיו תקנ"ט (1799) ובסוף קיץ תק"ס (1800) הושלמה המלאכה והצדיק חנך את הבית ומסר אותו ליעודו הקדוש, ובמועדי הרחמים והסליחות של ראשית שנת תקס"א כבר התפללו אבותינו בבית הכנסת החדש.

בית־הכנסת הגדול

בית־הכנסת הגדול, מראה פנימי

ייסוד חברת ביקור חולים. —

עשיית צדקה וחסד ועזרה וסעד לנצרכים הם מעמודי היסוד של תורתנו הקדושה ומאז ומעולם ציינו את האופי של היחיד והציבור בישראל בכל מושבותיו. הנכונות הכללית לעשיית הטוב והחסד גיבשה בקרב קהילות ישראל את המוסדות הדרושים לכך. בין מוסדות החסד שקמו בקהילת קאלוב עמדה במקום ראשון במעלה החברה לעזרה לחולים עניים „ביקור חולים", שביזמתו הממריצה של הצדיק נוסדה על ידי הקהילה בשנת תקע"ד (1814), והמשיכה בפעולתה הברוכה כל זמן קיומה וקיום הקהילה עד לסוף המר שבעקב השואה.

חברה קדישא. —

מעת שהיו יהודים תושבים בקאלוב, מזמן שתחילתו אינה ידועה, כאמור בראש הפרק שבהתחלת חלק זה, אין ספק שלא התעלמו מהחובה הקדושה להביא מתיהם לקבר ישראל, חובה שמאז מעולם היתה מוטלת בראש וראשונה על קרוביו, ובשורה שניה על כל הציבור היהודי שבמקום לתת לקרובים אל המת בכוחות מאוגדים את האפשרות לעשות לו את צרכיו האחרונים. בישובי־יהודים קטנים ביחס היה הקיבוץ הקטן, שנקרא או שלא נקרא „קהילה", ממלא במידת יכולתו את כל הפונקציות המוטלות על הציבור בתור שכזה. עם גידול הישוב וגידול הצורך בעזרה הציבורית חלה חלוקת משימות בין אגודות מתיחדות למילוי צרכים מיוחדים בעזרת החברים שאותן משימות היו קרובות יותר לליבותיהם.

מהעובדות נראה, שבקהל יהודי קאלוב חל הצורך בדיפרנציאציה פונקציונאלית לגבי גמילות חסד של אמת לנפטרים רק באמצע העשור האחרון לרבנותו של הצדיק, שכן רק בשנת תקע"ה (1815) יסד את החברה קדישא בצורתה המחודשת. את ביסוסה הרעיוני הסביר באיגרת־היסוד בפרוזה מחורזת, שחיבר וכתב בעצם ידו בפנקס־היסוד של החברה קדישא שנשמר בארכיון הקהילה, עד שבשנת 1944, שנת הגירוש הכללי למחנות הכליון, נתכלה גם הוא בידי זדים עם שאר מיסמכי הקהילה.

רשימת 22 נשיאי החברה קדישא בכל שנות קיומה (1815—1944)

(ליד כל שם בא בסוגריים מספרו הסידורי ברשימה הכללית של החברים, גם הם מכל שנות קיומה של החברה).

מרדכי צבי (20 — כמשוער היה לו גם שם משפחה לועזי, אלא שלא הוכנס לרשימה או להעתקה), שלמה מאנדל (36), צבי הירש הארטשטיין (9), (גם זה מופיע בהעתק הרשימה בלי שם משפחה לועזי. להלן במספרים 39, 40, 41 ישנם הארטשטיינים אחרים, אולי בניו או אחיו). יהודה מאנדל (35), שמואל זיינוול גרינוואלד (ברשימת החברים אין שם כזה, במספר 11 יש זאנוויל ובמספר 13 שמואל, ואילו גרינוואלד אין. כנראה שגה המעתיק). יעקב צינס (51), דויד פרנקל (67), אברהם רוזנפלד (38), אליהו רייכמאן (45), יקותיאל ווייס (76), יוסף יוחנן שטרן (78), אלעזר בנעט (94), דויד יצחק איציק ווייס (56), שמואל גרינוואלד (109), אליעזר רוט (139), מרדכי אלימלך קראיניק (138), מרדכי בנעט בנדיקט (127), מנחם מנדיל פרנקל (103), משה שטרן (152), משה רייניץ (168), ישראל משה ווינברגר (191), דויד מאנדל (181).

רשימת החברים בחברה קדישא

(לפי סדר כניסתם, מראשיתה ועד הסוף המר)

אדמו"ר יצחק אייזיק טויב זצ"ל
ר' יעקב פיש
ר' יעקב קאנדיל
ר' אברהם אביש פיש
ר' אברהם פריעד
ר' ברוך פיש
ר' יואל צינץ
ר' משה פיש
ר' צבי הירש
ר' זאב וואלף
ר' איציק בר"מ
ר' זאנוויל
ר' שמואל
ר' איציק קאנדיל
ר' יוסף
ר' איציק פיש
ר' אהרן ישעי' פיש
ר' יוסף פיש
ר' יוסף
ר' מרדכי ליב גראס
ר' צבי הירש
ר' יוסף
ר' שלמה יעקב
ר' יצחק מאנדיל
ר' מיכאל מאנדיל
ר' מרדכי צבי
ר' נתן נטע זיכערמאנן
ר' אלעזר פיש
ר' מרדכי אלי' פראפער
ר' איציק ענגיל
ר' יחיאל מיכל זיכערמאן
ר' דוד נייווירט
ר' יוסף קליין
ר' אברהם מאנדיל
ר' יהודה מאנדיל

ר' שלמה מאנדיל
ר' יעקב ענגילענדער
ר' אברהם רויזענפעלד
ר' אשר זעליג הארטשטיין
ר' דוב ליב הארטשטיין
ר' ליב הארטשטיין
ר' יוסף מערמאלשטיין
ר' שבתי כ"ץ פירסט
ר' יוסף פיש
ר' אלי' רייכמאן
ר' דוב בער פריעדמאן
ר' סיני שלמה גראס
ר' מרדכי הערצעג
ר' ישראל פיש
ר' משה שטערן
ר' יעקב צינץ
ר' יודא ליב קליין
ר' שמעון יחזקאל
ר' גרשון כ"ץ
ר' איציק ווייספעלד
ר' איציק ווייס
ר' דב בער דייטש
ר' הירש בער פיש
ר' ראובן יעקב ברוך פרענקל
ר' אביש כ"ץ
ר' שלמה פעלדהיים
ר' יעקב מאנדיל
ר' אייזיק הארטשטיין
ר' הירש פיש
ר' שמעון מאנדיל
ר' נפתלי פיש
ר' דוד פראנקל
ר' הירש דייטש
ר' אייזיק שמואל גאלדשטיין
ר' אייזיק קליין

ר׳ אייזיק פעלדהיים
ר׳ אייזיק הארטשטיין
ר׳ יוסף יוחנן שטערן
ר׳ יוסף מאנדיל
ר׳ משה בורגער
ר׳ יקותיאל ווייס
ר׳ יוסף פאלאטשעק
ר׳ ישראל פיש
ר׳ אברהם ליב קיימאוויטש
ר׳ ליב ענגיל
ר׳ דוד הארטשטיין
ר׳ אייזיק ליססער
ר׳ דוב בער פייגענבוים
ר׳ יהושע שפירא
ר׳ שמעון נייווירט
ר׳ הירש רוזענפעלד
ר׳ זלמן סיבסער
ר׳ מנחם מענדל פיש
ר׳ ישראל ווייס
ר׳ מאיר ווייס
ר׳ שמעון מאנדל
ר׳ משה פריעדמאן
ר׳ צבי הירש מאנדל
ר׳ אלעזר בנעט
הרב מו״מ ישכר אברהם בנעט
ר׳ גד פיש
ר׳ מאיר דוד גראס
ר׳ חיים ראיזענפעלד
ר׳ דוד מאנדל
ר׳ שמחה צבי ד״ר גרין
ר׳ שלמה אונגאר
ר׳ משה סאמעץ
ר׳ מענדל פרענקל
ר׳ יצחק ד״ר בלייער
ר׳ אשר ישעי׳ קאהן
ר׳ בנימין קאהן
ר׳ שמואל טישלער

ר׳ יוסף קופפער
ר׳ שמואל גרינוואלד
ר׳ משה טישלער
ר׳ נפתלי עלענבויגען
ר׳ מאיר סאמעץ
ר׳ שמעון קליין
ר׳ עמרם ראזענצווייג
ר׳ זאב מענדלאוויטש
ר׳ משה יצחק פרייפעלד
ר׳ יודא ליב דייטש
ר׳ ברוך אלטר כ״ץ
ר׳ איציק מאנדיל
ר׳ אברהם פאלאטשעק
ר׳ משה ראזענפעלד
ר׳ איציק מאנדיל
ר׳ פישל פאלאטשעק
ר׳ שמואל ווייגבערגער
ר׳ אברהם חיים פרייפעלד
ר׳ משה יוסף בארנשטיין
ר׳ מרדכי בנעט־בנעדיקט
ר׳ חיים קליין
ר׳ שמואל ראזענפעלד
ר׳ משה קאהן
ר׳ דוד איצ׳ק ווייס
ר׳ ישעיה מנחם ווייטצנער
ר׳ יעקב קאפל בארענשטיין
ר׳ זעליג ווינגבערגער
ר׳ יודא לייב גראס
ר׳ מענדל רייכמאן
ר׳ ישעי׳ דוד פרענקל
ר׳ מרדכי אלימלך קראיניק
ר׳ אליעזר ראטה
ר׳ יצחק ענגלענדער
ר׳ יצחק פיש
ר׳ אברהם ליססער
ר׳ נתן נטע בוים
ר׳ שם טוב ווייס

ר׳ יוסף ווינבערגער
ר׳ ישראל פיש
ר׳ לייב גרינוואלד
ר׳ זעליג גאלדשטיין
ר׳ דוד נייווירט
ר׳ אברהם משה הארטמאנן
ר׳ אברהם ווייס
ר׳ משה שטערן
ר׳ גרשון כ״ץ
ר׳ ברוך פיש
ר׳ שמואל גוטטמאן
ר׳ דוד גוטטמאן
ר׳ יודא קליין
ר׳ יודא טעללער
ר׳ זכרי׳ גאלדבערגער
ר׳ יהושע קראנאוויטש
ר׳ דוד מאנדיל
ר׳ אפרים ווינדט
ר׳ אליעזר מארגענשטערן
ר׳ אהרן גאלדשטיין
הרב מו״מ מנחם בראדי
ר׳ יצחק פרייד
ר׳ משה דייטש
ר׳ משה רייניטץ
ר׳ יצחק קליין
ר׳ שמואל יודא ווירטמאן
ר׳ ברוך שניטצלער
ר׳ משה קליין
ר׳ מנחם פעלדהיים
ר׳ דוב פרישמאן
ר׳ אלכסנדר לוסטיג
ר׳ אהרן בנעט־בענעדיקט
ר׳ פנחס ווינבערגער
ר׳ יואל יוסף מאנדל
ר׳ משה פריעדמאן
ר׳ יוסף פנחס סאנטוי
ר׳ דוד מאנדל

ר׳ צבי הירש מאנדל
ר׳ ברוך דייטש
ר׳ אברהם אביש פיש
ר׳ יוסף נייווירט
ר׳ שמואל צבי סויבעל
ר׳ טובי׳ גאלדשטיין
ר׳ טובי׳ דייטש
ר׳ דוב קופפערשטיין
ר׳ אברהם ראטה
ר׳ ישראל משה ווינבערגער
ר׳ יעקב הירש
ר׳ שלמה קויפמאן
ר׳ יודא שלמה פריעדריך
ר׳ יעקב ווייס
הרב מו״מ אהרן ישעי׳ פיש מהודאס
ר׳ ליב ווייס
ר׳ יודא פרענקל
ר׳ חיים יודא פרענקל
ר׳ אברהם ליב פרוכטער
ר׳ שמואל פיש
ר׳ שמעון ווינדט
ר׳ יצחק אייזיק שטערן
ר׳ משולם פיש ווינקלער
ר׳ יעקב פיש
ר׳ אליעזר צבי בערמאן
ר׳ יצחק אייזיק טישלער
ר׳ יהושע פיש
ר׳ שמעון יודא שיק
ר׳ יעקב גראס
ר׳ אברהם מארגענשטערן
ר׳ יצחק מאיר ווייסבערגער
ר׳ אליעזר גרינפעלד
ר׳ אליעזר שווארטץ
ר׳ יחזקאל שטערן
ר׳ יצחק גראס
ר׳ ליביש גוטטמאן
ר׳ קלמן לעווי

ר׳ יצחק גוטטמאן
ר׳ שמחה ראטה
ר׳ אברהם אלי׳ ראטה
ר׳ משה קליין
ר׳ יוסף זוסמאנן
ר׳ שמואל יעקב לעפקאוויטש
ר׳ יצחק זאב קופפערשטיין
ר׳ חיים שווארטץ
ר׳ נחום שווארטץ
ר׳ ישעי׳ פריעדמאן
ר׳ זלמן ליב ווינבערגער
ר׳ אברהם מנחם פרענקעל
ר ׳שמואל יצחק רויזינגער
ר׳ שמואל בוק
ר׳ אברהם גוטטמאן
ר׳ זלמן ליב גאלדשטיין
ר׳ אפרים טייקסלער
ר׳ שמואל ראטה
ר׳ פייבל גרינפעלד
ר׳ יצחק ראזענפעלד
ר׳ זאב פריעדמאן
ר׳ מרדכי רויז
ר׳ איסר ראטמאן
ר׳ דוב פארקאש
הרב יו״ט מנחם הלוי ראטענבערג
ר׳ יוסף ארי׳ האפמאנן
ר׳ שמואל יודא פעלבערבוים
ר׳ ישראל מנחם ד״ר ואדאס
ר׳ אברהם קליין
ר׳ שלמה בערגער
ר׳ ישראל פאלאטשעק

ר׳ חיים צבי ווייס
ר׳ בנציון ווינבערגער
ר׳ אברהם פויגעל
ר׳ יצחק אייזיק גוטטמאן
ר׳ אברהם גראס
ר׳ דוד ליססער
ר׳ אברהם קליין
ר׳ אליעזר ווינבערגער
ר׳ אלעזר קליין
ר׳ דוד דאנציגער
ר׳ לייביש ראטה
ר׳ נתן פייטל רייניטץ
ר׳ שמואל אויסשפיטץ
ר׳ יעקב פרענקל
ר׳ חיים מנחם לעבאוויטש
ר׳ אהרן ווייסבערגער
ר׳ עזריאל ארי׳ פרישמאן
ר׳ חיים יודא גראס
ר׳ חיים זאב פריעדריך
ר׳ יעקב מנחם פרישמאן
ר׳ צדוק ארי׳ גרינפעלד
ר׳ אשר שניטצלער
ר׳ חיים צבי גוטטמאן
ר׳ שלמה צבי מעהריל
ר׳ אהרן יודא פערקעדי
הרב מו״מ אשר לעווי מו״ץ
ר׳ שאול נעביל
ר׳ שלמה טישלער
ר׳ מנחם צבי ווייסבערגער
ר׳ יצחק דאווידאוויטש
ר׳ חיים קאהן

תקופת הזוהר של הקהילה לאור תורתו והנהגתו הרוחנית של הצדיק נסתיימה עם פטירתו ביום ז׳ באדר ב׳ תרכ״א (1821, כמסופר במפורט בחלק הראשון, פרק ט׳).

הקהילה מפטירת הצדיק ועד הסוף המר

אחרי פטירת הצדיק ר' יצחק אייזיק טויב, השאירה קהילת קאלוב את כסא הרבנות הראשית שלה פנוי. באותן שנים התנהלו עניני הדת וההוראה של הקהילה על ידי „דייינים" מורי הוראה, והם:

א) **ר' יוסף־יוחנן בנעט**, תלמידו חביבו של הצדיק, שהצדיק עצמו העמידו לעוזרו וממלא מקומו בשנה האחרונה לחייו, כשבגלל חולשות מחלה נבצר ממנו למלא את תפקידיו. הוא היה ממשפחת רבה הגדול של ניקלשבורג והמדינה, רבי מרדכי בנעט זצ"ל, ובנו של ר' יעקב בנעט, מורה צדק דקהילת אובן־ישן. אך הוא לא האריך ימים בכהונתו, רק קצת למעלה משנתיים, עד שנפטר בט' בכסלו תקפ"ד (1823).

ב) **ר' שאול אנגל**, שימש בקאלוב בשנים תקפ"ב—ת"ר (1822—1840).

ג) **ר' ברוך בן אורי ליפמן פרנקל**, אחיהם של ר' יצחק אייזיק פרנקל, שכבר הזכרנוהו בקשר לפרשת „העגונה מלוק" כמחבר הספר „זבד טוב", רבה הנודע בגדולתו של קהילת סאנטוב ואח"כ של קרולה, ושל הרב שרגא פייבל מנודירוסקה, כתב בשנת תקפ"ד הסכמה לספר „בית יצחק" של הרב יצחק ווייס.

ד) **ר' ברך ענגלענדער**, מוזכר בספר שאלות ותשובות „אמרי אש" לר' מאיר א"ש מאונווער (חלק אבן העזר, סימן נ"ד) כשואל מקאלוב שאלת הלכה בענין ילד בן שש שכבר נתיתם פעמיים. אחרי מות אביו גודל בבית אבי אביו והנה מת גם זה ולפני מותו ציווה, שאשתו (סבתא חורגת לילד) תמשיך לגדלו, שאם לא כן לא תקבל מעזבונו דמי כלכלת הנכד, והיא מוכנת לקיים רצון המת, אבל אמו של הילד תובעת אותו לעצמה.

רבנותו של ר' ישעיה בר' מרדכי בנעט

בשנת ה'ת"ר (1840) נבחר פה אחד לרב הראשי לקהילת קאלוב ולמחוז סאבולץ' למשך שלש שנים, אבל כיהן ברבנותו זו עד סוף ימיו, הרב רבי ישעיה בן הרב הגדול רבי מרדכי בנעט, רבה הראשי של קהילת ניקלשבורג ומדינת מוראוויה, שנפטר בשנת תקפ"ט (1829).

ר' ישעיה היה בן שני לאביו. נולד בשנת תקנ"ב בניקלשבורג. השתלם בתורה בישיבת אביו, שימושו ברבנות החל בנאחוד שבביהם, משם נבחר לרב במסיסליץ שבמוראוויה. ממנה הוזמן לקאלוב, בה כיהן 25 שנה כרב ראשי ומילא בכבוד את המקום שנתפנה עם פטירת הצדיק. גם חותנו היה מגדולי הרבנים בדורו הלא הוא הרה"ג **ר' אלעזר ב"ר אריה לייב לעוו**, (תקי"ח—תקצ"ז, 1758—1837), מחבר הספר שו"ת „שמן רוקח", רב ראשי בקהילת סאנטוב שבצפון הונגריה ובמקומות אחרים.

כתב־הרבנות שניתן לו, ודאי הכיל את פרטי הזכויות והחובות של הרב, כמו כל כתב־מינוי המשמש כעין חוזה בין הצד הממנה (במקרה זה קהל העיר והמחוז) ובין הצד

הממונה (במקרה זה הרב), אך הוא לא נמצא, משום שבודאי לא נראה כל צורך לשמרו בשביל שימוש משפטי למקרה של סכסוך בין הצדדים, אבל כפי שיתבאר בהמשך הדברים ראו ראשי הקהילה צורך לבקש לכתב המינוי אישור מאת מושל המחוז, ולשם כך היה צורך להגישו בתרגום להונגרית, וכך נשתמר בארכיון המחוזי, ערוך בסגנון ארכאי שהיה

הרה"ג ר' מרדכי בנעט, רבה של ניקלשבורג, ורב המדינה במוראוויה

בשימוש בזמן ההוא, בראשית המאה השביעית לאלף הששי למנין ישראל, ויש לשער שגם נוסח המקור העברי לא סטה מהאופנה הלשונית של זמנו, אלא שאינו בנמצא לא במקור ולא בהעתק. והואיל ואין טעם להעתיקו מלה במלה מהתרגום החוזר מהונגרית לעברית שלנו, שבוודאי שונה תכלית שינוי מלשון הקודש שלהם, לכן נוכרח להסתפק

במסירת פרטי תכנו בהרצאה חפשית, שגם כך יש להם ערך היסטורי להכרת סדרי החיים בקהילה יהודית באותם הזמנים והמקומות.

הכותרת שבראש המיסמך אומרת: חוזה. אך התוכן מתחיל מיד בצורת סיפור, על אסיפת „אנחנו החתומים מטה", הפרנסים של יהודי המחוז והעיר, שהתכנסו לבחור רב ראשי ופירטו את סמכויותיו, תפקידיו ושכרו ומשאלות הקהל ממנו. ועל כל זה חתומים 18 פרנסים, כמחציתם מופיעים שמותיהם גם ברשימת חברי חברה קדישא הקאלובית, שכנהוג השתייך אליה כל אזרח קהילה שכיבד את עצמו מתוך היקוי לאחרים שכיבדוהו גם הם, ואילו כמחציתם אינם מופיעים ברשימה זו, אף כי בתור זכאים לחתום על מיסמך נכבד כזה ודאי גם הם לא היו „קוטלי קנים" בלתי ראויים לחבירות קדישא, ולכן מסתבר שהללו היו פרנסים בקהילות אחרות שבמחוז. ואילו התימת הרב הנבחר איננה, כי בנוסח המיסמך אין כל זכר לכך, שהרב מקבל על עצמו איזו התחייבות שהיא. ובכן אין כאן חוזה, אלא **כתב־מינוי**, אבל אפשר שמושל המחוז לא הרגיש בפגם הסמאנטי.

סמכויות הרב: שיפוט בתביעות שבדיני ממונות, בשאלות שבהלכה דתית, סידור קידושין וגיטין, השגחה על שוחטי גסות ודקות (ואפשר שהכוונה לשוחטי בהמות ועופות). בכל אלה לא יעסוק אדם במחוז כולו, בלי ידיעתו ובלי הסכמתו. ואילו באותם ישובים קטנים או גדולים, בהם מחזיקה הקהילה רב קטן (היינו מורה הוראה, בלי תואר ומעמד של רב ראשי), נשארים הללו בחזקתם, זולת סידורי גיטין והשגחה על השוחטים, שהם בסמכותו היחודית של הרב הראשי.

בפיסקה קטנה מיוחדת מטילים הובה על „אדוננו הרב הראשי הנזכר לעיל" לקיים ולהפעיל בתי־ספר, ללמד ולהורות את הנוער שבמחוז ולשים לב להם בכל עת (לשון אחר: להחזיק ישיבה לבחורים), אבל לא החתימו על כך את הרב בתורת התחייבות.

שכר: מאת כל היהודים שבמחוז עשרה זהובים לשבוע ודירה הגונה. בשני חדשים בשנה (הכוונה לחדשי ניסן ותשרי, העמוסים ימי חג ובהם הוצאות מחיה מוגדלות, משכורת כפולה. זה היה נוהג כללי בכל הקהילות). לכיסוי הוצאה זו מוטל סך זהוב אחד לשנה על כל ציבור יהודי בכל ישוב שבמחוז, בו מתאספים לתפילה בציבור ב„חג המולד היהודי" (כפי שנקרא ראש־השנה שלנו בפי עם הארץ, ואילו יום כיפור נקרא בלשונם „היום הארוך"), היינו בכל מקום שיש בו „מנין" בימים נוראים. התשלום להרב הראשי בעד סידור קידושין נקבע בהתאם לגודל הנדוניא: עד 100 זהובים זהוב אחד, ממאה עד חמש מאות שנים, מחמש מאות עד אלף ארבעה זהובים, פחות מכן לא, אבל יותר מכן „ככל אשר ידבנו לבו". תחולת זכות הרב למשכורת מתחילה מראש שנת התר"א.

כל זה נקבע והוחלט בהסכמה כללית של פרנסי קהל היהודים שבמחוז ובקהילת קאלוב ביום ד' בשבוע לסדר כי תצא, י"ב באלול שנת ה'ת"ר למנין ישראל (9.9.1840). ועל זה חתומים 18 פרנסים, בראשם ר' יעקב פיש, אבל הפעם כבר לא „שופט היהודים", כמו באישור הכפלת המשכורת לרבי יצחק אייזיק זצ"ל בשנת תקנ"ד (1794), אלא **בתור** ראש וראשון בלי כל מעמסת מישרה, ואחריו **נתן זיכרמאן** בתואר שופט ראשי ליהודי המחוז, ואי־שם באמצע **יעקב פלדהיים** בתואר שופט מקומי ליהודים. (זה היה כעין „מוכתר". כעת כבר היו, כפי הנראה מכאן, שופטים מקומיים מיוחדים בכל הקהילות

שבמחוז ועליהם אחד „שופט ראשי", ואילו לפני 46 שנה עדיין הספיק לישוב היהודי הקטן „שופט" יחיד למחוז כולו).

מיסמך זה, כפי שנשתמר בארכיון המחוזי, תורגם להונגרית על ידי שופט היהודים המקומי יעקב פלדהיים, שאישר בחתימת ידו את תיאומו למקור העברי ביום 13 בינואר 1841. ואחרי האישור של המתרגם עצמו נוסף אישור התירגום מאת השופט הראשי ליהודי המחוז נתן זיכרמאן מתאריך 31.8.1841. (האישור מדבר במיסמך שנכתב במקורו ביהודית ותורגם להונגרית, ומכאן שבאותו זמן זיהו שם היהודים את השפה העברית כלשונם שלהם, הלשון היהודית).

התרגום נעשה לא בהתאם לנוהג שיגרתי לכתיבת דברים רשמיים שבחיי היהדות הפנימיים גם בלשון המדינה, שכן באותו הזמן עדיין לא היה קיים נוהג כזה, כשהיהודים נחשבו גם בתודעת עצמם וגם בתודעה הכללית כאומה מיוחדת, „הלאום היהודי", שהשלטון הממלכתי והמחוזי אינם מכירים ואינם מתערבים בהנהגתו הפנימית, שמנקודת ראותם שלהם כאילו אינה קיימת, ומה שנדרש מבני האומה הזרה בתור תושבים נסבלים, נדרש מהם באמצעות „השופט" משלהם, המשמש בתור מקשר אחראי בין הציבור שלו ובין השלטונות. לתרגום זה היתה תכלית אחרת לגמרי. שתמורות הזמנים הולידוה ולפני שנים מעטות אף בחלום עדיין לא נראתה באופק.

בסוף שנות ה־30 למאה ה־19, כשהרוחות מהמערב הביאו משב ליבראלי להונגריה ובבחירות לכנסת הארצית של האצילים, שנועדה להתכנס בעיר־המלוכה פרסבורג בשנה הבאה, ב־1840, ניתנה לצירים בכמה מחוזות הוראה לדרוש בבית המחוקקים מתן שוויון אזרחי לבני הדת הישראלית שבתושבי המולדת ושילובם בחיי המדינה בכל ענפיהם. להתעוררות חיצונית זו, שיחד עם דרישת השילוב דרשה גם השתלבות רעיונית ומעשית מצד היהודים, קמה פה ושם גם בקהילות התעוררות מקבילה, ואותם שנתפסו לה החלו מזלזלים במשטר המסורתי של קהילה ורבנות, ולא מן הנמנע שגם ברחבי מחוז סאבולץ׳ נתגלו פה ושם נהיות ונטיות בכיוון זה, וביחוד אחרי שבכנס החקיקה דשנת 1840 אמנם עדיין לא הוחק חוק השוויון הכללי, אבל בכמה זכויות דיור ועיסוק הושוו היהודים לשאר האזרחים. לפיכך ראו פרנסי הקהילות צורך לבקש אישור שלטוני למערכת המימשל הפנימי, כדי שהציות להוראותיו יהא כלול במערכת החובות האזרחיות והפטריוטיות, שכל המכבד את עצמו כאזרח הגון במולדת שוקד למלאותן. מגמה זו מתבלטת בצורה ברורה למדי באיגרת הבקשה למושל המחוז, בה ביקשו ל„חוזה" (כתב־מינוי) המצורף לה לא רק אישור (שלפי החוק לא היה צורך בו), אלא פרסום רשמי לעובדת האישור כאילו היה זה מעשה שלטוני, ענינו העצמי של מימשל המחוז.

בראש האיגרת מנמקת נציגות־הפרנסים המחוזית את עצם הצורך ברב ראשי מחוזי, באשר „לשם קיום מדוקדק של הפולחן בדתנו אכף עלינו צורך לא־יוזנח להביא כוהן־דת ראשי רם־ידע, שידריך וינהיג את כוהני־המישנה המתגוררים בישובי כבוד מעלת המחוז", ולשם כך בחרו, כמוכח מהתרגום הרצוף בכל יראת הכבוד, בגדול־החכמה ורב־הכבוד רבי בענעדעק יוז׳עף. (כך „גיהצו" את שמו ושם משפחתו למאדיארי טהור.

אף כי קרוב לוודאי, שממלכות ביהם ההיסטורית לא הביא ידיעה „בלשון הלאום והמולדת" שבהונגריה).

להלן תוקעים במוחו של מושל המחוז את הצורך הממלכתי שבביצור מעמדו הרשמי של הרב.

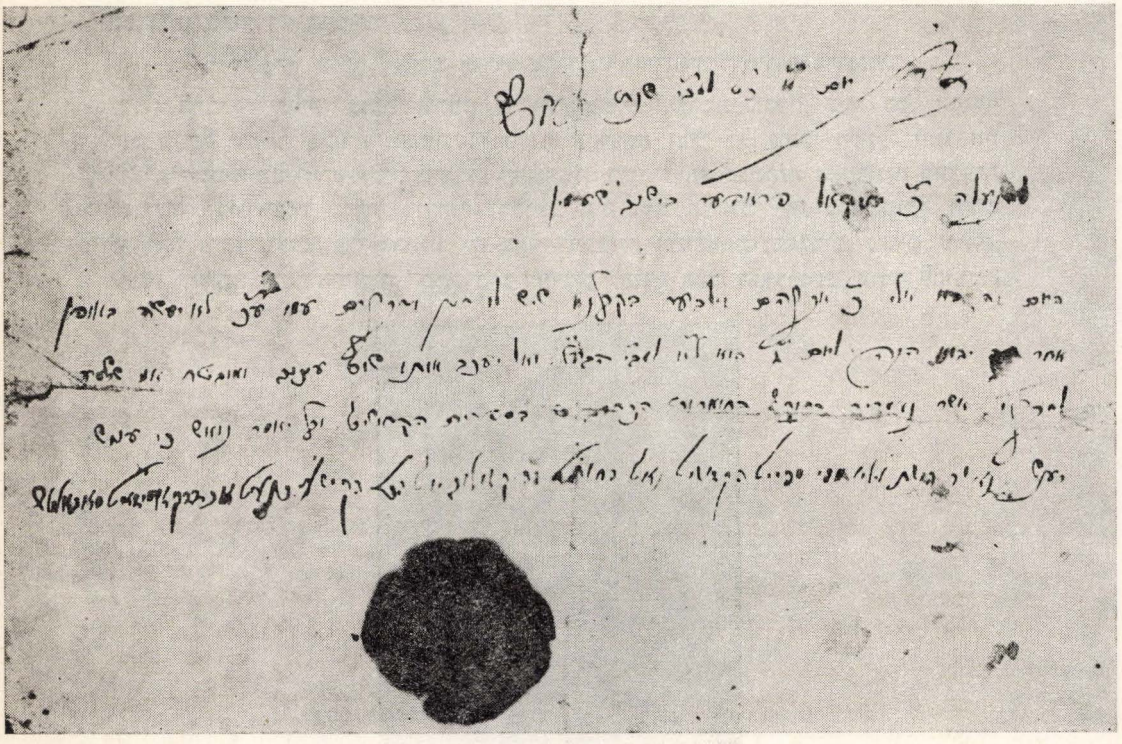
„בהיות הדת ובית הספר האמצעים היחודיים לסיגול הבריות למוסריות שבחיים ולאזרחות טובה למולדת, ואילו עם זניחתם עלול אדם לשכוח את יעודו הרם, להתנודד כשיכור בנתיב ההגינות, ולרוב גם מועד ונופל בלכתו, — הרי עם כל צערנו הרב ובשתנו וכלימתנו איננו יכולים להשתמט מהחובה לגלות את האמת המדאיבה, שעד עתה לא הגיעה לידי הגשמה אותה הוראה רבת־החסידות של רום מעלת הנציבות המלכותית, לפיה גם בקהילות האיזראליטים יש לתת צו לכינון בתי ספר יסודיים לחינוך העם; וגם זאת איננו רשאים להעלים בשתיקה, שהוראת חוק כ"ט לשנת 1840 לפיו יש להנהיג ניהול מירשם הנפשות (מטריקולה) גם בקהילות האיזראליטים, גם היא עדיין לא הגיעה להוצאה לפועל".

כדי שהתוצאות המבורכות של סידורים רצויים ונחוצים אלה יחולו על כל אחד ואחד בעדה, מתבקשת פקודתו החסודה של הוד מעלת המושל, ואשר על כן נשטחת לפני הוד מעלתו, תחינתם דכת־הרוח של הח"מ, שיואיל ברוב חסדו לפרסם בקרב התושבים האיזראליטים של המחוז הנכבד בדרך הרגילה לפרסם ברבים את החוזה המצורף ביראת־הכבוד, למען ידעו את חובתם לנהוג לפיו, לבל יגרמו לעצמם עונשין בהפרתו, והודות לכך יוכל כבוד מורנו ורבינו למלא את תפקידו וחובתו בפיקוח על בתי הספר שיוקמו בתוקף פקודתו הנמרצת של האדון המושל רם המעלה ולנהל את ספרי המירשם בהתאם להוראות החוק הנ"ל, כאמור.

תאריך האיגרת, 31 באוגוסט 1841, הוא התאריך לאישור נכונותו של תרגום כתב־המינוי מטעם שופט היהודים הראשי המחוזי. ומכאן מסתבר, שבעיקר נעשה התרגום להונגרית לצורך זה, שכן להסדרת היחסים בין הרב והקהילה הספיק בהחלט המיסמך המקורי שנכתב ונחתם ביהודית (היינו בלשון־הקודש העברית). אין כל זכר לכך, שמושל המחוז פירסם אי־מתי בציבור את כתב המינוי ואישורו בתור הודעה רשמית ביזמת שלטון המחוז, ואף לא לאיומו בעונשין אפשריים שיוטלו על הממרים (ויתכן שאף לא היתה לו שום אסמכתא חוקית לכך). אבל בעצם לא היה כל צורך בכך. המינוי שניתן לו לשלש שנים נתארך מאליו ל־25 שנים והרב הצדיק את האימון והתקוות שתלו בו, ואף יותר מכן, בגדולתו בתורה ובחכמה ובמעשים טובים, וכן בהשפעתו על התנהגות הוגנת בדרכי התורה גם בדברים שבין אדם לחברו במחוז כולו.

מהמתואר באגרת הבקשה למושל המחוז לאישור כתב המינוי נראה לכאורה, שמורי ההוראה או הרבנים בשאר הקהילות שבמחוז היו זקוקים ונזקקים להוראות והדרכות מהרב הראשי המחוזי, כיצד לעשות את מלאכתם בקהילותיהם, ולא היא. דברים אלה נכתבו בתיאום לכושר תפיסתו של המושל, במתן דוגמא בדומה לנהוג בעדות אחרות, שהכהונה בנויה בהן לפי היעראַרכיה מודרגת ואילו אצלנו כל „מרא דאתרא" שליט ריבוני במקומו של עצמו. יתכן, שאי מתי, לפני דורות אחדים, כשנפוצו רסיסי ישוב זעירים בכל רחבי

המחוז, ואילו קהילה בגודל הדרוש להחזקת רב קמה רק בקאלוב בירת המחוז, נעשה תחום המחוז תחום האיפרכיה של הרבנות הקאלובית והיהודים שבפזורת סביבתה השתתפו במשהו בהחזקת הרב, וכך נתגבשה אוטומטית כיחידה גיאוגרפית בעלת רבנות משותפת. במשך הזמן, ביחוד ב־40 שנות כהונתו של הצדיק ר׳ יצחק אייזיק טויב זצ״ל, גדלו כמה קהילות במחוז עד כדי צורך ויכולת להחזיק רבנים לעצמן, אבל מתוך יחסי כבוד לחזקה קיימת לרבנות מחוזית השאירו לה קיום רשמי על הנייר, והכבוד שחלקו ממילא לצדיק הקאלובי גם היהודים וגם אנשי השררה בשל סגולותיו האישיות, נזקף מאליו גם לזכות מעמדו הרשמי בתור האדון הרוחני ליהודי המחוז כולו. ואף כי בשנותיו המאוחרות של הצדיק היו כבר לכמה קהילות שבמחוז רבנים גדולי תורה ומוכשרים מכל הבחינות לניהול רבנות עצמאית וריבונית, הוסיפו מפני הכבוד להכיר בריבונותו הנומינאלית של הצדיק הקאלובי, ויחס זה, שעבר בירושה לר׳ ישעיהו בנעט, ובצירוף לכך ההכרה הרשמית ברבנותו מצד שלטון המחוז וסגולותיו האישיות הנעלות, נתנו לו תוקף מוסרי להטלת מרות התורה והצדק גם על תקיפים ואלימים, שהיו מסוגלים להמרות פי רבניהם המקומיים. וכן שימש לפעמים בתור רכז לחידושי תיקונים וסידורים טובים, שהנהיגו

כתב ידו של הרב ישעיה בנעט

רבנים יחידים במקומותיהם, והשפיע על רבנים מקומיים אחרים שינסו גם הם לעשות כמו אלה.

והנה העתק המכתב:

ב"ה יום א' כ"ט למב"י (— למספר בני ישראל — לספירת העומר) שנת תר"ך לפ"ק

להגעלה ר' יחזקאל פראפער בישוב שעמין

היום זה שבא אלי ר' אברהם זילבער בקובלנא שיש לו דין ודברים עמו ע"כ (על כן) לא יעשה באופן אחר רק יבוא הנה ליום ג' הוא ל"א למב"י הבע"ל, ואל יעכב אותו שום עיכוב, ומובטח אני שישמע לדברי אשר נאמרים בתוקף החומרות הכתובות בספרים הקדושים, ובל יאמר גואש, כי ענוש יענש כאשר יושת עליו מפי ספרים הקדושים גאם החותם ב"ה קאלוב יום הנ"ל הק' ישעי' בנעט אב"ד דקאמידאט סאבאלטש.

מלשון האיגרת הקטנה נראה, שבה פונה הרב אל אדם תקיף, החשוד בנכונות למעשה אלימות, כדי לרסנו ולהזמינו לבירור בדין־תורה, ובמקרה זה פועל הוא בסמכותו בתור רב המחוז.

ר' ישעיהו בנעט, הלוחם הגדול של האורתודוכסיה היהודית בהונגריה

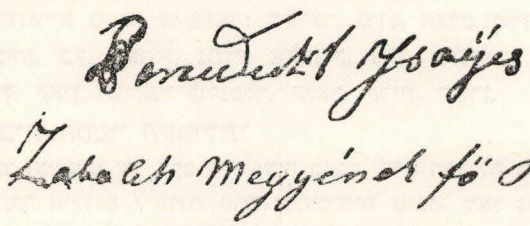
הרב ר' ישעיה בנעט, שרכש לו גם השכלה חילונית ניכרת, עמד בכל התוקף והמרץ על משמר מסורת האבות והמורשת הקדושה ובלי כל ויתור רשלני ייצג את האורתודוכסיה הבלתי־פשרנית ביהדות ההונגרית. כשהועלתה בשנותיו האחרונות ההצעה־הדרישה לכונן בית מדרש מודרני לרבנים, היה הוא המתנגד לה בכל תוקף ודרש לדחותה בשתי ידים, בלי להכנס אף צעד לויכוחים ולמיקוחים בפרטים, משום שראה, שבית אולפנא זה, שהיהודים המתקדמים דורשים לכוננו בשם המודרניזם, עתיד להתרחק

הרב ישעיה בנעט, אבד"ק קאלוב

ממהותה של היהדות והמסורות המקודשות.

בעמדתו העיקרונית של ר' ישעיהו בנעט נגד ה„סעמינאר" הזדהו כל הקהילות והרבנים של היהדות האורתודוכסית בהונגריה, ובכמה חבלי ארץ התכנסו הרבנים לאספות, לדון בשאלת ה„סעמינאר" ותפסו בה עמדה, שבכל האספות היתה שלילית בהחלטת פה אחד. אספת רבנים אורתודוכסית כזו התכנסה גם בעיר ניראד־האזא שבמחוז סאבולץ' בחודש מרס 1864, בה הופיע גם הרב ר' ישעיהו מקאלוב ונשא את דברו נגד כינון ה„סעמינאר". בהמשך לתנועת ההתנגדות התיצבה באותה שנה משלחת בת שבעה רבנים לפני הוד מלכותו פראנץ יוזף הראשון, בסמכותו כמלך הונגריה, והביעה לפניו את הנימוקים שבדת ואמונה להתנגדותם להחלפת השיטה המסורתית, הבדוקה והמנוסה, להכשרת כוהני־דת יהודים, בשיטה חדישה, שכפי שהוכיח הנסיון עד עתה יש בה כדי להזיק יותר מכדי להועיל. חברי המשלחת היו: ר' אברהם שמואל בנימין סופר מפרסבורג (מחבר „כתב סופר", בנו של ר' משה בעל ה„חתם סופר"), ר' יהודה אסאד מדונא־סערדאהעלי, ר' ירמיה זאב לעוו מאויהל, ר' מנחם אייזנשטאדט (בנו של ר' מאיר, בעל שו"ת „אמרי אש") מאונגוויאר, ר' מנחם כץ פרוסניץ מצעהלים (אחת מ„שבע הקהילות" המפוארות ביחוסן העתיק), ר' חיים סופר משאיו־סנט־פטר, ר' ישעיה בנעט מקאלוב.

חתימת־היד הלועזית של ר' ישעיה בנעט

השתתפות הנוער היהודי מקאלוב במלחמת השחרור ההונגרית ב־49—1848

מלחמת השחרור ההונגרית בשנת 1848 חלה בתקופת רבנותו של ר' ישעיה בנעט מקאלוב. אחרי פרוץ מהפכת ההשתחררות, כשמנהיגה לאיוש קושוט קרא כל בחור וטוב להתיצב למלחמה למען שחרור המולדת, הלהיב רבי ישעיה בדרשותיו את הנוער היהודי להיענות לקריאה ולהצטרף ללוחמי החרות, כי במצב זה, כשהמימשל הארצי והמחוזי מצווים פה אחד לצאת למלחמה, הרי זו חובה לא פחותה מכל חובה אחרת שדין המלכות מטיל עלינו. ואכן ההתלהבות הפטריוטית שהתלקחה בליבות צעירי היהודים במחוז ההונגרי סאבולץ', כמו בליבות שאר תושבי המחוז, נתנה להם את ההיתר לתור אחרי לבם, ובניהן הצעירים של משפחות היהודים בקאלוב ובמחוז סאבולץ' כולו התיצבו בהתלהבות רבה תחת דגלו של קושוט להשתתף במאבק הגבורה למען חרות המולדת.

ראוי להזכיר שהסופר הגדול מאורום יוקאי, אביר מחברי־הרומאנים ההונגרים וממנהיגיה הרוחניים הגדולים של מלחמת השחרור ההיא, בהקדמתו לספרו של הרב ד"ר ברנשטיין מניראד־האזא על „מלחמת החרות ד־1848 והיהודים" כתב על יהודי הונגריה שבאותה שנה גדולה את הדברים דלהלן: „העם שבהונגריה, המחזיק בדת משה,

הגזע העברי, היה ונשאר תמיד המסור והנאמן ביותר לרעיון־המדינה ההונגרי ולחרות. בהתגלות האמיתית והמשכנעת ביותר הוכיח זאת בעידן המבחן הגדול־מכל־גדול, במלחמת השחרור ד־1848/49. בו בזמן שיתר העממים הלועזיים שבמולדת, שהמאדיארי נתן גם להם את חלקם בחרות שתפס במאבקו, ששיחרר את בניהם מהעבדות הצמיתית ועשאם בעלים לאדמות עיבודיהם — והם יצאו נגדו בנשק, — באותו זמן הקריב הגזע העברי את דמו, רכושו ורוחו להגנה על הלאום המאדיארי, על החרות החוקתית, אותו גזע עברי, שרק אותו לבדו שכח המוסד המחוקק מחוץ לסוללות־המגן החוקתיות, אותו עם יהודי, שהוא בלבד נמנע ממנו זכויות־אזרח ומעמד שוויון בין מיליוני התושבים שבמולדת. ובכל זאת אהב את מולדתו".

ב„מונוגרפיה של מחוז סאבולץ'" שבעריכת ההיסטוריון ד"ר סם בורובסקי קוראים אנו בנדון זה כדלהלן: „ב־1848 הצטרף בהמונים הנוער היהודי, המדוכא זה זמן רב אבל נלהב למען החרות, לגדודי הצבא הלאומי; והגנראל קלאפקה מזכיר במכתביו את קאלוב, לשעבר בירת מחוזנו, בין אותם המקומות, בהם התיצבו היהודים במספרים הגדולים ביותר תחת דגל המשמר הלאומי".

ואלה שמות המשפחות היהודית מקאלוב, שבניהן השתתפו בנשק ביד במלחמת־השחרור ההונגרית בשנת 1848/49: בלייאר, גרוס, הארטשטיין, וויין, ויינברגר, ווינדט, זיכרמאן, כוהן, כץ, מאנדל, נודי', פולאצ'ק, פיש, פלדהיים, פריד, פרידמאן, פרופר, צוקור, צינץ. קאין, קוראנ'י־קורנפלד, קלאר, קליין, שטרן.

תולדות בית הספר הקהילתי

בעקב המרצתו של הרב ר' ישעיה בנעט יסדה הקהילה בשנת 1855 את בית־הספר היסודי לחינוך הילדים ליהדות טובה ולאזרחות טובה. מאז נתרבו המורים בו למעלה מהמתוכנן, שכן למדו בו לא רק ילדי היהודים, אלא גם כמה וכמה הורים לא יהודים העדיפו לשלוח את ילדיהם אליו. בכל הזדמנות היה הרב ר' ישעיה נושא את דברו בעד החזקת בית הספר ופיתוח מפעל החינוך ובעד פתיחת היד בהרחבה גדלה והולכת לשובת בית הספר וסיפוק צרכי קיומו ופיתוחו, שכן ברור היה לו וידע כיצד להבהיר לידיעת שומעיו את הכוח המוסרי והתרבותי ועיצוב האופי, שבית הספר מסוגל להעניק לנוער הלומד ומתחנך בו.

כאן עלינו להזכיר גם אותם יהודים ואזרחים טובים, שבהכרה נכונה ובנדיבות לב ויד הגדילו לתת משלהם להבטחת קיומו של בית הספר. בראש השורה המפוארת של הנדיבים ייזכר לטוב ר' יוסף ראשובסקי, מנכבדי הקהילה, שלפני פטירתו בשנת 1862 כתב בצוואתו 5000 זהובים מעזבונו לטובת בית הספר היהודי („צייטונג דעס יודענטומס", 1862), וכן מרת לילה אלנבוגן ז"ל, שגם היא הורישה חלק גדול מרכושה לטובת בית הספר של הקהילה, ובתנאי מיוחד שבצוואה הטילה על הקהילה להקדיש חלק מכסף העזבון שלטובת בית הספר להלבשת תלמידים מחוסרי אמצעים.

ד"ר הרי פולאצ'ק, תומכו הנדיב של בית־ספרנו

כאן עלינו להזכיר אחד מהילידים המצוינים של עירנו, עוה"ד הקליוולנדי ד"ר הרי פולאצ'ק, שבמשך עשרות שנים היתה ידו הנדיבה פתוחה לתמיכה בבית־ספרנו.

הנחת אבן־הפינה לבנין החדש של בית הספר היהודי בקאלוב

בית הספר של קהילת קאלוב

הודות לתשומת לבו האבהית היו עשרות תלמידים בני־עניים של בית־ספרנו מקבלים באותן השנים את האספקה הדרושה בספרי־לימוד ומכשירי עזר. נוסף לכך היה שולח כל שנה תרומת־חסד בעין יפה להלבשת התלמידים הנצרכים ואיפשר את מיפעל הזנת הילדים בהפסקה הגדולה שלפני הצהרים. כמו כן גדולה זכותו בחידוש מיבנהו של בית הספר. במהלך הזמנים נתערער המיבנה הישן עד כדי הכורח להשלמת הריסתו ולבנייתו מחדש. אך הואיל ומצבם החמרי של חברי הקהילה לא איפשר להם לספק לקהילה את האמצעים לבנייה בכוחות עצמה, פנתה הקהילה לד"ר פולאצ'ק בבקשת עזרה, והוא נענה לבקשתה ביד רחבה ותרומתו הגדולה ששלח איפשרה לבנות את בית הספר מחדש בממדים מוגדלים ובציוד משוכלל כדרישת הזמן והנסיבות.

אישים בסגל מחנכינו

הערה מוקדמת לשמות הלועזיים של יהודים שובים. — כמו בארצות המערב הנאורות כך גם בהונגריה, פשט בקרב היהודים יותר ויותר, ואף לדברים שבקדושה, השימוש בלשון העם בעל ארץ מגוריהם. בכך לא היה שום יחס של נטישת מורשת אבות, שכן כבר בתקופות קדומות דיברו יהודים שפות לועזיות, החל מהארמית והיוונית, ואפילו בארץ ישראל עצמה, ולכן כשהחליפו לשון בלשון לא שינו את לשונם של עצמם, אלא של עם זר אחד לשל עם זר אחר. (ואם בדורות האחרונים נשתמר בחלק של גולת אשכנז יחס של „קדושה" לעגה מסוימת שאבות־אבותיהם לפני מאות שנים סיגלו להם מלשון אשכנז ונטתה בשימושם לשביל־התפתחות מיוחד עד כדי להיקרא בשם „אידיש", כאילו זוהי לשונו של העם היהודי, אין האמת ההיסטורית אחראית לטעותם של הקוראים לה כך). ואילו ביחס לשמות פרטיים של בני־אדם אכן חלו וחלו שינויים מעת שהיהודים החלו להשתמש בלשונות לעז גם בכתב, משום שלא תמיד ניתנו שמות עבריים להעתק־היגוי מדוקדק בכתב הנכרי, ובעקבות הכתיב שנשתנה שינו גם את הקרי, וכך מוצאים בתלמודים ובמד־שים חכמי תורה קרויים בשמות יווניים. כך קרה גם בהונגריה, שעם התערות היהודים בשוויון האזרחי החלו משתמשים יותר ויותר גם ברשימות קהילתיות וחברתיות, ואפילו דתיות, בלשון ובכתיב של עם המדינה, וכתוצאה מכך נרשמו יהודים רק בשמותיהם הלועזיים בלבד, ורק יחידים הקפידו לציין גם את שמם העברי, כשלא היה קשה להעתיקו בכתב לועז, ולכן אנוסים גם אנו להזכירם בשמותיהם הלועזיים ולהעתיקם כפי שקיבלנום בכתב לועז.

וכעת נחזור לענייננו.

ב־1880 נתמנה המורה הראשי קותי־שונברון זיגמונד למנהל בית ספרנו ורב חלקו בפיתוחו ובשיגשוגו של בית־הספר. הוא בא לקאלוב מ־מאד שבמחוז זמפלין, אחרי שנות הוראה בבית הספר היהודי של הקהילה שם, וכאן פיתח פעילות תרבות נרחבת לא רק במסגרת הקהילה, אלא גם בחיים החברתיים הכלליים שבעיר היתה מורגשת ומכובדת ביותר. בתור פדגוג משובח, שוקד על חיפוש דרכים ואמצעים לקידום הפיתוח של נפש הילד, נטל על עצמו עריכת „עתון לילד", שהופיע בקאלוב משנת 1883 ואילך ובאמצעות המורים נתרחב תחום הפצתו בכל המחוז ומחוצה לו. תוך פעילות עניפה בתחומי תרבות

שונים השתתף גם בטיפוח „הלהקה הקאלובית של בימת החובבים", וכמשתתף בפועל שיחק בהצלחה רבה בכמה מחזות עממיים. לזכותו נרשמה גם פעילותו באירגונו, ייסודו וניהולו של בית־ספר־ערב לחניכים־למלאכות. גם בתור מזכיר „אגודת המורים הכללית למחוז סאבולץ'" שבנשיאותו של הרוזן דאז'ופי אאורייל ניהל פעילות בהעלאת רמת התרבות לטובת הכלל.

לבית הספר היהודי היה תמיד סגל מורים משובח ברמתו הבולטת, פדגוגים מצוינים שחינכו דורות ליהודים טובים ואזרחים טובים. כדאי לזכור ולהזכיר לשבח אותם „שכירי האומה" (כפי ששיבחו במליצה הונגרית את המורים, שבשכר הזעום והכבוד הצנום של פועלים שכירי־יום מתמסרים לעבודה הנעלה והקשה שבבניית הגוף והנפש הקולקטיביים של כלל האומה), שבעבודת ההקרבה והמסירות טיפחו והפיצו באהבה רבה את התרבות האנושית ועיקרי הדת הקדושים. בנקודה זו עלינו להקדיש כמה מלים — אם גם בקצרה — ל„ציון לנפש חיה" אחרת, גם היא מהעילית של בית־הספר היהודי, הלא היא מרת קאטאלין (קתרינה) פראנקל, „הדודה קאטאלינה" שבפי דורות הילדים שחיבבוה והוקירוה והעבירו רגשות אלה לילדיהם, שגם הם נתחנכו תחת ידה הברוכה. היא באה אלינו לשנת הלימודים 1889/90 ובמשך עשרות שנים לימדה וחינכה בבית ספרנו באהבה ובמסירות דורות אחרי דורות, והמוני חניכיה, שגדלו ויצאו לזירת החיים, זכרו כל ימיהם באהבה ובהכרת־טובה את מורתם אצילת הרוח ושופעת האור והחום והקרינה

המורה מרת קאטאלין (קתרינה) פראנקל

בתוכם שפע מהטוב והיפה והמועיל שיאיר וישפר את חייהם ופעילותם לטובת עצמם וזולתם והכלל כולו. בנוסף לפעילותה החינוכית השתתפה גם בעבודה בהנהגת אגודת הנשים ואגודת הפרוטות למעשי צדקה וחסד שבמסגרת הקהילה וקנתה את עולמה בפעילותה המסורה והשקדנית לטובת הכלל — עד שנלקחה עם כל הקהילה ב־1944 למחנה אושוויץ. הי"ד.

עלינו להזכיר לטובה ולברכה גם שאר טובי המורים של בית ספרנו, והם שמואל גולדברגר ואברהם (אדולף) ליססר, שהיו שניהם חברים רבי־ערך בסגל המחנכים שלנו, שבידיעותיהם המרובות, בחיבתם ובהבנתם לנפש הילד, בהליכות־חייהם למופת ובשיטתם הפדגוגית המצוינת פיארו את הדרת שמו המורשתי של בית ספרנו רב התפארת ועטור שיבת הדורות וסללו דרך לבאים אחריהם. והננו להנציח רשימת שמות מורי בית ספרנו לפי סדר הזמנים להתחלת עבודתם אצלנו. ואלה הם: ווילר מרטין, שמואל שיין (אביו של הסופר הנודע סייפ ארנו), יעקב כץ, ז'גמונד קותי־שינברון, אשתו אילמה לבית הורוביץ, ברטה אראנ', הרמינה ווינר, שמואל גולדברגר, אברהם (אדולף) ליססר, קאטאלין פ'ראנקל, מרטין פריד, אדולף רוט הי"ד, שמואל רונה הי"ד, אירמה צינר לבית דויטש, שמואל נאבל הי"ד (המסומנים בהי"ד נספו בשואה).

פטירתו של רבי ישעיה ב"ר מרדכי בנעט ז"ל

בשנת תרכ"ה עטה אבל כבד את קהל יהודי קאלוב העיר וסאבולץ המחוז. באותה שנה ביום י"ט בכסלו (13.12.1864) נפטר פתע בגיל 72 הרב ר' ישעיה ב"ר מרדכי בנעט ז"ל, הרב הראשי לקהילת העיר קאלוב והאחרון בתור רב ראשי למחוז כולו. בהלווית הרב הגדול הופיעו נציגי שלטונות העיר והמחוז וכוהני הדתות שבעיר לחלוק כבוד אחרון למנהיג הרוחני לקהל יהודי העיר והמחוז, שבתקופת כהונתו הארוכה הוכר כאדם גדול בחכמה ובמוסר ובמידות כמגדלור מרומם במחוז כולו. בהלוויתו נישאו דברי הספד מפי ששה רבנים, שסיפרו בשבח גדולתו בתורה ובחכמות העולם ובשבח פעילותו המסורה לטיפוח החיים הדתיים, החינוך וטובת הכלל.

כאן יש להוסיף את המקרה שנשתמר לזכרון במסורת הדורות, שבשעת הלוויתו של הרב הורגשה בקאלוב רעידת אדמה חזקה. מקרה טבעי זה הזכירו רבים ממוקירי הרב כהשתתפות היקום באבל על פטירתו, בדומה לאגדות קדומות על אישים קדושים.

פטירתו של הרב ר' ישעיהו בנעט הוזכרה גם בכתבי־העת היהודיים מאותו הזמן. בין השאר גם בכתב־העת לחכמת ישראל „בן חנניה", שיצא בעריכת הרב יהודה לייב (ליאופולד) לייוו, רבה הראשי של קהילת סעגעדין. ואילו בעתון „המגיד" בגליון י"ג לשנת תרכ"ה, קוראים אנו על פטירת הרב (בתרגום חזרה מהונגרית לעברית) כדלקמן:

> לא איש בשורה אנכי היום, כי נפלה עטרת ראשנו עם פטירת הגאון הגדול המפורסם רבי ישעיה בנעט, הרב הראשי לקהילת קאלוב ולמחוז סאבולץ' ביום י"ט בכסלו שקעה השמש בצהרים, ואנשי הסביבה כולה, ורבניהם בראשם, הספידו בדבריהם את הרב הגדול כראוי לו, ואחרי ההספדים נשאו על כתפיהם את ארונו של הרב הגדול למקום מנוחתו. גם כוהני יתר הדתות צעדו אחרי ארונו, והרב הגאון רבי אברהם יעקב ב"ר נתן פייטל רייניץ, רבה של קהילת באלקני

שבמחוז סאבולץ, נשא קול קריאתו למנהיגי הקהילה, שיושיבו על כסא רבנותו את בנו הראוי לו של הנפטר, הרב ר׳ אברהם דוב בער בנעט, שמעל כסא רבנותו יפיץ בהוראתו ובפעילותו את המשך אורו של אביו. ואכן הקהילה הנאמנה קאלוב שמעה לעצתו הטובה, תהי משכורתה שלימה מאלוהי הרוחות לכל בשר.

אך למותר הוא לספר כאן בשבחו של הרב המנוח, כי נודע בשערים שמו בין הגדולים והטובים. הוא היה בנו ותלמידו של הגאון הגדול, רבן של כל בני הגולה, רבי מרדכי בנעט, הרב הראשי לקהילת ניקלשבורג ולמדינת מעהרן, וחתנו של הרב הגדול רבי אלעזר ב״ר אריה ליב לעוו, אב״ד דק״ק סאנטוב, בעל ,,שמן רוקח״, זצ״ל.

על מצבת קברו הנציחה הקהילה, בהכרת טובה וברכה, את זכרו בנוסח דלהלן:

יום י״ט כסלו עלטה תכסהו
שוד ושבר פעלו הזה מעשהו
על הלקח ארון אלקים והלוחות
יפעת ישורון דעכה פנה הודו
הכתר נטל מישראל גלה כבודו
והדור יתום כי נעזב לאנחות
בת עמי קהלת קאלוב וסביבותיכם

ה,,אוהל״ של הרבנים ישעיה ובנו בעריש־אברהם בנעט

נא אל תשלחו קדוש בקרביכם
זכר ורכב ישראל ואביכם
טוב פעלו לא ימוש מפיכם

פ ״ נ

הרב הגאון מופת הדור פרי עץ
הדר צדיק ונשגב כק״ש מו״ה
ישעי׳ בנעט
זצ״ל בן הגאון האמתי רשכבה״ג
מו״ה מרדכי בנעט זצ״ל
שמש בכתר הרבנות קהלות קדושות
ומהם עלה בעירנו פה ק״ק קאלוב
וגליל סאבאלטש זה כ״ה שנים
ופה מנוחתו כבוד נפטר
זקן ושבע ימים בן שבעים ושתים עלה
כבודו שמים ביום א׳ י״ט כסלו הכת״ר
ת נ צ ב ״ ה

הבן — ממשיך ראוי לאביו

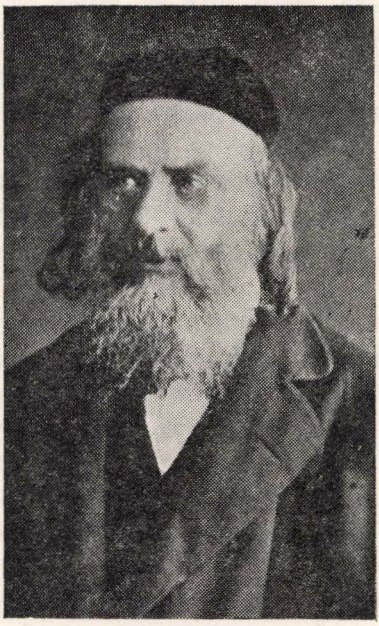
כמובא בסעיף הקודם מ„המגיד״ עבר כסא הרבנות אחרי פטירתו של ר׳ ישעיה בירושה לבנו בעריש אברהם. הוא כבר לא היה רבו של המחוז, אפילו לפי התואר, אלא של קהילת קאלוב בלבד. באותו זמן כבר גדלו כמה קהילות במחוז הן באוכלוסיה והן ברמת תרבות תורנית וכללית, שצרכו וגם יכלו להחזיק רבנים גדולי תורה, ויש שגם רב ראשי וגם רבני־מישנה (מורי הוראה, „דיינים״), ובינתים גם בירת המחוז עברה מקאלוב לגירעד׳האזה, בה כבר הותר הדיור ליהודים, ולשלטון המחוז לא היתה עוד אותה שליטה ריבונית ממורשת ימי הבינים, ולא נשאר עוד אפילו טעם פורמאליסטי לתת בכורה כלשהיא, אפילו לקישוט ריק בלבד, לקאלוב על פני כל קהילה אחרת שבמחוז, ורבני הקהילות לא רצו להיות עוד כפופים לאחד מהם, שבמקרה משרת הוא לא קהילה זו, אלא אחרת.

ר׳ בעריש אברהם כיהן ברבנות הראשית של קהילת קאלוב מפטירת אביו (סוף 1864) עד לפטירתו שלו ב־1902 כממשיך ראוי לאביו הגדול. בתקופת כהונתו, בשנת 1868, התכנס בפעשט עיר הבירה החדשה, הקונגרס הארצי של קהילות היהודים להזמנה מאת שר־החינוך־ודתות של הממשלה העצמאית הראשונה להונגריה, להניח את היסודות לנציגות הארגונית הרשמית של כלל היהודאות ההונגרית. כידוע פילג הקונגרס את היהודים לשתי דתות־מישנה: ליבראלית־מיתקדמית („ניאולוגית״) כהחלטת רוב הקונגרס (התקראה גם „קונגרסאית״), ואורתודוכסית, שנשארה דביקה במסורת האבות בלי שינויים ותיקונים וקיבלה רשות להתעלם מהחלטות הרוב שבקונגרס ולכונן ולקיים ארגון ארצי אוטונומי לפי ההלכה המסורתית. בקונגרס ייצגו את קהילת קאלוב הרב ור׳

אברהם אביש כהן נשיאה, והקהילה הצטרפה ונשארה נאמנה עד הסוף לזרם האורתודוכסי.

באותה שנה, 1868, נוסדה בהמרצתו של הרב „אגודת סנדקאות", כפי שקראו אז לאגודות מסוג זה, שעסקו בהגשת סעד מסוג מיוחד, למי שנולד לו בן זכר למז"ט ולא השיגה ידו להוצאות הכנסתו לבריתו של אברהם אבינו, והאיש שנתכבד (בהסכמת הצדדים, כמובן) בסנדקאות, עזר לא רק בהספקת צורך זה, אלא הוסיף להתענין בגידולו של בן־סנדקאותו ולהגיש עזרה במקרי הצורך. אגודה זו התמידה בפעולתה הברוכה עד לשואה.

הרב ר' בעריש אברהם הלך בדרכי אבותיו וקודמיו הגדולים, וכמוהם גם הוא שקד להרבות יודעי תורה בישראל והחזיק ישיבה מרובת תלמידים מבני המקום והסביבה, וגם מאזורים רחוקים נהרו אליו בחורים תאבי־תורה, וחברי הקהילה תמכו

הרב בעריש־אברהם בנעט־בנדיקט, אבד"ק קאלוב.

בהם ביד נדיבה, ואותם מתלמידיו שהגיעו לרבנות הלכו בדרכו, ובישיבות שהחזיקו בקהילותיהם התמידו בהרחבת מעגל לומדי התורה ויודעיה. בגדולתו בתורה ובמעשים טובים יצא שמו לתהילה עד למרחקים, וכשנפטר בשם טוב בטבת תרס"ב (1902), ליווהו לבית עולמו כל אנשי הקהילה, רבים מאנשי הקהילות שבמחוז ורבניהם בראשם, ראשי המועצה וההנהלה העירונית וכוהני שאר הדתות. השבועון „שוויון" (בהונגרית) של היהודאות המתמאדיארת מתאריך 5.1.1902 גם הוא לא חסך שבחים מהרב

האורתודוכסי הגדול, שנפטר באותו שבוע בגיל 76. ציין את יחוסו הרם, כנכדו של ר׳ מרדכי בנעט מניקלשבורג, ובנוסף לגדולתו בתורה ציין את השכלתו הכללית הרמה ואת שליטתו בשש שפות חיות.

כגדולתו בתורה ובחכמה גדול היה גם בענווה. כפי שנראה בצוואתו המובאת להלן, העלה על הדעת גם את האפשרות, שהקהילה משום־מה לא תמלא את משאלתו האחרונה בדבר מקום מנוחתו ליד אביו, ומלשונו נראה, שלא פיקפק כלל בזכותה המוסרית לסרב לו. אבל הקהילה לא פיקפקה אף רגע בחובתה המוסרית למלא בכל הכבוד את משאלתו של רבה, אשר בשמו ובזכרו לה כבוד.

הצוואה, שגלופת תצלומה מודפסת כאן, נכתבה בידי הרב בכתב ברור ונוח לקריאה בשנת תרמ״ו (1886), היא שנת ה־60 לחיי הרב, בעודנו בריא ורענן, ובמוסריות הדתית הרמה, השופעת ממנה, משתקפת דמותה הרוחנית של נשמה גדולה, של אדם גדול, חדור מורשת רוחנית של אבות גדולים. בספטמבר 1941 קיבלתי את הצוואה בהשאלה לצילום מאת בנו של הרב, ר׳ מרדכי בנעט־בנדיקט, הי״ד, סוחר ובן־תורה נכבד ונשיא החברה קדישא הקאלובית. היא הלכה לאיבוד בין שאר מזכרות היהודים כשנשלחו לאושוויץ ב־1944, רק צילומה נשאר כמודפס כאן. היא כתובה באותיות עבריות ובלשון גרמנית מיוחדת במקצת, אבל נאה ומושלמת, כפי שדיברו באותם זמנים ברובד החברתי הגבוה של אנשי תורה שומרי נוסח אשכנז בהונגריה. מי שמבין אותה לשון, כדאי לו לקרוא את הצוואה בתצלומה ולהכיר דגם היסטורי־תרבותי במקורו. בשביל יתר הקוראים הננו נותנים אותו כאן בתרגום עברי.

ב״ה, י אב שנת תרום קרן ישראל לפ״ק.

כי גם לא ידע האדם את עתו, כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחוזות בפח, בהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאום — קוהלת ט׳ י״ב. זאת אומרת, כי כל עוד האדם במלוא כוחותיו הינו שוכח שהוא בן תמותה ואינו מעלה על דעתו, שבהיותו צפוי כל יום למות, עליו להכין לו צידה רוחנית לדרך הארוכה, כמו שלימדונו חז״ל הקדושים „שוב יום אחד לפני מיתתך״, כדי שכל יום תתנהג כך, כאילו ביום המחרת עליך להיות מוכן ליום האחרון. אינני רוצה להימנות בין אותם קלי הדעת יעודים לעפר ואינני רוצה לדחות לזמן אחר את המוטל עלי להעלות רצוני האחרון על הכתב, כדלהלן. שלמה מלכנו ז״ל אמר „אל תתהלל ביום מחר, כי לא תדע מה ילד יום״, ובכן ראשית חכמה יראת ה׳. ילדיי ונכדיי היקרים, לאורך ימים, אל תשכחו תורת חיים ושמרוה תמיד בזכרונכם. זכרו נא את מוצאכם מהגאון הצדיק ר׳ מרדכי בנעט זצ״ל ומהגאון הצדיק ר׳ אלעזר בעל שמן רוקח זצ״ל ואל תסורו מדרך ישראל סבא ואל תיסחפו בזרם רוח העת המתקדמת, שכן התקדמות זו נסיגה היא ר״ל ועליה נאמר „כל באיה לא ישובון״. האמינו נא לי, כי מי שהולך בדרך ה׳, הריהו מאושר כבר בעולם הזה ונושא עיניו בשלוה לקראת העתיד. היו נא כנים וישרים במגעכם עם הבריות, ואם אתם פונים לעסוק במשא ומתן מסחרי, הזהרו נא לשאת ולתת באמונה ולהשגיח לקיים מה שאמרה תורתנו הקדושה להשתמש במאזני צדק והין צדק

ב״ה. יום שני תרום פין ישראל ופק

כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחוזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאום. קהלת ט׳ יב -

דיעזען פסוק איבערזעצע איך אין דיעזען זינען: די דער מענש וויס ניכט זיינע צייט צו בעשטיממען. גלייך וויא פישע איס בעזען נעטצע, ווי פיגעל איס פאנגשטריקע געפאנגען ווערדען, אזוי ווערדען די מענשען אין דער בעזען צייט פערשטריקט. דאס דיס אונגליק זיא פלאטצליך איבער איהנען עבען דיזעלבע ווערפען. [illegible] עס דער מענש ניכט, ווען ער זיך דיזע קראפטען פיהלט, פערגיסט ער דאס ער שטערבליך איסט. - דאס הייסט דער מענש זאגט ניכט ער זיך איך ווערדע גייסטיגער נאהרונג, אויך דער וואנדער רייזע. אונד יעדען טאג דען טאג צו ערוואַרטען האט. אוך ולא אחד ולפא מתחת [illegible] עהרע איס דיך רייזע פערזעהען. וויא אונזערע הייליגע חכמים ז״ל זאגען: שוב יום אחד לפני מיתתך. קעהרע איס דיך וויינען טאג פיר דיינעם טאדע. דאס הייסט, בעדענקע דיך מיט דיינען טהאטען אונד דיינעם לעבענס: ווען [illegible] אלס וויא דוא זאגען מארגען דען טאג צו ערוואַרטען האסטעסט. אויך וויל איך ניכט צו דיעזען ווייטערינגען ערדענזאהנען דאהאבען. אונד וויל ניכט עס זאגען אינפערער צייטען פערזיכערן מיינען לעצטען ווילען הינזיכט [illegible] צו געדענקען. וויא שלמה המלך ע״ה זאגט: אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום. רוהמע דיך ניכט דעס מארגיגען טאגעס, דען דוא וויסט ניכט וואס דער הייטיגע טאג געבאהרט. מאמר רז״ל: ראשית חכמה יראת ה׳ [illegible] דער ווייזהייט איזט גאטטעספורכט. אונזער טהייערער קינדער אונד עגעל [illegible] פערגעססעט דיעזען לעהרזאטץ ניכט אונד בעהאלטעט איהן שטעטס איס זינע. ערוויגעט זיך שטעטס דאס. איהר נאכקאממען פון הגאון הצדיק ר׳ מרדכי בנעט אונד הגאון הצדיק ר׳ אליעזר זצ״ל פון רוקח זצ״ל ביים. וויכטיגסטען מארגען דעם אונסער יודישען וועגע הולדיגט ניכט דעס פארזריינענדעס צייט גייסטע. דען אין דיעזער פארזריינטע איסט קיין ריכטיגעס הו״ל בוזה לא יכון. דיא יוגענד דיא דיעזען פאלגען [illegible] נאך זאגט. גלויבעט מיר ווער דעם וועגע גאטטעס פאלגט. איסט הייליגען אין גליקליך. אונד בעהעלט רוהיג דער צוקונפט ענטגעגען: זייד עהרליך [illegible] אונד רעדליך קיינעסוועגעס וועה איהר אויך דעם געזעצפעסטעלען יודישען הין [illegible] עהרליכע [illegible] אונד עהרליכע געוויסען. אונד אויך וואס דיא גמרא דערמאנט בן אלף [illegible] דיין יאַוואהרט וואו געזערגט זיין דיינע פערנייענע וואו געזארגט זיין. מאן קאנן זעהר ניכט איסער דיא וואהרהייט בזאגען אבער ליגען דארף מאן ניכט. בעטראכטעט זיך יעדען מאנטאג גאטטעס פאסטען געבאטעט דענקענגען ווערדע זיך איינמאל צופיעגען אידער וואלטען אין גאטטעס פאסטער גבר [illegible] לקרבה בעטראכטעט דיך אונזער דיינער בעלויבענסווערטען גאטטעס צו ערלאנגען. ער הילפט צו זאנג אלס היליגער פפליכט ומאס טובה תחת רעה צו זיין. -

„בקש את אביך ואמך וכו׳ כבד את ה׳ אלקיך למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר ה׳ אלקיך נותן לך. עהרע דיינען פאטער אונד דיינע מוטטער וויא גאטט דיר געבאהלען האט דאמיט דוא לאנגע לעבעסט אונד עס דיר גוט גיהע אויף דעם ערדבאדען. וועלכען גאטט דיין גאטט דיר גיבט. - אין דיעזען פסוק קאנן: ענטהאלט זיך דיזע גאנצע תורה דען וואר דיא געזעטצע אלהים איז אללען אירעקטען געבאטען צופאלגט. עהרע אונד בעהטען זיינען עלטערן דאס דוא זיך ניט אויפגעבע קינדער ניכט צו זאהלען דרובען. אונד נאך עהרע אונד ווירדע זארגען. אין אייניגער זאהן אונד איינער עטעל ווערדע לערנען דענקען ואהן ניכט פערגרייזען קום דער פארגעשריבענען [illegible] מצוות צו לערנען. דאס גלויבע איך כאן אויך צו פערדינע דאס געהאַרט צום כיבוד אב. כיבוד אם. דא געהט איהר אין דאמפונר בעזיהונגען. דאס איהר דיזע ווענעריגען וויססען געווייט. וואס קאן מיר איבער סאג יאהרע נאך מיינעם אבלעבען בלייבט. איגט איהר פיר: ביטטע זייט מיט צו ערפיזירט דורך אהרע אוהרטיגער פיטעלבעגליקונג אונד פעהלער בעשייט דורך מיינע אונגעהעיערע מיט איהר ביס גלעבסאמקייט ווארעדען איהר מיט געלויבענדעס גוט האבע איך דורך גאפט פערוואורען דיינע וויכטיג ווערט דאס דוא איין אמונה ערגב זייט גאווען. ווילעבענס יאהרע נאך איהרעם דאהינשיידען גוועט איהר מיינע טהעורען אללעס אין צו גלייך טהיילען טהיילען. נאך דעם איהר טהייל אין טהייל דער [illegible] ר׳ ישראל הירש זצ״ל - ציין טהייל דער טאכטער שרה תח׳ - אונד איין טהייל בת מוה׳ מרדכי נ״י אללעס זיין אללעס אין פרייע גלייכער טהייל עבען צו דיזע ספרים.

·ו.

הצוואה של הרב בעריש־אברהם בנעט־בנדיקט

ואיפת צדק, וכמו שפירשו חז"ל ל„הין צדק", שההן שלך יהיה הן והלאו שלך יהיה לאו באמת ובצדק. אמנם לא תמיד יכול אדם להגיד את האמת, אבל תמיד חייב אדם להימנע מדבר שקר. והשתדלו נא תמיד להיטיב לכל אדם, ואף למי שעושים לכם רעות או זממו לעשות. כך נהג גם אבי זצ"ל בכל עת ושקד להיטיב לאותם שפגעו בו, כי ראה חובה קדושה לעצמו לשלם טובה תחת רעה.

כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלוהיך למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר ה' אלוהיך נותן לך. במצוה זו מרוכזת כל התורה כולה, שכן מי שמקיים את התורה הקדושה לכל פרטיה ודקדוקיה הוא המקיים כיבוד הוריו במידה שאין למעלה הימנה, שלא יבושו בו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, אלא ינחלו בזכותו כבוד ויקר. בני יחידי ונכדיי היודעים ללמוד תורה, אל־נא תתרשלו מללמוד משניות לעילוי נשמתי במשך כל הזמן המוקצב לכך בספרים הקדושים וכמנהגי אבות, כי לדעתי חייבים אתם לי בכך, שכן גם זה שייך לכיבוד אב. ואילו מצות כיבוד אם תקיימו בכך, שלא תציקו לה בשום תביעות ודרישות. הרכוש שישאר בעזבוני אחרי אריכות ימים שייך כולו לה, כי זה חלקה מכל עמלה, שניהלה את ביתנו בזהירות ובחסכנות ובכשרון מעשי, ובגלל אי־זהירות מצדי גגנבו תכשיטיה ואילו הרכוש שהביאה עמה איבדתי בעסקים,

ולכן אדיר חפצי שהיא תהיה יורשתי הכללית היחידה. ואחרי אריכות ימיה שלה תחלקו־נא, יקיריי, את הכל, הספרים כמו יתר העזבון, לשלשה חלקים שווים, ויהא חלק אחד ליתומים של בני היקר ר׳ ישראל צבי ע״ה, אחד לבתי שרה תחי׳ ואחד לבני מרדכי שי׳. ואשר למקום מנוחתי, משאלתי ובקשתי שיניחוני בצד אבי הגאון האמיתי הצדיק זצ״ל, לכך יהרסו קיר אחד של בנין ה„אוהל״ ויקברוני שם ואחר כך יגדילו את האוהל על חשבוני, שאתם תשלמו מעזבוני 20 זהובים לחברה קדישא. אך אם החברה קדישה או הקהילה תמצא איזה טעם להתנגד לכך, ואני, שבימי חיי נזהרתי להתרחק מכל גרימת מחלוקת, לא ארצה לזרוע פירוד במיתתי, יימצא לי מקום ליד בני ר׳ ישראל צבי ע״ה או בינו ובין אחי מרדכי אהרן ע״ה, אבל מקווה אני שלא ימנעו ממני את משאלתי הראשונה, שכן שירתתי אותם בנאמנות ולא הפליתי בין עשיר ודל, ובעטי פעלתי תמיד — ת״ל — לטובת העניים.

ואשר להתנהגות הקהילה הנכבדה ביחס לאשתי הצנועה המשכלת תי׳, זאת אני משאיר לשיקול דעתם ולנדיבות רוחם של ראשי הקהילה. הנני מסיים בלב מלא רחשי תורה על העזרה והתמיכה במשך השנים הרבות ומאחל כל טוב לכולם מקטן ועד גדול והנני מוחל בלב שלם לכל מי שפגע בכבודי, אם היה כזה. ואילו לילדיי ולנכדיי הנני מסיים בהבאת הפסוק האחרון ממגילת קוהלת: „סוף דבר הכל נשמע, את האלוהים ירא ואת מצוותיו שמור, כי זה כל האדם״ והכוונה לישראל הקרויים אדם.

כתבתי בדעה צלולה ות״ל גם במיטב הבריאות ומסיים במלים „בידך אפקיד רוחי״.

יום ד׳ ואור ליום ה׳ י״א אב שנת תרמו לפ״ק.

הק׳ בעריש אברהם בן לאאמ״ו הגאון האמיתי מהר״י בנעט זצ״ל.

ר׳ מנחם ברודי זצ״ל, הרב האחרון

אחרי פטירת ר׳ בעריש אברהם בנעט זצ״ל בחרה קהילת קאלוב פה אחד לרב ראשי במקום הנפטר את הרב ר׳ מנחם **ב״ר אברהם ברודי**. מאחרי הרב החדש נמשכה שושלת ותיקה ומפוארת של רבנים גדולי תורה וכבירי מעשים, שאחד מהם היה הרב הגדול המפורסם ר׳ **אברהם ברודי**, הרב הראשי לפראנקפורט דמאין. מהדורות שלאחריו אין לנו ידיעות מפורשות, אבל בדורות האחרונים שוב הופיעו בהמשך השושלת שמות ידועים ברבנותם ומכאן מסתבר, שגם בתקופת הביניים לא נותקה השלשלת. מתקופה קרובה יותר לזמננו מכירים אנו מבית ברודי זה את ר׳ שלמה זלמן ב״ר מרדכי, רבה של קהילת הונדסדורף הוותיקה והמפוארת ואת בנו ר׳ אברהם, רבה של ברעזנה הגדולה שבמחוז אונג (עליו ידוע שחי 57 שנה עד תרמ״ב—1882) וחתנו של ר׳ אברהם יצחק ווינברגר, רבה של קליינווארדיין שבמחוז סאבולץ. בנו של ר׳ אברהם, מנחם, נולד בשנת תרכ״ב (1862) כשהוריו עדיין ישבו ליד הורי אמו בקליינווארדיין. השתלם בידיעות התורה אצל אביו ואצל אבי אמו. נשא לאשה את בתו של ר׳ משולם פייש ב״ר מרדכי לעוו הלוי, שהיה בנעוריו תלמיד גימנסיה הונגרית ואח״כ התמסר ללימודי

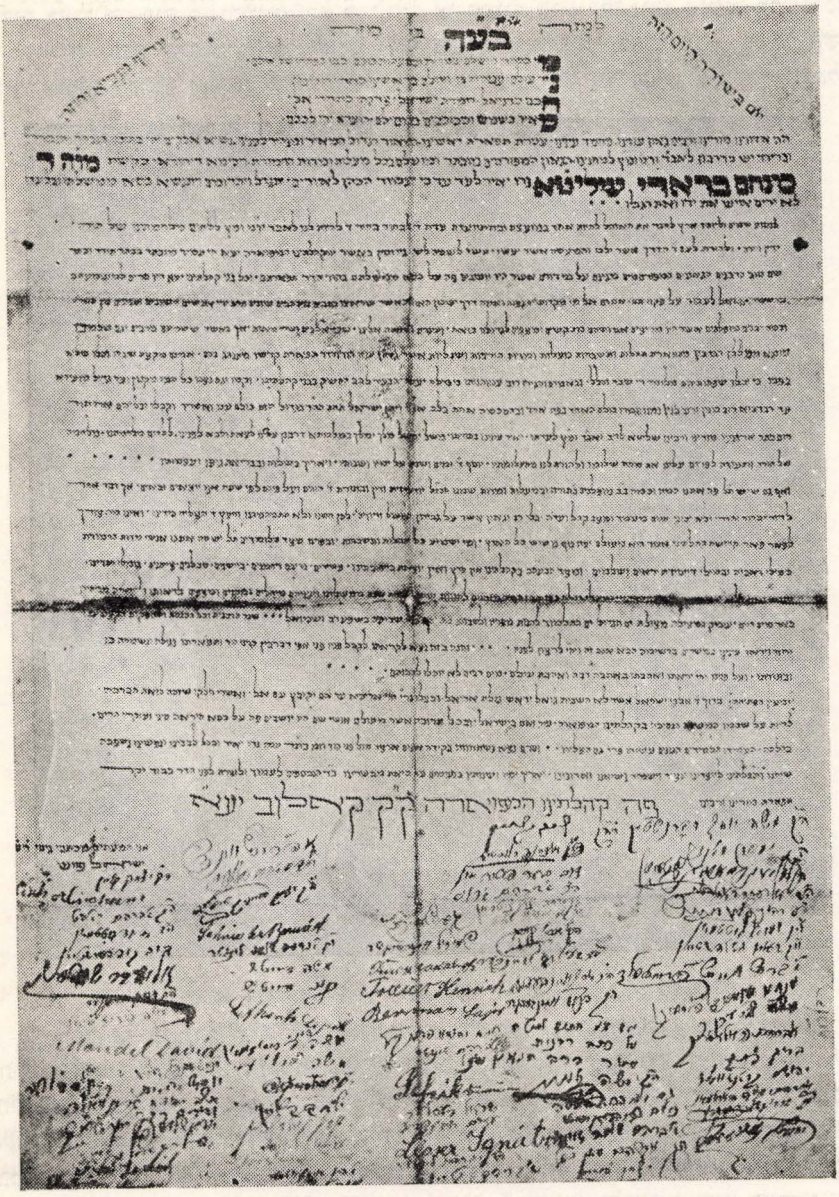
תורה בנגלה ובנסתר וביציקת מים על־יד גדולי האדמו״רים שהגיע אלהים ואח״כ היה רבה של קהילת טאש שבמחוז סאבולץ׳ וגם אדמו״ר חסידי להמוני יהודים שנהרו אליו. ר׳ מנחם זה נבחר בגיל 20 (בשנת תרמ״ב—1882) לרב בקהילת טאש (זה אירע שנים מספר

הרב מנחם ברודי, אבד״ק קאלוב

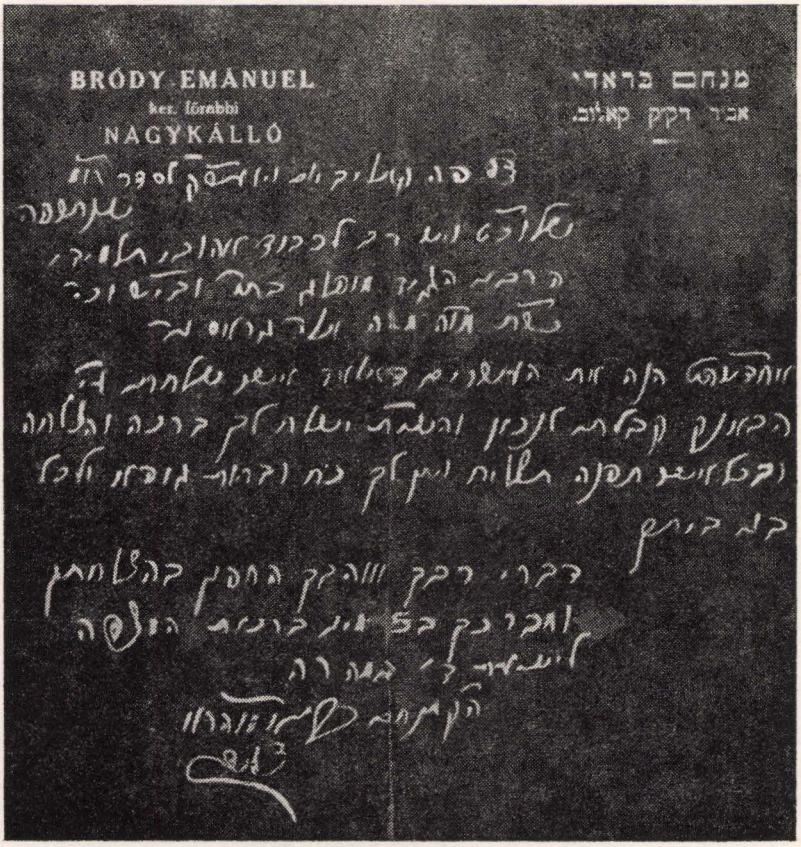
אחרי שחותנו כבר נפטר, ואין לדעת אם נבחר ר׳ מנחם ליורשו הישיר, או בעקבות יורש אחר), ואחרי 20 שנות רבנות כאן נלקח אחר כבוד לרב ראשי בקהילת קאלוב המפוארת.

הרב מנחם, שבהונגרית הוחלף שמו הפרטי לעמנואל, שבאזני הנכרים היה לו צלצול נאה יותר ממנחם־מענדיל, שבוודאי החזיק וניהל ישיבה במקום רבנותו הקודם, כדרך כל רב ראוי לשמו ולתוארו בהונגריה שבימים ההם, מובן מאליו, שבבואו לכהן בקהילה הגדולה יותר, בקאלוב, פתח מיד בהמשכת מלאכתו להרביץ תורה לנוער היהודי בישיבתו, וקרוב לוודאי, שגם מתלמידיו שלמדו אצלו בטאש באו אחריו לקאלוב. באו גם אחרים וישיבתו גדלה והלכה. עם פעילותו הענפה ברבנות המקומית נדרש עיסוקו גם בעניני הכלל־ארציים של האורתודוכסיה משנבחר למועצה הארצית של האיגוד האוטונומי

כתב הרבנות של הרב מנחם ברודי

לקהילות האורתודוכסיות במלכות הונגריה. בין 60 החברים הרבניים של המועצה היו אחדים בעלי מקומות משוריינים (לא לפי חוק או תקנון, אלא לפי נוהג מוסכם כבשתיקה), או לקהילה (כגון פרסבורג) או לאיש (מפורסם בגאונותו או בהשפעתו), ואילו השאר נבחרו בזכות הכושר האישי להנהגה שגתגלה בהם. ביניהם נמנה גם הרב ברודי מקאלוב.

מכתב ר' מנחם ברודי אל תלמידו משה אליהו גרוס

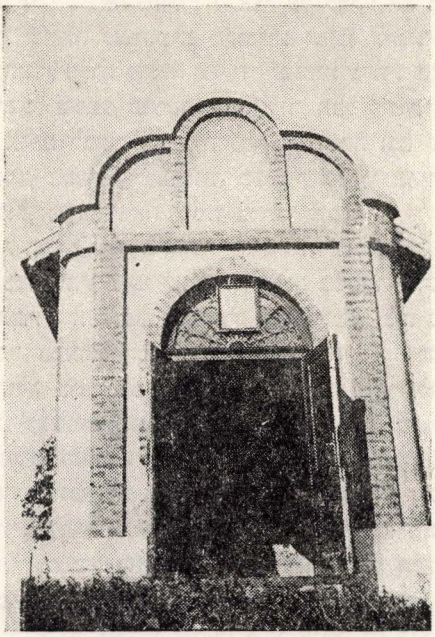
בתקופת כהונתו חלה מלחמת־העולם הראשונה (1914־1918), שהביאה סבל רב לתושבי הארצות בכלל וליהודים בפרט. רבים מבין חברי הקהילה ובניהם גויסו לצבא וחלק גדול של נפשות בתיהם נשארו בלי מחיה ופרנסה, גם בשל הירידה הכללית בכוח הקניה של האוכלוסיה, שביחד עם ירידה זו ירד גם כוח המכירה של יהודים במסחר ובמלאכות ושרותים. למשפחות המגויסים נתנה המדינה סעד כל־שהוא, אבל ללקויים בעקיפין בחוסר פרנסה בתוצאות המצב המלחמתי לא היתה כל עזרה מאת המדינה, וכאן גדל עומס החובה לעזור על הקהילה ומוסדות החסד שלה. ואכן נאבקו מנהיגי הציבור

בכל הקשיים והשקיעו הרבה מרץ ושכל טוב כדי לעזור למוכי המצב להחזיק מעמד ולצפות לימים טובים יותר ולקיים בינתיים את כל מוסדות הקהילה ופעולתם.

אך הצפייה לימים טובים יותר נכזבה למדינה בכלל וליהודים בפרט. התבוסה שנחלה הונגריה במלחמה וקריעת השטחים מעליה ערערו את הסדר והשלום הפנימי בכלל והמרירות על האסון הלאומי ועל כל הצרות שבאו על המשפחות השכולות והמדולדלות נשפכה בראש וראשונה על ראשי היהודים, שהשלטון החל מתיחס אליהם כאל תושבים שבטעות ניתן להם שוויון אזרחי (אף כי במלחמה מילאו חובות אזרח בדמם לא פחות מהאחרים ומספר בני הקהילה שנפלו חללים במלחמה הגיע ל־13). החלה פרשה ארוכה של פוגרומים כלליים והתעללויות־עינוי פרטיות, החרמת קרקעות של יהודים, צמצום הזכויות ללימודים גבוהים לפי אחוזים (נומרוס קלאוזוס) ועוד „חוקי יהודים" להדיפת היהודים מעמדותיהם הכלכליות והחברתיות.

פעולות השלטון והתחוקה להשפלת היהודים השפילה לא מעטים גם בעיני עצמם, ועל המנהיגים הרוחניים הוטל לחזק בצאן מרעיתם את ההכרה בערך עצמם על ידי חיזוק ההכרה בעליונות המוסרית של היהדות, ורבינו מנחם ברודי עשה כמיטב יכלתו לטפח הכרה זו בבני קהילתנו, הן בדרשות ובשעורי־תורה, והן בהדרכה כללית ובעשיית שלום בין יריבים.

גדול היה רבינו מנחם בתורה ובחכמה, גדול במידות תרומיות וגדול בכוח־ההשפעה

ה„אוהל" של הרב מנחם ברודי

על הבריות. הכל אהבוהו והוקירוהו. ענוותו כלפי קטן וגדול כאחד הבליטה את גודל נפשו וכל אחד הרגיש את עצמו בקירבתו כמו ילד המצפה לקבל מאביו הוראה והדרכה. עצם ההרגשה, שאב יקר זה נמצא בינינו, השרתה על כל אחד ואחד הרגשת „דרך ארץ" של כיבוד אב, שבנוכחותו לא יתכן להתנהג שלא כשורה, ומתוך כיבוד אב הגיעו גם לידי כיבוד את, כיבוד הזולת, וכך השרתה נוכחותו רוח של שלום והבנה הדדית ורצון טוב בין כולם, ואגב כך גם הוקרה לתורתנו הקדושה, שרבינו מורנו היה לא רק מלמד אותה לשומעי שיעוריו והטפותיו, אלא היה חי ומחיה אותה בכל גילויי חייו, וכולנו נזכרנו בו תמיד באהבה ובהוקרה.

אחרי 36 שנות השראה קדושה על קהילת קאלוב נלקח מאתנו אחרי מחלה ממושכת בגיל 76 ביום ח' באב תרח"צ (11.8.1938) והקהילה כולה נעטפה אבל כבד ותלמידין אסירי־התורה־וההוקרה לזכרו הוציאו את חידושי תורתו לפרשיות השבוע בספר בשם „באר מנחם". יהי זכר צדיק לברכה.

הקהילה היתומה

באותה שנת 1938, בה נתיתמה קהילת קאלוב מהאב־המורה הטוב רבי מנחם ברודי זצ"ל, כבר היתה הנשימה ליהודים בהונגריה בכלל ובקאלוב בפרט כבדה למדי. במחצית השניה של שנות ה־30, עם התחזקות תעמולת השיטנה הנאצית והתפשטותה מעבר לגבולות הרייך, הגיעה שנאת־ישראל בהונגריה לשגשוג שלא היה לה כמוהו במאות־השנים האחרונות. כאן נפלו זרעי השינאה מהחוץ הנאצי על קרקע לא רק מדושן לגידול פורה, אלא זרוע כבר מקודם שינאה מגרעינים מקומיים ומוכן להניב יבולים בכפלי־כפליים. הגזע היהודי, שהתכווצותו־לעילום סוכלה על ידי צווחות־גילויו בגרונות „המערב הנאור", הוסיף להניב כוחות־מישכל בשפע, כדרכו מדור לדור, אבל עינות־ההשכל שנכלאו מפניהם בארץ המולדת אילצו אותם לבקש בארצות נכר גם תורה וגם עבודה, ומי מהם שהגיע בנכר לעמדה רמה במדע, בספרות, באמנות, בעיסוק כלכלי או חברתי, התפארה האומה ההונגרית ב„בנה" הגדול, המפאר את שמה ברחבי תבל.

דומה היה היחס ליהודים גם בתחומי הפעילות הכלכלית, מאמץ שיטתי להדפם חזרה לשפל המדרגה, כמו שהיו לפני שאבות האומה נשתטו להשוותם כאזרחים ולשחרר יתרון־כוחם לתחרות המרוץ והמעפל, להתקדם ולהתרומם. בנסיבות אלו לא ראו אבות הקהילה יכולת להסתבך במאמץ חמרי כדרוש לבחירת רב חדש ברמת־איכות גבוהה, בהתאם למורשתה הגדולה במשך הדורות. והואיל ורב נבחר לא לשנה ולא לשנתיים, אלא לאורך ימים, אפילו לעשרות שנים, העדיפו להמתין קצת, עד לשיפור המצב, וביניתיים יסתפקו בהדרכתו הרוחנית והדתית של המורה הוראה („הדיין"), שגם הוא אינו סתם קוטל קנים, אלא בר־אוריין ובר־אבהן כאחד, מקרובי משפחתו של הרב ברודי המנוח. זה היה הרב ר' אשר לעווי הלוי ב"ר אלימלך, רבה של קהילת טאש, שהיה בנו של הרב הצדיק ר' משולם פייש, רבה של קהילת טאש גם הוא ומיסד השושלת האדמו"רית טאש, וגם חותנו של הרב המנוח מקאלוב ר' מנחם ברודי זצ"ל, ובדרך זו היה ר' מנחם ברודי דודו (בעל דודתו) של ר' אשר, ואשתו של ר' אשר היתה גם היא מהמשפחה — בתו של הרב ר' מרדכי, רבה של קהילת דאמאצ'אר שבמחוז זה ואחיו של חתנו ר' אשר.

שיפור המצב שציפו לו בקהילה לא בא, ואדרבה, התרחק יותר ויותר. באותה שנת 1938, כשהונגריה קיבלה חזרה בשל תככי היטלר ופולין נגד ארץ הצ'כים חלק גדול של סלובקיה וכל רוסיה הקארפאטית, אמנם היה בכך סיפוק פטריוטי גם ליהודים שבהונגריה, שנרפא הפצע הכואב של המולדת, שלא הגליד ב־20 השנים וגדלה אפשרות המגע עם האחים היהודים שבמחוזות הצפוניים, שחדלו להיות „חוץ לארץ", אבל „ישועה" זו היתה כרוכה בצרה כפולה: קשרי הברית, שנתהדקו בין הונגריה לגרמניה, פתחו שערים נרחבים להנהגת המשטר ההיטלראי העמלקי נגד היהודים גם בהונגריה, ועם סיפוח מחוזות הצפון, שב־20 השנים שעברו התנתקו בגלוי מהמאדיאריות שהתימרו בה מקודם וכעת נפסלו מהתחזות כמאדיארים, הוכנסו גם יהודי הונגריה הקטנה עמהם לחבילה אחת ונעשו „זרים" גם הם (כפי שבאמת היו כך גם מקודם). מעתה נתחייבו לשאת „כוכב יהודי" (מגן דויד) על לבושם, כדי שגם מרחוק יוכרו כיהודים, לבל יחשבום בטעות לבני־אדם בעלי זכויות אנושיות ואזרחיות.

בשנה שלאחריה, 1939, פרצה מלחמת העולם ופליטים יהודים מפולין הסתננו לסלובקיה ולצפון הונגריה. היהודים עשו אף למעלה מיכלתם להצלת האחים הנמלטים על נפשם, אבל השלטונות התמסרו במרץ שטני לגרש את ה„זרים", ואגב כך חיפשו ומצאו עילות לתפוס ולערב ביניהם גם יהודים מקומיים כדי לגרשם בתור „זרים". ב־1940 הוחזר גם צפון־טרנסילבניה מרומניה להונגריה, ומשתקף היטלר ב־1941 את רוסיה והונגריה הצטרפה לו כבעלת־ברית במלחמה, הוטלה חובת גיוס לצבא בהונגריה, והיהודים, בתור נתינים לחובות ולא אזרחים לכבוד ולזכויות, גויסו לפלוגות־אנגריה לעבודה כפויה באזורי החזיתות, והיו גם הם בסכנות, כמו האחרים, אבל הכבוד לשאת נשק נמנע מהם.

בכל הצרות והפגעים הללו נפקדה גם קאלוב, כמו יתר הקהילות שבהונגריה, וכל עוד היו יהודים והיתה קהילה בקאלוב, התמסרו העסקנים והמנהיגים שבראש הקהילה ומוסדותיה להקל ככל האפשר את סבלם של נפגעי התלאות והגזירות והמצוקות, להציל כל מה ומי שאפשר להציל, שיחיו ויגיעו גם הם לראות ימים טובים מאלה, וכך נשאו ונשאו במסירות ובנאמנות בעול הכבד, עד שכשלו ונפלו והופלו יחד אתו.

ואלה שמות ראשיה ומנהיגיה האחרונים של קהילת קאלוב:

נשיא: צבי הירש מאנדל;

סגן נשיא: יעקב ווייס;

גבאי: אלכסנדר פרידמן;

נאמן: אליעזר קליין;

גזבר: אברהם מורגנשטרן;

יועצים: מרדכי בן רבינו הרה"ג ר' בעריש אברהם בנעט־בנדיקט, עזריאל אריה בן דוב פרישמן.

יזכרם אלוהינו לטובה עם שאר קדושי עמו וינקום נקמת דמם השפוך.

פרק שלושה-עשר

הסוף המר

קשה היה ליהודי הונגריה להתרגל למעמדם כזרים בארץ, בה היו הם ואבותיהם ואבות־אבותיהם אזרחים מועילים, מסורים ונאמנים, שנדבו את עצמם, את פעולתם בכלכלה, בתרבות ובמילוי כל חובות האזרח בגופו, בעמלו ובממונו כאחד בימי שלום ומלחמה להאדרת כבוד המולדת וטובתה, ואף בארצות הנכר העלו רמת ההישגים בספרות ובאמנות, במדע ובחרושת ובמסחר למרבה כבוד המולדת המאדיארית, שילדה וגידלה אנשים רמי־ערך כאלה. מילדותם נתחנכו לאהוב את המולדת בלי תנאי, בטובה כברעה, לדבוק בה ולא להמירה באחרת. ואם בדור האחרון, תחת ידו הקשה של משטר הורטי, הפכה אמא הונגריה לאם חורגת, הרי במסגרת המשפחה גם אם חורגת היא אם, והכבוד והנאמנות ביחס אליה נותנים ליהודי את הסיפוק המוסרי, שאחרי הכל הוא מאדיארי טוב יותר מאחרים, שהם אוהבים את המולדת מפני שהיא מעניקה להם מטובה, ואילו הוא אוהב אותה בלי כל טובת הנאה ממנה. כשצרה עיני הצוררים בסיפוק זה של היהודי, גזרו עליו לשאת על בגדו את „הכוכב היהודי" (מגן דויד), לבל ישכח אף רגע, שאין האומה המאדיארית מזהמת את עצמה ביצורים שפלים כאלה, שכן לא מאדיארים הם, אלא ז׳ידוק (יהודים בהונגרית).

אכן לא נעלם מידיעת היהודים, שגם בין המאדיארים בני הדתות האחרות לא כולם בדעה אחת עם הכת השלטת, וגם ביניהם יש שבלחישה מכנים את המשטר הזה בכינוי „פאשיסטי", ומי שהיה ביכולתו היה נמלט על נפשו לארץ דמוקרטית, להמתין שם עד שיחלוף הזרם הפאשיסטי הנאלח, ובין ארצות יעדי הבריחה החלה נמנית גם פלשתינה... אך עם התפשטות השליטה ההיטלרית והשפעתה נחסמו דרכי המעבר בארצות שמסביב יותר ויותר, ואף הכניסה לארצות הדמוקרטיות הוגבלה יותר ויותר, ולא כל אחד היה מוכן להסתכן בנתיבי הבורחים לפלשתינה בלי תעודות ובלי רשיונות. בכל זאת נמצאו צעירים לא מעטים, שרגש הכבוד לא נתנם להתעקש ולדבוק בגופה של אומה, שמתאמצת לגרדם מעליה כאילו היו שרצים מאוסים, ואם השלטון המאדיארי פקד עליהם להיות יהודים, הרי הם מצייתים לפקודה ויוצאים איך שיוצאים לארץ היהודים... אבל הרוב המכריע נשאר ככדור מיטלטל מיום אל יום, עד שב־1944 נכנס צבא גרמניה להונגריה ונטל את הענינים לידו, ואז התחילה היזמה הנאצית הגרמנית בעזרת המנגנון הפאשיסטי של השלטון ההונגרי לא לנהל עוד את המשחק בהגדרת לאומיות של התושבים היהודים, אלא לחסל את עצם קיומם.

באביב 1944 התחילה הפעולה בכל המקומות בעת ובעונה אחת, לבל יכבידו היהודים בהתרוצצות־בהלה את איסופם המושלם כצאן לטבח, ובשחר יום 14 באפריל החל אסונם של יהודי קאלוב, כשהחיות הרעות בצורת אדם, המרצחים הלבושים מדי ג׳נדרמים,

ובראשם התליין הראשי רב פקד טרענצ'ענ'י הנודע לשימצה באכזריותו, הסתערו על בתי היהודים, החרידו אותם משנתם והריצו אותם בחרדת־אימים לחצר בית הספר היהודי.

כאן אספו את יהודי קאלוב ומכאן נסחבו לגיטו שבעיר המחוז נ'יראד'האזה. עוד בהיותם בבית הספר היהודי כבר נטלו מהם חפצי ערך, אפילו טבעות־נישואין שלפו מעל אצבעותיהם. מכאן יצא מצעד המוות. החולים, הזקנים והתינוקות שלא יכלו ללכת הועמסו על עגלות, ויתרם הוצעדו ברגליהם בעקבות העגלות, תחת משמר ג'נדארמי מוגבר, בדרך לגיטו הניראדהאזי. אם מישהו פיגר בהילוכו באפיסת כוחו, התנפלו עליו הג'נדארמים המרצחים בלי חמלה והבטו בו ולא תמיד השגיחו שנפשו עוד תשאר בו, ולא מעטים נפחו את נפשם עוד בדרך. סוף־סוף הגיעו אחינו בשארית כוחם מוכים ומעונים, רעבים וצמאים ונדחסו בצפיפות במקום הצר שבגיטו, בין המוני היהודים מהעיר וממקומות אחרים שבמחוז. כאן הגיעה המצוקה הגופנית והנפשית לשיאה. ללא מקומות־שכיבה, ללא אוכל, ללא מים לשתיה, ללא אפשרות לקיום נקיון, ללא לבוש, באין שמיכות, ללא תרופות, רק יאוש ואפס תקוה מסביב. בעמל על־אנושי ניסתה מועצת היהודים המקומית להנהיג סדרים ולבקש שיתוף־פעולה ממפקדת המחנה, אך לשוא היה עמלה כלפי האכזריות והרשעות התהומית של אנשי הרשות שנתחנכו על הפאשיזם ההורטיאני.

כזה היה מהלך־חייהם של אחינו האומללים הכלואים בגיטו, כשהגיעתם בשורת־הזוועה, שעומדים להוציאם מתחום העיר נ'יראד'האזה אל החוות שימא, נ'ירייש, וואריולאפוש והאראנגוד. שמועה זו הגדילה את דכדוכם. עד עתה היו לפחות בתוך העיר במצב־מעבר זמני, שבהעדר סיבה חוקית ודאי לא יחזיקום בו עד אין קץ וישלחום חזרה למקומותיהם. אך עתה, כשמפזרים אותם לאיכסון קבע בחוות מרוחקות מישוב ושכוחות מאלוהים, הרי בכך עוקרים אותם מחזקת ישובם במקומותיהם, ממעמד של בני אדם תושבים לבני־צאן מיותרים לעצמם ולזולתם. מועצת היהודים עשתה נסיון נואש לבטל את רוע הגזירה ובתזכיר ערוך בתחנוני לבות שבורים ורצוצים פנתה אל שליטי הרשות בבקשה, שיחזרו בהם מההחלטה האכזרית.

איגרת־תחנונים בלשון אנושית ללא־אדם

לשם הדיוק ההיסטורי תועתק כאן איגרת הבקשה של מועצת היהודים אל מושל המחוז, כפי שנוסחה על ידי מזכיר המועצה אונגאר מיקלוש הי"ד. וזה לשונה:

ממעמקי שאול־תחתית, שבדמיון אנושי לא תתואר שפלה ממנה, הננו מעלים אנקת־שוועה אחרונה של המוטלים לתוכה אל פני מעלת האזרח הראשון של מחוזנו. לפי מיטב הרגשתנו ואמונתנו הרי אנו כולנו, זולת חריגים נדירים מאד מטעמים שביצר־אנוש ראויים לגינוי, הלכנו בכל הזמנים בדרכי ההגינות האנושית, הנאמנות האזרחית למולדת ומילוי החובות שעלינו כלפי עירנו ומחוזנו. ודווקא משום כך אף בקנה־המידה הנורא ביותר אי־אפשר למדוד אותה מהלומה מוחצת, שהונחתה עלינו בהתגלגלותה הפתאומית של מפולת־הר איומה ובמחי־מחץ אחד הרסה כל מה שבנינו בשקדנות פוריה־מועילה בכל שנות חיינו. וכעת כבר מאיימת מפולת זו לחסל את עצם החיים של כולנו.

מהוראות השלטון אנו מסיקים, שהכוונה היא להעביר את כולנו לחווה מרוחקת. אחרי שהכרנו את הקשיים שבמחנות־האיסוף שהותקנו עד עתה, אין ביכלתנו לתאר אף מהדמיון המזוע ביותר, איזה יסורי גוף ונפש לא־יתוארו צפויים לנו, אם תוגשם תכנית־ההעברה האמורה. בריחוק מכל מרכז למזון, בריחוק מכל מוסד לתברואה, צפוי לנו ניוון גופני מוחלט, נושא בעקבותיו מחלות מגיפתיות ואת תוצאתן הבלתי־נמנעת, את המוות ללא מגוס ממנו. גורל זה צפוי לא רק לגברים, המסוגלים להציץ עין בעין במוות הבא לקראתם, אלא גם לנשינו. וגם לילדינו הנקיים מעוון, שלא פגעו מימיהם בשום נברא. לבנו אומר לנו, שמצדנו לא ניתנה שום סיבה, שתצדיק עלינו גורל מר זה. לכן אזרנו אומץ לבוא לתחינה אחרונה כשעינינו מלאות דמעות, ובכפיים משולבות לתפילה נשטח את בקשתנו, שברוב חסדכם תואילו להטות מעלינו את מהלומת־האחרית הגדולה, המתעתדת למחוץ אותנו.

במהדף־השפלתנו המעמיקה והולכת משלב לשלב כבר הצטמקו משאלותינו לצנע שאין למטה ממנו. אנחת־הודיה על הצלה ממוות תעלה למרום מליבות אלפי ואלפי נפשות, אם ייתנו לנו החסד הזה, שנישאר רק ב־3—2 רחובות שבעיר, נדחקים בצפיפות שאין כמוה. תחינתנו תשתטח־נא לפניכם, שגזר־דין המוות שנמתח עלינו יוחלף־נא בדרך החנינה לכלא־עינוי זה. הלא במקומות רבים, בכמה וכמה ערים סידרו כך את מיקומם של היהודים. ואם גזר הגורל, שחסד זה במיקומנו לא ייתן לנו, קבלו נא תחנונינו להקלה כלשהיא: שמוסדותינו לעזרת חולים ולסעד לנצרכים יישארו־נא במקומותיהם שבעיר, כדי שיוכלו לתת הקלת־מה לסובלים ביותר. תחינתנו שלוחה אל האל הטוב, שתחנוניו אלה יטו לטובה אותה נפש, שגם עד עתה היינו מסורים לטיפולה ביושר ובצדק. ואולי יתכן, שאנחות־התודה של אלפי הנפשות יביאו ברכה על ראש מרחמיהן וגם על מחוזנו כולו.

ג'יראד'האזה. 5 במאי 1944.

בכניעה ממעמקים:

מועצת היהודים המקומית

התזכיר המזעזע לא מצא לבבות מוכשרים להזדעזע. יהודי האזור כולו הועברו מהגיטו אל החוות האמורות, שם ציפתה להם תוספת של עינויים ויסורים. רעב, צמא, חקירה בעינויים, התעללות, מחלות. והואיל והג'נדרמים לא הספיקו במספרם המועט לחלק לכל אחד ואחד מהיהודים מנה מורגשת של מכות ועלבונות, צורפו אליהם צעירים מתנדבים, שנקראו „נוער הורטי", בדומה ל„נוער היטלר" שבגרמניה, והללו המציאו והמציאו עילות ועלילות חדשות לרוב, כיצד להחזיק את היהודים בעירנות מציקה, לבל ישתעממו מרוב שקט ושלווה.

ממצוקה זו הוציאום רכבות־המשא בקרונות הסגורים למחנה ההשמדה שבאושוויץ. ההסעה בקרונות היתה חוליה מקשרת מתאימה בין הגיטו והחיסול. הקרונות גיבנו להובלת בקר לבתי־המטבחיים של הכרכים הגדולים או חיילים לשדות טבח של חזיתות המלחמות.

לצרכי השימוש הצבאי היה רשום על כל קרון, שהוא מיועד להובלת 36 איש או 6 סוסים. וכעת דחסו לכל קרון כזה 70—80 נפש אדם, גברים ונשים וטף ביחד, ולכל קרון שני דליים, אחד מלא מים לשתיה (אם לא יישפכו מהטלטול, צריך שיספיקו לכולם לכל הדרך) ואחד ריק לעשיית צרכים. דלתות הקרון נגעלו והוחתמו בחותמות עופרת, לא לפתיחה עד שיגיעו לתחנת היעד, והקטר התחיל עושה את שלו. זוועות הנסיעה עברו כל גבול של יכולת הדמיון האנושי. רבים, שגופם כבר נתרפט מיסורי הגיטו ומזוועות המסע בקרון הנעול, נפחו את נפשם עוד בדרך וגופותיהם שכבו מכוסים על רצפת הקרון. ארבעה ימים ארכה הנסיעה הארוכה, עד שהגיעו רעבים וצמאים, שבורים בגוף ורצוצים בנפש לבית־המוות הגדול של יהודי אירופה שנקרא אושוויץ.

יהי זכרם ברוך ודמם נקום ינקם!

זלעפות האיבה השמידו את אחינו. מכונת המלחמה הפאשיסטית נופצה, אבל למכאובנו אין גהה, לאבידותינו אין שילומים.

קבורת קדושינו לא נודעה, אפר גוויותיהם השרופות נתפזר. הכאב הצורב מעלה בזכרוננו את האמירה הקדומה: „רחל מבכה על בניה, מיאנה להינחם על בניה, כי איננו!"

מתוך אבל לא־יפוג על טביחת אחינו הקדושים והטהורים הננו מקבלים עלינו לשמור בלבותינו את זכרם כל ימינו ולהלחם במלוא כוחותינו בעד יצירת משטר־עולם יפה וטוב יותר במוסריותו, בו יבוא הקץ לאיבה ולאלימות בין כל היצורים בצלם־אלוהים וישלוט הצו הקדום של תורתנו:

„ואהבת לרעך כמוך".

ואלה שמות קדושי קאלוב

חללי השנאה לעם עולם, שנספו באושוויץ ובשאר מחנות ההשמדה ושנפלו בפלוגות העבודה בשרות חזיתות המלחמה של העמלקי הנאצי בשנים 1941—1945.
נאספו מתוך רשימות בהונגרית על־ידי ד״ר טוביה ווינדט־סילאדי (לאסלו) בעזרתם של מנחם פרידריך, לאסלו כהן ואמיל ווינברגר.

Ábrahám Hermann
Ábrahám Hermanné
Auspitz Sámuel
Auspitz Sámuelné
Baum Margit
özv. Benedikt Áronné
Benét-Benedikt Márton
Berger Adolf
Berger György
Berger Jenő
Berger Károly
Berger Sámuel
Berger Sámuelné
Berger Sándor
Berkovits Zoltán
Berkovits Zoltánné
Blau Hermann
Blau Hermanné
Bornstein Jenő
Bornstein Jenőné
Bornstein Szeréna
Harabbanit Bródy Emánuelné
Buck Ferenc
Buck László
Buck Miklós
Buck Miklósné
Buck Pál
Buck Pálné
özv. Buck Sámuelné
Czinner József
Czinner Zsigmond
Czinner Zsigmondné
Dancinger Alice-Civje
Dancinger Anna
Dancinger Dezső
Dancinger Dezsőné
Dancinger Éva-Hencse
Dancinger Klára-Feige
Davidovits Anna-Chaje
Davidovits Benjámin
Davidovits Dávid
Davidovits Izsák
Davidovits Izsákné
Davidovits Mór
Deutsch Bertalan
Deutsch Bertalanné
Deutsch Eszter
Deutsch Ilona
Deutsch Irén
Deutsch Irma
Deutsch Klára
Deutsch Lajos
Deutsch Lajosné
Deutsch Mór
Deutsch Mórné
Deutsch Pál
Deutsch Rivka
Deutsch Vera
Deutsch Zsigmond-Sábtáj
Deutsch Zszigmond-Sábtájné
Diamant Jenő
Diamant József

Diamant Salamon
Diamant Salamonné
Dickmann Andor
Dickmann József
Dickmann Józsefné
Dickmann Tibor
Farkas Bernát
Farkas Bernátné
Farkas Hersel
Farkas Ilona
Farkas Mihály
Farkas Mihályné
Farkas Mór
Feldheim Hermann
Feldheim Hermanné
Fisch Hanna
Fisch József
Fisch Józsefné
Fisch Sámuel
Fisch Sámuelné
Fisch Sándor-Sáje
Fisch Sándor-Sájené
Fogel Endre
Fogel Endréné
Fogel Ernő
Fogel Ibolya
Frankl Katalin
Frenkel Ábris
Frenkel Ábrahám-Menáchem
Frenkel Ábrahám-Menáchemné
Frenkel Béla
Frenkel Chájim-Léb
Frenkel Dvora
Frenkel Eliezer
Frenkel Eliezerné
Frenkel Elimelech
Frenkel Ilona
Frenkel Irén
Frenkel Jákob
Frenkel Jákobné
Frenkel Jesája-Dávid
Frenkel Jita
Frenkel Lipótné
Frenkel Margit
Frenkel Regina
Frenkel Rivka
Frenkel Róza
Frenkel Sándor
Frenkel Sára
Frenkel Szerén
Fried Mayer
dr. Friedmann Béla
Friedmann Bertalan
Friedmann Ferenc
Friedmann Gábor
Friedmann Jolán
Friedmann Klára
Friedmann Lajos
Friedmann Lajosné
Friedmann Piroska
Friedmann Mór
Friedmann Róza
Friedmann Sámuel
Friedmann Sándor
Friedmann Szeréna
Friedmann Tibor
özv Friedmann Vilmosné
Friedrich Anna
Friedrich Benjámin
Friedrich Chájá-Szárá
Friedrich Emánuelné
Friedrich Jákob
Friedrich Jente-Perl
Friedrich Láne

Friedrich Malvin
Friedrich Mártonné
Friedrich Mirjám
Friedrich Mordecháj-Jajne
Friedrich Rajze-Rivká
Friedrich Salamon
Friedrich Salamonné
Friedrich Vilmos
Friedrich Vilmosné
Frischmann Ervin
Frischmann Ervinné
Frischmann János
Frischmann Klára
Fruchter Anna
Fruchter Lajos
Fruchter Lajosné
Gábor Jenő
Gábor Jenőné
Gábor József
Gábor Józsefné
Goldberger Lajosné
özv. Goldberger Sámuelné
Goldstein Adolf
Goldstein Ernő
Goldstein Helén
Goldstein Henrik
Goldstein Henrikné
Goldstein Hermann
Goldstein Hermanné
Goldstein Jákob
Goldstein Jákobné
Goldstein Jenő-Jajne
Goldstein Margit
Goldstein Sándor
Goldstein Tóbiás
Gonda Béla
Gonda Béláné
Gonda Mihály
Gonda Mihályné
Grosz Bernát
Grosz Bernátné
Grosz Ernő
Grosz Erzsébet
Grosz Géza
Grosz Gizella
Grosz Hinda
Grosz Ignác-Icik
Grosz Kálmán
Grosz Kató
Grosz Lajos
Grosz Lilly
Grosz Mayer
Grosz Mendel
Grosz Miklós
Grosz Miklósné
Grosz Rajze
Grosz Rivká
Grosz Róza
Grosz Samu
Grosz Sándor
Grosz Szeréna
Grosz Sára
Groszmann Hermann
Groszmann Hermanné
Gruber Hermann
Gruber Hermanné
Grünbaum Ernő
GrünbaumHerman
Grünbaum Hermanné
Grünbaum Vilmos
Grünbaum Vilmosné
Grünblatt Józsefné
Grünblatt Margit
Grünfeld Áron

Grünfeld Béla
Grünfeld Eliezer
Grünfeld Eliezerné
Grünfeld Erzsébet
Grünfeld Ferenc
Grünfeld Ferencné
Grünfeld Géza
Grünfeld Hajnal
Grünfeld Hencse
Grünfeld Hermann
Grünfeld Jakob
Grünfeld Lajos
Grünfeld Lajosné
Grünfeld László
Grünfeld Márta
Grünfeld Ráchel
Grünfeld Sándorné
Grünfeld Tibor
Grünfeld Zoltán
Grünwald András
Grünwald Dezső
Grünwald Dezsőné
Grünwald Hermann
Grünwald Jenő
Grünwald Lipót
Grünwald Lipótné
Grünwald Margit
Grünwald Pál
Grünwald Samu
Grünwald Szeréna
Guttmann Adolf
Guttmann Adolfné
özv. Guttmann Dávidné
Guttmann Dezső
Guttmann Dezsőné
Guttmann Éliás
Guttmann Éliásné
Guttmann Eliezer
Guttmann Elvira
Guttmann Ernő
Guttmann Erzsébet
Guttmann Farkas
Guttmann Ferenc
Guttmann Ferencné
Guttmann Frida
Guttmann Ilona
Guttmann Izsák
Guttmann Izsákné
Guttmann Jenő
Guttmann Jenőné
Guttmann Józsefné
Guttmann József
Guttmann Katalin
Guttmann Lajos
Guttmann Lajosné
Guttmann László
Guttmann Lenke
Guttmann Májer
Guttmann Margit
Guttmann Mordecháj
Guttmann Sáje-Borech
Guttmann Sáje-Borechné
özv. Guttmann Sámuelné
Guttmann Sándor
Guttmann Sándorné
Guttmann Sára
Guttmann Vilmos
Hartmann Jenő
Hartmann Jenőné
özv. Hartmann Mórné
Hartstein Gyula
Hirsch Jenő
Hirsch Jenőné
Hirsch Zoltánné

Hoffmann József
Hoffmann Józsefné
Hornstein György-Ábrahám
Hornstein Lajos-Joél
Hornstein Miklós-Zeév Cevi
dr. Ibronyi Józsefné
Iczkovits Ignác
Iczkovits Ignácné
Izsák Emma
Izsák Ilona
Izsák Mór
Izsák Mórné
Jakobovits Eszter
özv. Jakobovits Hermanné
Jakobovits Pinkász
özv. Kandel Jakabné
Kandel Jenő
Kandel Jenőné
Kandel Lajos
Kandel Mátyás
Kandel Mátyásné
Kandel Mór
Kandel Mórné
Kandel Sándor
Karsai Iván
Kandel Sándorné
Karsai Lajos
Karsai Lajosné
Katz Adolfné
Katz Katalin
Katz Lipót
Katz Lipótné
Katz László
Katz Simon
Kaufmann Adolf
Kaufmann Adolfné
Kaufmann Chájim-Léb
Kaufmann Erzsébet
Kaufmann Eszter
Kaufmann Ferenc
Kaufmann Frida
Kaufmann Henrik
Kaufmann Jiszráél-Csacsó
özv. Kaufmann Lipótné
Kaufmann Menáchem-Mendel
Kaufmann Mór
Kaufmann Pál
Kaufmann Ráchmiá
Kaufmann Sájke
Kaufmann Salamon
Kaufmann Salamonné
Kaufmann Sándor
Kaufmann Sisa
Kaufmann Teréz
Kelen Erzsébet
dr. Kelen László
özv. Klein Ábrahámné
Klein Adolf
Klein Adolfné
Klein András
Klein Andrásné
Klein Bendus
Klein Boriska
Klein Cili
Klein Dezső
Klein Erzsébet
Klein Eszter
Klein Éva
Klein György
Klein Gyula
Kelin Hermann-Hersche
Klein Hermanné-Herschené
Klein Ignác
Klein Ignácné

Klein Irén
Klein Jenő
Klein Jenőné
Klein Lajos
Klein Lajosné
Klein László
Klein Lászlóné
Klein Livia
Klein Mór
Klein Mórné
Klein Ödön
Klein Ödönné
Klein Ottó
Klein Pál
Klein Rajze
Klein Sándor
Klein Sándorné
Klein Sára
Klein Tibor
Klein Vilmos
Klein Vilmosné
Knöpfler Berta
Knöpfler Jenő
Knöpfler Jenőné
Knöpfler Sarolta
Kohn Lajosné
Kohn Lajos
dr. Kováts Jenő
dr. Kováts Jenőné
Körösi Béla
Körösi Maca
Krajnik Ármin
Krajnik József
Krajnik Margit
özv. Krajnik Mártonné
Krausz Benjámin
Krausz Dániel
Karusz Dánielné
Krausz Eszter
Krausz Jirmijáhu
Krausz Lipót
Krausz Sáje
Kronovitz Gizella
Kronovitz Hermina
özv. Kronovitz Sámuelné
Kun Éva
Kun Géza
Kun György
Kun Györgyné
Kun Imre
Kun Imréné
Kupferstein Bernát
Kupferstein Betty
Kupferstein Ignác
Kupferstein Ignácné
Kupferstein Salamon
Kupferstein Salamonné
Kupferstein Zsenka
Lebovits Hermann
Lebovits Hermanné
Lebovits Ida
Lebovits Irén
Lebovits József
Lebovits Lipót-Chájim Léb
Lebovits Lipót-Chájim Lébné
Lebovits Margit
Lebovits Mendel
Lebovits Mendelné
Lebovits Pinkász
Lebovits Pinkászné
Lebovits Róza
Lebovits Sámson
Lebovits Sámsonné
Lebovits Vilmos

Lefkovits Béla
Lefkovits Elemér
Leibler Chájim-Léb
Leibler Jiszráél-Zeév
özv Lelfkovits Sámuelné
Leibler Menáchem-Mendel
Leibler Mesullám
Leibler Perl
Leibler Sámuel
Leibler Sase
Leibler Ziszl-Eszter
Lichtmann Chájim
Lichtmann Chájimné
Lichtmann Gábor
Lichtmann Gáborné
Lichtmann Irén
Lichtmann Melech-Sálom
Lichtmann Mór
Lichtmann Mórné
Ing. Lisser Dezső
Lisser Eszter
Lisser Laura
Lisser Paula
Lisser Szidónia
Löwy Ábrahám
Háráv Löwy Adolf-Aser dáján
Rababnit Löwy Adolf-Aserné
Löwy Éva
Löwy Frida
Löwy Kálmán
Löwy Menáchem
Löwy Miklósné
Löwy Rebeka
Löwy Sámuel
Löwy Sámuelné
Löwy Sándor
Löwy Sára
Löwy Vilmos
Löwy Vilmosné
dr. Löwy Zoltán
Lusztig Bertalan
Lusztig Hajnal
Lustig Ida
Lusztig Margit
Lusztig Sándor
Lusztig Sándorné
Lusztig Sára
Lusztig Szeréna
Mandel Alice
dr. Mandel Béláné
Mandel Dezső
Mandel Dezsőné
özv. Mandel Gyuláné
Mandel Hermann
Mandel Hermané
Mandel József
Mandel Józsefné
Mandel Miklós
Mandel Miklósné
Mandel Piroska
Mandel Rózsi
özv. Mandel Sándorné
Mehrel Hermann
Mehrel Hermanné
Mezei András
Mezei Antal
Mezei Berta
Mezei Blanka
Mezei Ernő
Mezei Erzsébet
Mezei György
Mezei Hanna
Mezei Jenő
Mezei Sára

Mezei Zoltán-Vilmosné
Morgenstern Adolf
Morgenstern Adolfné
Morgenstern Irén
Morgenstern Magda
Moskovits Boriska
Moskovits István
Moskovits Péter
Moskovits Zsiga
Nébel Andor
Nébel Dávid
Nébel Livia
Nébel Pál
Nébel Sámuel
Nébel Sámuelné
Neumann Hermann
Neumann Hermanné
Neuwirth Anna
Neuwitrh Dezső
Neuwirth Dezsőné
Neuwirth Erzsébet
Neuwirth Jenő
Neuwirth Jenőné
Neuwirth Klára
dr. Neuwirth László
dr. Neuwirth Lászlóné
dr. Neuwirth Lászlóné
Neuwirth Miklós
Neuwirth Olga
Neuwirth Piroska
dr. Neuwirth Sándor
Neuwirth Zoltán
Neuwirth Zoltánné
Ösztreicher Hermann
Ösztreicher Hermanné
Ösztreicher Lázár
Ösztreicher Zálmán-Léb
Perkedy András
Perkedy György
Perkedy Rudolf
Pollatschek Dezső
Pollatschek Dezsőné
Polatschek Izrael
Pollatschek Izraelné
Pollatschek Jakab
Pollatschek Miklós
Pollatschek Rózsi
Rappaport Berta
Reich Hermann
Rácz Manó
Rácz Manóné
Reiner Jenő
Reiner Jenőné
Reinitz András
Reinitz Aranka
özv. Reinitz Bernátné
Reinitz Dezső
Reinitz Ferenc
Reinitz Gábor
Reinitz Ilona
Reinitz Jenő
Reinitz Judit
Reinitz Juliska
Reinitz Kató
Reinitz Majer
Reinitz Margit
özv Reinitz Mórné
Reinitz Pál
Reinitz Rózsa
Reich Sándor
Reich Sándorné
Reich Tibor
Reich György
Reich Vera

Reich László
Reszler Sámuel
Róna István
Róna Márk
Róna Sámuelné
Róna Sámuel
Roóz Dezső
Roóz Dezsőné
Rosenbaum Fülöp
Rosenbaum Fülöpné
Rosenbaum Henrik
Rosenbaum Pál
Rosenbaum Szeréna
Rosenfeld Anna
Rosenfeld Erzsébet
Rosenfeld Gyula
Rosenfeld Gyuláné
Rosenfeld Irén
Rosenfeld József
Rosenfeld Piroska
Rosenfeld Vera
Rosensammen József,
Rosensammen Sámuel
Rosensammen Sámuelné
Rosenzweig József
Rosenzweig Józsefné
Rosenzweig Márton
Rosenzweig Mártonné
Rosenzweig Sándor
Rosenzweig Sándorné
Rosinger Erzsébet
Rosinger Ignác
Rosinger Ignácné
Rosinger Magda
Rosinger Matild
Rosinger Vilmos
Rosinger Zoltán
Roth Adolf
Roth Adolfné
Roth Andor
Roth Ernő
Roth Ervin
Roth Frida
Roth Gitta
Roth Henrik
Roth Hersl
Roth Imre
Roth Imréné
Roth Jechezkiél
Roth Jenő
Roth Jenőné
Roth Jesájáhu-Simon
Roth Jidl
Roth Joel
Roth József
Roth Kornél
Roth Kornélné
Roth Lajos Smuél-Chájim
Roth Lajos Smuél-Chájimné
Roth Lea
Roth Májer
Roth Lézer
Roth Marton Jicchák Cevi
Roth Márton Jicchák Ceviné
Roth Mariska
Roth Mirjám
Roth Rivká
Roth Sámuel
Roth Sámuelné
Roth Sándor Szender
Roth Sándor Szenderné
Roth Simon
Roth Sasi
Roth Szimcha

Roth Szimcháné
Rottenberg Alexander
Rottenberg Bábcsu
Rottenberg Jechiél
Háráv Rottenberg Mendel
Rabbanit Rottenberg Mendelné
Rottenberg Mordecháj
Rottenberg Salamon
Rottenberg Sára
Rothfeld Aranka
Rothfeld Elijáhu
Rothfeld Elijáhuné
Rothfeld Erzsébet
Rothfeld Herman
Rottmann Anna
Rottmann István
Rotmann Izsóné
Rottmann József
Rottmann Józsefné
Rottmann Zsuzsanna
Rubin Jenőné
özv. dr. Rubovits Arturné
Rubovits Zoltán
Scheer Salamon
Scheer Salamonné
Schnitzler András
Schnitzler Béla
Schnitzler Elemér
Schnitzler Klára
Schnitzler Szeréna
Schnitzler Zoltán
Schnitzler Zoltánné
Schwartz Béla
Schwartz Berta
Schwartz Eszter
Schwartz Ferenc
Schwartz Ferencné
Schwartz Hermann
Schwartz Hermanné
Schwartz Ida
Schwartz Ignác
Schwartz Ignácné
Schwartz Jenő
Schwartz Jicchák
Schwartz Judit
Schwartz Lázár
Schwartz Lázárné
Schwartz Majer
Schwartz Majerné
Schwartz Margit
Schwartz Menyhért
Schwartz Menyhértné
Schwartz Mórné
Schwartz Náthán
Schwartz Sámuel
Schwartz Sámelné
Schwartz Lea
Schwartz Lipe
Schwartz Magda
Schwartz Szimcha
Schwartz Szimcháné
Stark Mórné
Steinberg Lajos
Stern Berta
Stern Elazar
Stern Ignác
Stern Ignácné
özv. Stern Jechezkielné
Stern Jidl
Stern József
Stern Józsefné
Steif Lipót
Steif Lipótné
Steif Sáje

dr. Strausz Mihály
dr. Strausz Mihályné
Szametz Erzsébet
özv. Szametz Ignácné
dr. Szamertz József
Szameth Sándor
Szameth Tuba
Szántó Ignác
Szántó Ignácné
Szántó Slomo
Szóbel Hermann
Szántó Noszen
Szóbel Hermanné
Szóbel Irén
Szóbel József
Szóbel Józsefné
Szüszmann Adolf
Szüszmann Adolfné
Szüszmann Aranka
Szüszmann Dezső
Szüszmann Jicchák
Szüszmann Jicchákné
Szüszmann Józsefné
Szüszmann Piroska
Teller Béla
Teller Gitl
Teller Hanna
Teller Hersel
Teller Jechezkiel
Teller Jechezkielné
Teller Jicchák Áron
Teller Málká
Teller Mór
Teller Mórné
Teller Perl Piroska
Teller Ráchel
Teller Rivká
Teller Sándor
Teller Sándorné
Teller Simon
Teller Vilmos
Teller Zoltán
Teller Zoltánné
Teixler Adolf
Teixler Béla
Teixler Béláné
Teixler Erna
Teixler Hermanné
Teixler Ignác
Teixler Ignácné
Teixler Ilona
Teixler Klára
Teixler Malvin
Teixler Margit
Teixler Pál
Teixler Pálné
Tischler Ábrahámné
Tischler Adolf
Tischler Adolfné
Tischler Cunci
Tischler Herman
Tischler Hermanné
Tischler Jenő
Tischler Ignác
Tischler Jenőné
Tischler Katalin
Tischler Lenke
Tischler Magda
Tischler Mór
Tischler Mórné
Tischler Róza
Tischler Sándor
Tischler Sándorné
Tischler Slomo

Trauer Béla
Trauer Béláné
Trauer Dezső
Trauer Herman
Trauer Hermanné
Trauer Henrik
Trauer Ignác
Trauer Piroska
Ungár Erzsébet
Ungár Amosz Imre
Ungár László
Ungár Miklós
Ungár Piroska
Ungár Szeréna
dr. Vadász Ernőné
Vadász Gyöngyi
Vadász György
Weinberger Béla
Weinberger Béláné
Weinberger Dezső
Weinberger Dezsőné
Weinberger Eliezer
Weinberger Eliezerné
Weinberger Erzsébet
Weinberger Herman
Weinberger Hermanné
Weinberger Ignác
Weinberger Ignácné
Weinberger Izrael
Weinberger Izraelné
Weinberger Jenő
Weinberger József
Weinberger Józsefné
Weinberger Lajos
Weinberger Lajosné
Weinberger Lea
Weinberger Majer
Weinberger Májerné
Weinberger Margit
Weinberger Mór
Weinberger Mórné
Weinberger Regina
Weinberger Rivka
Weinberger Rudolf
Weinberger Sámuel
Weinberger Sámuelné
Weinberger Szeréna
Weinberger Tuli
Weisz Adolf
Weisz Adolfné
Weisz Aladár
Weisz Aladárné
Weisz Andor
Weisz András
Weisz Anna
Weisz Babi
Weisz Benjámin
Weisz Chájim Léb
Weisz Elemérné
Weisz Erzsébet
Weisz Ferencné
Weisz Gizella
Weisz Herman
Weisz Hermanné
Weisz Ignác
Weisz Ignácné
Weisz Imréné
Weisz Izidor
Weisz Jenő
Weisz Jenőné
Weisz Klára Bráchá
Weisz Lajos
Weisz Lajosné
Weisz László

Weisz Lipót
Weisz Magda
Weisz Mártonné
Weisz Menáchem
Weisz Miklós
Weisz Mór
Weisz Rezsi
Weisz Sarolta
Weisz Vilmos
Weiszberger Benjámin
Weiszberger Brachá
Weiszberger Chájim Léb
Weiszberger Emilné
Weiszberger Ignác
Weiszberger Ignácné
Weiszberger Klára Malka
Weiszberger Margit
Weiszberger Rudolf Elimelech
Windt Berta
Windt Frigyes
Windt Gizella
Windt Gyula
Windt Irén
Windt László
Windt Márton
Windt Mártonné
Windt Mihály
Windt Mór
Windt Mórné
Windt Sarolta
Windt Szeréna
Winkler Béla
Winkler Ferenc
Winkler Ferencné
Winkler Ilona
Winkler József
Winkler Noszi
Winkler Nosziné
Winkler Sámuel
Winkler Sándor

הרשימה לא הגיעה לשלימות מוחלטת, כי לא כל הילדים הקטנים של המשפחות המושמדות הוכנסו בכל המקרים, ובכמה מהם לא עלה בידינו להשיג את השמות.

בני קאלוב ששמם הלך לפניהם

(לא בכולם עלה בידינו להשיג את שמם העברי, ולכן יובאו לפי סדר הא״ב הלועזי, ואותם ששמם העברי ידוע, יצויינו, כמובן, גם בו).

ÁMOS UNGÁR IMRE

בנו של אונגאר ז׳יגמונד, סוחר בקאלוב, ובן בתו של אברהם ליסר, מורה בבית הספר היהודי בקאלוב. נולד בשנת 1907. צייר־אמן רם־דרג, כך גם הוכר בעולם האמנות ונתקבל לחבר ב„גילדת מונקאצ׳י״ וביתר האיגודים של גדולי האמנים. נושאי יצירתו בעיקר יהודיים־הונגריים. נספה בשואה ב־1944. הי״ד.

מרדכי בנעט־בנדיקט

נולד בשנת 1849 בקאלוב לאביו הרב ר׳ בעריש אברהם בנעט, בן הרב ר׳ ישעיה בנעט, שניהם על כסא הרבנות בקאלוב, נינו של הרב הגדול ר׳ מרדכי בנעט מניקלשבורג. למד תורה מפי אביו והוסמך לרבנות, אבל לא עשה תורתו קרדום לחפור בה ועסק בישובו של עולם בתור בעל משק חקלאי. במשך עשרות שנים התמסר לפעילות בהנהגת הקהילה והחברה־קדישא. בגיל 95 נלקח עם כל הקהילה לגיטו הנ׳יראד׳האזי, אבל יום לפני ההעברה משם לתחנת הגירוש נפטר, ונוצרים הגונים הובילו את גוויתו לקאלוב וקברוהו ליד קבר אביו.

אלכסנדר בנדיקט

הוא היה בנו של ר׳ מרדכי בנעט־בנדיקט, וצאצא לשושלת־הרבנים שקדמה לו. נולד בקאלוב ב־1880. הגיע למעמד רם במינהל ויזמה בחיי הכלכלה. מנהל חברת החשמל העירונית בנ׳יראד׳האזה ומגדיל לעשות בפיתוחה. בהתאם למורשת המשפחה במשך 4 דורות לפחות היה צריך להיות אורתודוכסי קנאי, שלא יכירנו מקומו בקהילה לא־אורתודוכסית. אבל בנ׳יראד׳האזה היתה רק קהילה מסוג סטאטוס־קוו־אנטה (שמרנית מסורתית, אבל בשל עמידתה העצמאית מחוץ למסגרת האורתודוכסית, הטילה הרבנות האורתודוכסית „איסור״ על השחיטה והכשרות של השרותים הדתיים שלה), ויהודי טוב ונאמן כמוהו לא היה יכול לפרוש מן הצבור ולהתקוטט עם קהל היהודים שבעיר. ולא עוד, אלא נדב מכשרונו ומעבודתו לקיום מצב הבריאות הפינאנסית של הקהילה, שניהל במשך עשרות שנים את עניני הכספים שלה, פתר את הבעיות הפינאנסיות של חידוש בנין בית הכנסת והחזקת המטבח להזנת ילדי בית הספר היהודי. לאות תודה על פעילותו לטובת הכלל הזמינו ציור הפורטרט שלו מאת צייר־אמן נודע ותלוהו באולם הישיבות של מועצת הקהילה.

DR. BLEUER MIKLÓS

נולד בקאלוב בשנת 1817. כשגמר לימודיו והוסמך לרופא התישב ופעל בקאלוב

בתור רופא ושוקד על טובת הצבור ועזרה לנצרכים בענפי פעולה שונים ורבים. השקיע פעילות רבה ביסוד בית הספר הריאלי בקאלוב, ובתור מנהל כללי של בנק „הלואה וחסכון" במחוזו השתמש בקשריו לבסס את מעמדו החמרי של בית הספר, וכן יסד אגודה לעזרת נערים מוכשרים בני עניים, שיוכלו להתקדם בלימודיהם בריאלי. תרם רבות לייסוד של בית־החולים המקומי־המחוזי, להחזקתו ולפיתוחו. השתתף במלחמת־השחרור 49—1848 בדרגת סגן וזכה לכמה עיטורים. גם מהקהילה היהודית לא חסך את עזרתו. היה מתומכיו הנדיבים של בית הספר היהודי ופעמים לא מעטות נתן מזמנו לקהילה בתור יו"ר ועדת הבחירות לחידוש ההנהגה. היה מיסד ותומך נדיב ועסקן פעיל באגודה המחוזית למוזיאון ולחקר העתיקות, ויחד עם עמיתו הרופא המקומי ד"ר יושא אנדראש ניהל את החפירות לרגלי ה„הר" שליד תחנת הרכבת, בהן נחשפו עתיקות בעלות ערך מבחינה ארכיאולוגית.

המסורת המקומית יודעת על חיבורו הרפואי על „דלקת הריאות", שנדפס בשנת 1841, וכמשוער היתה זאת הדיסרטציה הדוקטורית שלו. יותר מכל נשתמר זכרו לברכה בשל מעשיו הטובים בתור רופא: חולים עניים — בלי הבדל דת — היה מרפא בחינם, ולנצרכים היה אף משלם את מחיר התרופות.

DR. BEREND MIKLÓS

בנו של הרופא הראשי ד"ר בלייאר, שהוזכר בערך הקודם. נולד ב־1868 בקאלוב. למד רפואה בבודאפשט ובווינה והתמחה בריפוי ילדים. שימש בבית־החולים לילדים על שם הארכידוכסית שטיפאניא. קיבל סטיפנדיה ממלכתית לסיור־לימוד ממושך בארצות־חוץ. כשחזר נתמנה ב־1908 לדוצנט לריפוי ילדים באוניברסיטת בודאפשט, ובו בזמן גם לרופא ראשי בבית החולים לילדים הצלב הלבן שם. פירסם חיבורים מדעיים רבים, בהם הנציח זכרו בתולדות הרפואה.

Dr. BEREND LÁSZLÓ

גם הוא בנו של ד"ר בלייאר הנ"ל. נולד ב־1880 בקאלוב. ב־1906 הוסמך באוניברסיטת בודאפשט לרופא. התמחה חמש שנים בתור רופא כללי ולילדים ואח"כ פתח מרפאה פרטית בנ'יראד'האזה. שימש בתור רופא ראשי בסניף המחוזי של הביטוח הסוציאלי הכל־ארצי ובאגודה המקומית להגנת האם והילד.

BUS ILONA

בתו של אברהם (אדולף) ליסר, מטובי המורים בבית הספר של קהילת קאלוב. נולדה בשנת 1901. גמרה סמינר למורות והוסמכה להוראה. משוררת כשרונית (בהונגרית) מחלוצי המהלך החדש בפיוט בזמנה, שהשתחררו מכבילות הצורה הקלאסית, אבל לקחו לבבות ברגש ובתוכן של השירה. פירסמה שיריה בעתוני בודאפשט ובשני כרכים מיוחדים (ב־1925 וב־1928).

הרב צבי הירש גוטמאן

נולד בקאלוב. למד בישיבות. הוסמך לרבנות ושימש רועה לעדת ה' בתור רבה של קהילת נ'ירבאטור שבמחוז, עד לפטירתו בחודש ניסן תרס"ח בנירבאטור, אבל בעקב בקשתו האחרונה הובא לקבורה ליד אביו בקאלוב. מוזכר בעיוני הלכה בספרי שו"ת „יד יצחק" להרה"ג אברהם יצחק גליק מטולצ'ווא ו„פרי השדה" להרה"ג אליעזר חיים דייטש מבונ'האד, זצ"ל.

הרב מנחם מנדיל טויב

נולד בקאלוב בשנת תרס"ג (1903) לאביו הרב משה בן ר' יהודה צבי בן ר' שלמה בן ר' משה חיים, שלשה דורות רצופים של צאצאי ר' אייזיקל מקאלוב, שהיו אדמו"רים ורבנים ברווזדול שבמזרח גליציה, שהראשון שבהם, ר' משה חיים היה בנו של ר' אייזיקל ואבי השושלת הרוזדולית לבית קאלוב, שתחום פעולתה היה בגליציה, כמסופר למעלה. שנים מבניו של ר' יהודה צבי חידשו את הקשר עם יהודי אונגארן: ר' פנחס חיים ובנו ר' יחיאל יהודה בתור אדמו"רים במארגארעטן שבאזור הספר של טרנסילבניה, ואילו ר' משה חזר למקור מחצבתה הקדום של השושלת, לקאלוב עצמה. שם החזיק וניהל בית־מדרש לתפילה בנוסח החסידי, כשבבית הכנסת של הקהילה חזרו להתפלל בנוסח אשכנז, ובתור רב פרטי במסגרת הקהילה ריכז סביבו את הנוטים לנוסח החסידי ושימש להם גם כרבי חסידי. בנו ר' מנחם מנדיל למד תורה מפיו ובישיבות שונות והוסמך לרבנות. נודע כדרשן מוכשר וגדול בתורה, חיבר ספר „עת רצון" (ניו־יורק תשכ"א) וכעת הוא רב ורבי בברוקלין של ניו־יורק.

Dr. FEKET IGNÁCZ

נולד בקאלוב ב־18.10.1858 לאביו **גרום איגנאץ** (ראה ערכו להלן) פקיד בכיר במינהל המחוז. הוסמך לד"ר למשפטים ומדעי המדינה ועו"ד באוניברסיטת בודאפשט. בגיל צעיר התחיל לעסוק גם בעתונאות. התחיל בעתון קטן שבעיר הבירה, עבר אתו גלגולים וצירופים עם עתונים אחרים, עד שגדל העתון, נקרא בשם „הלאום" (בהונגרית) ונחשב רשמי־למחצה, והוא פעל בו בתור סגן־העורך. עסק גם בפרקליטות רחבת־היקף ובתור יועץ משפטי לחברת הטחנות הגדולות שבמטרופולין. 11 שנה נשא מישרת־כבוד (שלא בשכר) במוסד הגימלאות הארצי לעתונאים, שהיה ממייסדיו, ואח"כ כסגן־נשיא. פירסם מחקרים בעתונות המקצועית וגם בספרים מיוחדים, ביניהם ספר תולדות התנועה המאסונית. היה פעיל בעזרה לנצרכים לסוגיהם. השתתף ביסוד כמה מוסדות סעד ופיתוחם.

FRIED MÓRICZ

נולד בקאלוב ב־30.10.1875, לאביו פריד מיהאל', בעל משק חקלאי. היגר בגיל צעיר לארצות הברית ופיתח מפעל תעשיה לכלי־מתכת בעיר קליוולנד שבמדינת אוהאיו. מילא תפקידים חשובים בעיר ובקהל היהודים, ביחוד בפעולות סעד וטובת הציבור.

GÁBOR JENŐ

נולד בקאלוב ב־1878 לאביו גוטמאן בייני, בעל משק חקלאי, הוסמך למהנדס במכללה הטכנית בבודאפשט. שימש שנים רבות בתפקיד מנהל טכני בבית־החרושת לטלפונים בבודאפשט והגדיל לעשות לפיתוחו. תמך ביד רחבה במוסדות־סעד יהודיים וכלליים. נספה בשואה. הי"ד.

GROSZ IGNÁCZ

נולד בקאלוב ב־1823. התנדב למלחמת החרות 49־1848, שירת בדרגת סגן וזכה בכמה עיטורים. בחיים האזרחיים היה אח"כ פקיד בכיר במינהל המחוז.

GUTTENBERG PÁL

פדגוג מצויין. נולד בקאלוב בשנת 1860. הוסמך בפקולטה למדעי־הרוח של אוניברסיטת בודאפשט להוראה תיכונית. השתתף במסע לימודי באנגליה ובארצות הסקנדינביות. הנהיג בהונגריה את שיטת העמלנות השוודית Slöjd בבתי הספר. הטיף בהרצאות ובמאמרים שינהיגו בהונגריה את השיטות והפעולות להפצת השכלה תיכונית וגבוהה בקרב אנשי־עבודה מבוגרים, ב„ליציאון הפשי" וב„אוניברסיטה לעם" לפי הדוגמאות שסקר וחקר בארצות הנ"ל לרגל סיוריו. חיבר ספרים בנושאים אלה וגם בפיתוח האספקה לערים בהונגריה לפי הדוגמאות המערביות.

Dr. KELEN LIPÓT

נולד בקאלוב בשנת 1865. הוסמך לרופא ב־1890 באוניברסיטת בודאפשט. עבד בבתי חולים בעיר הבירה ומ־1896 בעיר הולדתו קאלוב. היה רופא רשמי של נפת קאלוב ומורה לתורת שמירת הבריאות בגימנסיה המקומית. נשיא־כבוד לסניף המחוזי של האיגוד הארצי של הרופאים.

Dr. KEMÉNY MIKLÓS

נולד בקאלוב בשנת 1867 במשפחת הארטשטיין המושרשת במקום במשך דורות. הוסמך לדוקטור למשפטים ומדעי המדינה באוניברסיטת בודאפשט. התאמן במשך שנים בעיסוק פרקליטי בלשכות משפטיות רמות־דרג, ואח"כ פתח לעצמו לשכת פרקליטות, שנמנתה בין המשובחות ביותר. גם במחקר המדעי במקצוע הגיע לרמה גבוהה וחיבוריו פורסמו בכתבי־עת משפטיים בבודאפשט. שם היה במשך עשרות שנים חבר ועדת המיבחן המאוחדת לפרקליטים ולשופטים. תפס מקום מכובד בחיי החברה הגבוהה שבעיר הבירה. במלחמת העולם הראשונה שירת בדרגת קפיטן (סרן) בחיל ההוסארים (הפרשים) וצויין בעיטורים רמים.

Dr. KORÁNYI SEÉBALD

נולד בשנת 1800, לפי המסורת המקומית בקאלוב, אבל בהיות שם־משפחתו המקורי קרונפלד ומשפחת בית אביו אמידה ומכובדת והשם קרונפלד אינו בנמצא ברשימת

ראשוני חברה קדישא הקאלובית, וגם מטעמים אחרים, מסתבר יותר, שבתור רופא מוסמך התישב בקאלוב וחי בה עד למותו ב־17.6.1885. הגיע להשכלה רמה גם במדעי הרוח. תירגם את שירי פעטופ״י מהונגרית לגרמנית. (המשורר פעטופי שאנדור, שבשירתו ובכל מהלך חייו להטה אהבת המולדת המאדיארית, ושירו המהפכני ,,קומה, המאדיארי, לקריאת המולדת״ הוא שהצית את הלבבות להשתתפות פעילה במלחמת החרות 1848/9, הוא היה יליד משפחת פטרוביץ׳, מהמיעוט היוגוסלבי היווני־קתולי שבדרום־הונגריה, ונטמע באומה המאדיארית מנערותו, עד כדי היותו למשוררה הלאומי באותה תקופת הסער והפרץ. המוגיטין הבינלאומי לשירתו הלאומית, באמצעות תירגומה לגרמנית, גם הוא הושג על ידי מאדיארי חדש, הרופא היהודי ד״ר קרונפלד מקאלוב, שבשנת 1848 קיבל ממשרד־הפנים של ממשלת הונגרית העצמאית־המהפכנית את הרשיון להחליף את שם־משפחתו היהודי־האשכנזי למאדיארי המזוקק קוראנ״י). על יחסו לקהלה היהודית לא נשתמרו שום איזכורים לא לשבח ולא לגנאי. נראה שהוא נחשב כל ימיו כמאדיארי בלאומיותו ואיזראליטי (כפי שנקראו היהודים ,,בלשון נקיה״, שלא ,,לביישם״ בתור ז׳ידו) לפי דתו. כך נשתמרה לבנו, המוזכר בערך הבא, ההזדמנות להשלים את השתלבותו באומה המאדיארית גם בשייכות הדתית ובחיתון. אך בהתחשב בגודל ערכו האנושי־הכללי בתור רופא איננו פטורים מלהזכיר גם אותו בין האישים שיצאו מקהילת ישראל בקאלוב ושמם הלך לפניהם אל העולם הגדול.

Id. BÁRÓ TOLCSVAI KORÁNYI FRIGYES

כשנולד בקאלוב ב־20.12.1828 לאביו ד״ר קרונפלד, עדיין לא היה בארון ושם משפחתו עוד לא היה קוראנ״י, וקרוב לודאי, שבכניסתו לברית נקרא עליו שם יהודי ולא פריד׳עש או פרידריך. אך במהלך התמורות הרבות שחלו בחייו באו שינויים גם בשמותיו ובתואריו. לפי הגירסה שבמסורת היה כבר רופא מוסמך מאוניברסיטת בודאפשט בשנה ה־20 לחייו, היא שנת פרוץ מלחמת החרות לפריקת עול שלטון האצולה והקיסרות ההאבסבורגית, שנת 1848, בה החליף אביו את שם המשפחה, לעצמו ולצאצאיו, מאשכנזי למאדיארי, והבן הזה התנדב לצבא הלאומי, הוצב לשרות רפואי והגיע לתפקיד ולדרגה של סגן־רופא־גדוד. השתתף בתנועה הלאומית של הסטודנטים בתור מנהיג הנוער. אחרי דיכוי חיל השחרור נסע לווינה, להשתלמות בתור אסיסטנט לפרופסורים נודעים. אך המשטרה המדינית פקדה עליו את עוון השתתפותו במרד המאדיארי, נלקח למעצר, גורש מווינה והוחזר בלווי משטרתי לעיר הולדתו, בה הוחזק כמו בהסגר, עד לפקודה חדשה. כאן התחיל לפעול בתור רופא פרטי ופרסומו הלך והתרחב, וחיבוריו המקצועיים הפנו אליו תשומת לב נרחבת בחוגי הרפואה. ב־1861 נבחר פה־אחד לראש הרופאים בבית החולים המקומי. באותו פרק זמן נתקבל על־ידי חיתון למשפחה מיוחסת ברמה גבוהה מאוד, כשנשא לאשה את בתו של האכסלנץ סמואל בוניש, נשיא בית־הדין העליון בהונגריה, ידידו של קושוט, שהפקיד בידו את שמירת כתר המלכות בעת שהצבא האוסטרי כבר התקרב לעיר הבירה במהלך דיכוי מלחמת השחרור. והואיל ובזמן ההוא עדיין לא הכיר החוק בנשואי תערובת שלא אישרה הרשות הדתית, יש להניח, שבאותו

זמן, בראשית שנות ה־60, כבר היה הד"ר קוראני הצעיר משולב באומה המאדיארית גם מבחינה דתית, כמשתייך רשמית לאחת מהעדות הנוצריות שבמדינה. ב־1863, כשמועצת הנציבות המלכותית אישרה את התקנון של אגודת בית החולים המקומית ונתכונן הועד הזמני שלה, נבחר הוא לנשיאו. ב־1865 עבר לבודאפשט כשנתמנה לדוצנט לתורת מחלות העצבים בבית הספר לרפואה של האוניברסיטה. בשנה שלאחריה הועלה לדרגת פרופסור מן המנין ולמנהל הקליניקה למחלות פנימיות. ביצע בהצלחה את המשימה שהוטלה עליו לארגן את המועצה הארצית לבריאות העם. כן השתתף בייסוד אגודת הצלב האדום ההונגרי והיה נשיאה במשך עשרות שנים. מתוך הכרה בערך עבודתו המדעית העלהו המלך ב־1884 למעלה אציל עם תואר־המקום „דמן טולצ'ווא", ומכאן מסתבר, שמוצאו של אביו היה לא מקאלוב אלא מטולצ'ווא שבאזור הרי הכרמים טוקאי שבמחוז זמפלין הסמוך. באותה שנה נבחר לחבר באקדמיה ההונגרית למדעים. כן היה חבר לאגודות רופאים מרכזיות בווינה, בברלין, בפאריס, בלונדון ובאחרות. ב־1887 נתמנה לנשיא המועצה הארצית לבריאות העם, שביצע וניהל את התארגנותה. המלך פרנץ יוזף הראשון מינהו ליועץ מלכותי, לחבר מיסדר כתר־ברזל והעניק לו את הצלב הגדול של מיסדר סנט־סטיפאן, וב־1891 העלוהו למעלת בארון לדורותיו, ובכך נעשה חבר הבית העליון (בית האצילים) של הפרלמנט ההונגרי. אירגן בהיקף ארצי את המלחמה בשחפת, שהתחיל בה עוד בהיותו רופא פרטי מקומי בקאלוב. ויסד וניהל יפיתח עד סוף ימיו את האגודה הבודאפשטית לבית הבראה לחולי־ריאות נצרכים. בסך הכל הגדיל לעשות במחקר ופיתוח מדע הרפואה, באירגון פעולות מרפא בהיקפים נרחבים ובהקניית מדעי הרפואה להלכה ולמעשה לדורות של תלמידיו.

ד"ר דוב בער קרונוביץ

נולד בקאלוב לאביו הסוחר והחסיד ר' יהושע קרונוביץ. התחנך על ברכי התורה והיראה, ותוך השתלמות בש"ס ופוסקים השתלם גם בהשכלה כללית, ואחרי שהגיע לדוקטוראט למשפטים התמסר ללמוד ריפוי שיניים וחלל־הפה והוסמך גם לדוקטור לרפואה. בבודאפשט עסק כרופא־מנתח במקצוע זה ונתפרסם בו לשבח. פירסם חידושים מדעיים בכתב־העת למקצועו שיצא בבודאפשט. שם היה במשך 10 שנים יושב ראש אגודת בית הכנסת „תורת חסד" וזכה בו לחיבה ולהוקרה כללית. ב־1950 עלה לארץ, התישב בנתניה ועוסק במקצועו. באורח חייו הדתי למופת, המדריכו גם ביחסי־אנוש משובחים, רוכש לו חיבה והוקרה בציבור הדתי והכללי של עולי הונגריה בנתניה.

MANDEL HERMAN

נולד בקאלוב בשנת 1880. בתור נשיא הקהילה ומטובי עסקניה במשך עשרות שנים הירבה לפעול לטובת הכלל ולעסוק בצרכי ציבור באמונה. בתקופת נשיאותו ובהנהגתו נבנו מחדש בית הכנסת הגדול, שנבנה עוד בימי רבנותו של ר' יצחק אייזיק טויב זצ"ל ובית הספר העממי של הקהילה, שנבנה בראשונה ב־1855. נספה עם קהילתו בשואה. הי"ד.

PROPPER MÓR

נולד בקאלוב בשנת 1831 לאביו מרדכי אליהו פרופר, בעל אחוזה במחוז סאבולץ׳ וחבר מועצת הקהילה. כשפרצה מלחמת החרות ב־1848 והוא אז בן 17 התנדב לצבא השחרור שגייס קושוט לשחרור המולדת. השתתף בכיבוש מצודת בודא קרית המלכות ובקרבות יאסבערען׳ ואישאסעג, נמנה כל ימיו בין גיבורי האומה המאדיארית ועדות חיה למסירות האזרחים היהודים למולדת.

Dr. STRAUSZ MIHÁLY

פעל במשך עשרות שנים בתור עורך־דין בקאלוב ומילא תפקידים רבי־ערך לטובת הציבור בעניני העיר והקהילה. בין השאר היה במשך שנים רבות ראש ועדת החינוך, שהיתה אחראית בפועל להחזקתו ולקיום שרותיו של בית הספר העממי של הקהילה. הגדיל לעשות בהדרכת חיי התרבות של הקהילה ובפעולות לטובת הכלל. נספה בשואה. הי״ד.

Dr. VIDOR ZSIGMOND

נולד בקאלוב ב־7.10.1835 לאביו יעקב ווייס ולאמו בעטי לבית פרופר. בנערותו עבר עם הוריו לבודאפשט, שם גמר לימודיו בגימנסיה ובבית הספר לרפואה שבאוניברסיטה, ומ־1862 ואילך פעל שם בתור רופא־עינים עצמאי. ב־1868 נתמנה לרופא עינים ראשי בבית החולים לילדי עניים וב־1871 בבית־החולים של הקהילה היהודית, עד שבמאי 1892 חדל מעבודתו הרפואית. הצטיין בתור חובב שחמט והיה נשיא־כבוד לחוג־השחמט הבודאפשטי עד שנפטר ב־1.3.1908.

אברהם בן אפרים ווינדט

נולד בקאלוב ב־20.4.1899. במלחמת העולם הראשונה הצטיין במעשי גבורה וזכה לעיטורים חשובים. אחרי המלחמה היגר לאירלנד והתישב בעיר קורק, שם יסד בית מלאכה לכלי חשמל. עשרות שנים היה פעיל בהנהגת הקהילה היהודית שם והחברה קדישא עד לפטירתו.

שרידי קאלוב בפזורי הגולה

Baum László, U.S.A.
Deutsch Antalné, U.S.A.
Deutsch Miklós, Páris
Deutsch László, Páris
dr. Friedmann Ede, Budapest
Frischmann Miklós, Budapest
Fruchter Gitta, U.S.A.
Fruchter Fány, U.S.A.
Groszmann Lenke, U.S.A.
Grünfeld Béla, Budapest
Grünfeld József, Ausztrália
Guttmann Béla, Budapest
Guttmann Mose, Canada
Guttmann Zoltán, Budapest
Gyémánt Sándor, Budapest
Kaufmann Sári, U.S.A.
Kertész Zoltán, Budapest
Krajnik Jani, Budapest
Krajnik Erzsébet, Budapest
Krajnik S:ndor, Budapest
Kun Ilona, U.S.A.
Kronovitz László, U.S.A.
Lefkovits Miklós, U.S.A.
Löwy Ily, Australia
dr. Mandel László, Debrecen
Mandel Erzsébet, U.S.A.
Pollatschek Jerry, U.S.A.
Reinitz Bertalan, Budapest
Reinitz Hermann, U.S.A.
Reinitz Irén, U.S.A.
Róna Győző, U.S.A.
Róna Lily, U.S.A.
dr. Szametz Andrásné, Budapest
Szametz Ágnes, Budapest
Szametz Miklós, Ankara
Háráv Menáchem Mendel Taub, U.S.A. N..Y.
dr. Weinberger-Illés Andor, Oslo
Weinberger Naftali, Budapest
Weiszberger Emil, U.S.A.
Weiszberger Jiszrael Jakab, U.S.A.
Weiszberger Márta, U.S.A.
Weiszberger Mordecháj, Canada
Windt Alex, Dublin
Windt Paula, Budapest
dr. Wirtmann Imre, Budapest

שרידי קאלוב שחזרו למולדת ישראל

Dancinger Andor, Tel-Aviv
Dancinger Margit, Tel-Aviv
Dancinger Miklós, Tel-Aviv
Davidovits Joszef Mordecháj, Bné-Brák
Davidovits Margit, Rámát-Gán
Davidovits Rózsi, Bné-Brák
Deutsch Jesája, Mosáv Nir Galim
Dickmann Szidi, Kfár Szold
Fisch Jesája, Jerusálájim
Frenkel Bráchá, Bát-Jám
Frenkel Chava, Bát-Jám
Frenkel Dóra, Jerusálájim
Frenkel Dov-Beer, Kfar Ata
Frenkel Méir, Beér-Séva
Frenkel Rivka, Bné-Brák
Frenkel Zise, Kfár Ata
Friedmann Cipóra, Tel-Aviv—Jaffo

dr. Friedmann Emil, Haifa
Friedmann Jehuda, Rechovot
Friedrich Becalel, Natanja
Friedrich Jakab Jenő, Natanja
Friedmann Sándorné, Haifa
Friedrich Menáchem Mendel, Jerusálájim
Fruchter Brandl, Jerusálájim
Gruber Fisl, Jerusálájim
Grünbaum György, Beér-Séva
Grünfeld Sándor, Pardes-Chana
Grünwald Fány, Kirját Frosztig
Grünwald Zoltán, Mosáv Mázor
Guttmann Eszter, Beér-Séva
Guttmann József, Beér Séva
Gutmann Margit, Beér-Séva
Guttmann Rivka, Bné-Brák
Guttmann Slomo, Bné-Brák
Hartstein Ferenc, Busztán Hágálil
Katz Adolf, Beér-Séva
Kaufmann Szilke, Jerusálájim
Klein Klára, Mosáv Nachalim
Klein Jenő, Beér-Séva
Klein Mose, Beér-Séva
Kohn Làszló, Jerusálájim
dr. Kronovitz Béla, Natanja
Kupferstein Klára, Kfár Ata
Lebovits Frida, Bét Méir
Lebovits Sári, Tibériás
Mandel Margit, Tel-Aviv
Marek Éva, Chedera
Mezei Zoltán, Mosáv Mázor
Morgenstern Erfájim, Rámát-Gán
Morgenstern Éva, Rámát-Gán
Morgenstern Gabi, Rámát-Gán
Reichmann Lenke, Haifa
Roth Aladár Joszef Elje, Mosáv Nir Etzjon
Rottmann Ágnes, Rámát-Gán
Scher N., Haifa
Scher Michael, Natanja
Sussmann Mose, Safir
Teitelbaum Kálmán, Jerusálájim
Teixler Herman, Naharia
Teller Lajos Eliezer, Jerusálájim
Weinberger Gitta, Natanja
Weinberger Karmeli Abraham, Bné-Brák
Weinberger Sálom, Beér-Séva
Weisz Szára, Haifa
Winkler Dóra, Natanja
dr. Tuvia L. Szilágyi Windt, Haifa
Ráchel-Julia Szilágyi Windt, Haifa

שרידי יהודים בין עיי קהילת קאלוב

במועקת־יגון הנני כותב שורות אלו, בהם מתוארים אותם חיי־יהודאות המצויים כיום על חורבותיה של קהילת קאלוב המשגשגת לשעבר. למרבה הדאבון זוהי המציאות: אין בית כנסת, אין רב, אין מלמד, אין שוחט. בסך־הכל מונה הקהילה (או הצל של מה שהיתה קהילה) י"ג נפשות. אפילו כדי „מנין" אין ממי לצרף לתפילות יום־יום. את הצרכים ב„מנין" לאמירת קדיש בימי זכרון להורים ולקרובים, לתפילה בציבור בשבתות ובמועדים מספקים בכניסה לעיר ניראד'האזה השכנה, בה עוד מתקיימים חיי־יהדות כל־שהם, גם לשחיטת עוף בכשרות „קופצים" שמה. את בית הכנסת „החורפי" (בהקדשה מופחתת, בתנאי שיהא מותר להסיק בו בחורף), את בית המדרש העתיק ואת בית דירת הרב הרסו הפאשיסטים ב־1944, ואילו את בית הכנסת שבנה הצדיק ר' אייזיקל ב־1799 הרסו לאחר כמה שנים (כבר בלי מגמת־רשעות, רק במסגרת בינוי עירוני), הקיר שניצב בחזית שכלפי הרחוב הושאר בגובה מסוים לשמש חלק של חומת חצר בית הכנסת. שני בתי הקברות מוזנחים מאד, גדרותיהם מפורצות. תילי הקברים מגודלים סבכי פרא של קוצים וצמחי־בר. מכלל זה יש להוציא את קברי רבנינו הגדולים ואף של הצדיק ר' אייזיקל, שצורתם מעידה על טיפול ושמירה בכבוד.

כאמור מונה קהל יהודי שארית הפליטה בקאלוב 13 נפשות. מהן 4 ברגר־ים, 6 ווייסים, ו־3 ווינקלר־ים. ליתר דיוק בשביל ההיסטוריה הנה פירוט שמותיהם בכתב הונגרי כפי שנתקבלו:

Berger Emma
Berger György
Berger Judith
Berger Móric
Weisz Anna
Weisz András
Weisz Ferenc
Weisz György
Weisz Imre
Weisz Judit
Winkler Béla
Winkler Magda
Winkler Olga

סקירת מספרי נפשות הקהילה בעבר ובהווה, כפי שנלקטו מרישומים סטאטיסטיים שבמקורות היסטוריים שונים, מלפני 222 שנה ועד עתה.

בשנת 1747	19 נפש	" 1900	670 נפש
" 1785	106 נפש	" 1920	1060 נפש
" 1787	118 נפש	" 1941	1269 נפש
" 1830	693 נפש	" 1945	58 נפש
" 1851	705 נפש	" 1969	13 נפש

הלוח לזכרון קדושינו במרתף השואה

להנצחת זכרם של קדושינו, שנספו בשואה ובפרט נכלי אויבינו באותן השנים, נועדנו אנחנו, שארית הפליטה של קהילה־קדושה קאלוב, שעברנו בחיים את זוועות הגירושים והעינויים וההשפלות, וקבענו בהר ציון שבירושלים עיר הקודש לזכר אחינו בני קהילתנו שנפלו והופלו ונכרתו מארץ החיים לוח למזכרת־נצח ביום כג אייר תשי"ט (31 במאי 1959). נאום ההקדשה, שנשא מחברו של ספר זכרון זה, נמסר כאן לזכרון לדורות כדלהלן:

אחי היקרים! שרידי המוות־נמים מקהילת הקודש קאלוב אמנו!

למילוי חובה קדושה נתאספנו כאן, בהר קדומים קדוש זה, להציב מזכרת לאחינו, בני קאלוב קהילתנו, שנעקרו בידי זדים מארץ החיים, ולמסור את לוח הזכרון לתעודתו.

אחי! באוצר־הנצח של התלמוד שלנו נשתמר זכרם של עשרה הרוגי מלכות, שמדור לדור ייזכרו מחדש בתפילת המוסף ליום הכיפורים ובקינה מיוחדת לתשעה באב. מי יידע להגיד ולימנות, כמה מומתים בזדון־רשע נצטברו לעם ישראל מעת מיתתם של עשרת הרוגי המלכות?

מה אומרת לנו ההיסטוריה של עמנו?

כל ההיסטוריה כולה של עם ישראל בגלותו, למן חורבן בית מקדשנו ואילך, מלאה שורה ארוכה לאין מידה וממספר, שורה אין סופית של הרוגים על קידוש השם — אבל טיבחת יהודים מרושעת בתיכנונה ומוגדלת בתכנה באותם ממדים עצומים, כפי שנערכה לעינינו לפני שנות עשור וחצי העשור, רצחנות כזאת אף ההיסטוריה מלאת הקרבנות של עמנו לא הכירה מעולם.

זוועתיותה של הרצחנות הגרמנית הקשוחה הובילה לטבח ולהכרתה ששה מליוני אחינו ואחיותינו מעולל ועד ישיש מכל ארצות אירופה שהשתלטה עליהן, ואף מחוצה לה, וביניהם כאלף נפש מעצמנו ובשרנו מקאלוב.

וכעת הננו ניצבים כאן, אחינו בני שארית הפליטה של יהודי קאלוב שסבלו עד תום את כל זוועות־התופת של מחנות המוות הנאציים, כשמאב צורב ממלא לבותינו; כשמרירות אבל קורעת לב ממלאת נפשותינו, כשדמעות רותחות על אבדן יקרינו ואהובי נפשנו זולגות מעינינו, הננו ניצבים כאן, 15 שנה אחרי האיומה שבזוועות, להעלות בחרדת קודש את זכר קרבנות קדושינו, אחינו מקהילת קודש קאלוב, שלפקודתו של אביר העריצות הממורפת שבזמננו נטבחו ונשרפו על קידוש השם. הננו רואים בעיני רוחנו, כיצד עוקרים אותם ממעונותיהם, מריצים אותם בנתיבי הגירוש, אחרי שבשקידת עמל חייהם, ביושר ובהגינות שבפעילותם, תרמו להעלאת רמת המחיה והתרבות של העם המארח; והננו רואים אותם, אמהות ואבות, אחים ואחיות, ישישים ויונקי־שדיים, כשהם דחוסים יחד בקרונות האירורים, רעבים, צמאים, חולים, נטולי תקוה, מיואשים; והננו רואים אותם לפני חדר הגאזים המסווה לבית מרחץ, בעניי העשן של ארובות המישרפות, כשנשמותיהם הניטלות על קידוש השם עולות בזוהר זיו השכינה אל פני כס־הכבוד של שופט־כל־בשר, להחזיר ליוצרם את נשמותיהם הטהורות, שעברו את כל שלבי סולם היסורים והמירוקים. ועתה, כשאנו מקבלים את לוח הזכרון של אחינו היקרים, קרבנות הקודש של קהל־הקודש קאלוב, מאת אחינו מנחם פרידריך שעשה אותו, מקדישים ומוסרים אותו לתעודתו להזכיר בלתי־נשכחים, הננו מתחייבים בנדר שבכל הקדוש לאמץ את זכרם בלבותינו לתמיד, ותוך זכירה קדושה נעלה להגל למקום קדוש זה, להעלות מקרב לב ונפש תפילה לעילוי נשמותיהם של אלה, שניטלה מהם המנוחה בחייהם עלי אדמות. תהיינה־נא נשמותיהם משולבות בנשמות הנותרים בחיים, באהבת האחווה של שרידי הקהילה הקדושה, יזהירו נשמותיהם בזוהר החסד העליון וינוחו בשלום בצל שדי, ותהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים. אמן ואמן!

נספח א' (לפרק ב')

קטעים מזכרונות ר' דוב מבוליחו

(עמ' 78—80).

יצאתי בחדש אדר שנת תקכ"ה לפ"ק מבאלחב ובאתי עד עיר טערצאל קרוב לחג הפסח, והתאכסנתי בבית ר' ענזיל כ"ץ הנ"ל. והנה היינות טובים אינם בנמצאים. וגם הפשוטים נמכרו לגמרי מעיר טערצאל. והגיע יום ערב חג הפסח. והנה בא לבית ר' ענזיל כ"ץ הנ"ל גיסו האלוף מו"ה יחזקאל ז"ל מכפר סערענצש, ועמו המלמד את בניו הרבני מו"ה אייזעק מק"ק פרזעוארסק, ובקש זאת והפציר בי מאד שאלך עמו לחוג בביתו, בכדי שאמול את בנו ביום שני דחג הפסח שמיני ללידתו. וחרה זאת מאד לר' ענזיל ולאשתו על שאני לא אתארח בביתם בימי החג, ובעל כרחם הסכימו שאלך למול את בן אחותה, היות שאשת ר' יחזקאל היא אחותה דהאשה מרת שריל אשת ר' ענזיל ז"ל, ואין ברירה לר' יחזקאל, כי כבר היה בעיר מאדע ולא רצה שום אחד מהמוהלים דשם קיבץ גדול היה מאד ולא חפצו לעזוב בני ביתו בסדר לילות פסח בלעדו, והוכרח לבוא לטערצאל ולבקש אותי ולהפציר בגיסו ר' ענזיל ובאשתו הנ"ל, והלכתי עמו במרכבתי וארבעה סוסים עם עבדי הערל ולהבדיל משרתי יוסף ז"ל הלכו עמי, וזן וכלכל אותנו והסוסים שלנו משך ארבעה ימים, ובביאתינו שמה אמר למשרתי יוסף שילך להמרתף ויבחר איזו חבית יין טוב והיה לשתיתי, ונשארנו שמה שני ימי חג הפסח ושבת ראשון דחה"מ וביום ב' שני דחה"מ באו כל השכנים מעיירות והכפרים הסמוכים יותר מחמשה מנינים חשובים ספוני בני ישראל, ועשה סעודת הברית מילה ביום שלישי למילה, והוכרחתי גם אני לסעוד עמהם סעודת מצוה זו משך כל היום.

וזה ר' יחזקאל שהחזיק אז כפר סערענצש הנ"ל הוא אביו של הרב המאה"ג מו"ה יצחק אייזק נ"י אב"ד ומ"צ דק"ק קאלאיו שבמדינת אונגארן, ובחגותי אז בבית אביו הנ"ל היה בנו הבחור ר' אייזק נער קטן רך בשנים, יפה מראה ויודע נגן ולזמר בקול נעים, ולזה כשנתגדל יצא שמו בין החסידים כנאמר, שירו לד' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים. ונשא אשה ראשונה בת ר' ענזיל כ"ץ הנ"ל, בתולה בת דודתו, היא בת אחות אמו ויצא שמו בארץ בחסידותו, והתמיד ר' אייזק זה בלמוד הפוסקים ונתקבל לרב ומ"צ הוראות בישראל, ועדיין הוא אב"ד ומ"צ בק"ק קאליו הנ"ל.

ואחרי החג בסוף חדש ניסן הודיעו לי איך שיש בכפר מאניק אצל השררה דשם פ' חביות יינות טובים למכור. והנה עת הזמיר הגיע, ימי חתונה דבן ר' ענזיל כ"ץ, הבחור יעקב ישא את הבתולה היתומה בת הקצין המנוח כהר"ר יהודא ליב קאליוער, והחתונה תהי בבית דודה הקצין המפורסם מו"ה אייזק קאליוער ז"ל, המחזיק כעת ארגרע דכפר מאניק הנ"ל, אשר שמה היינות נמצאים כנ"ל פ' חביות, והוכרחתי גם אני לילך עמהם על החתונה זו בעגלתי וסוסי, ובביאתי שמה מיד טעמתי כל היינות הנ"ל, וקניתי מהם ששים חביות יינות טובים, וקניתי עוד ארבעים חביות יינות טובים מהשררה שבסערענץ אדון אלמשי. ויתר היינות קניתי בטערצאל, והבאתי כל היינות מאה ועשרים חביות עד ללבוב.

(עמ' 85).

בשנה זו תקכ"ה עשיתי בלבוב ע"י הצורפים כסף וזהב היודעים לעשות במלאכות מחשבת, כלי קדש מכסף טהור לס"ת של הקצין מ"ה ענזיל כ"ץ ז"ל מטערצאל, א' נעשה בלעך גדולה מכסף טוב פרוב י"ד מצוירה יפה ומזוהבה מאד, ומשובצה באבנים טובים ויקרים, שעלתה ערכה דהבלעך זו לשמונים אדומים הגרים, וגם שני עצי חיים מכסף כנ"ל ומצוירים יפה מאד ומוזהבים טוב מאד, ערכם עלתה חמשים אדומים, וגם יד כסף נעשה יפה מאד, ערכה עלה שנים עשר אדומים, ורבים מהמבינים על מלאכות כאלו העידו שלא נראו במדינת פולין כלי קדש כאלה. והנגיד הרבני המפורסם המנהיג מדינה הישיש מו"ה ליביש מאליש ז"ל כשראה אלו הכלי קדש עם שאר אנשים ראשי הקהל, אמר, אף בימי שלמה המלך עה"ש ראוים היו כלי כסף כאלה שיבאו לבית המקדש, ור' ליבוש מאליש זה היה אז בלבוב למבין גדול על כל המלאכות.

ובחדש מרחשון שנת תקכ"ו לפ"ק באתי לעיר טערצאל לבית ר' ענזיל כ"ץ ומסרתי לידו כל הכלי קדש הנ"ל, מה שמאד נחה דעתו בראותו הכלי ק', וסלק לידי כל דמי ערכם מה שהוצאתי עליהם, ורצה מאד לתן לי איזה חביות יין במתנה בעד טרחתי, ואמרתי לו אין חפצי בשום דורונות בעד טרחתי שעשיתי לכבוד תורתנו הקדושה.

נספח ב' (לפרק ז')

יוסף פטאי:

אשר סיפרה אמי

הצדיק בעל השירה

בשעת „שלש סעודות", בדמדומיו המסתוריים של הערב, כשנפתחו כל ארובות השמים וחזיונות נפלאים משתפכים על הנשמות הטהורות. נענה פתאום הצדיק מלובלין ואמר אל קהל החסידים המסובים סביבו:

— בארץ ההונגרים נדלק אור גדול, כוכב נוגה מבריק, שאורו נובע מאור שבעת הימים...

ולמחרת היום יצאו שני חסידים לדרך, כדי לחפש ולמצוא את הכוכב הנסתר.

זמן רב נעו ונדו במדינה עד שלבסוף נודע להם, שהאור, שאליו הם נכספים, מזהיר בעיר קאלוב. הם כיוונו את פעמיהם ובערב פסח הגיעו אל העירה הקטנה.

כשהתקרבו אל חצר הרבי הגיע לאזניהם קול שירה וזמרה. השתוממו. האם בקאלוב נמשך הפורים עד הפסח?! כשהתקרבו יותר הבינו גם את דברי השיר:

„בצאת ישראל ממצרים
בית יעקב מעם לועז..."

— הרי שיר זה ממזמורי הפסח הוא — חשבו שני החסידים, ונכנסו אל החצר.

ובבית הרבי — רעש והמולה. בעצם ידיו אפה הצדיק מקאלוב את המצות שלו, ורק בעזרת יהודים כשרים. בחוץ, בחצר המלאה עצי־הסקה, שטף רב חיים נחמן, המתמיד בעל הזקן הלבן, את הכלים, שהוחלפו כל חמשה רגעים פן יתחיל להתחמץ הבצק הנדבק בדפניהם. בפנים, בחדר, בפינה אחת, לש רב חזקאל הסופר את הבצק ואבק־הסולת הלבן זרק שיבה בשער ראשו ובזקנו השחור. מסביב לשולחן הארוך עמדו בעלי הבתים המכובדים ביותר של הקהילה ובגב כפוף מתחו ונטו את חתיכות הבצק שחילקו ביניהם. ילדים קטנים, שפיאותיהם ארוכות, הסתובבו ביניהם בזריזות ומסרו את המצות המוכנות לבעל־הדוקר שהעביר בחפזה את הדוקר הכבד העשוי ברזל על המצות הדקות כעלה, כדי שלא תעלינה אבעבועות; וממנו לקחון הילדים בזריזות מהירה אל התנור, שלפניו ישב הרבי עצמו ולבושו כותונת לבנה. ששרווליה רחבים, ולראשו חבושה כיפה קטנה לבנה. בחיוך קל על שפתיו הושיט הצדיק כל פעם את המוט הארוך והדק לקראת הילדים, והם הורידו עליו בזהירות את המצה מן המלוש. האור המלבין שנתפרץ מן התנור האיר את פניו הלוהטים של הצדיק ואת מצחו הלבן הגבוה, שעליו נוצצו אגלי־זיעה מבריקים. הרעש של המלושים הרבים, זמזום הדוקר וקשקוש הילדים המביאים את עצי־ההסקה, כל זה נבלע בזמרת הפועלים האופים, בשירת כוונה קדושה, שהלכה וגברה, התלהבה והלכה, מזורזת על ידי הצדיק. הצדיק בעצמו פתח כל פעם בשיר חדש וקרני הנגונים עפו־אצו והתפזרו מאצל התנור כניצוצות בוערים, וכל האולם וגם המטבח והחצר להטו מאור השירים. בפינה אחת ליוו שלושה „כלי־זמר" יהודים את השירה בקול כנור, חליל ומצלתים.

„אז יאמרו בגוים
הגדיל ה׳ לעשות עם אלה...״.

והמצה נמתחה לתנועתם הקצובה של המלושים, שהותאמו שלא במתכוון לקצב הנגינה.

החסידים הזרים נשארו עומדים על המפתן בהשתוממות. אפיית־מצות כזאת עוד לא ראו מעולם.

רב חיים נחמן, ששפשף את הכלים בחפזון קדחתני, הרגיש בשני הזרים רק בעבור רגעים מספר, אז ניגב מהר את יד ימינו והושיטה בברכה אל הזרים:

— שלום עליכם! מנין באתם?

— מלובלין.

— ולאן תלכו ?

— אנחנו רוצים לבלות את הפסח כאן, אצל הרבי.

— מתי יצאתם מן הבית ?

הזרים הפסיקו את שאלותיו בקוצר־רוח. הם רצו לראות כבר את הצדיק, שלמענו יצאו לדרך ארוכה זו.

— ואיה כעת הרבי שלכם? — שאלו.

חיים נחמן הזקן הורה באצבעו על הגבר היושב על יד התנור, שניגב אותו רגע את זיעת מצחו בשרוול־כותונתו הרחב.

— הרי הוא לובש בגדי זרים? — השתומם אחד החסידים.

— אין זה בגד־זרים, בגד הונגרי הוא — ענה חיים נחמן הזקן בגאווה. — וחוץ מזה, הרבה פעמים מתהלך הרבי שלנו גם בבית בכותונת לבנה בלבד, המגעת עד הארץ, כי יש אשר גופו החלש אינו סובל בגדים. הה, אילו ראיתם אותו בשעה כזאת!... כמוהו כאדם הראשון בגן־עדן לפני שחטא.

בינתים, בין לישה ולישה, הפסיקו את העבודה לרגעים אחדים. החסידים עגו עוגה מסביב לצדיק וכולם יצאו במחולות לפי קצב שיר־התהלים.

— הנה, כמה מיטיב הוא לרקוד ! — קרא החסיד הזר.

— כאילו היה רגיל בנערותו לרקוד עם בחורות — הוסיף השני.

רב חיים נחמן ענה כנגדם בהתלהבות:

— ואילו ראיתם אותו רוקד בחתונות! ניצב הוא לפני הצועני ונותן לו לנגן במיוחד בשבילו ומרקד עד שכל בני הנוער שבאו לחתונה, הבחורים והבתולות, כולם שוכחים אלה את אלו ובמקום לחטוא ברקודי־זוגות הם עומדים תחתיהם ומסתכלים בו, ברבי...

— הרי לכך הוא מתכוון — נתערב חסיד אחר בשיחה, והתקרב מתוך סקרנות אל הזרים.

ברגע זה עלה מבפנים קול נגינה חדשה, והפעם לא מתהליו של המלך דוד, אלא מאותם השירים ההונגרים העצובים־המתוקים, שהגבורים תופשי אלות־השן ולובשי חולצות־הפסים היקרות היו שרים פעם בראש חוצות, תחת כיפת השמים:

„חבצלת רכה — נשבר גבעולה,
הוי מי ינחם — תוגתי הגדולה...".

שני הזרים הביטו זה בפני זה. אך רב היים נחמן הסביר להם, שהרבי מקאלוב רגיל לשיר שירים הונגריים גם בחגים הקדושים ביותר, יען כי, כך הוא אומר, גורל ההונגרים דומה לגורל היהודים...

כשנגמרה אפיית המצות, קם הצדיק, ניגב את הזיעה מעל מצחו, ניגב את פניו וידיו ויצא החוצה. ובצעדיו הלכו כל החסידים.

— נראה שהצדיק הולך למקוה — אמרו הזרים אל לבם, והלכו גם הם לאט בעקבותיו — הרי עוד מעט ויתחיל החג!

אך לא כן היה. הצדיק כיוון את פעמיו דרך שביל הגן אל השדות. שם כבר פרחו העצים וקרני־השמש נסרו דרך עלים מלבלבים אל השדה הרחב, שאת מרבדו, מרבד משי ירוק, בירדו ונקדו חבצלות־חורף סגולות. את השקט של האויר האביבי שטוף השמש זיעזע רק צפצוף הצפרים ומרחוק נשמע קול חלילו של ילד רועה. הצדיק נשאר עומד באמצע השדה, ובנשימה עמוקה שאף את ריח־האביב הרענן:

— איזה עונג הוא להתרחץ כאן באויר, איזה עונג לרחוץ כאן את הנשמה בשירים... זהו המרחץ הקדוש ביותר...

הילד הרועה, ששם פעמיו הביתה, התקרב אל הרבי כשהוא מחלל בחלילו. הצדיק קרא לו ברמיזה ואמר:

— חלל נא לי עוד פעם, בני, את השיר ההוא.

הרועה הקטן חזר על הנגינה מתוך התרגשות קלה.

הצדיק הקשיב בעונג, ואחר העמיק את מבטו לתוך עיני הילד ואמר:

— שיר קדוש הוא, בני, קדוש כשיר השירים. חלל אותו עוד הפעם...

אך הילד, נבוך ממבטו החד של הצדיק, ניסה לשוא לחזור על השיר — כאילו נקפא הקול בחליל. כמה פעמים התחיל את המנגינה, ולשוא...

— אם־כן תן לי את החליל — אמר הצדיק. הוא לקח מידי הילד את החליל והתחיל מחלל אותו ניגון. צפירת הצפריר האביבי הרך כלתה, זמזום הצמרות השתתק, חבצלות־החורף הרימו את ראשיהן, הצפרים ישבו אלמות על ענפי העצים, ובעינים פקוחות לרווחה הקשיבה המרחביה לנגינת האיש הקדוש.

היום נטה לערוב. בעינים מלאות דמעות החזיר הצדיק את החליל לילד הרועה, ושם פעמיו אל בית הכנסת.

את תפילת הערבית של ליל הפסח שר הצדיק לנגינת חלילו של הרועה הקטן, וכל החסידים נשמותיהם נתמלאו בנגינה החדשה והם שרו וזמרו אתו; גם הנרות הדולקים מסביב, כאילו הניעו גם הם את ראשיהם הלוהטים לפי קצב השיר החדש...

וכשירד הלילה, ליל השמורים, כשכל השדים המזיקים מסתתרים ורק נשמת אליהו הנביא נעה ונדה בין בתי בני ישראל, היה ביתו של הצדיק מקאלוב כאילו העבירו עליו שרביט של קסמים. השולחן, שעוד בצהרים נטו ומתחו עליו את הבצק הדק, היה ערוך

עתה מפה לבנה ועליה כלי שולחן מרובים. בתוך הבריקה מנורה גדולה בעלת שנים עשר קנים והאירה את פני הצדיק, אך באור רך יותר מלהבת התנור בצהרים. הוא ישב בהסיבה בראש שולחן, על ערש מרופד כרים לבנים, עוטה שמלת־חג לבנה, ומסביב לשולחן ישבו חסידיו ואורחים זרים אחדים.

בצפיה חיכו החסידים מלובלין לשעה, בה ישמעו דברי־תורה עמוקים או רזי קבלה משפתי הצדיק — לשוא. ליל הסדר הלך ונמשך, והצדיק עודו שר ומזמר — פעם מזמורי תהלים ופעם שירים הונגריים. גם את ההגדה של פסח שר הצדיק בנגינה רכה ונפלאה. אפילו הסיפורים על המכות שלקו המצרים קרא בנגון עמוק מלא רחמים ושובה את הלב...

— נו, לשוא באנו הנה — אמרו בלבם בני לובלין.

כשפעם השעון חצות הגיע הצדיק מקאלוב אל התפילה, שלקראתה נפתחים בבתי ישראל הדלתות והשערים כדי לקבל את אליהו הנביא. הצדיק בעצמו קם ופתח את הדלת המובילה לרחוב.

— ברוך הבא בשם ה׳!

אך נשמעה ברכת הצדיק, ולתמהונם הרב של קהל המסובים, נכנס פתאום לחדר איכר סב, משונה, בעל קומה צנומה, עוטה אדרת־שער לבנה, ובידו מקל־רועים גדול. הוא פסע צעדים אחדים לפניו, כשעיניו מביטות פנימה.

— ברוך הבא בשם ה׳! — חזר הצדיק, תפש את ידי הזר וקירב אותו אל השולחן.

כל היושבים מסביב לשולחן נבהלו. הם פחדו מאורח־חצות המיסתורי ואף חששו, פן יגע בידו ביין־החג.

הרועה הישיש התישב על יד הצדיק, ומיד הושיט את ידו עד אמצע השולחן, ששם עמד גביע־כסף גדול מלא יין.

— כוס אליהו! כוס אליהו! — התעוררו הכל מסביב, וקפצו ממקומותיהם.

אך הרועה הזקן הרים מהר את הגביע ושתה את היין עד הטיפה האחרונה, ואחר קם כעומד ללכת.

— זמר נא לכל הפחות שיר אחד! — ביקש הצדיק, שהביט במנוחה אל כל הנעשה מסביבו והשקיט ברמיזת־יד קלה את חסידיו.

הרועה הזקן לא ענה וכונן את צעדיו לצאת. בקול תחנונים חזר הצדיק על בקשתו:

— אל נא תעזוב את ביתי מבלי ששרת לנו שיר!

— יהי, אם־כן, כדבריך, — אמר הרועה הסב, ובקולו זעו צלילים שלא מעולם הזה. — אשיר את שירך אתה, שלמדת אך היום מן הילד המחלל וקידשת אותו.

אחר הניח את ימינו על שכם הצדיק:

— אלא שגם אתה תשיר אתי.

והצדיק והרועה פתחו יחדיו בניגון השיר העצוב:

קרא התרנגול
הנה הבוקר אור —
ביער ירוק, בשדה לבן
מטיילת לה צפור.

מה יפית, צפור!
מה יפית, צפור!
צהובת רגל, צהובת מקור,
מצפה לי הצפור.

חכי, חכי, צפור!
חכי, חכי, צפור!
אם לך יעדני אל,
אתך אגיל בדרור.

מעין עצב מילא את לבות המסובים מסביב לשולחן לשמע השירה הכאובה, ולא הרגישו בהעלם הרועה המסתורי.

והצדיק חזר ושנה את דברי השיר בקול חרישי ונוגה. ושלב לתוכם פסוקי תפילה על בנין בית המקדש ועיר ציון ורמזי רינה על הגאולה:

קרא התרנגול
הנה הבוקר אור
יבנה המקדש, עיר ציון תמלא
מתי יגאל דור?
ושם נשיר שיר חדש וברננה נעלה,
הגיע כבר התור!...

שני החסידים שבו מאוכזבים ללובלין עירם; וכשסיפרו באזני הצדיק מה שראו ושמעו בקאלוב, פתח את פיו הקדוש ואמר בהתלהבות:

— איש לא התקרב אל רוחו של אליהו הנביא כמו הרבי מקאלוב. נפשו, מקורה בהיכל הנשמות וכל מעשי הקודש הופכים אצלו לשירה. בשירה וזמרה משרת הוא את האחד, והשכינה מתקרבת אליו על כנפי רננים, כדי להתענג על עבדה הנאמן והקדוש...

נספח ג' (לפרק ח')

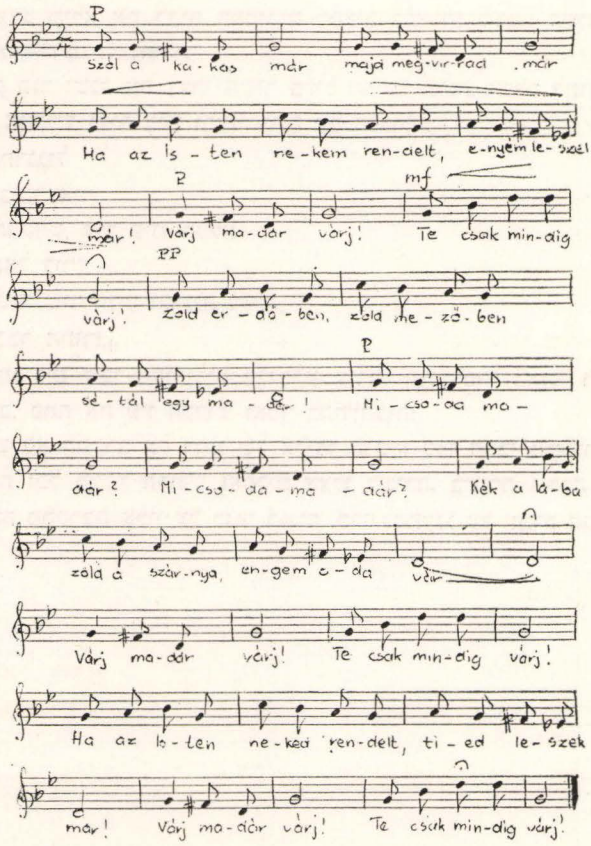
יצירות שירה וזמרה של הצדיק

א. קורא התרנגול

שיר זה, בלשון המקור, היה הנפוץ ביותר בין שירי קאלוב בבתי ישראל בהונגריה, במסיבות משפחתיות, בסעודות מצוה, בשמחות, ואף במשתאות פרטיות של אדונים לא־יהודים (בדילוג על הספחות העבריות שבתוכו). זמן רב היתה מקובלת הדעה הכללית, שגם הלחן הוא מיצירתו של הרבי, ומשנפוץ גם בין המאדיארים הוכנס גם לאופרה ההונגארית „הארי יאנוש". אבל מוסיקולוגים הונגריים, ובראשם המלחין קודאי זולטאן, חקרו ומצאו, שבתחילה נתהווה השיר במאה ה־18 אצל הפאטריוטים הדואבים שנקראו „קורוצים", מהם נתגלגל כפריט מוזנח לפיהם של רועי־צאן מרוחקים מהישוב, ומהם קלטהו הרבי הקאלובי והחליף געגועי הרועה אל נערתו לגעגועי היהודים לשיבת ציון.

SZÓL A KAKAS MÁR

MELNÁR-KERN: DALOSKÖNYV KIR. H. EGYET. NY. 1927. 10. p.

אחד מתירגומיו לעברית

הנוסח ההונגרי של הרבי

(אליעזר שטיינמן הביאו בספרו „באר החסידות", החלק על אדמו"רי גליציה והונגריה, בפרק על הרבי מקאלוב, ולא מסר את שמו של המתרגם).

STÓL A KAKAS MÁR...
Majd megvirrad már —
Ha az Isten nékem rendelt,
Enyém leszel már!

קורא התרנגול:
הנה הבוקר אור,
ביער ירוק, בשדה רחוק,
מטיילת לה צפור.

Várj madár, vàrj —
Te csak mindig várj —
Zöld erdöben, zöld
Mezöben sétàl egy madár —
Várj madár, varj —
Te csak mindig várj!

מה יפית צפור,
הוי מה יפית צפור,
צהובת רגל, זהובת מקור,
מחכה לי הצפור.

Micsoda madàr?
Micsoda madàr?
Kek a lába, zöld a
Szárnya, engem oda vár.
Te csak mindig varj-

חכי, חכי, צפור
הוי חכי, צפור,
אם לך יעדני אל,
אתך אגיל בדרור.

Ha az Isten néked rendelt
Tiéd leszek már —
Vàrj madár, várj —
Te csak mindig varj
De mikor lesz az már?
De mikor lesz az már?

קורא התרנגול:
הנה הבוקר אור!
יבנה המקדש
עיר ציון תמלא.

Jibáne bét hàmikdás
ir Cion temále
Vesám násir sir chàdás
Uvirnana naale
Akkor lesz az már —
Ideje volna már!

הוי מתי יגאל דור ?
ושם נשיר שיר חדש
וברננה נעלה.
הוי, הגיע כבר התור!

ב. יער, יער...

אחד מתירגומיו לעברית
(מספרו של שטיינמן)

יער, יער, מה גדול אתה!
שושנה, שושנה, מה רחוקה את!
אילו היה היער קטן,
היתה שושנה קרובה אז,
אילו מן היער הוציאוני,
היינו שנינו יחד אז!

גלות, גלות, מה גדולה את!
שכינה, שכינה מה רחוקה את!
אילו היתה הגלות קטנה!
היתה השכינה קרובה אז,
אילו מן הגלות הוציאוני,
היינו שנינו קרובים אז!

הנוסח ההונגרי של הרבי

ERDÖ, ERDÖ, DE HOSSZU VAGY!
Rózsàm, rózsám de messze vagy!
Ha az erdö ily hosszu nem volna,
Az én rózsám közelebb volna,
Az èn rózsám közelebb volna.
Ha kivezetnèlek az erdöböl,
Egymásé lehetnénk akkor.

Golesz, golesz, mily hosszu vagy,
Sechina, sechina, de messze vagy,
Ha a golesz, kisebb volna,
A sechina-is közelebb volna.
Ha kivezetnél a goleszből,
Egymásé lehetnénk akkor.

ג. הרועה והאדון

אחד מתירגומיו לעברית — **הנוסח ההונגרי של הרבי**

התרגום העברי מאת צבי ברמאיר (הועתק מרשימתו של נפתלי בן מנחם ב„סיני" כרך נה, אלול תשכ"ד).

Sirnak, rinak a bárányok
Panaszkodnak a juhàszok,
Mondja meg a gazdurának,
Adjon szénát a juhnyájnak.

גועים־פועים העדרים
על הרועה הם מתמרמרים:
„מלפני האדון יעלה נא רצון
ותבן יתן אל פי־הצאן".

De a gazda azt feleli,
Van fü, bokor, leszedheti,
Ha a bàrànyt ugy teleli,
Jövő nyáron meg se feji.

אך האדון עמו מסיח:
„ילקט להם מתוך השיח"!
אבל אדון אם כך תחרוף
בקיץ הבא לא עוד תחלוב!

Már két hete vagyis hàrom,
Hogy a bojtáromat várom,
Amott jön ni szahárhátom,
Talàn az az, tán azt várom.

יום תמים ועוד יומים
כפרק זמן של שבועים
אחכה לו למבקר
ואצפה לו גם יותר.

— Jónapot, jónapot, édes bojtàrom,
Nincsen-e a juhomban károm?
— Nem lesz kendnek semmi kára,
Mig én leszek a bojtárja.

עיני, עיני נתתי בו
ועל החמור רכוב הוא יבוא,
שלו צפיתי בכל מאודי
ורק לו צפיתי מעודי.

„יום־שלום לך נערי
האהוב, רועי יקירי,
אשאלך ממרומי,
היש היזק בבני־מרוני?"

והרועה ישיב, יאמר:
„עד שאני משמש את מר
לא תנזק אף צפרנו
של גדי או כבש, בני־צאנו".

אחרית דבר

הגענו לסיומה של פרשת תולדות הקהילה הקדושה קאלוב. בלב נדכה ביגונו הננו זוכרים שנות ילדותנו שחלפו, כשבתי־כנסיותינו ובתי־מדרשותינו היו מלאים נפשות חיות של שומרי אמונה ושוחרי תורה, שבלבבות פתוחים לנשמע ונעשה שתו בצמא דיבורי קודש של רבנינו ומורינו, דברי תורת חסד ואמת מזככים ומרוממים, שגם כיום עודם הומים בנפשותינו. כאב צורב ממלא לבותינו הדואבים כשאנו הוגים בזכרון אבותינו ואחינו, קרבנות עולה וכליל באש הצורר, שחייהם היו שרשרת שלימה של חיי יהדות טהורה, של יראת אל־עליון ומסירות נאצלת לעבודתו.

ואתם, אחי המיותמים, שעברתם כור־מיבחן־היסורים לאין־שיעור וזכיתם לצאת מאפילת הגלות לאורה של שיבת ציון, היאחזו נא בשרשי־חיים עמוקים ואיתנים באדמת מולדת ישראל, בה תמצאו את השלווה שנשללה מכם במולדת המדומה שבנכר ותגדלו צאצאיכם ברוח תורתנו הקדושה והורינו היקרים. ברכת אלוהים ושלומו יהיו נא עליכם ועל כל הבנים לישראל בארץ ישראל ובעולם כולו.

ועתה, בשלחי חיבור קטן זה הנכתב ברטט־לב לדרכו, עלי לזכור ולהזכיר בחיבה ובהוקרה מעומק הלב כל אותם שהושיטו יד מעודדת ועוזרת ליצירת חיבור צנוע זה למזכרת־קודש. הנה כי כן אזכור בראש וראשונה את הורי היקרים והאהובים ר׳ אפרים בן אברהם הלוי ווינדט ורחל ווינדט בת יהושע ישעי׳ פריד. ואחריהם את דודי בדרג שני ר׳ דוב בר פרידמן, הגדול בתורה ותלמידו של הצדיק שלנו ר׳ אייזיקל זצ״ל, את הרב הראשי ד״ר עמנואל לב מסגדין, את הרב הראשי ד״ר דוב בר ברנשטיין מנ׳ירד׳האזה, את הרב הראשי ד״ר אלכסנדר ביכלר מקעסטהעל׳, הרב הראשי ד״ר דוד צבי פרידמן מאויפשט, את הרב הראשי ד״ר יהודה ליב זינגר מווארפאלוטה, וכמו כן בתודות מקרב לב על עזרה מוסרית או חומרית לחיבור הספר ולפירסומו, ובראש וראשונה לנשיא המדינה מר שניאור זלמן שזר על תרומתו הנדיבה מ,,קרן הנשיא״, ואחריו להרה״ג **ר׳ משה נתן שיק**, הרב הראשי למדינת הונגריה, לפרופ׳ ד״ר אלכסנדר שייבר, רקטור בית המדרש הארצי לרבנים בבודאפשט, וכן למר נפתלי בן־מנחם ראש המכון לביבליוגרפיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, להרב ד״ר יהודה קומלוש מנהל המחלקה לזכר יהודי הונגריה במוסד ,,יד ושם״ בירושלים, להיסטוריון המעולה ד״ר יהודה (לאיוש) מארטון בירושלים, למר דויד שיין, העורך האחראי של העתון ,,אוי קלט״ בת״א, למרת פרידה רוזן, סגן יו״ר סניף חיפה של התאחדות

עולי הונגריה, לד"ר אפרים דויטש, יו"ר סניף חיפה של התאחדות עולי הונגריה, לד"ר פאול הולנדר, מראשי לשכת בני ברית „קיבוץ גלויות" בחיפה, למר יחזקאל טויב מת"א, ממשפחת הצדיק הקאלובי, שהגיה את הספר ועזר להביאו לדפוס, ואחרון־אחרון, למר יהודה אידלשטיין, שהציל חיבור צנוע זה מאבדן בנכר־לשון והעבירהו בתירגום מהשפה הנשכחת והולכת של השבט היהודי־ההונגרי לשפת ההווה והעתיד, לעברית של עם ישראל כולו.

ד"ר טוביה ל. סילאגי־ווינדט

התוכן

הקדמת המחבר 3
הקדמת המתרגם 7
בשער, פרופ׳ אלכסנדר שייבר 10
הקדמה־המלצה, הרב ד״ר דוב ברנשטיין הי״ד 11.
ספרות 12
הכתיב הלועזי הרשמי לשמות מקומות . . 13

חלק ראשון: תולדות הצדיק

פרק א׳: חלוץ החסידות בהונגריה (במקום מבוא) 14—25
המוצא ההטרוגני של היהודאות האשכנזית בהונגריה ממערב ומצפון (14). השלוחה הפולנית בצפון־מזרח (15). החסידות האריסטוקרטית והפופולרית (17). הגורם הסוציולוגי להתהוות „החסידות החדשה״ (19), שוני התנאים בהונגריה שינה את התוצאות (21). מהותה הספיריטואלית של „החסדות החדשה״ (21). הפונקציה המעשית בהכנת הגאולה השלימה (22). הפונקציה ההיסטורית של הצדיק הקאלובי (25).

פרק ב׳: פרשת חיי רבי יצחק אייזיק מקאלוב 26—37
זמן הולדתו? (26). למעינות התורה (28). לנתיב התורה אין קץ (32). מתי והיכן התחיל ברבנות (34).

פרק ג׳: הצדיק בנתיב הרבנות . . . 38—49
פרשת העגונה מלוק (39). חירחור ריב מדומה בין שני צדיקי־אמת 42). פולחן־הקיטרוג של המונקאטשי (44).

פרק ד׳: האובות טורדים בר־מינן מקברו . 50—56
העגונה שנישאה כאלמנה בפועל, אבל בלי היתר רבני (50) הרב המומחה לדיני עגונות (51). תשובת החתם סופר (52). השערה „קרובה״, שאין לה רגלים (53). המונקאטשי לא ידע על „תחית המת״ (54). ידיעת מר זוסמן־סופר (55).

פרק יב': מפטירת הצדיק עד לסוף המר . 163—138

רבנותו של ר' ישעיה בנעט (138). הלוחם הגדול לאורתו־דוכסיה בהונגריה (144). הנוער היהודי במלחמת־השחרור ההונגרית (145). בית הספר הקהילתי (146). התומך הנדיב ד"ר הרי פולאצ'ק (146). אישים בסגל מחנכינו (148). פטירת ר' ישעיה בנעט זצ"ל (150). הבן ממשיך ראוי לאביו (152). ר' מנחם ברודי זצ"ל, הרב האחרון (157). הקהילה היתומה (162).

פרק יג': הסוף המר . . . . 192—164

איגרת־תחנונים בלשון אנושית ללא־אנוש (165). ואלה שמות הקדושים (168). בני קאלוב ששמם הלך לפניהם (181). שרידים בפזורי הגולה (188). שרידים שמצאו דרכם למולדת ישראל (188). שרידים בין העיים (190). הלוח לזכרון קדושינו במרתף השואה (191).

נספחים

לפרק ב': קטעים מזכרונות ר דוב מבוליחוב 193

לפרק ז': „אשר סיפרה לי אמי" מאת יוסף פטאי 195

לפרק ח': יצירות הצדיק בשירה ובזמרה 200

אחרית דבר 204

פרק ה': הצדיק בנתיב הרבנות (המשך) . 57—65
המשפט בין קהילה ורבה (57). תשובת ה„נודע ביהודה" (59). יחסי ענווה בין גדולים (60). לא בשמים היא...(62).

פרק ו': בצרכי ציבור באמונה (פעולות עסקניות) 66—73
כינון מוסדות תורה וחסד (66). משא־פאר בטכס ממלכתי (67). לעזרת ישוב ארץ־ישראל (69). ייסוד חברה קדישא (70).

פרק ז': צדיק מזכך נשמות . . . . 74—96
חסידים מבקשי ישועה ומבקשי הדרכה (74). אדמו"רים וולגאריים ואריסטוקראטיים (76). פלאי צדיקים בעיני משכילים (78). רשימת בעלי רוח־הקודש (78). „כובס נשמות" (80). עבריינים־ליצנים נהפכו לצדיקים (81). כשמצאו ברופשיץ כובס תחת כובס (82). האמנות שבשמחה ביסורים (84). שלושת האבות באו בליל הסדר (87). ועוד ימי מקרא קודש (89). מעשה בבעל־תפילה לימים נוראים (90). בארה של מרים בשדות קאלוב (92). נס לשמירת השבת (93). זוטות (94):

פרק ח': וחסידים ברינה יגילו . . . . 97—100
כוחו של הצדיק בתור מזמר ומלחין.

פרק ט': במסלול החיים הארציים ואחריהם 101—120
בקשת הרבי ותאריכה (101). התאלמנות ו„אביב שני" (107). ענוות הצדיק גם על מצבתו (112). טרדות אב אף בגן עדן (113). הטוחן בן הרב (114). מעולם האמת בא להחזיר בן בתשובה (115) המשך השושלת מרוזדול עד ראשל"צ (117).

חלק שני: תולדות הקהילה

מבוא 123

פרק י': קהילת קאלוב מראשית עד לבחירת הצדיק לרבה . . . . . 124—127
כשנאלמו הניירות מדברות האבנים (124).

פרק יא': בתקופת רבנותו של הצדיק . 128—137
תקנות הקהילה (128). יסוד תלמוד־תורה (129). עלילת הדם (129). חידוש בנין בית הכנסת וחברת ביקור חולים (131). חברה קדישא (133).